

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Факультет філософської освіти і науки
Факультет педагогіки та психології

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АКАДЕМІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І
ПРАКТИКИ»

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 17

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, психології, педагогіки та історії**

Вінниця
«Нілан-ЛТД»
2018

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431
Г94

Редакційна колегія:

Бондар В.І. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений працівник освіти України.

Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України.

Долинська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, заступник декана факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи та міжнародних зв'язків, заслужений працівник освіти України.

Крагель К.О. – голова Студентського наукового товариства факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П. Драгоманова

Матвієнко О.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання, заступник декана факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи.

Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Митник О.Я. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри практичної психології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувача кафедрою методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Політевич О.Е. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Прихолько Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, академік Академії наук вищої школи України.

Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України.

У збірнику подано наукові статті за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженнях молодих науковців» (18 травня 2018 р.).

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України, Польщі та Чехії висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Упорядники:

Кучеренко С.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова.

Русаків С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології НПУ імені М.П. Драгоманова, заступник декана факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова з соціально-виховної роботи.

Г 94 Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 17. – Вінниця : ТОВ Нілан-ЛТД, 2018. – 204 с.
ISBN 978-966-924-823-7

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

© Автори статей, 2018
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2018
ISBN 978-966-924-823-7 © Видавництво «Нілан Лтд», 2018

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAGOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY
Faculty of Philosophical Education and Science
Faculty of Pedagogy and Psychology
ACADEMY FOR DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL
SCIENCE AND PRACTICE

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 17

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

Vinnytsia
Nilan Ltd.
2018.

Editorial Board:

V.I. Bondar, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations, Meritorious Worker of Education of Ukraine

K.V. Krahel - Chairman of the Student scientific society, Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

O.V. Matviyenko, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Assistant Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

G.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

O.Y. Mytnyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Chair of the Department of Practical Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy M.O. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Methodology of Humanities of Belarusian State University of Culture and Arts

A.E. Palitsevich, PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Syniov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Correctional Education and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

This collection features scientific articles based on materials of the XII International scientific conference “Contemporary problems of humanities in research works by young scientists” (May 18, 2018).

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine, Poland and The Czech Republic address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Compiled by:

Y.V. Kucherenko, PhD in Psychology, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

S.S. Rusakov, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Social

Humanitarian Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 17. – Vinnytsia: Nilan Ltd. – 2018. – 204 p.

ISBN 978-966-924-823-7

© Article authors, 2018

© M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, 2018

© Nilan Ltd, 2018

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОГО ПІДЛІТКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

*Галага Альона Сергіївна,
магістрантка НПУ імені М. П. Драгоманова
alenagalaga@gmail.com
Науковий керівник –
доктор психол. наук, професор
Приходько Юлія Олексіївна*

Вивчення професійного самовизначення особистості є однією з найважливіших науково-практичних проблем, оскільки вибір професії, та його уточнення час від часу постає протягом трудового життя людини. Крім того, багато випускників школи обирають професію випадково, оскільки не можуть обґрунтувати свій вибір. Такий вибір не завжди гарантує успішність професійного самовизначення. Це пояснюється тим, що про завершеність процесу самовизначення складно вести мову до того, як людина сама у процесі професійної діяльності або в умовах навчально-професійної праці не підтвердить свої можливості, не сформує стійкого позитивного ставлення до себе як професіонала. Професійне самовизначення та вибір професії стає особливо актуальною проблемою у зв'язку із зміною ринку праці, що відбувається нині.

Різноманіття професій дуже велике та охоплює у собі тисячі різних спеціальностей. У підлітковому віці кожен учень час від часу замислюється над вибором, над своїми помилками та вагається у професійному самовизначенні[1]. Учні ваблять десятки професій, але велике розмаїття праці вимагає від них володінням різними якостями. Звісно, коли тобі 14-16 років, дати раду такому розмаїтті своїх особистісних якостей та здібностей нелегко. При цьому, з одного боку, на процес професійного самовизначення істотний вплив справляють власні особистісні якості, з іншого - саме формування особистості значною мірою відбувається в ході професійного вибору. Саме тому необхідно вивчати становлення професійного самовизначення у старшому підлітковому віці.

Однак, варто наголосити, що професійна орієнтація молоді в сучасних умовах праці пов'язана з певними труднощами у виборі професії. Брак знань щодо вимог і потреб ринку праці, необізнаність сучасних видів діяльності, внутрішня неготовність до самостійного професійного вибору та подальшого саморозвитку є причинами невдалого професійного самовизначення особистості, її невпевненості у своєму подальшому майбутньому. Причинами такої зневіри є несформованість у нинішніх абітурієнтів образу майбутньої професійної діяльності, конкретних знань про необхідні якості спеціаліста тієї чи іншої професійної галузі; розмитість уявлень про перспективи життєвого шляху; відсутність усвідомленої

потреби у виконанні певної професійної діяльності в майбутньому; а також низька цінність професійних прагнень серед інших життєвих інтересів, оскільки, як зазначає І. Бех, «без професійних устремлінь, вираженої професійної мотивації професійне самовизначення стає неможливим» [1, с. 420].

Як стверджує Є. Кучеренко, самовизначення – це діяльність самосвідомості особистості (самодіяльність), що полягає у самодетермінованому процесі, що спрямований на інтеграцію особистісних позицій з системою виборів свідомого «Я» [3]. Особистісна позиція, як вказує вчений, виступає як суб'єктивно необхідне, а вибір – як суб'єктивно бажане. Названа інтеграція передбачає узгодження суб'єктивного ставлення до психологічного дійсного та майбутнього, що свідчить про наявність у самовизначенні актуальних та потенційних компонентів (образ реального «Я», образ ідеального «Я», ідеальна мета, реальна мета тощо) [4].

У психологічному словнику за редакцією В. Войтка професійне самовизначення тлумачиться як процес прийняття особистістю рішення щодо вибору майбутньої професії і полягає в усвідомленні себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності. Цей процес передбачає самооцінювання людиною своїх психологічних якостей, зіставлення своїх можливостей з вимогами професії до спеціаліста та саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети [6].

І. Кон розглядав професійне самовизначення як процес поетапного прийняття особистістю рішень щодо збалансованості своїх схильностей, з одного боку, та потребами існуючої системи суспільного розподілу праці – з іншого [2].

Д. Леонтьєв підкреслював, що в основі професійного самовизначення лежить конструктивно-пізнавальна діяльність щодо побудови можливих варіантів майбутнього, яка здійснюється як самодетермінований вибір альтернатив. Наслідки цієї діяльності впливають на всі аспекти життя загалом [5].

Аналіз досліджень з проблеми професійного самовизначення старшого підлітка дають підстави зробити висновок про те, що одним з показників її ефективності може виступати загальний рівень особистісного розвитку та його готовності до професійного самовизначення. Його прийнято трактувати як – особистісне утворення, розвиток який активізується у старшому підлітковому та молодшому юнацькому віці. Воно підлягає цілеспрямованому психолого-педагогічному впливі й у єдності розвитку своїх складових забезпечує усвідомлений та обґрунтований вибір як майбутньої професії, так і розробки особистого професійного плану, спрямованого на визначення довгострокової професійної перспективи.

Відповідно до розглянутих проблем, для успішної організації професійного самовизначення учнівської молоді, потрібно активно залучати до співпраці практичних психологів, класних керівників, вчителів, батьків та учнів. Різноманітність форм та методів профорієнтаційної

роботи в школі, а також системний підхід стосовно її проведення будуть помічниками для вірного самовизначення учня. Отже, робота, яка спрямована на оптимізацію навчання і виховання, зрештою сприятиме активізації професійного самовизначення школярів та успішному вибору подальшого професійного шляху.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
2. Кон И. С. Психология ранней юности : [книга для учителя] / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
3. Кучеренко Є. В. Професійне самовизначення майбутнього психолога : теорія і практика : навчально-методичний посібник / Є. В. Кучеренко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 192 с.
4. Кучеренко Є. В. Професійне самовизначення особистості як психолого-педагогічна проблема / Є. В. Кучеренко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: Зб.наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2008. – №22 (46). – С. 230 – 237.
5. Леонтьев Д. А. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего / Д. А. Леонтьев, Е. В. Шалобанова // Вопросы психологии. – 2001. – № 1. – С. 57 – 66.
6. Психологический словарь. Под ред. В.И.Войтко -К.: 1982. – 218 с.

ПОЛТАВСЬКИЙ НЕЗАЛЕЖНИЙ ТЕАТР ДМИТРА РАЧКОВСЬКОГО В СИСТЕМІ АНТРЕПРИЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ

Ганчук Юлія Олександрівна
аспірант Київського національного
університету культури і мистецтв,
Julia_di27@ukr.net

На сучасному етапі в театральному мистецтві України значних обертів набирає антреприза, яка приносить фінансові прибутки і дозволяє вітчизняному театру вийти на новий рівень розвитку. Оскільки на сьогодні у нашій державі активно функціонує низка незалежних театральних організацій відповідно до різних форм підпорядкування, варто розглянути особливості їх роботи. Так, скажімо, заслуговує на увагу діяльність Полтавського незалежного театру Дмитра Рачковського.

Згаданий режисер та продюсер свого часу заснував Московський незалежний театр та став його художнім керівником. Відкриття першого театального сезону відбулося 15 листопада 2003 року прем'єрою вистави «Майстер і Маргарита» за романом Михайла Булгакова, в якому в ролі Воланда виступив народний артист Росії Віктор Авілов, а Маргариту

зіграла Ольга Кабо. Спектакль, поставлений Валерієм Беляковічем, мав величезний успіх у глядача, і був показаний більш ніж 700 разів в різних країнах світу. [4].

2011 року Дмитро Рачковський започаткував свій театр в Україні у Луганську, звідки він родом. Але із цілком зрозумілих причин з 2014 року обладнане приміщення театру у Луганську стало недоступним, тому Дмитро вирішив створити власну театральну базу у Полтаві, де мешкає його родина.

Відповідно до планів продюсера Полтавський незалежний театр (або просто антреприза) має перетворитися на новий «Російський театр ім. Булгакова», що буде працювати у Полтаві та гастролювати по всьому світу з виставами, яких на сьогоднішній день у Дмитра Рачковського, як продюсера, більше двадцяти. Окрім «Майстра та Маргарити», у репертуарі такі гучні назви, як: «Собаче серце», «Анна Кареніна», «А зорі тут тихі, або шість моїх наречених», «Вхід тільки для жінок, або безрезневі коти», «Вій», «Декамерон», «12 стільців», «За двома зайцями», «Женихи» (за «Одруженням» Гололя), «Нічні метелики Парижу, або кохання по-французьки», «Коли чоловіка немає вдома» та інші. Всі ці назви, зрозуміло, приваблюють публіку, як й імена авторів: Булгаков, Гоголь, Толстой, Боккаччо, Ільф та Петров, Старицький, Камолетті. Не залишається поза увагою і дитяча аудиторія. Юний глядач з задоволенням ходить на вистави Полтавського незалежного театру «Попелюшка», «Малюк та Карлсон», «Пригоди Буратіно», «Смурфики», «Вождь красношкірих».

З комерційної точки зору репертуар підібраний абсолютно вірно, а якщо взяти до уваги те, що в кожній виставі беруть участь «зірки», то фінансовий успіх проектів Дмитра Рачковського гарантований, оскільки вrahовані всі складові антрепризи:

- очолює театр антрепренер, імпресаріо, продюсер;
- за своєю формою це комерційна, приватна організація;
- відповідно до джерел фінансування такий театр не отримує, або практично не отримує матеріальної підтримки від держави;
- відсутність постійної театральної трупи;
- відсутність статичного репертуару;
- мобільність вистав [1]

В антрепризі режисера навіть сценографія вибудовується таким чином, щоб була змога відіграти п'єсу на будь-якому майданчику. Достатньо лише сцени та куліс. Тому організатори гастролей погоджуються показувати вистави окрім театральних приміщень, у концертних залах, будинках культури і навіть у кінотеатрах [5].

Зважаючи на те, що в ході нашого дослідження застосовувався метод анкетування, через мережу інтернет ми поставили пану Дмитру ряд запитань, зокрема: «чим береде публіку?», на що отримали наступну відповідь: «В першу чергу, комерційний успіх вистави залежить від наявності правильно підібраної медійної особи на афіші, далі матеріал, такі «хіти» як «Майстер

і Маргарита», «Анна Кареніна» продаються, безумовно, краще ніж комедії. Вартість квитків варіюється від масштабу населеного пункту, вартість квитків у столиці може бути в кілька разів вище, ніж в районному центрі невеликої області. Кількість вистав більше 50-150 в місяць. Залежно від кількості груп, що виїхали. Іноді популярні вистави катаються одночасно в кілька складів в різних географічних точках». Звернемо увагу на лексику Д. Рачковського: «хіт», «медійна особа», «популярні вистави», «географічні точки». Тобто, діяч вживає суто комерційні терміни, оскільки головна його мета як антрепренера не лише створити якісний театральний продукт, але й вигідно його реалізувати. На наступне питання: «в чому проблема приватного театру, чого не вистачає (фінансів, реклами, постійного глядача, режисерів, акторів, майданчиків)?», Дмитро відповідає: «Актори (змінюваність складів). Неможливість постійних репетицій з режисером. Багато майданчиків не адаптовані під потреби вистави. І найголовніше нестача медійних лиць: ті, на яких точно підуть люди, можуть коштувати дуже дорого, і роботи виставу комерційно недоцільно. Ті, хто дешевше, можуть виявитися нецікавими глядачу, і гастролі виявляться провальними. Тут потрібно знайти баланс. Золоту середину, і це найскладніше. Наприклад, станом на 2017-2018 рік на території України спектаклі граються в основному з О. Сумською, В.Горянським і Р.Писанкою. Російські медійні лица, що здатні зібрати зал, в Україні часто можуть виявитися невидними в силу сформованої політичної ситуації».

Таким чином, підбиваючи підсумки, визначимо основні комерційні ознаки діяльності Полтавського незалежного театру як різновиду антрепризи, та, відповідно, здобутки Дмитра Рачковського як продюсера:

1) дешеві квитки (вартість варіюється залежно від населеного пункту);

2) відомі зірки, медійні обличчя;

3) цікавий драматургічний матеріал (відомі автори);

4) 50-150 вистав на місяць.

Зрезультатами дослідження можна зробити висновок, що Полтавський незалежний театр у своїй діяльності використовує методи антрепризної організації театрального процесу, які виявляються: у виготовленні якісного театрального продукту, цікавого для публіки, залученні відомих акторів, створенні запального дійства, яке з користю для себе можна вигідно продати. Загалом можна констатувати, що «вистави театру відрізняються динамічністю дії, пишністю костюмів, чудовою музикою, запальними танцями та нестандартної драматургією кращих режисерів» [4]. Означені характеристики цілком дозволяють театру у перспективі посісти гідне місце серед найкращих антрепризних організацій України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безгін І. Д. Театр і ринок / І. Д. Безгін // Актуальні проблеми організації театральної справи. – 1994. – № 3. – С. 42–48.
2. Кутьмин С. П. Краткий словарь театральных терминов для студентов режиссерской

спеціалізації / С. П. Кутьмин; ТГІІК; Каф. реж. і акт. мастерства. – Тюмень, 2003. – 57 с.

3. Ленгли С. Театральний менеджмент і продюсерство / С. Ленгли; ред. пер. Д. Безгін. – К. : ВВП «Компас», 2000. – 639 с.

4. Московський незалежний театр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nezavisimiyteatr.com/about.html>

5. Одинцов С. Дмитрій Рачковський: «В Луганске скоро откроется новый театр» / С. Одинцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://v-variant.com.ua/vkadre/print:page,1,35076-dmitrij-rachkovskij-v-luganske-skoro-otkroetsya.html>. – Назва з екрану.

ТРИВОЖНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА НАВЧАЛЬНУ УСПІШНІСТЬ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Денісова Катерина Вадимівна,

студентка Факультету педагогіки і психології

НПУ імені М.П. Драгоманова

denisovakaterina1994@gmail.com

Науковий керівник –

доктор психологічних наук, професор Приходько Ю. О.

Вивчення тривожності людини є досить актуальною проблемою сучасної психології. За останні роки помітно збільшилась кількість негативної інформації про катастрофи, соціальні та природні катаклізми, особливо враховуючи теперішній стан нашої країни, що само по собі актуалізує дану проблему, оскільки на всі ці явища захисною реакцією людини у першу чергу є її страх.

Проблема тривожності особистості посідає особливе місце в сучасному науковому знанні, їй присвячено значну кількість досліджень, причому не тільки в психології, але і в медицині, фізіології, філософії, соціології.

Тривожність вивчалась багатьма вченими-психологами. У різних аспектах проблеми тривожності розкриті в роботах І. С. Кона, Л. А. Лепіхової, А. М. Прихожан, Й. Ф. Райс, Д. Й. Фельдштейна, Ш. Бюллера, Е. Еріксона, Ж. Піаже, С. Холла, Е. Шпрангера, Е. Штерна, Г. Ю. Айзенка, Е. Г. Ейдемільера, Ч. Д. Спілбергера, Ю. Л. Ханіна, К. Хорні, З. Фрейда, Л. І. Божович, Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна та ін.

Метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження особливостей проявів тривожності в молодшого школяра, її вплив на його навчальну успішність; розробка й апробація програми зниження тривожності школяра цього віку.

Поняття тривоги трактується у психології як емоційний стан, який виникає у ситуаціях невизначеності та небезпеки. Тривога виявляється в очікуванні несприятливого розвитку подій. На відміну від страху, як реакції

на конкретну загрозу, тривога є генералізованим, безпредметним страхом [1, с.215].

Поняття тривожності трактується у психології як схильність індивіда до переживань тривоги, що характеризується низьким порогом виникнення реакції тривоги; один із основних показників індивідуальних відмінностей.

Розрізняють тривожність як емоційний стан і як стійку властивість. У вітчизняній психологічній літературі ця відмінність зафіксована відповідно в поняттях «тривога» та «тривожність». Останній термін, крім того, використовується і для позначення явища в цілому.

Виділяють два основних види тривожності:

- ситуативна тривожність, тобто породжена деякою конкретною ситуацією, що об'єктивно викликає неспокій, стурбованість індивіда.
- особистісна тривожність – це готовність (установка) людини до переживання страху і хвилювань з приводу широкого кола суб'єктивно значущих явищ.

Спочатку у людини виникає тільки ситуативна тривожність, яка потім при несприятливих умовах може перерости в особистісну. На думку А. Прохорова, процес формування тривожності має декілька етапів: 1) на першому відбувається її зародження. Цей момент пов'язаний з формуванням динамічного опорного ядра з психічних процесів, у яких тривожність проявляється; 2) характеризується виявленням тривожності та її закріпленням у конкретній діяльності та поведінці; 3) сформоване новоутворення, набираючи характеру риси особистості — особистісної тривожності — саме репродукує психічні стани, завдяки яким воно виникло.

На думку А. М. Прихожан, шкільна тривожність – це м'яка форма прояву емоційного неблагополуччя. У дитини вона виявляється у хвилюваннях, підвищеному занепокоєнні у навчальних ситуаціях, у процесі неузгодженого спілкування з однолітками тощо. Так, молодший школяр постійно відчуває власну неадекватність, неповноцінність, невпевнений у правильності своєї відповіді та власних рішень.

Серед основних причин формування тривожності, обумовлених впливом шкільного середовища, А. М. Прихожан виділяє наступні: нездатність учня впоратися зі шкільною програмою; неадекватні очікування з боку батьків; несприятливі відносини з педагогом [2].

Для виявлення рівня розвитку тривожності в молодшому шкільному віці та її вплив на навчальну успішність молодшого школяра, нами було проведено емпіричне дослідження, в якому нами було застосовано комплекс методик: методика «Оцінка рівня шкільної тривожності Філіпса» для визначення рівня і характеру тривожності, пов'язаною зі школою; малюнковий тест «Неіснуюча тварина» для дослідження емоційно-особистісної сфери дитини, виявлення рівня прояву тривожності; методика «Дослідження рівня шкільної тривожності учнів» для визначення рівня і напрямків прояву тривожності молодшого школяра.

В емпіричному дослідженні взяли участь молодші школярі 4-го класу.

Вибірка досліджуваних 29 учнів, віком 9-10 років.

Дослідженням були встановлені три рівні тривожності: високий, підвищений, низький.

В методиці «Оцінка рівня шкільної тривожності Філіпса» були досліджені такі шкали: загальна тривожність у школі, переживання соціального стресу, фрустрація потреби в досягненні успіху, страх самовираження, страх ситуації перевірки знань, страх невідповідності очікуванням, оточення, низька фізіологічна опірність стресові, проблеми і страхи у стосунках з учителями.

Встановлено, що 52% досліджуваних мають низький рівень тривожності, 41% мають підвищений рівень тривожності, а 7% високий рівень тривожності. Дослідженням встановлено, що серед чинників розвитку тривожності найбільш виражені це страх самовираження, негативне ставлення й переживання тривоги у ситуаціях перевірки знань (особливо публічної), досягнень та можливостей, переживання соціального стресу.

Співставлення рівня тривожності молодшого школяра і його навчальної успішності показало, що діти з високою тривожністю мають середній бал навчальної успішності 7; з підвищеною тривожністю – 9; з низькою – 8. За результатами нашого дослідження можна стверджувати, що висока тривожність призводить до погіршення результатів навчальної діяльності, непродуктивної витрати навчального часу, і, як наслідок, загальна успішність навчання, рівень досягнень дитини значно знижується. Низький рівень тривожності, а в окремих ситуаціях і підвищений виконують функції мотивації спілкування, спонуки до успіху.

За результатами теоретичного аналізу та власного емпіричного дослідження можна стверджувати, що для зниження тривожності необхідно звертати увагу на такі важливі фактори: загальний стан здоров'я, особливості школяра як особистості, характер взаємин дитини з учителем, однокласниками та батьками тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Приходько Ю.О. Практична психологія: Введення у професію: Навч. Посібник. 3-тє вид. – К.: Каравела, 2012. – 248 с.
2. Прихожан А.М. Тривожність у дітей та підлітків: психологічна природа і вікова динаміка. – М.: «МОДЕК», 2000. – 188 с.

ZABURZENIA ZACHOWANIA WSPÓŁCZESNEJ MŁODZIEŻY - ZAGROŻENIA I WSPARCIE (WYBRANE ASPEKTY)

Drozd Iryna

*doktorantka na Wydziale Socjologiczno-Historycznym
Uniwersytetu Rzeszowskiego
irena.drozd@interia.pl*

Wstęp

Droga życiowa każdego człowieka jest złożona z etapów, na które składają się różne oddziaływujące na niego sytuacje, zdarzenia, osoby i inne czynniki, dzięki którym nabywa on nowe doświadczenia. Obok rodziców w okresie adolescencji dużą rolę w rozwoju i w adaptacji społecznej odgrywają przede wszystkim media i rówieśnicy działający w wiodących przestrzeniach społecznych: szkoły bądź klasy szkolnej, nieformalnej grupy rówieśniczej oraz kontaktów heteroseksualnych. Prawidłowe oddziaływanie rozmaitych sytuacji, wpływa na przyjmowane postawy, zachowanie myślenie, samoocenę, akceptację siebie, czyli dobre samopoczucie młodej osoby wkraczającej w wiek dojrzewania. Na każdym etapie życia dziecko doświadcza wiele sytuacji trudnych, problemowych, wymagających profesjonalnych działań, które zmierzałyby do ich rozwiązania. Taką szansę stwarza między innymi wsparcie psychologiczno-pedagogiczne w pracy wychowawczej z młodzieżą. Niewłaściwe wzorce i nieprawidłowe wpływy przyczyniają się do zaburzonego funkcjonowania młodzieży i wymagają często działań eliminujących czynniki destrukcyjne, które powinny przywrócić prawidłowe funkcjonowanie w środowisku społecznym [12, s. 103]. Sam proces wychowania polega przede wszystkim na wspieraniu dziecka w kierowaniu własnym rozwojem [4, s. 7].

Charakterystyka okresu adolescencji

Człowiek przez całe swoje życie intensywnie się rozwija. Nieustanny proces rozwoju człowieka realizuje się na wielu obszarach jego funkcjonowania. Anna Brzezińska określiła cztery poziomy ujmowania współzależnych zmian rozwojowych wzajemnie ze sobą powiązanych, składających się na psychospołeczny rozwój człowieka. Jest to poziom społeczny (dotyczy zmian relacji na linii osoba - otoczenia), poziom osobowości (dotyczy zmian w obrębie struktur umysłowych), poziom poznawczy (dotyczy zmian w obrębie struktur umysłowych) oraz poziom behawioralny (dotyczy zmian zachowania) [7, s. 45].

Rozwój w biegu życia człowieka ogólnie dzieli się na trzy etapy: dzieciństwo, dorastanie oraz dorosłość. Mając na uwadze współzależny, trój etapowy podział życia człowieka, okres dorastania traktowany jest jako etap przejściowy pomiędzy dzieciństwem a dorosłością. Ten etap życia człowieka określa się terminem adolescencji i oznacza wzrastanie ku dojrzałości rozumianej jako okres przemian w życiu człowieka, które z dzieciństwa prowadzą do dorosłości [8, s. 227]. Erik H. Erikson uwzględniając szeroką rozpiętość granic wiekowych adolescencji i jej zmienny charakter ten etap rozwoju podzielił na

dwa podetapy: wczesna adolescencja (wiek dorastania, ok 13-17 rok życia, tj. etap wzmocnionych zmian w rozwoju psychoseksualnym- biologicznym) oraz późną adolescencję (młodzieńczość, ok 18-22 rok życia tj. uwydatniające się zmiany w rozwoju psychospołecznym) [10, s. 95].

Młodość jako etap „pomiędzy” dzieciństwem a dorosłością rozumiany jest dwojako „jest to rozdarcie pomiędzy dwoma etapami rozwoju człowieka różnorodnymi pod względem zadań rozwojowych oraz jako usytuowanie na rozdrożu – często sprzecznych czynników wewnętrznych jednostki, tj. predyspozycji osobowościowych i czynników zewnętrznych tj. instytucji i społecznych nacisków” [9, s. 205].

Małgorzata Oleniacz podzieliła młodość na trzy oblicza: dziecinne, dorosłe i pełne. Młodość dziecinna – to początkowy etap przeżywania młodości, charakteryzujący się przewagą prezentowania cech typowych dla dzieciństwa, np. zależność od innych, brak samodzielności, brak odpowiedzialności za siebie i innych, koncentracja na sobie, bierność, brak nastawienia perspektywicznego bądź idealistyczne nastawienie do przyszłości, koncentrowanie się na terażniejszości, postawa hedonistyczna. Jeżeli chodzi o drugi etap przeżywania młodości, jej dorosłe oblicze wyróżnia się: nabyciem kompetencji ponoszenia odpowiedzialności za siebie, przejawianiem postawy aktywności, podejmowaniem wielu ról typowych dla dorosłości, umiejętnością dokonywanie racjonalnych analiz sytuacji, wysokim poziomem samoświadomości i samoakceptacji, aspiracjami edukacyjnymi, określaniem planów na przyszłość, zdolnością do budowania związków intymnych. Młodość pełna charakteryzuje się tym, że osoby ją przeżywające to „ludzie z zapalem, entuzjazmem, ludzie aktywni otwarci, energiczni, zaangażowani, pełni nadziei, wiary, pragnący zmieniać świat ale też refleksyjni i odpowiedzialni” [9, s. 91-92].

Warto też nadmienić, iż adolescencja to szereg zmian dokonujących się na podłożu biologicznym, psychologicznym oraz społecznym. Młodość traktowana jest jako nabywanie nowych kompetencji i ma duży wpływ na późniejsze okresy życia. W początkowym etapie okresu dojrzewania uwydatnia się rozwój biologiczny człowieka, mający na celu zdolność do pełnienia wszystkich funkcji organizmu, włącznie z funkcją prokreacyjną. Zmiany fizjologiczne prowadzą do rozwoju psychoseksualnego, tj. następuje proces identyfikacji z płcią oraz zdolność do prokreacji. Fizyczne zmiany oraz gospodarka hormonalna stanowią przyczynę labilności emocjonalnej młodzieży. Z perspektywy psychospołecznej jednostki rozwijają się pod wpływem nacisków biologicznych oraz społecznych [9, s. 91-92]. Irena Obuchowska nazywa ten etap rozwoju młodego człowieka jako zdolność do dawania nowego życia. A drugą umiejętnością, jaką powinien posiadać adolescent, jest zdolność do samodzielnego kształtowania własnego życia, która realizuje się w okresie później adolescencji w trakcie zmian w rozwoju psychospołecznym [8, s. 227].

Zaburzenia zachowania u młodzieży

Problematyka zaburzeń zachowania w adolescencji jest tematem znanym wśród pedagogów, wychowawców, psychologów, nauczycieli, badaczy,

psychoterapeutów, socjoterapeutów i psychiatrów. Pojęcie to często używane zamiennie z nieprzystosowaniem społecznym i rozumiane jest jako negatywne, nieakceptowane społecznie zachowanie szkodzące zarówno jednostce jak i otoczeniu [6, s. 63]. Przedstawiciele nurtu behawioralnego są zdania, że zaburzenia w zachowaniu to „wynik uczenia się zachowań niezgodnych ze społecznymi standardami” [16, s. 689]. Z kolei w socjologii pojęcie to definiuje się jako „zakłócenie funkcjonowania jednostek uczestników grup społecznych” [6, s. 689-690].

Rozwój cywilizacyjny zdecydowanie wpływa na powstawanie zwiększonej podatności młodzieży na zaburzenia, zachowanie dysfunkcyjne czy zaburzenia psychiczne. Do tego przyczyniają się między innymi migracje, w zasadzie nieograniczony dostęp do mediów, szybkie i alternatywne rozprzestrzenianie się nowych wzorców do naśladowania. Wraz z przemianami kultury oraz zmianami w zakresie wartości etycznych, społecznych i moralnych, w długofalowym procesie mogą prowadzić do bardzo niekorzystnych modyfikacji nie tylko w obszarze identyfikacji młodych ludzi, tworzenia tożsamości oraz mogą sprzyjać występowaniu zaburzeń osobowościowych [14, s. 143].

Relatywizm dzisiejszego świata, kultury, ich postmodernistyczne cechy, z tendencją do tworzenia nowych definicji bez związku z tradycją, historią, również brak jasno określonych zasad i granic nie mają niestety pozytywnego wpływu na rozwój jednostki. Jednakże ten problem zaczyna się nasilać w momencie, gdy jednostka napotyka trudności w normatywnym rozwoju, ponieważ brak oparcia w otoczeniu, wśród najbliższych, w szkole, w całym środowisku, mogą powodować jeszcze większe kłopoty w realizacji zadań rozwojowych, kreując dodatkowe zagrożenia niekorzystnego rozwoju młodego człowieka [15, s. 124].

Opisując zaburzenia zachowania u dzieci i młodzieży konieczne jest sięgnięcie do systemów diagnostycznych. W niniejszym opracowaniu uwzględniona zostanie klasyfikacja psychopatologiczna ICD-10.

W ICD-10 Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych zaburzenia zachowania oznaczane są kodem F91 i rozumie się przez to „powtarzający się i utrwalony wzorec zachowania, cechujący się gwałceniem albo podstawowych praw innych osób, albo poważniejszych norm i reguł społecznych właściwych dla wieku, trwający co najmniej 6 miesięcy, w czasie których występują niektóre z następujących przejawów” [11, 142]:

- 1) nadzwyczaj częste lub ciężkie wybuchy złości w stosunku do poziomu rozwoju;
- 2) częste kłótnie z dorosłymi;
- 3) często aktywne odrzucanie wymagań dorosłych lub nieprzestrzeganie reguł;
- 4) częste jakby rozmyślne robienie rzeczy, które budzą gniew u innych ludzi;
- 5) często oskarżanie innych za swoje własne pomyłki lub niewłaściwe

zachowanie;

- 6) często „drażliwość” i łatwość wprowadzanie w złość przez innych;
 - 7) częste wpadanie w gniew lub rozżalenie;
 - 8) często złośliwość i mściwość;
 - 9) częste kłamstwa lub zrywanie obietnic w celu uzyskania dóbr lub przywilejów lub dla uniknięcia obowiązków;
 - 10) częste inicjowanie starć fizycznych (nie obejmuje starć z rodzeństwem);
 - 11) używanie broni, która może powodować u innych poważne uszkodzenia ciała (np. kij, cegła, rozbita butelka, nóż);
 - 12) pozostawianie poza domem po zapadnięciu zmroku mimo zakazu rodziców (rozpoczynające się przed 13 rokiem życia);
 - 13) przejawianie fizycznego okrucieństwa wobec innych osób;
 - 14) przejawianie fizycznego okrucieństwa wobec zwierząt;
 - 15) rozmyślne niszczenie własności innych osób (inaczej niż poprzez podpalanie);
 - 16) rozmyślne poukładanie ognia ze stwarzaniem ryzyka lub z zamiarem spowodowania poważnych zniszczeń;
 - 17) kradzieże przedmiotów o niebanalnej wartości bez konfrontacji z ofiarą zarówno w domu, jak i poza nim (np. kradzieże w sklepach, włamania, fałszerstwa);
 - 18) częste wagary ze szkoły, rozpoczynające się przed 13 rokiem życia;
 - 19) co najmniej dwukrotnie ucieczki z domu rodzicielskiego lub zastępczego albo ucieczka jednorazowa trwająca dłużej niż jedną noc (nie obejmuje opuszczania domu w celu uniknięcia molestowania fizycznego lub seksualnego);
 - 20) popełnienie przestępstw wymagających konfrontacji z ofiarą (włączając kradzieże kieszonkowe, wymuszenia i napady);
 - 21) zmuszanie innych osób do aktywności seksualnej;
 - 22) często terroryzowanie innych (np. rozmyślne zadawanie bólu lub ran połączone z uporczywym zastraszaniem, dręczeniem, molestowaniem);
 - 23) włamania do cudzego domu, budynku lub samochodu [11, s. 142-143].
- Do spełnienia kryterium wystarczy choćby jednorazowe wystąpienie objawów wymienionych w punktach: 11,13,15,16,20,21,23. Występowanie większej liczby objawów, większe ich nasilenie, brak trwałych przyjaźni, nadmierna aktywność, większe zaburzenia emocjonalne mogą sugerować o zdecydowanie gorszym rokowaniu dla młodzieży [14, s. 146].
- W literaturze przedmiotu zdecydowanie największa statystyczna korelacja osób z zaburzeniami zachowania ma miejsce wraz z niedojrzałą osobowością rozwijającą się w kierunku borderline. Wiele autorów uważa, że zaburzenia osobowości typu borderline – BPD (Borderline Personality Disorders) można rozpoznać jeszcze w wczesnym dzieciństwie, jak również wiele innych zaburzeń osobowości, aczkolwiek może to budzić pewne wątpliwości ze względu na stały proces rozwoju osobowości u dzieci i młodzieży [14, s. 156].
- Goldman wyróżnił następujące kryteria osobowości z pogranicza u dzieci

i młodzieży:

1) wzór niestałych i intensywnych związków, charakteryzujących się przechodzeniem od ekstremalnych idealizacji do dewaluacji i/lub widocznym zakłóceniem natury związku;

2) impulsywność w co najmniej dwóch sferach, które są potencjalnie samoniszczące, np. bezmyślnie podejmowanie ryzyka, uciekanie, kradzież, nadużywanie substancji psychoaktywnych, seks, napady żarłoczności;

3) niestabilność afektywna, czyli widoczne, nagłe zmiany od nastroju bazowego do depresji, irytacji lub lęku trwającego mniej niż kilka godzin i tylko niekiedy więcej niż kilka dni; epizody mogą zawierać przejściowe zniekształcenie rzeczywistości;

4) nieadekwatna, intensywna złość lub brak kontroli złości, np. częste napady złości, stała złość, nawracające używanie przemocy fizycznej (np. bójk);

5) nawracające groźby, gesty lub zachowanie samobójcze albo samoraniące czy też zachowania samozagrażające;

6) widoczne i trwałe zakłócenia w autopercepcji i autoprezentacji, scharakteryzowane przez „pomieszanie” dotycząc dwóch elementów spośród następujących: tożsamości i roli płciowej, przyjaźni, społecznie adekwatnych zachowań, planów zawodowych, obrazu siebie;

7) chroniczne uczucie samotności czy nudy;

8) paniczne próby uniknięcia lub silne zaangażowanie w realne lub wyobrażone porzucenie, ale nie zawierające zachowań samobójczych i samoraniących [2, s. 58-59].

Zaburzeniom zachowania młodzieży potęgują różne używki, np. alkohol, narkotyki, dopalacze i in. Powszechnie znanym jest fakt, iż zażywanie substancji psychoaktywnych wiąże się z szeregiem szkód doznawanych tak przez jednostkę jak i przez otoczenie. Ostaszewski analizując różne podejście do tego tematu wyróżnił cztery grupy szkód. Do pierwszej grupy należą wszelakiego rodzaju uzależnienie od środków psychoaktywnych, powodujące kłopoty ze zdrowiem i w życiu społecznym. Drugą grupę stanowią szkody wynikające z zachowaniem podejmowanym pod wpływem używek. Do trzeciej grupy należą straty związane z rozwojem osobistym. Osoba zażywająca środki psychotropowe zaczyna koncentrować się na innych zadaniach niż wcześniej, tj. na pierwszy plan wylaniają się np. imprezy, sposoby zdobywania kolejnej dawki środka, nowe towarzystwo. Konsekwencją takich zachowań u młodzieży są np. słabe oceny, wagary, niemożność zdobycia wykształcenia, kłopoty z policją itp. Ostatnia grupa szkód najbardziej dotyka osób żyjących w bliskim kontakcie z nadużywającymi lub uzależnionymi substancji psychoaktywnych [17, s. 22]

W okresie adolescencji na znaczeniu również zyskuje grupa rówieśnicza, rozumiana jako wspólnota, wyróżniająca się ze względu na typ więzi oraz bliskie, nacechowane wzajemną aprobatą uczestnictwo. Grupa młodzieżowa często stawia się w opozycji wobec środowiska rodzinnego z powodu młodzieńczego nonkonformizmu, tak „nie lubianego” przez osoby dorosłe, w rezultacie opozycji młodych ludzi wobec świata dorosłych, która jest naturalnym

składnikiem procesu socjalizacji, a z drugiej strony z powodu braku umiejętności jej wygaszania czy kanalizowania również może być przyczyną niekorzystnych zmian w procesie rozwoju osobowości, patologicznego rozumienia wartości i celów doprowadzających do konfliktów z prawem [5, s. 101].

W niniejszym opracowaniu zasygnalizowano problem zaburzeń zachowania współczesnej młodzieży, jak również przedstawiono wybrane czynniki wywierające wpływ na sposób zachowania i postępowania dzisiejszych adolescentów.

Wsparcie społeczne dla młodzieży

Wsparcie społeczne według Haliny Sęk, związane z sytuacjami trudnymi lub problemami. Bardzo często na etapie adolescencji pojawiają się niepowodzenia i różnorodne sytuacje życiowe związane z kształtowaniem się hierarchii wartości, przyjmowanie postaw czy przeżywanie rozterek miłosnych. Nie w pełni ukształtowana jeszcze osobowość młodzieńcza wymaga często dowartościowania, np. poprzez zewnętrzną mobilizację, terapię lub możliwość skorzystania z mechanizmów wsparcia psychologiczno-pedagogicznego, efektem którego jest przywrócenie uprzednio zaburzonej równowagi z otoczeniem [12, s. 104].

Wsparcie w tym okresie rozwojowym może polegać na:

- umacnianie procesów decyzyjnych;
- pomocy w samostanowieniu;
- wyrozumiałości;
- łagodnej perswazji;
- empatii;
- zaspokojenie potrzeby afiliacji;
- słuchaniu;
- pomocy w procesie samorealizacji [1, s. 99-102].

Brak wsparcia w tym okresie często powoduje osamotnienie, alienację, depresję. W konsekwencji zmusza to młodą osobę do poszukiwania społecznie nieakceptowanych sposobów samodzielnego radzenia sobie z sytuacjami traumatycznymi.

Ważnym aktem prawnym regulującym zasady udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w placówkach publicznych jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. (DzU z 2013 r. poz. 532)

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, wynikających w szczególności:

- 1) z niepełnosprawności;
- 2) z niedostosowania społecznego;
- 3) z zagrożenia niedostosowaniem społecznym;
- 4) ze szczególnych uzdolnień;
- 5) ze specyficznych trudności w uczeniu się;

- 6) z zaburzeń komunikacji językowej;
- 7) z choroby przewlekłej;
- 8) z sytuacji kryzysowych lub traumatycznych;
- 9) z niepowodzeń edukacyjnych;
- 10) z zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego i kontaktami środowiskowymi;
- 11) z trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą. (§ 3, pkt 1.) [18].

Korzystanie z pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole i placówce jest dobrowolne i nieodpłatne (§ 4) [18]. Pomoc psychologiczno-pedagogiczną organizuje dyrektor przedszkola, szkoły i placówki. Pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole i placówce udzielają uczniom nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści wykonujący w przedszkolu, szkole i placówce zadania z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w szczególności psycholodzy, pedagodzy, logopedzi, doradcy zawodowi i terapeuci pedagogiczni (§ 4 i 5, pkt 1 i 2) [18].

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest organizowana i udzielana we współpracy z:

- 1) rodzicami uczniów;
- 2) poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, zwanymi dalej „poradniami”;
- 3) placówkami doskonalenia nauczycieli;
- 4) innymi przedszkolami, szkołami i placówkami;
- 5) organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży (§ 5 pkt 3) [18].

Zgodnie z ww. Rozporządzeniem pomoc psychologiczno-pedagogiczna w przedszkolu, szkole i placówce może być udzielana z inicjatywy: 1) ucznia; 2) rodziców ucznia; 3) dyrektora przedszkola, szkoły lub placówki; 4) nauczyciela, wychowawcy grupy wychowawczej lub specjalisty, prowadzących zajęcia z uczniem; 5) pielęgniarki środowiska nauczania i wychowania lub higienistki szkolnej; 6) poradni; 7) asystenta edukacji romskiej; 8) pomocy nauczyciela; 9) pracownika socjalnego; 10) asystenta rodziny; 11) kuratora sądowego (§ 6) [18].

W szkole pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana w trakcie bieżącej pracy z uczniem oraz w formie:

- 1) klas terapeutycznych;
- 2) zajęć rozwijających uzdolnienia;
- 3) zajęć dydaktyczno-wyrównawczych;
- 4) zajęć specjalistycznych: korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych, socjoterapeutycznych oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym (§ 7) [18].

Środowisko podstawowe, które wywiera wpływ na zachowanie dorastającej młodzieży – jest rodzina. W niniejszym opracowaniu zwrócono uwagę na pomoc i wsparcie dla adolescentów i ich rodzin w celu usprawnienia zachowania

młodzieży, jak również przedstawiono instytucje, środowiska, w których można liczyć na pomoc w trudnych sytuacjach wychowawczych

Podsumowanie

Pomimo znaczącej poprawy poziomu edukacji, systemu ochrony zdrowia, wzrostu nakładu na profilaktykę, obserwuje się wzrost zachowań ryzykownych młodego pokolenia. Interesującym jest fakt, iż w ostatnich latach pojawiają się zupełnie nowe typy (rodzaje) ryzyk oraz ich łączenia [13, s. 109]. Do nich można odnieść: używanie narkotyków i substancji działających podobnie (np. dopalacze), nadużywanie leków, palenie tytoniu, nadużywanie alkoholu, ryzykowne zachowania związane ze sportami ekstremalnymi i rozrywką, modyfikacje ciała, skracanie snu, nadużywanie produktów spożywczych, przeciążenie organizmu kontaktem z technologiami cyfrowymi, ryzykowne zachowania seksualne, prostytucja, pornografia, kompulsywny hazard, zadłużanie się jako wynik konsumpcjonizmu, przeciążenie i zaburzenia psychofizyczne. Takie zachowania młodzieży jest charakterystyczne nie tylko dla Polski, lecz dla całej Europy, gdyż coraz częściej adolescenti korzystają z pomocy psychologów i psychiatrów [13, s. 431].

Wzrost niepokojących zachowań młodzieży powinien dać do zrozumienia nie tylko rodzicom, wychowawcom, nauczycielom lecz i politykom, by w porę zareagować i zacząć współpracę ze specjalistami, celem niwelowania już powstających szkód, jak również starać się zatrzymać proces „degradacji” młodych ludzi, gdyż od terażniejszej młodzieży zależy przyszłość rodzin, państw, Świata.

BIBLIOGRAFIA

1. Becelewska D., *Wsparcie emocjonalne w pracy socjalnej*, Wydawnictwo BPS, Katowice 2005.
2. Bleiberg E., *Borderline Disorders in Children and Adolescent: The Concept, The Diagnosis and Hte Controversies*, „Bulletin of the Menninger Clinic” 1994/2, vol. 58.
3. Feltham C., Horton I., *Podsumowanie prognozy na przyszłość*, [w:] C. Feltham, I. Horton, *Psychoterapia i poradnictwo*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2013.
4. Łobocki M., *Praca wychowawcza z dziećmi i młodzieżą*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1998.
5. Kapińska V., *Współczesna młodzież wobec problemu wolności Studium socjologiczno-pedagogiczne*, wydawnictwo Akapit, Toruń 2008.
6. Karpuszenko E., Marzec A., *Młodzież a profilaktyka*, Ośrodek Wydawniczo-Poligraficzny SIM, Warszawa 2016.
7. Krajewski W., za A. Brzezińska, *Spoleczna psychologia rozwoju*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2004.
8. Obuchowska I. *Adolescencja*, [w:] Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, warszawa 2004.
9. Oleniacz M., *Przeżywanie młodości. Obraz fenomenu w badaniach biograficznych*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2005.
10. Peret-Drażewska P., *Współczesna młodzież postrzegana z perspektywy rówieśników Studium teoretyczno-empiryczne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2014.
11. Pużyński S., Wciórka J., *Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowań w ICD-10*, UWMVERSALIS IPiN, Kraków-Warszawa 1998.
12. Segiet K., *Wsparcie psychologiczno-pedagogiczne w pracy wychowawczej z młodzieżą* [w:] Jankowiak B., Matysiak-Błaszyk A., (red.) *Młodzież między ochroną a ryzykiem Wspieranie*

rozwoju oraz pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla adolescentów i adolescentek, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017.

13. Walancik M., Jędrzejko M., *Zachowanie ryzykowne – wyzwania dla psychoprofilaktyki*, [w:] A. Cybał-Michalska, M. Orłowska M. Walancik (red.) *Młodzież – między partycypacją a (samo)wykluczeniem*, Wydawnictwo Naukowe WSB, Dąbrowa Górnicza 2017.

14. Wilk M., *Zaburzenia zachowania adolescentów w ujęciu psychodynamicznym*, [w:] [w:] Jankowiak B., Matysiak-Błaszczak A., (red.) *Młodzież między ochroną a ryzykiem Wspieranie rozwoju oraz pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla adolescentów i adolescentek*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017.

15. Urban B., *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1997.

16. Urban B., *Zaburzenia zachowania* [w:] T. Pilch (red.) *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 7, Wydawnictwo Żak, Warszawa 2005.

17. Urbańska A., *Dopalacze – współczesne zagrożenie dla dzieci i młodzieży*[w:]K.M. Wasilewska-Ostrowska (red.) *Dzieci i młodzież w obliczu współczesnych problemów i zagrożeń*, Wydawnictwo KPSW, Bydgoszcz 2012.

Akty prawne

18. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. (DzU z 2013 r. poz. 532)

KOMUNIKACJA W DOBIE NOWYCH TECHNOLOGII: SPOŁECZEŃSTWO SOCIAL MEDIA NA WYBRANYM PRZYKŁADZIE

Żmijowska Paulina,

doktorantka Uniwersytetu w Ostrawie, Wydział Filozoficzny,

Republika Czeska

pzmijowska@gmail.com

Promotor-

prof. ATH dr hab. Marek Bernacki, Bielsko-Biała, Rzeczpospolita Polska

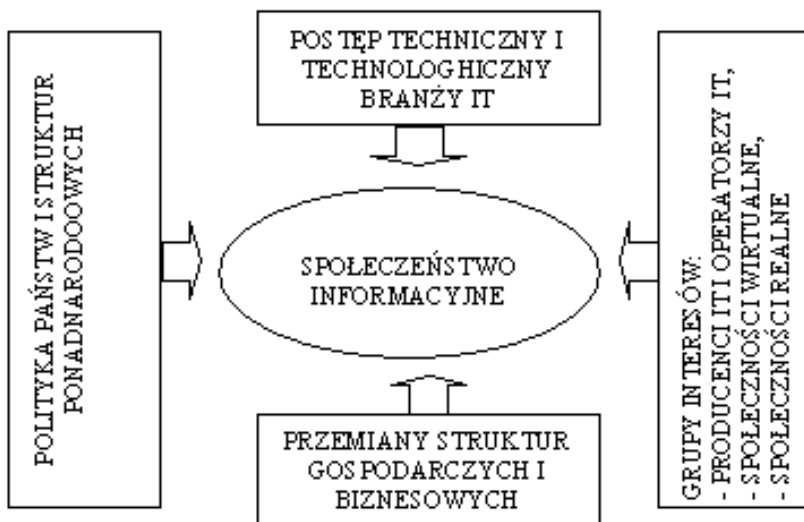
Świat nowych technologii coraz bardziej charakteryzuje szum komunikacyjny. Wszegobecny przesyt towarów i usług oraz niebywała konkurencyjność sprawiają, że coraz trudniej pozyskać i zatrzymać uwagę odbiorcy. Rozwój społeczeństwa informacyjnego wymusza na specjalistach z branży marketingowej nieustanne poszukiwanie nowych możliwości dotarcia do konsumenta. Kultura konsumpcji, ale również coraz bardziej rozpowszechniona kultura nadmiaru, które kiedyś stanowiły szansę sprzedaży, dziś – w erze „post PC” – są przede wszystkim wyzwaniem. Specjaliści prześcigają się w pomysłach, kreując nowe trendy w komunikacji promocyjnej, bazującej na emocjach, wiarygodności czy lojalności, by następnie temu zaprzeczyć.

Czy w związku z tak gwałtownymi zmianami można obrać skuteczną strategię komunikacji z otoczeniem, aby sprostać wymaganiom współczesnego

świata?

Kultura (nadmiaru) konsumpcji

Cyfryzacja współczesnego świata ma istotny wpływ na sposoby zdobywania wiedzy oraz budowanie dorobku wielu dziedzin nauki. Wspomniana transformacja określana jest jako *zwrot cyfrowy*, który przede wszystkim polega na zmianie metodologicznej, wprowadzającej nowe metody, narzędzia i sposoby pozwalające na skuteczne wykorzystanie świata cyfrowych danych, interfejsów, software i wizualizacji [1,s.13]. Jednostka podlega wielu przekształceniom pod wpływem czynników kulturowych, społecznych i biologicznych. Współczesne cechy społeczeństwa informacyjnego oraz konsumpcyjnego odpowiedzialne są przede wszystkim za wszechobecną nadmiarowość – w każdym wymiarze.

Źródło: Michał Goliński, www.e-mentor.edu.pl

Potrzeba bycia na bieżąco i boom informacyjny powodują, że odbiorca może mieć trudność w skutecznej selekcji treści i możliwości wartościowania przekazu, który dostaje. Kultura konsumpcyjna z założenia określa przede wszystkim wytwarzanie coraz większej liczby produktów dla potrzeb jednostek. Dziś można zaobserwować znaczne wykroczenie poza schemat „wytwarzania”. Kultura nadmiaru, która wykształciła się obok kultury konsumpcji, wraz z postępem technologicznym, jest przez nią wypierana. Obie dotyczą występowania tzw. zjawiska affluencji [2, raport], które jest schorzeniem cywilizacyjnym, określającym nieustanną chęć podwyższania poziomu i standardu życia, a jednocześnie niezadowolienia z dotychczasowych warunków.

Nadmiar, i związana z nim kultura tego procesu [3, s. 10] charakteryzuje się dodatkowo przede wszystkim nasyceniem otaczającego świata różnego rodzaju bodźcami i stymulantami. Rozumiany w ten sposób przesyt nie dotyczy (jak w przypadku kultury konsumpcji) tylko gromadzenia rzeczy materialnych, ale objawia się także w aktywnościach dnia codziennego, np. braku rozgraniczenia życia między pracą zawodową a życiem osobistym, co wiąże się z zabieraniem pracy do domu, chorobliwego spoglądania na ekran telefonu czy notorycznego sprawdzania stanu akcji na giełdzie. Warto także zwrócić uwagę, że jednostka ukształtowana w kulturze nadmiaru coraz częściej zmienia także swoje role społeczne i multiplikuje zadania. Widać to szczególnie w tzw. „wyścigu pokoleń“.

Źródło: www.pracuj.pl

Pokolenie X to osoby zwykle urodzone w latach 1970-1980, które zachowują harmonię między życiem zawodowym oraz prywatnym. Z jednym pracodawcą wiążą się zwykle na całe życie, a komunikowanie w obszarze mediów społecznościowych nie traktują w kategoriach *e-commerce* (zarobkowych), lecz rozrywkowych. Z kolei pokolenie Y to obecnie najliczniejsza grupa

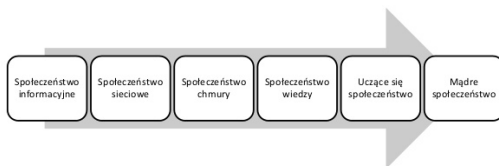
uczestników dialogu interakcji. Są to osoby urodzone w latach 1980-1990, a ich życie charakteryzuje się równowagą. Grubą kreską oddzielają sprawy osobiste od ośmiodzinnego systemu pracy, jednak, co interesujące, angażują się w zdobywanie nowych umiejętności, kwalifikacji oraz podnoszenia statusu społecznego. Najciekawsze wydaje się być pokolenie Z, urodzone w latach dziewięćdziesiątych, które powoli wypiera swoich poprzedników w sferze komunikowania. Osoby, które do niego należą, cechuje przede wszystkim multizadaniowość, bardzo duża elastyczność czasu i miejsca pracy oraz obecność przy sobie co najmniej trzech urządzeń mobilnych. To właśnie ta grupa komunikuje najwięcej, najszybciej i najbardziej emocjonalnie. W największym nadmiarze i nasyceniu.

Mówiąc o nasyceniu nie sposób również nie wspomnieć o ideologii Kenneth Gergen. W swojej pracy zwrócił uwagę na multifrenię – stan związany z przebudcowaniem. Multifrenia to odczuwanie napięcia na skutek nasycenia różnego rodzaju bodźcami [4, s.106-110]. Co ciekawe, to właśnie społeczeństwo które określa się jako SI (społeczeństwo informacyjne), definiuje dane za bardzo istotne. Stąd w ostatnich latach obserwujemy rozwój *multifrenicznej rzeczywistości*, będącej konsekwencją zmian zachodzących we współczesności oraz, a może przede wszystkim, świadomości odbiorców.

Koncepcja medialna M. McLuhana – człowiek vs informacja

Od czego się uzależniamy? Od informacji czy może ich materialnych nośników? Społeczeństwo informacyjne postępuje – dzisiaj jest już inne niż wczoraj, a jutro będzie czymś zupełnie nowym. Marshall McLuhan w pracy *Mechanical Bride* przywołuje, że nadmiar informacji wpływa na emocjonalną strukturę pojedynczego człowieka i całego społeczeństwa [5, s.22]. Człowiek, będący jednostką w społeczeństwie nadmiaru zmienia się z samodzielnie oceniającego podmiotu w pasywnego odbiorcę, bezkrytycznie przyjmującego naddane treści. W swoich badaniach McLuhan doszedł do wniosku, że forma medium jest bardziej istotna niż cała treść komunikatu. Wynika z tego jednoznacznie, że media bardziej oddziałują na podmiot ludzki niż treści informacyjne, a środek przekazu jest dziś po prostu przekazem, kształtującym zachowania współczesnego odbiorcy (konsumenta treści).

Ewolucja społeczeństwa informacyjnego do mądrego

Źródło: G. Szymański, Innowacje marketingowe w sektorze e-commerce

Social media w szkolnictwie – komunikacja uczelni vs technologia

W dywagacjach dotyczących komunikowania w dobie nowych mediów można wziąć pod lupę instytucje naukowe. Sytuacja na rynku szkolnictwa wyższego wymusiła na uczelniach, zarówno publicznych, jak i prywatnych, podejmowanie działań marketingowych jeszcze do niedawna zarezerwowanych tylko dla organizacji gospodarczych. Obecnie obserwujemy rozwój obszaru zwany „rynkem pracownika“ oraz „rynkem studenta“. W przypadku instytucji, których klientami są ludzie młodzi, mający niemal stuprocentowy dostęp do Internetu [6, raport], szczególnie skutecznymi działaniami są aktywności podejmowane w mediach społecznościowych. Według badań Raport Social Media&Advancement, 79% uczelni w USA wybiera social media jako główny kanał prowadzenia komunikacji, a 83% uczelni posiada swój własny dział obsługujący media społecznościowe.

Marketing treści polega przede wszystkim na tworzeniu, wspieraniu i dystrybuowaniu treści, które są interesujące dla określonej, zdefiniowanej grupy osób. Ta forma komunikacji pomaga również stworzyć silniejszą więź między marką (uczelnia) a odbiorcą (pracownikiem naukowym, przyszłym studentem, potencjalnym studentem, absolwentem). Uczestnicy społecznej wymiany doświadczeń szukają rzeczywistości tam, gdzie mają prawo do informacji i przyjemności. Platformy *social media* budują więc całodobową relację z potencjalnym użytkownikiem, dając mu możliwość uczestnictwa w nieustającej, a przede wszystkim interaktywnej rozmowie, która nie jest możliwa w przypadku mediów tradycyjnych. Studenci komunikują ze sobą i dyskutują. Z marketingowego punktu widzenia nie są oni pasywnymi odbiorcami, ale **aktywnymi kanałami przekazu informacji**. W czasach, gdy źródła rozmów znajdują się w przestrzeni mediów społecznościowych, coraz trudniej panować nad wartościową komunikacją. Istotną pozostaje także społeczna kultura komunikowania, która jest nieodłącznym elementem rozwoju mediów. O samej jej istocie w kontekście wspomina Maciej Mrozowski, twierdząc, że komputer jest urządzeniem interaktywnym, wymagającym od użytkownika wejścia w dwustronny kontakt oparty na bezpośrednim sprzężeniu zwrotnym. W efekcie kontakt człowiek-komputer przekształca się w swoistą interakcję, pod wieloma względami zbliżoną do komunikacji interpersonalnej [7, s.84].

Badania przeprowadzone wśród uczniów klas maturalnych wrocławskich liceów, którzy deklarowali chęć podjęcia studiów [8, badanie], pokazują, że decyzja o ich wyborze będzie podejmowana przede wszystkim na podstawie informacji pozyskanych za pośrednictwem Internetu oraz od znajomych. Media społecznościowe łączą te dwa źródła. Za ich pośrednictwem kandydaci mogą pozyskać opinię o uczelni i konkretnym kierunku, i to nie tylko od swoich znajomych, ale również szerszego grona osób zainteresowanych tematem. Uczelnie, jako nadawcy komunikatów muszą być tam, gdzie ich odbiorcy. Ważne jest, aby uczelnia stosowała systemy komunikacyjne dla każdej z trzech grup:

1. STUDENCI: dystrybucja informacji, angażowanie w dyskusję, umiejętności korzystania z platform edukacyjnych, możliwość promocji

wydarzeń.

2.POTENCJALNI STUDENCI: dystrybucja informacji, zbieranie rekomendacji, korzystanie z promocji wydarzeń, zbieranie opinii.

3.ABSOLWENCI: zbieranie historii sukcesów, angażowanie w rozwój uczelni, korzystanie z programów (staże, praktyki, Inkubatory Przedsiębiorczości i inne).

Błędy komunikacyjne	Dobre praktyki komunikacyjne
Brak interakcji z grupą zaangażowanych studentów.	Angażowanie poszczególnych grup w aktywną komunikację na rzecz dobrego wizerunku uczelni: absolwentów, studentów, wykładowców, pracowników uczelni.
Brak wyróżnialnego przekazu komunikacyjnego na rynku naukowym.	Aktywne reagowanie na komunikaty zwrotne (<i>feedback</i> informacji).
Stosowanie utartych schematów komunikacyjnych (brak rozróżnienia na komunikację oficjalną i swobodną, użytkową). Z tym wiąże się również niedostosowanie języka przekazu do odbiorcy.	Obecność w płaszczyźnie komunikacji internetowej (zróżnicowane przekazy).
Brak strategii i monitoringu wzmianek o uczelni w Internecie (brak narzędzi np. Brand24, Sotrender, Monitori etc.).	Tworzenie konkursów, grup dyskusyjnych i wydarzeń z poszczególnych imprez (w tym naukowych) w mediach społecznościowych – skupianie wokół określonych odbiorców.

Źródło: Własne wnioski

Powyższa tabela pokazuje najczęstsze błędy komunikacyjne i dobre praktyki, które realizują uczelnie. Rola kultury w procesie budowania komunikacji dotyka kilku jej obszarów: są to przede wszystkim wewnętrzna zgodność marki z wysyłanym komunikatem, zewnętrzna interakcja z otoczeniem oraz uwzględnienie globalnego (wielokulturowego) przekazu nie tylko wewnątrz instytucji, ale również w jej otoczeniu. Użytkownicy mediów społecznościowych nieustannie komunikują. Korzystanie z internetowych i mobilnych technologii, które przekształcają informację w interaktywny dialog jest już standardem. Wysyłane przekazy są szybkie, gwałtowne i charakteryzują się nadmiarem różnorodnych emocji. Są chwilą. Dlatego tylko odpowiednio spersonalizowane komunikaty mogą prowadzić do nawiązania i podtrzymania dialogu oraz efektywnej sprzedaży treści (usługi – np. uczelni). Podmiot, która stawia na *content*, może generować bardzo duże zwiększenia przychodów poprzez odpowiednio sprofilowaną komunikację z wybranymi, **określonymi grupami odbiorców (*insights*)**.

Potrzeby współczesnych użytkowników często zestawiane są z potrzebami potrzeb współczesnego człowieka piramidy Abrahama Masłowa. Potrzebę bezpieczeństwa zapewniają nam LinkedIn czy GoldenLine, gdzie zamieszczając swoje osiągnięcia zawodowe i zdobywając sieć kontaktów biznesowych, możemy poczuć się stabilnie. Z kolei potrzebę przynależności budują platformy i aplikacje,

jak Facebook, Snapchat czy Instagram. Odbiorcy przynależą do określonych grup, dyskutują, komentują i udostępniają treści. Sytuacja ta niejednokrotnie pokazuje, że odpowiedzi na różnorodne pytania i wątpliwości udzielane są właśnie w mediach społecznościowych. Potrzeba uznania jest odzwierciedlona w aktywnym *tweetowaniu* aplikacji Twittera, dedykowanej głównie dla głosów opiniotwórczych (dziennikarze, politycy, celebryci). Podobnie jak w piramidzie potrzeb człowieka dąży do samorealizacji i osiągnięcia „pełni”, w social media spełnia się komunikacyjnie.

Najpopularniejszym serwisem społecznościowym wśród szkół wyższych, podobnie jak wśród organizacji gospodarczych, pozostaje Facebook. Wszystkie jednostki mające konto na portalu społecznościowym mają również swój własny profil na Facebooku. Wynika to z popularności tego serwisu wśród studentów i uczniów oraz z możliwości jego wykorzystania w budowaniu wizerunku uczelni, komunikacji z użytkownikami, pozyskiwaniu od nich i o nich informacji czy też docieraniu z ofertą do potencjalnych kandydatów.

Współczesny student oczekuje, że profil społecznościowy jego macierzystej uczelni dostarczy mu nie tylko informacji o bieżących wydarzeniach wewnątrz instytucji, ale pozwoli zapoznać się z inicjatywami realizowanymi na poszczególnych wydziałach, działaniami organizacji studenckich, reportażami z programów wymiany studenckiej (filmy, nagrania, wywiady kolegów po drugiej stronie granicy), historii sukcesów absolwentów czy możliwościami rozwojowymi, jakie oferuje uczelnia.

W wykorzystaniu pozytywnego wizerunku uczelni (instytucji) dobrze sprawdza się również kanał LinkedIn, który obecnie jest pierwszym fundamentem do budowania zawodowego profilu w Sieci (coraz młodsze pokolenie użytkowników tego kanału zostaje „znalezionych” przez konkretne firmy). Profil uczelni może w pełni pokazywać historię swoich absolwentów, promując ich sukcesy i stanowiąc swego rodzaju zawodowy pomost między studentem a przyszłym pracodawcą.

Można śmiało zauważyć, że budowanie wizerunku za pomocą strategii działań komunikacyjnych jest tak naprawdę ściśle uzależnione od kultury społeczeństwa. Odbiór komunikatu obciążony jest ciężarem wielu komunikatów naddanych, niewidocznych, ukrytych w wiadomości. Greg Leichy przywołuje, że kulturowa domena jest zbiorem uporządkowanych założeń i argumentów, który umacnia preferowany wzór stosunków społecznych, wpływa na epistemologiczne, ontologiczne i moralne zaangażowanie firmy w życie społeczne, dostarcza motywów pozwalających zbudować modele przekonywania odbiorców do pewnych czynności i zamierzeń danej instytucji oraz nadając określoną interpretację wysyłanym wiadomościom [9, s.62].

Podsumowanie

Nie wszystkie działania w *social media* prowadzą do znalezienia garnca złota przy krańcu tęczy [10, s.244] podaje John Lovett. To prawda. Jednak działania te często nie są trafione, a komunikat może zostać wysłany w próżnię. Dlaczego tak się dzieje? Przede wszystkim potrzeby typowego użytkownika i

uczestnika przestrzeni internetowej bardzo rzadko poddawane są odpowiednim analizom czy statystykom. Twórcy komunikatów muszą wziąć pod uwagę, że ich treści będą rozliczane z końcowych rezultatów, a nie samego przekazu.

Źródło: A. Stęplik, Internet Beta 2015

Głównym problemem przekazu informacji jest fakt, że nie przekracza ona progu zwrócenia na siebie uwagi. Całą uwagę skupiają na perswazji w ramach zawarcia relacji z nowym odbiorcą. Najważniejsze nie jest jednak to, czy odbiorca zdecyduje się na zaangażowanie w reklamę. Najistotniejsze jest działanie, które spowoduje uwiedzenie obrazem i projektowanie wrażeń efektowną treścią (w różnej postaci). Kwestia wyboru i oceny tego przekazu jest drugoplanowa. Dlatego nowoczesne aplikacje mobilne, video marketing i krótkie komunikaty powoli wyznaczają niespotykany dotąd trend, który opiera się na efektownym i efektywnym przekazie informacji.

Relacje pionowe współczesnej komunikacji ustępują poziomym, które jeszcze bardziej skracają dystans i pozwalają zacieśniać więź, traktując odbiorcę jako partnera i „współtworzącego” treść. Pojawia się wtedy komunikacja H2H (*human-human*), która obok B2C (*business-customer*) czy B2B (*business-business*), stawia na prawdziwy i wiarygodny przekaz, uwzględniający rzeczywiste potrzeby danej osoby.

Trudno przewidzieć to, co nastąpi w tak bardzo niezależnym medium. Warto jednak pamiętać, że za każdym wysłanym komunikatem stoi „osoba”, a każdy komunikat jest odbierany przez „osobę” (lub dedykowane, ale zaprojektowane przez człowieka narzędzie). Pytanie, jak długo?

LITERATURA:

1. Piotr Celiński, *Postmedia - cyfrowy kod i bazy danych*, 2013, s.13.
2. K. M. Ekstrom, H. Brembeck, *Elusive Consumptin in retrospect. Report from the conference*, http://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/23184/1/gupea_2077_23184_1.pdf (05.04.2015).
- 3.T. Szlendak, *Kultura nadmiaru w czasach niedomiaru* [w]

„Kultura Współczesna: teoria, interpretacja, praktyka“, 2013, s.10.

4. K.J. Gergen, *Nascyone Ja. Dylematy tożsamości w życiu współczesnym*, 2009, s. 106-110.

5. M. McLuhan, *Mechanical Bride*, 1951, s.22.

6. Według PBI jedynie 3% Polaków w wieku 16-24 lata nie ma dostępu do Internetu, a w przypadku uczących się jest to 1%, dostęp z: http://www.slideshare.net/P_B_I/polscy-internauci-2013 (12.01.2013).

7. Mrozowski M., *Media masowe, władza, rozrywka, biznes*, 2001, s. 84.

8. Grech M., *Komunikacja i wizerunek uczelni niepublicznych: metodologia i wyniki badań empirycznych*, 2010.

9. Leichy G., Warner E., *Cultural Topoi. Implications for Public Relations*, 2000, s. 62. tłum.

Autor Paulina Żmijowska.

10. Lovett J., *Sekrety pomiarów w mediach społecznościowych*, 2012, s. 244.

ГЛОКАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ДИСКУРСІ

Заряжко Тетяна Валеріївна
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
zaryazhko94@gmail.com
Науковий керівник –
доктор філософських наук
проф. Сіверс В. А.

На початку XXI ст. формується нова парадигма глобалізації з пріоритетним розвитком локальних осередків чому насамперед сприяють процеси інтернаціоналізації і креативізації науково-технологічної, економічної, соціально-культурної сфер діяльності суспільства із відповідною композицією факторів прогресу та конкурентоспроможності.

Основною метою цього переходу є створення інноваційного середовища, а головний інструмент в досягненні цієї мети – це «побудова» креативних міст, фундаментом яких є творчі та креативні індустрії. Розробленням цих тем, починаючи з американського соціолога і футуролога Елвіна Тоффлера, ось уже майже півстоліття займаються вчені і практики по всьому світу (З. Бауман, Ж. Бодрійяр, Н. Кляйн, Р. Робертсон, А. Моріта).

Теоретичні й практичні проблеми розвитку креативного міста є актуальними і привертають увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців: Г. Бережнова, І. Брикова, Ф. Бьянчіні, А. Гончарик, Ч. Лендрі, В. Лелеко, Ф. Матарасо, Б. Ревчуна, С. Сасена, А. Скотт, В. Шапко, Л. Шептухину, Г. Шульце.

Разом з тим проблеми обґрунтування понять «креативність», «креативні індустрії», «креативна економіка» та «кластер» є не тільки актуальними, а й дискусійними у форматі новітніх наукових досліджень.

Особливого значення набуває проблема концептуалізації поняття «культурний (креативний) кластер» у світлі концепції глокалізму, фіксованого також категорією «locality» у міжнародному культурологічному дискурсі, присвяченого креативним індустріям міст «Glocal Forum».

Необхідно зазначити, що основною метою організації «Glocal Forum» стала оптимізація світового розвитку, що передбачає підвищення уваги до локальних проблем, а також пошуку гармонійних форм поєднання глобальних тенденцій і місцевих особливостей.

Сучасні дослідники феномену глобалізації говорять про складний процес переплетення глобальних тенденцій суспільного розвитку і локальних (місцевих) особливостей культурного розвитку, визначаючи це явище як глокалізацію.

Зазначимо, що термін «глокалізація» був вперше введений у 1980-і роки президентом японської корпорації «Sony» Акіо Моріта для позначення стратегії просування на ринок однієї країни товарів і послуг, вироблених в масовому масштабі в інших регіонах планети.

Глокалізація в діяльності ТНК (Транснаціональній корпорації) означає розвиток локальних зв'язків в процесі виробництва і маркетингу їх продукції, врахування особливостей місцевого ринку та специфіки культури споживання в тому чи іншому регіоні світу. [1]

Слід зауважити, що вищезапропоноване твердження має економічне спрямування, що є важливим для розуміння терміну, але не ключовим аспектом в подальшому розгляді.

В науковий обіг термін «глокалізація» був введений британським соціологом Роналдом Робертсоном.

Свою назву термін «глокалізація» отримав в результаті складного переплетення глобальних і локальних процесів суспільного розвитку.

Засновник концепції Р. Робертсон вважає, що глобальні та локальні тенденції «в кінцевому підсумку взаємодоповнюють і взаємопроникають один в одного, хоча в певних конкретних ситуаціях можуть стикатися та суперечити одна одній» [4].

Схожою є думка Х. Хондкера, який визначає глокалізацію, як взаємопроникнення процесів макролокалізації і мікроглобалізації.

Автором зазначається, що за допомогою глокалізації локальні особливості культур виводяться та функціонують у світі глобальних взаємодій [3].

Велике значення, у поглибленому дослідженні глокалізації, мають роботи таких відомих теоретиків глобалізації, як С. Хантінгтона, Е. Гіденса, Дж. Рітцера, Я. Недервеєна Пітерса, А. Аппадурі, М. Уотерса. Саме в роботах цих авторів термін «глокалізація» став розглядатися через аналіз нових трендів та змін соціокультурної динаміки.

Таким чином, можна зробити висновок, що глобальні тенденції в сфері культури трансформуються під впливом локального контексту, інакше кажучи, локалізуються; паралельно з цим локальні культурні цінності і

смисли також переосмислюються та вписуються в масштабі глобального світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- 1) Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. М., 2000. С. 217–235.
- 2) Робертсон Р., Хондкер Х. Дискурсы о глобализации: предварительные размышления // Глобализация: контуры XXI века. Ч. I. – М., 2004.
- 3) Khondker, H. H. Glocalization as Globalization: Evolution of a Sociological Concept [Electronic resource] / Habibul Haque Khondker // Bangladesh e-Journal of Sociology. – July, 2004. – Vol. , No. 2.
- 4) Robertson, R. Globalization: Social Theory and Global Culture/ Robert Robertson. – L. : SAGE Publications Ltd, 1992. – 224 p

**RUCH ORGANIZACYJNY ZIEMIANEK W KRÓLESTWIE POLSKIM
POD KONIEC XIX I NA POCZĄTKU XX WIEKU**

Mgr Kazmierczak Agnieszka
Uniwersytet Gdański
akazmierczak128@gmail.com

Ziemiaństwo, jako grupa społeczna, w Polsce po II wojnie światowej uległa materialnej i kulturowej dematerializacji. Ze struktur społecznych została usunięta grupa, która w sposób znaczący wpływała na funkcjonowanie struktur politycznych i ekonomicznych kraju. Pełniła ona wręcz funkcję elitarną. Szczególniejsze zajmowały także włościanki, które przez dziesięciolecia pełniły funkcję „ostoi” polskości oraz wartości rodzinnych.

Sytuacja ziemianek pod koniec XIX wieku uzależniona była od sytuacji ekonomiczno- politycznej kraju. Polska, zniszczona klęską powstania styczniowego oraz kryzysem agrarnym z lat osiemdziesiątych XIX wieku, doprowadziła do załamania pozycji społecznej włościanek. Sytuacja ta miała wpływ także na warunki życia kobiety – upadek folwarków spowodował konieczność pracy zarobkowej poza miejscem zamieszkania rodziny. Na ich barki spadał często obowiązek utrzymania rodziny oraz zapewnienia edukacji dzieciom. Pozostawiając posiadłości (często pod przymusem) ziemianki wraz z potomstwem poszukiwały schronienia w mieście. Niewiasty te, często bardzo dobrze wykształcone, podejmowały pracę w fabrykach lub w domach jako służące. Sytuacji kobiet nie ułatwiała także ówczesna sytuacja prawna. W Królestwie Polskim tego okresu obowiązywał Kodeks Cywilny z roku 1825, wzorowany na Kodeksie Napoleona oraz na Prawie Małżeńskim z roku 1936. Zgodnie z tymi uregulowaniami, kobieta była pozbawiona zdolności prawnej,

uznano ją np. za niezdolną do legalnej opieki nad dziećmi, udziału w kontroli nad majątkiem rodziny oraz pełnienia roli świadka w sądzie. Prawo do rozporządzania jej majątkiem należało do ojca, męża, brata a w dalszej kolejności najstarszego syna. Kobieta musiała także mieć zgodę męża na podjęcie pracy zarobkowej [1, s.15-28]. Zaczęły pojawiać się pierwsze ruchy emancypacyjne kobiet¹, coraz popularniejsze w całej Europie Zachodniej [2,s.10-25]. Szczególnie dużo dyskusji pojawiło się na łamach prasy pozytywistycznej [3, s.297-307]. Za rzecznika tego ruchu uznawano Adama Wiślińskiego. Na łamach „Tygodnika Powszechnego” pisał, że podstawowym celem kobiet jest dążenie do zdobycia wykształcenia, ponieważ jest ono „[...] podstawą lepszej doli, znośniejszego położenia, warunkiem postępu. Jest wszystkim” [4, s. 100]. Edward Prądyński sprzeciwiał się natomiast stawianiu znaku równości pomiędzy kobietą a osobą niepełnosprawną, chorą intelektualnie oraz niezdolną do samodzielnej egzystencji [5, s.181]. Postulaty te stawały na równi z potrzebami kobiet – często zmuszone do pracy poza domem otrzymywały dużo mniejsze wynagrodzenie za tą samą pracę, którą wykonywali mężczyźni [5, s. 53-59].

Pod koniec XIX wieku ziemianki włączyły się w organizację pracy oświatowej, społecznej i narodowej wśród chłopów. Sprzyjała temu ówczesna sytuacja społeczno- polityczna: powstanie Ligi Narodowej, której liderem został Roman Dmowski. Inicjatorką tego ruchu była Maria z Jarocińskich Kleniewska [6, s. 81-100]. „Idee solidaryzmu narodowego i społecznego, przekonanie o konieczności działań oświatowo- wychowawczych oraz patriotycznych, docenianie kształcenia zawodowego, samoorganizowanie się społeczeństwa, stanowiły podstawę koncepcji ideowych Marii. Łączyła je z katolicką myślą społeczną i przekonaniem, że <<kanony religijne stanowią podstawę życia>>. W jej poglądach i działalności pobrzmiewały echa koncepcji pracy organicznej, splatając się z głęboką wiarą i neoromantycznym patriotyzmem. Zgodnie ze swoimi przekonaniem starała się, aby ziemianki z jednej strony zajmowały się problemami własnego środowiska, a z drugiej –otaczały opieką włościan, szczególnie zaś kobiety.Uważała, że włościanki należy przygotowywać stopniowo do samodzielnego działania i myślenia, ale na początku tej drogi trzeba się nimi zaopiekować i pokierować ich pracą. Kleniewska sądziła, że dzięki różnorodnej działalności naukowej, oświatowej, gospodarczej i kulturalnej uda

1 W październiku 1906 roku ZKZ zakupiło niewielki folwark w Mirosławicach w powiecie kutnowskim z przeznaczeniem na szkołę gospodarzo - rolną dla córek chłopskich. Wychowanki oprócz praktycznych zajęć gospodarskich uczyły się także prowadzenia rachunkowości, pozyskiwały wiedzę z dziedziny historii, geografii, biologii. Przygotowywano je do roli matek, żon i aktywnych obywaterek, uczono prania, prasowania, pielęgnacji niemowląt, dbania o higienę, ale również zaangażowania w sprawy wsi. Z biegiem czasu powstał cały szereg szkół o zbliżonym profilu. Przed I wojną światową, jak podaje Aleksandra Grzybowska ZKZ prowadziło 11 takich szkół-m.in szkołę dla ochroniarek w Woli Grzybowskiej oraz szkołę dla gospodyń zawodowych w Grędzicach, a kursy trwały przeważnie po 11 miesięcy – Zob. Ewelina Kostrzewska, *Stowarzyszenie Zjednoczonych Ziemianek w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Działaczki społeczne feministki obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, tom II, (red.) Jasińska Janiak A., Sierakowska K., Szwarc A. , wydanie I, Warszawa 2009, s. 117-133.

się przewyciężyć antagonizmy między dworem a wsią” [7, s. 17].

Delegacja Gospodyń Wiejskich

W wyniku działań ziemianek oraz współpracy z Sekcją Rolniczą w dniu 2 grudnia 1902 roku powstała Delegacja Gospodyń Wiejskich. W zjeździe założycielskim wzięło udział ponad 100 kobiet, w tym 50 ziemianek przybyłych z całego Królestwa. Przewodniczącą Delegacji została Teresa Siemieńska [8, s. 562]. Za nieformalne pismo tego okresu prezentujące założenia ruchu uznać można „Świat Kobiety” (to w nim odnajdujemy najwięcej informacji o działalności Delegacji) oraz dodatek do „Bluszczu” pt. *Kronika działalności kobiecej*.

Podstawowym celem Delegacji było wychowanie włościanek, aby były one gospodarne, posłuszne, milczące, pracowite i religijne [9, s. 302]. W odniesieniu do koncepcji Jadwigi hr. Zamoyskiej postulowano, aby szkoła przekazywała fachową wiedzę w jak najszerszym zakresie działań gospodarstwa: hodowli, warzywnictwa, ogrodnictwa, sadownictwa oraz pszczelarstwa. Zamoyska pisze: „odpowiednia wiedza i wprawa tym kierunku [wszystkich prac ręcznych i teoretycznych] dają kobietom zaradność potrzebną do zarządzanie później domem i domownikami. Pragniemy [...] ażeby uczennice same ręki do wszystkiego przykładały i same sobie usługiwały, poznając tym sposobem wartość czasu, ucząc się zapobiegliwości, nabierając samodzielności i hartu” [10, s. 31]. Koncepcja ta zaowocowała w 1906 roku otwarciem szkoły rolniczej dla włościanek przez ziemianki w Mirosławcu².

Delegacja w ramach swojej działalności starała się podnieść poziom oświaty oraz zapewnić jej powszechność. Ziemianki organizowały kursy: czytania i pisania, żywienia rodziny i tworzenia przetworów mlecznych, hodowli, ogrodnictwa oraz prania, prasowania, kroju i szycia, tworzyły biblioteki, ochronki i żłobki dla dzieci. Kobiety te podejmowały także problematykę relacji ze służbą dworską – postulowały polepszenie ich warunków bytowych oraz konieczność tworzenia dla nich kas emerytalnych [11, s. 113-114]. Same „formy i rodzaje działalności ziemianek zależały od ich inwestycji i miejscowych warunków. Trudno bliżej je określić i sprecyzować, gdyż członkinie Delegacji niechętnie

2 W październiku 1906 roku ZKZ zakupiło niewielki folwark w Mirosławicach w powiecie kutnowskim z przeznaczeniem na szkołę gospodarczo - rolną dla córek chłopskich. Wychowanki oprócz praktycznych zajęć gospodarskich uczyły się także prowadzenia rachunkowości, pozyskiwały wiedzę z dziedziny historii, geografii, biologii. Przygotowywano je do roli matek, żon i aktywnych obywaterek, uczono prania, prasowania, pielęgnacji niemowląt, dbania o higienę, ale również zaangażowania w sprawy wsi. Z biegiem czasu powstał cały szereg szkół o zbliżonym profilu. Przed I wojną światową, jak podaje Aleksandra Grzybowska ZKZ prowadziło 11 takich szkół-m.in szkołę dla ochraniarek w Woli Grzybowskiej oraz szkołę dla gospodyń zawodowych w Grędzicach, a kursy trwały przeważnie po 11 miesięcy – Zob. Ewelina Kostrzewska, Stowarzyszenie Zjednoczonych Ziemianek w dwudziestoleciu międzywojennym, [w:] Działaczki społeczne feministki obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym), tom II, (red.) Jasińska Janiak A., Sierakowska K., Szwarz A., wydanie I, Warszawa 2009, s. 117-133.

upubliczniały informacje o konkretnych poczynaniach, zawierających choćby dane o nazwie miejscowości lub nazwisku ziemianki. Zapewne wiązało się to z prowadzoną w środowisku chłopskim nielegalną pracą oświatową. Często w ochronkach i na kursach uczono historii i geografii Polski. Ziemianki organizowały wieczernice oraz prelekcje, których tematyka rozbudzała patriotyzm i świadomość narodową. Prace gospodarcze stanowiły wówczas jedynie pretekst i miały chronić przed represjami władz carskich” [7, s. 25].

Zjednoczone Koło Ziemianek

30 października 1905 roku w wyniku wydarzeń rewolucyjnych Car Rosji wydał manifest zapowiadający wprowadzenie wolności politycznej i zniesienie cenzury. Celem tego działania było złagodzenie nastojów antyrosyjskich. W konsekwencji 4 marca 1906 roku wprowadzono przepisy zezwalające na tworzenie zrzeszeń i stowarzyszeń. W dniu 6 grudnia 1905 roku Koło Gospodyń Wiejskich (KGW) zostało przekształcone na Zjednoczone Koło Ziemianek (ZKZ). Ziemianki zdecydowały o zawiązaniu stowarzyszenia wyprzedzając decyzję władz. Za hasło swojej działalności uznały: „*Z Bogiem i Narodem*” [12, s. 4]. Należy zaznaczyć, że organizacja ta była jedną z pierwszych legalnych organizacji kobiet założonych na świecie – za pierwszą uznaje się Związek Farmerek założony w 1895 roku w Kanadzie [7, s.33].

ZKZ swoje cele działania zaprezentowały na łamach „Świata Kobięcego” w 1906 roku [13, s. 1-3]. Czytamy: „ZKZ ma na celu łączność pracy kobiet polskich w duchu narodowym, w dziedzinie wychowania, życia społecznego i ekonomicznego, dążenie do podniesienia poziomu wykształcenia, udoskonalenia i etycznego wyrobienia kobiet, a także dla pozyskania dla nich szerokich praw obywatelskich” [13, s.1]. ZKZ miał zamiar dążyć do wyznaczonych celów poprzez szereg działań, m. in.: prowadzenie działań zmierzających do poznania realnych warunków życia kobiety wiejskiej, a w szczególności tych dotyczących wychowania, kształcenia, aktywności społecznej oraz ekonomicznej; zakładanie lub współdziałanie w organizowaniu przedsięwzięć użyteczności publicznej; tworzenie bibliotek, czytelni i muzeów; przygotowanie odczytów i pogadank o tematyce patriotycznej; wydawanie i udoskonalanie polskich podręczników, broszur oraz pism patriotycznych; udzielanie porad i informacji o szerokim zakresie, w tym o potrzebie edukacji dzieci i młodzieży, opiece nad kobietą w czasie ciąży i porodu oraz opieki nad małym dzieckiem; a także na kształceniu i wysyłaniu do pracy w kółkach instruktorów zawodowych [13., s.1]. Działanie ZKZ podsumowuje wiersz Heleny Bieleckiej z Kluczkowic – chłopskiej córki:

Dość już ciemnoty, dość już niewiary!

Czas byśmy sobie ręce podały,

Dziś trzeba czynu, dziś trzeba ofiary!

Czas, byśmy wzajemnie się zrozumiwały. [14, s. 1]

Uszczegółowiony plan działań i celów mieścił się programie pracy obejmującym trzy działy: ekonomiczny, wychowawczy oraz społeczny. Każdy z tych działów rozwijał się niezależnie, a liderki działające w ich poszczególnych obszarach uważały go za najważniejszy i dominujący. Toczyły one także

spory na łamach „Świata Kobiety”, np. Aniela Choromańska, działaczka w obszarze ekonomicznym pisała: „Z trzech działów objętych przez przyszłą działalność naszą ten jest podstawowy – gdyż wszystkie działania czynników uspołecznionych, wychowawczych, ogólnie duchowych, objawia się dopiero w dalszej przyszłości, natomiast działania bezpośrednie, warunkowane jest głównie czynnikami ekonomicznymi” [15, s. 152].

Do najważniejszych działań wydziału ekonomicznego należało tworzenie szkół rolniczych i tworzenie kursów rachunkowości dla kobiet wiejskich, postulowanie specjalizacji gospodarstwa (np. w hodowli drobiu), tworzenie grup handlowych i rynków zbytu dla produktów rolnych oraz promowanie przemysłu domowego. Głównym jego celem było dążenie do poprawy warunków finansowych rodziny włościańskiej oraz samodzielności kobiet [15, s. 152].

W obszarze działań wychowawczych wyróżnić ZKZ wyróżnić można działania w zakresie oświaty ludowej oraz kształcenia młodzieży. Oświata ludowa, według działaczek ruchu, powinna iść w parze z rozwojem ekonomicznym rodziny chłopskiej. Poprzez rozwój szkół elementarnych (powszechnych i bezpłatnych) oraz zawodowych starano się „tworzyć elitę kobiet wiejskich (...) aby uzyskać zespół działaczek urodzonych w naturalnych warunkach wsi, które stałyby się przodownicami postępu” [16, s. 17]. Ziemiarki w czasie edukacji chłopskiej powinny dbać (oprócz nauki podstaw czytania, pisania, podstaw rachunkowości, historii, geografii) o wychowanie estetyczne, rozwój twórczości ludowej, kultywowanie obrzędów i lokalnych obyczajów. W obszarze kształcenia młodzieży za czołowy postulat uznać można chęć przeniesienia szkół średnich z miast na wieś. Cele tego działania były dwójakie. Po pierwsze pozwalały one na zdobycie wyższego wykształcenia przez kobiety (a w dalszej perspektywie umożliwiły jej kontynuacji na uczelniach wyższych), po drugie bliska obecność szkoły ponadelementarnej na wsi nie pozwalała na „ucieczkę” kobiet wiejskich do miasta [17, s.158].

W obszarze społecznym za podstawowy cel działań ziemiarki uznawały dążenie do podnoszenia potrzeby samodoskonalenia się kobiet wiejskich. Czytamy: „działalność sekcji społecznej ZKZ musi rozszczepić się na dwie dziedziny, które można objąć katechizmowymi kategoriami obowiązków względem siebie i obowiązków względem ludu [...]. Sprawa kształcenia i rozszerzania wpływu w duchu obywatelskim należy do kardynalnych punktów programu kółek: celem ZKZ jest poparcie tych dążeń przez pomoc i przygotowanie teoretyczne” [18, s. 166]. Realizacja tego celu odbywać się miała przez wygłaszanie odczytów i wykładów oraz przygotowywanie kursów specjalistycznych np. z księgowości. Szczególne miejsce w działalności społecznej ziemiarek zajmowała lista obowiązków wobec ludu. Obejmowała ona: naukę higieny (czystości studni, mieszkań), opiekę lekarską (z naciskiem na położnictwo i opiekę okołoporodową), walkę z przesądami dotyczącymi zdrowia oraz postulowanie konieczności posiadania urządzeń higienicznych (miski, wiadra, wanny, mydła) [18, s. 168].

W okresie od rewolucji 1905 roku do wybuchu I wojny światowej

celem programowym ZKZ była modernizacja życia kobiety (samorealizacja, samoorganizacja, rozwój spółek, stowarzyszeń oraz oświaty rolnej). Pojawiały się także wątki narodowościowe, patriotyczne oraz solidarystyczne. Lekka zmiana pogładowa nastąpiła po roku 1914. „W opinii działaczek ZKZ wojna przyczyniła się do wzrostu samodzielności i aspiracji kobiet, często zmuszonych do przyjmowania odpowiedzialności za życie własne i swojej rodziny. Spostrzeżenie to odnosiły zarówno do ziemianek, jak i do gospodyń wiejskich. Coraz częściej formułowano postulaty przygotowania członków ZKZ do życia i działalności w niepodległej Polsce” [7, s. 47]. Postulowano konieczność posiadania przez kobiety praw wyborczych. Czytamy: „Zjednoczone Ziemianki, pragną spełnić swe obowiązki obywatelskie względem Ojczyzny, żądają dla kobiet polskich prawa wyborczego: czynnego i biernego” [19, s. 31]. Po I wojnie światowej oraz po otrzymaniu prawa wyborczego czynnego działaczki ZKZ walczyły o respektowanie praw kobiet (w szczególności wiejskich) do samorozwoju, godnej egzystencji oraz wzajemnego szacunku. Nie ustawały one także w dążeniu do rozwoju świadomości potrzeby edukacji, higieny oraz „prawidłowego” wychowania dzieci i młodzieży. „Ruch organizacyjny ziemianek, stanowiący jeden z nurtów tzw. kwestii kobiecej, w ówczesnych warunkach społecznych i politycznych charakteryzowała się znaczną polaryzacją koncepcji w wytyczaniu złożeń ideowych. Szerokie spektrum postaw i poglądów, które przekładały się na oblicze ideowe organizacji, śledzić można na łamach pism – organów prasowych ziemianki” [7, s. 50].

Podsumowanie

Niniejszy artykuł uznać można, z powodu jego ograniczeń objętościowych, za zarys problematyki organizacji ziemiańskiej na Ziemiach Polskich pod koniec XIX i początkach XX wieku. Zjednoczone Koło Ziemianek było jedną z najprężniej działających organizacji kobiecych w kraju, a nawet w Europie. Jego celem, oprócz edukacji włościanek i robotnic, było utrzymanie statusu społecznego swoich członkiń. Kobiety te, często bardzo mocno doświadczone wydarzeniami porozbiorowymi, pełniły rolę opiekunek postulujących prace gospodarcze, społeczne, kulturalne oraz prozdrowotne w warstwach chłopskich. Przez emancypantki krytykowane były natomiast za swoje przywiązanie do tradycji i roli kobiety w rodzinie oraz w społeczeństwie. Dzięki swojej ciężkiej pracy umocniły one swoją pozycję społeczną i do końca II Rzeczypospolitej pod hasłem „z Bogiem i Narodem” pełniły niewzruszenie swoją rolę. Dopiero wydarzenia II wojny światowej i kształtowanie nowego ładu tuż po niej doprowadziły do zakończenia działalności ZKZ.

BIBLIOGRAFIA:

1. *Kobieta i praca. Wiek XIX i XX. Zbiór studiów*, pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarcza, t. IV, Warszawa 2000.
2. Braun L., *Historia rozwoju ruchu kobiecego*, opracował J. Oksza, Warszawa 1904.
3. Szwarcza A., *Krytyka kobiecości czy próżniaczego trybu życia? Stare i nowe wzorce życia codziennego kobiet w publicystyce i literaturze pięknej epoki pozytywizmu*, [w:] *Kobieta i kultura życia codziennego. Wiek XIX i XX. Zbiór tradycji*, pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarcza, t.5, Warszawa 1997, s. 297-307.

4. Wiślicki A., *Niezależność kobiety*, [w:] „Tygodnik Powszechny” 1889, nr 13, s. 100.
5. Prądzyński E., *O prawach kobiet*, Warszawa 1987.
6. Kuprukowaniak A., *Ziemianie wobec potrzeb oświatowych i wyznaniowych wsi lubelskiej i podlaskiej po powstaniu styczniowym*, [w:] *Wieś i dwór na ziemiach Polskich e XIX i XX wieku*, pod red. W. Cabana i M. B. Markowskiego, Kielce 1999, s. 81-108.
7. Kostrzewska E., *Ruch organizacyjny ziemianek na Królestwie Polskim na początku XX wieku*, Łódź 2007.
8. *Sprawozdanie (zebranie ogólne „Kola Gospodyń Wiejskich”) z dnia 7 grudnia 1905 r.*, „Świat Kobiety”, nr 50 (1905), s. 562-563.
9. *Koło gospodyń wiejskich. Posiedzenie odbyte dnia 6 i 7 czerwca*, „Świat Kobiety”, nr 26 (1905), s. 301-303.
10. Zamoyska J., *Zakład Kórnicki. (Szkoła Dawnej Pracy w Zakopanym)*, Poznań 1899.
11. Karczewska M., *Nasze stanowisko*, „Świat Kobiety”, nr 11 (1905), s. 113-114.
12. Grzybowska A., *Zbiór postanowień na wolnych zebraniach Stowarzyszenia Zjednoczonych Ziemianek*, Warszawa 1913.
13. *Ustawa Zjednoczonego Kola Ziemianek. Projekt*, „Świat Kobiety”, nr 7 (1906), s. 1-3.
14. Bielecka H., *Siostry Polki!*, „Polski Łan, Dwutygodnik dla Gospodyń Wiejskich i Robotnic”, nr 1 (1907), s.1.
15. Choromańska A., *Program pracy Zjednoczonego Kola Ziemianek. Wydział Ekonomiczny*, „Świat Kobiety”, nr 14 (1906), s. 152.
16. Chmielińska, *Kobieta w społeczeństwie*, „Ziemiańska”, czerwiec 1909, s. 17-18.
17. Mozarowska L., *Wydział Wychowawczy. Kształcenie młodzieży*. „Świat Kobiety”, nr 14 (1906), s. 157-159.
18. Kisielewska J., *Program Wydziału pracy społecznej Z. K. Z.*, „Świat Kobiety”, nr 15 (1906), s. 165-168.
19. Świdarska M., *Sprawozdanie z działalności biura Zjednoczonych Schronisk dla dzieci od czerwca 1916 r.*, „Ziemiańska”, luty 1917, s. 30-33.

GUSTAVO GUTIÉRREZ – TWÓRCA TEOLOGII WYZWOLENIA

Agnieszka Kaźmierczak
Uniwersytet Gdański
Dominik Bień
Uniwersytet Gdański

Teologia wyzwolenia była jednym z najbardziej znaczących nurtów w dwudziestowiecznej teologii, szczególnie na obszarze Ameryki Łacińskiej. Apogeum jej oddziaływania, które ujmować należy również w kategoriach ruchu społecznego, przypada na lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte ubiegłego wieku. Mimo znacznego spadku popularności w latach dziewięćdziesiątych, związanego między innymi z upadkiem bloku wschodniego, zwolennicy teologii wyzwolenia są nadal jedną z najliczniejszych grup w Kościele latynoamerykańskim (obok charyzmatyków). O silnym oddziaływaniu opisywanego przeze mnie nurtu na społeczeństwa krajów Ameryki Łacińskiej może świadczyć duża liczba funkcjonujących kościelnych wspólnot podstawowych, z których tradycyjnie

wywodzą się zwolennicy przemian społecznych.

Za inicjatora i twórcę teologii wyzwolenia uznaje się peruwiańskiego teologa, dominikanina (od 1992 r.) o. Gustavo Gutiérreza. W 1971 r. wydał on swoją najważniejszą książkę: *Teologia wyzwolenia - historia, polityka, zbawienie* nadając tym samym podstawy dla rodzącej się teologii wyzwolenia. W poniższym artykule dokonamy analizy myśli Gutiérreza w jej aspektach teologicznych, filozoficznych i myśli społeczno – politycznej.

Już w pierwszym zdaniu swojej kluczowej pracy Gutiérrez definiuje cel, jaki sobie postawił: „Książka ta stanowi próbę refleksji opartej na refleksji i na doświadczeniu ludzi zaangażowanych w proces wyzwolenia rozwijający się na uciskanej i wyzyskiwanej ziemi Ameryki Łacińskiej. Refleksja ta ma charakter teologiczny; zrodziły ją przeżycia wspólnych wysiłków zmierzających do zlikwidowania obecnej niesprawiedliwości i zbudowania innego społeczeństwa, bardziej wolnego i ludzkiego¹”. Swoje rozważania autor rozpoczyna od zdefiniowania pojęć: teologii oraz wyzwolenia.

Teologia od czasu narodzin pełniła trzy funkcje: mądrościową (pierwotna w chrześcijaństwie), poznania rozumowego (od około XII wieku), oraz funkcje praktyczną (teologia jako *praxis*). Ta ostatnia funkcja (niedoceniana na przestrzeni dziejów) zaczyna zdobywać należne sobie miejsce (szczególnie w Ameryce Łacińskiej i innych krajach III świata): „Wiara w Boga, który nas kocha i wzywa do daru pełnego zjednoczenia z nim i braterstwa między ludźmi, nie tylko nie jest obca idei przekształcania świata, ale z konieczności prowadzi do rozwijania tego braterstwa wspólnoty w historii²”.

Nadanie należnego miejsca praktyce w życiu chrześcijanina prowadzi jeszcze dalej a mianowicie do pojęcia *ortopraxis* które oznacza „równowagę – a nawet odrzucenie – prymatu i nieomal wyłączności doktryny w życiu chrześcijańskim i przede wszystkim złagodzenie nacisku, jaki często, wręcz z obsesyjnym uporem kładziono na zachowanie ortodoksji, która niejednokrotnie nie jest niczym więcej niż wiernością wobec przestarzałej tradycji czy dyskusyjnej interpretacji³”. Znamienne są tutaj słowa Schillebeeckxa, które przytacza Gutiérrez: „Kościół (...) od stuleci poświęcał swą uwagę formułowaniu prawd, nie robiąc jednocześnie prawie nic dla poprawienia świata⁴”. Teologia musi również zawrzeć w sobie „refleksje krytyczną” tzn. „refleksją człowieka nad samym sobą” ale także „jasną, krytyczną postawą wobec ekonomicznych i społeczno – kulturalnych problemów występujących w życiu i myśli chrześcijańskiej wspólnoty⁵”.

Podkreślić należy, że w projekcie teologicznym Gutiérreza refleksja

1 G. Gutiérrez, *Teologia wyzwolenia; historia, polityka, zbawienie*, PAX, Warszawa 1976, str. 7.

2 Tamże, str. 19.

3 Tamże, str. 20.

4 Tamże, str. 20.

5 Tamże, str. 21.

krtyczna musi mieć ścisły z związek z praxis, powinna być nią inspirowana i sama dawać jej inspirację. Dzięki temu stanie się teologią „która nie poprzestaje na refleksji nad światem, ale raczej próbuje być częścią procesu, który przekształca świat”⁶.

W następnym rozdziale autor przechodzi do analizy terminu wyzwolenie, konfrontując je z pojęciem rozwoju. Za bardziej adekwatne do rzeczywistości uznaje pierwsze z nich. Ma to przede wszystkim związek z historią Ameryki Łacińskiej, gdzie wprowadzana przez Stany Zjednoczone doktryna rozwoju poniosła sromotną klęskę, nie zmieniając praktycznie sytuacji społeczno-ekonomicznej na kontynencie. Dlatego też „doktryna rozwoju stała się (...) synonimem reformizmu i modernizacji to znaczy synonimem lęklwych pociągnięć w gruncie rzeczy bezskutecznych na dłuższą metę i uniemożliwiających osiągnięcie rzeczywistej zmiany”⁷. Tymczasem wyzwolenie sięga znacznie głębiej i oznacza „radykalne zerwanie ze *status quo*, to jest głęboką przemianę systemu opartego na własności prywatnej, dojście do władzy klasy wyzyskiwanej oraz rewolucję społeczną, która zniósłaby istniejące zależności”⁸. Na tej płaszczyźnie wyzwolenie odnosi się przede wszystkim do aspektów politycznego, społecznego i ekonomicznego. Druga płaszczyzna wyzwolenia, którą wyszczególnił Gutiérrez odnosi się do działania człowieka w historii. Człowiek jest tu „rozpatrywany jako przyjmujący świadomą odpowiedzialność za swój własny los. (...) W tej perspektywie konieczne jest rozwijanie wszystkich wymiarów człowieka – człowieka, który kształtuje samego siebie przez całe swoje życie i poprzez historię. Stopniowe zdobywanie prawdziwej wolności prowadzi do stworzenia nowego człowieka i jakościowo innego społeczeństwa”⁹. Ostatnia, najgłębsza płaszczyzna prowadzi do Biblii, w której „Chrystus jest przedstawiony jako ten, który przynosi nam wyzwolenie. Chrystus Zbawiciel człowieka od grzechu, będącego ostateczną przyczyną zerwania przyjaźni oraz niesprawiedliwości i ucisku. Chrystus czyni człowieka naprawdę wolnym, to znaczy umożliwia człowiekowi życie w jedności z nim”¹⁰. Wyzwolenie jest więc w praktyce wyzwoleniem od grzechu na trzech wymienionych płaszczyznach¹¹.

Co jednak należy podkreślić nie są one od siebie oddzielone („są to trzy płaszczyzny znaczenia pojedynczego i złożonego procesu”¹²). Dlatego też

6 Tamże, str. 25.

7 Tamże, str. 35.

8 Tamże, str. 35.

9 Tamże, str. 46.

10 Tamże, str. 46.

11 „Wyzwolenie z grzechu jest organicznie powiązane z wyzwoleniem społecznym, politycznym i ekonomicznym. Zerwanie z grzechem implikuje z konieczności zerwanie z daną klasą społeczną czy środowiskiem, jeżeli stanowią one część niesprawiedliwych struktur.” *Leksykon wielkich teologów XX/XXI wieku*, praca zbiorowa pod red. J. Majewskiego i J. Makowskiego. Biblioteka „Więzi”, Warszawa 2003, str. 130.

12 G. Gutiérrez, *Teologia wyzwolenia; historia, polityka, zbawienie*, PAX, Warszawa 1976,

nie można rozpatrywać ich odrębnie, gdyż może to doprowadzić do ujęcia spirytualistycznego bądź idealistycznego albo spłaszczenia problemu.

Kolejną kwestią, przed jaką stajemy jest pytanie o „związek między zbawieniem a historycznym wyzwolenia człowieka”. Co rozbijając na mniejsze części prowadzi nas do pytania o stosunek między: wiarą a ludzką egzystencją, wiarą a rzeczywistością społeczną, wiarą a działalnością polityczną, „innymi słowy o stosunek między królestwem Bożym a budowaniem świata”¹³. W historii teologii istniały z grubsza dwa ujęcia tego problemu. Pierwsze reprezentowane przez tradycyjnych teologów i przeważające w historii Kościoła uznaje całkowity prymat Kościoła nad światem. W myśl tego tylko w Kościele można odnaleźć zbawienie, a działalność doczesna każdego wiernego ma się sprowadzać do pracy na rzecz Kościoła. Drugie podejście (zapoczątkowane przez Jacquesa Maritaina) polega na rozróżnieniu płaszczyzn: świeckiej i kościelnej. Drugie podejście oznaczało zakaz bezpośredniego ingerowania w sprawy doczesne przez kościół, mógł on jedynie głosić ewangelię i inspirować poszczególnych wyznawców. Zdaniem Gutiérreza oba te modele nie mają racji bytu: pierwszy jest przestarzały drugi zaś tak naprawdę nie jest realizowany¹⁴. Proponuje, więc trzecie wyjście, widzi w nim człowieka jako „historycznie i konkretnie (...) powołanego do spotkania z Bogiem”¹⁵. Tak więc porządki boski i ludzki, ziemski i nadprzyrodzony, kościelny i światowy przenikają się i nie jesteśmy w stanie rozpatrywać ich oddzielnie. Porzucono wyrażenia takie jak „cel nadprzyrodzony, nadprzyrodzone powołanie i nadprzyrodzony porządek” i w coraz większym stopniu zaczęto posługiwać się „terminem integralny”¹⁶.

Podobny stosunek daje się zauważyć pomiędzy zbawieniem a wyzwoleniem. „Nie ma dwóch historii-świętej i świeckiej. Jedyna historia, w której działa Bóg, to historia ludzi: historia, w której znajdujemy Boga, istnieje tylko jedna historia, <<której celem jest Jezus Chrystus>>”¹⁷.

Z drugiej strony, nie można jednak utożsamiać wyzwolenia człowieka z niesprawiedliwości ziemskich ze zbawieniem Boskim. Są to procesy pozostające we wzajemnym związku, nie będąc jednocześnie tożsamymi. „Bez wyzwalających wydarzeń historycznych nie byłoby wzrostu królestwa. Ale proces wyzwolenia nie pokonałby samych źródeł ucisku i wyzysku człowieka przez człowieka bez nadejścia królestwa, które przede wszystkim jest darem. Co więcej, możemy

str. 46.

13 Tamże, str. 55.

14 „Ludzie zdają sobie również ostrzej i boleśniej sprawę z tego że duża część Kościoła w taki czy inny sposób, powiązana jest właśnie z tymi, którzy dzierżą władzę gospodarczą i polityczną w dzisiejszym świecie. Dotyczy to jego pozycji zarówno w krajach bogatych i uciskających, jak również w krajach biednych, czego przykładem jest Ameryka Łacińska, gdzie związany jest on z klasami wyzyskiwaczy.” G. Gutiérrez, *Teologia wyzwolenia; historia, polityka, zbawienie*, PAX, Warszawa 1976, str.73-74.

15 Tamże, str. 79.

16 Tamże, str. 80.

17 B. Mondin, *Teologowie wyzwolenia*, PAX, Warszawa 1988, str. 76.

powiedzieć, że wydarzenie wyzwalające, historyczne i polityczne, jest wzrostem królestwa i jest wydarzeniem zbawczym; ale nie jest ono samym przyjściem królestwa, nie jest całością zbawienia. Jest historyczną realizacją królestwa i dlatego również zapowiada jego pełnię¹⁸. Rozwiązanie, które proponuje Gutiérrez nie jawi się naszym zdaniem wystarczająco jasno, z jednej strony stara się uciec od spłylenia problemu zbawienia jako daru pochodzącego od Boga i przeniesienia go na grunt czysto ziemski (i w konsekwencji zrównania go z wyzwoleniem historycznym), który stawałby go blisko idei marksowskiej. Z drugiej strony stwierdzając, że „zbawienie chrześcijańskie ma tylko ingerować, uzupełniać, dopełniać to, co zostało zapoczątkowane przez dzieło ludzkie, przez społeczną, polityczną i rewolucyjną działalność człowieka” podważa zasadę „o nieskończonej różnicy jakościowej między darem Bożym a rzeczywistością ludzką”¹⁹.

Dzieło Gutiérreza, o czym już wcześniej była mowa ma swoje korzenie w konkretnej rzeczywistości Ameryki Łacińskiej a także bezpośrednim działaniu ludzi w tej rzeczywistości oraz refleksji nad tym działaniem²⁰. Praktyką było dla twórcy teologii wyzwolenia działanie w eklezyjalnych wspólnotach podstawowych, które otworzyły mu horyzont i znacznie przyczyniły się do stworzenia nowej teologii. Dlatego też warto nieco bliżej przyjrzeć się tym grupom.

Rozpoczęcie działalności eklezyjalnych wspólnot duchowych na kontynencie latynoamerykańskim datuje się na połowę lat sześćdziesiątych XX wieku. W ich skład wchodziła głównie uboga ludność ze środowisk robotniczych oraz chłopskich, a także studenci. Powodem, dla którego ludność gromadziła się we wspólnotach było oderwanie oficjalnego nauczania w kościołach od ich konkretnej sytuacji życiowej, w której doświadczali skrajnego ubóstwa, marginalizacji politycznej i społecznej a nierzadko prześladowań. Idea tworzenia wspólnot tego rodzaju, obejmujących osoby ubogie nie była w historii Kościoła niczym nowym. Jednakże do tej pory ogromna większość takich wspólnot pozostawała pod wpływem oficjalnej nauki Kościoła i realizowała jego założenia, kanalizując w praktyce polityczne czy społeczne aspiracje ludności. Tymczasem „latynoamerykańskie wspólnoty podstawowe są pomyślane jako struktury upodmiotowienia <<ubogiego>>. Rewindykując niejako utopijno-komunistyczny ideał pierwszych wspólnot ewangelicznych”²¹.

Za jedną z istotnych cech wspólnot można uznać to, że opierały się one

18 G. Gutiérrez, *Teologia wyzwolenia; historia, polityka, zbawienie*, PAX, Warszawa 1976, str. 184.

19 B. Mondin, *Teologowie wyzwolenia*, PAX, Warszawa 1988, str. 82.

20 „Wspólnoty podstawowe istnieją dla praxis wyzwolenia ludu Bożego, teologia wyzwolenia zaś dla teorii tej praxis”. *Leksykon wielkich teologów XX/XXI wieku*, praca zbiorowa pod red. J. Majewskiego i J. Makowskiego. Biblioteka „Więzi”, Warszawa 2003, str. 128.

21 J. Guranowski, *Wprowadzenie w Teologia wyzwolenia: Wybór tekstów*, Akademia Nauk Społecznych, Instytut Teorii Kultury i Polityki Kulturalnej, Warszawa 1987, str. ycieli wspólnot w Nikaragui: „ 12.

na zasadzie samorządności, wszystkie decyzje podejmowane były wspólnie. Rola koordynatora polegała na wskazaniu drogi, jaką wspólnota ma się kierować oraz rozdzielaniu zadań wśród członków wspólnoty (realizacja rozkładu zajęć, przygotowanie lokalu do spotkania, przygotowanie modlitwy). „Wszystkie te zadania nazwaliśmy służbami, gdyż są one istotne a ponadto dlatego, że w tym kapitalistycznym społeczeństwie, prawie wszyscy, którzy pełnią jakieś funkcje, którzy mają jakąś władzę, wykorzystują ją do wyzyskiwania swoich braci. My wiemy, że być koordynatorem znaczy mieć jakąś władzę i że zawsze istnieje pokusa, aby wykorzystać funkcję do jakichś korzyści osobistych, toteż z całym naciskiem powtarzamy, że każda funkcja to służba wspólnocie, której jak mówi św. Paweł, należy poświęcić wszystkie zalety i umiejętności, jakie dał nam Bóg”²².

Główną aktywnością, na której skupiały się wspólnoty była grupowa analiza Pisma Świętego (ewangelizacja wewnętrzna wspólnoty, ale również ewangelizacja skierowana na zewnątrz), co jednak ważne refleksja płynąca z Biblii była przenoszona na doświadczenia życia codziennego. Najlepiej zilustrują to słowa Uriela Moliny jednego z założycieli wspólnot w Nikaragui: „W czasie uroczystości Wielkiego Tygodnia starano się poprzez mękę Chrystusa wyrazić ból cierpiącego ludu. Drewniany krzyż, który dźwigał nazarejczyk, był pokryty wycinkami z gazet, zawierającymi informacje o zabitych i zaginionych, a także protesty przeciw gwałceniu praw człowieka”²³. Starano się, więc zaktualizować przesłanie Chrystusa i odnieść je do czasów współczesnych oraz sytuacji, w jakiej znalazło się społeczeństwo Ameryki Łacińskiej. Niosło to również ze sobą wizję Boga jako Boga ubogich i uciskanych, który nie pozostaje głuchy na ich potrzeby, Boga, który postawił odrzuconego „innego” w centrum swojego przesłania. Taka inspiracja prowadziła wspólnoty i poszczególnych ich członków do konkretnych działań na rzecz poprawy swojego bytu (oraz przekształcenia społeczeństwa na bardziej sprawiedliwe i bardziej zgodne z ewangelicznym przesłaniem), począwszy od pokojowych manifestacji i publicznych modlitw poprzez sabotowanie niektórych pociągów władz, aż po czynny opór (przykładem może być włączenie się wielu członków wspólnot do partyzantki sandinistowskiej w Nikaragui).

Opierając się na doświadczeniach wspólnot Gutiérrez przechodzi do własnej wizji działania, jakie powinien podjąć kościół w celu dokonania zmiany na kontynencie. Założeniem wstępnym, jakie należy przyjąć, jest uznanie uzależnienia Ameryki Łacińskiej, następnie należy dogłębnie przeanalizować tą sytuację i stworzyć adekwatną naukową teorię zależności. Zdaniem Gutiérreza teoria taka powinna oprzeć się na analizie klasowej. „Uwzględnienie samej

22 C.Z. Mera, L. Talleria, C.M. Sandez, *Służba koordynatorów w chrześcijańskiej wspólnotcie ludowej w: Teologia wyzwolenia: Wybór tekstów*, Akademia Nauk Społecznych, Instytut Teorii Kultury i Polityki Kulturalnej, Warszawa 1987, str. 210-211.

23 U. Molina, *Jaką ma strukturę i jak funkcjonuje chrześcijańska wspólnota ludowa w: Teologia wyzwolenia: Wybór tekstów*, Akademia Nauk Społecznych, Instytut Teorii Kultury i Polityki Kulturalnej, Warszawa 1987, str. 202.

tylko konfrontacji między narodami daje fałszywy obraz sytuacji i ostatecznie przesłania prawdziwą rzeczywistość. Teoria zależności rozwinię się w niewłaściwym kierunku i doprowadzi do mylnych wniosków, jeżeli analiza nie będzie umieszczona w kontekście światowej walki klas.”²⁴ Poza tym taka teoria ma być typowo latynoamerykańska jednakże „nie po to, aby zaspokoić pragnienie oryginalności, lecz ze względu na elementarny historyczny realizm”²⁵.

W oparciu o stworzoną teorię można rozpoczynać działania wyzwolenicze prowadzące do radykalnej zmiany: obalenia dotychczasowego systemu i budowy na jego gruzach bardziej sprawiedliwego porządku. Wśród ludności krajów Ameryki Łacińskiej coraz częściej pojawia się świadomość, że tylko w ten sposób, poprzez radykalną rewolucję społeczną są wstanie wpłynąć na swój byt²⁶. Efektem zaistnienia takiej świadomości było pojawienie się sporej ilości grup reprezentujących rozmaite odmiany socjalizmu²⁷. Gutiérrez nie ukrywa, iż identyfikuje się z tymi grupami stwierdzając, że to właśnie „socjalizm reprezentuje (...) najbardziej owocną i najbardziej dalekosiężną perspektywę”²⁸. Celem, jaki stawiają sobie te grupy jest w głównej mierze wyzwolenie umieszczane na płaszczyznach: politycznej, społecznej i gospodarczej. Co jednak należy podkreślić, aby „wyzwolenie to było autentyczne i zupełne, musi być dokonane przez sam ciemniony naród i dlatego musi wyrastać z wartości właściwych temu narodowi”²⁹. Autor teologii wyzwolenia, zgadzając się z koniecznością rewolucji w trzech powyższych płaszczyznach, stara się jednak sięgnąć dużo głębiej, celem dla niego jest przede wszystkim „tworzenie nowego

24 G. Gutiérrez, *Teologia wyzwolenia; historia, polityka, zbawienie*, PAX, Warszawa 1976, str.95.

25 Tamże, str.99. Widać tutaj bardzo częstą wśród lewicowych intelektualistów III świata niechęć do kopiowania gotowych, głównie europejskich wzorców i chęć stworzenia własnych. Osobą, której zdaniem wielu udało się stworzyć taki wzorzec jest Fidel Castro, przychyliła się do tego m.in. kolumbijski pisarz-noblista Gabriel Garcia Marquez, który uważa, że rewolucja kubańska „realizuje socjalizm po swojemu, biorąc pod uwagę własne uwarunkowania, socjalizm typowy dla Kuby i tylko dla Kuby: ludzki, z wyobraźnią, radosny, bez biurokratycznej śniedzi. To wspaniały przykład dla całej Ameryki Łacińskiej, gdzie warunki są bardzo zbliżone do kubańskich”. Zobacz A. Esteban, S.Panichelli, *Gabo i Fidel. Pejzaż przyjaźni*. Studio EMKA, Warszawa 2006, str. 83. Przyczyną takich wypowiedzi, poza oczywiście fascynacją kubańskim modelem socjalizmu była spora niechęć wobec drogi, jaką poszedł Związek Radziecki. Głośnym echem odbiły się na kontynencie latynoamerykańskim interwencje wojsk układu warszawskiego na Węgrzech i w Czechosłowacji-wielu uznało je za ostateczną zdradę idei socjalistycznych.

26 Katalizatorem przyspieszającym narodziny takiej świadomości było zwycięstwo rewolucji kubańskiej oraz zmiany, jakie przyniosła kubańczykom.

27 M.in. Sandinistowski Front Wyzwolenia Narodowego (sandiniści) w Nikaragui, Rewolucyjne Siły Zbrojne Kolumbii, Armia Wyzwolenia Narodowego w Kolumbii, Armia Wyzwolenia Narodowego Boliwii, Ruch Wyzwolenia Narodowego „Tupamaros” w Urugwaju i wiele innych.

28 G. Gutiérrez, *Teologia wyzwolenia; historia, polityka, zbawienie*, PAX, Warszawa 1976, str. 97.

29 Tamże, str. 99.

sposobu bycia człowieka” poprzez „permanentną rewolucję kulturalną”³⁰.

Przyjrzyjmy się teraz poglądom Gutiérreza na rolę Kościoła w procesie wyzwolenia. Rola ta jest widziana inaczej dla świeckich, księży i zakonników oraz biskupów. Dlatego grupy te są omawiane oddzielnie. Pierwszą z nich zajęliśmy się wcześniej, opisując eklezjalne wspólnoty duchowe, przejdźmy, więc do kolejnej grupy, czyli księży i zakonników. Generalnie można podzielić ich na dwa skrzydła, tradycjonalistów dążących do utrzymania *status quo*, często angażujących się po stronie prawicowych reżimów i piętnujących poparcie przez kościół opcji na rzecz wyzwolenia ubogich. Z drugiej strony istnieje grupa spadkobierców idei II Soboru Watykańskiego oraz Konferencji w Medellin. W nich właśnie Gutiérrez pokłada największe nadzieje i to oni mają stać się forpoczta odnowy Kościoła: „Przede wszystkim zależy im na zerwaniu jego związków z niesprawiedliwym porządkiem i na tym, żeby kościół – powodowany wiernością wobec Pana, który go wzywa, oraz ewangelii, której naucza – złączył swoje losy z losami tych, którzy cierpią nędzę i prześladowanie”³¹. Wielu z nich nie ukrywa swoich poglądów i często włącza się w czynną działalność polityczną. Inni „znaleźli odnowione znaczenie swego kapłaństwa, czy też życia zakonnego w poświęceniu się uciskanym i ich walce o wyzwolenie. Dla nich ewangelia, posłannictwo miłości, stanowi siłę wyzwalającą, która zwalcza korzenie wszelkiej niesprawiedliwości”³².

Zaangażowanie osób duchownych w działalność wyzwolenczą było, jak można się domyślać, bardzo źle widziane w kręgach władzy. Księża było zastraszani, prześladowani, osadzani w więzieniach a nawet torturowani i mordowani.

Nieco inaczej sytuacja wyglądała wśród biskupów, wielu z nich mimo tego, że zauważa biedę i piętnuje ją, nie wychodzi poza oficjalne nauczanie Kościoła, poprzez kazania stara się wpłynąć na pracodawców, aby ci lepiej traktowali robotników, nie podważając przy tym samych podstaw działania systemu. Często, idąc ręką w rękę z Watykanem, potępiają konkretną, polityczną działalność niższego kleru oraz świeckich. Jednakże zdarzają się wśród nich i tacy, którzy z całą siłą potępił stan nędzy i niesprawiedliwości. Działają oni głównie na obszarach ogarniętych największym ubóstwem. Wielu z nich oprócz odezów czy deklaracji angażuje się w bardziej konkretną działalność, uczestnicząc w protestach czy manifestacjach³³. Podobnie jak w przypadku zwykłych księży, również biskupi są narażeni na rozmaite szykany i prześladowania, jednakże ich sytuacja wygląda o tyle lepiej, że są osobami publicznymi, znanymi szerszemu środowisku, więc ich zaginięcie czy śmierć nie mogłaby przejść niezauważona,

30 Tamże, str. 40.

31 Tamże, str. 112.

32 Tamże, str. 112-113.

33 Do najbardziej znanych biskupów związanych z teologią wyzwolenia należą m.in. Paul Evaristo Arns, José Ivo Lorscheiter, Aloisio Lorscheider, Luciano Mendes de Almeida, Helder Camara, Eduardo Pironio i inni.

dlatego dużo rzadziej dochodziło do aktów terroru na ich osobach.

Oczywiście zdarzały się i takie przypadki, warto przytoczyć najgłośniejszy z nich: zamordowanie arcybiskupa Salwadoru Oscara Romero. Początkowo Romero (ur. 1917, zm. 1980) nie był zwolennikiem teologii wyzwolenia i właśnie, dlatego został mianowany biskupem (był widziany jako bezpieczny, nieco konserwatywny kandydat). Dopiero kiedy zetknął się ze skrajnym ubóstwem ludności i łamaniem praw człowieka przez rządową juntę przeszedł wewnętrzną przemianę stając się zwolennikiem politycznych przemian w Salwadorze. Wywołało to oczywiście reakcję tamtejszego reżimu (Romero otrzymywał listy z pogrózkami a do kościoła, w którym odprawiał mszę podrzucano bombę), a także pozostałych biskupów salwadorskich (którzy w liście wysłanym do papieża oskarżyli niepokornego duchownego o sprzyjanie rewolucji), co nie zmieniło jednak postawy biskupa. Poza działaniami w kraju, Romero starał się wpłynąć na politykę Stanów Zjednoczonych oraz Watykanu. Jednakże ani list, który wysłał do Jimmiego Cartera, ani audiencje u Jana Pawła II nie doprowadziły do żadnego poważniejszego działania ze strony obydwu przywódców. Niezłomna postawa biskupa i jego wpływ na ludność Salwadoru doprowadziły w końcu do udanego zamachu na jego życie, który miał miejsce 24 marca 1980 roku w kaplicy przyszpitalnej w trakcie odprawiania mszy. Morderca Romero był najprawdopodobniej członkiem prorządowych szwadronów śmierci. Wielu innych biskupów także było poddawanych represjom, przypadek Romero jawi się jednak jako najbardziej skrajny i najtragiczniejszy.

Podsumowując, twórca teologii wyzwolenia przyznaje kościołowi czołowe znaczenie w procesie emancypacji jednostki ludzkiej w społeczeństwie. Ze względu na powszechny charakter Kościoła katolickiego w Ameryce Łacińskiej, powinien on stać się forpocztą zmian poprzez uświadamianie społeczeństwa i kierowanie przemian na drogę zgodną z ewangelicznym przesłaniem. Trudno nie zgodzić się z twierdzeniem, iż dzieło Gutiérreza było kamieniem milowym, który zapoczątkował jeden z najbardziej znaczących nurtów w teologii XX wieku na świecie i najistotniejszy w historii Ameryki Łacińskiej (dzięki niemu opóźniony dotąd kontynent uzyskał należne miejsce na „teologicznej mapie świata”). Jednakże sam autor po wydaniu swojej pracy uznał, że nie jest to w żadnym wypadku kompletna koncepcja a jedynie punkt wyjścia dla szerszej dyskusji i kolejnych publikacji, które doprowadzą do jej uzupełnienia³⁴. Na następców Gutiérreza nie trzeba było długo czekać, na fali odnowy w kościele latynoamerykańskim pojawiło się wielu teologów skłaniających się w kierunku teologii wyzwolenia. „Zdano sobie sprawę, że nadeszła nowa epoka dla teologii, że skończył się czas, kiedy teolog służył wyłącznie hierarchii (...). Teraz poczuł

34 Gutiérrez brał nadal udział w życiu naukowym wydając do dnia dzisiejszego dziesiątki prac (nie przetłumaczonych jednak na język polski) m.in. *Teología de la liberación-perspectivas*. Lima: Centro de Estudios y Publicaciones, 1971, *La fuerza histórica de los pobres*. Lima: Centro de Estudios y Publicaciones, 1983, *Hablar de Dios desde el sufrimiento del inocente: Una reflexión sobre el libro de Job*. Lima: Centro de Estudios y Publicaciones, 1986.

się powołany do posługi Ludowi Bożemu, by wyjaśniać należycie konkretne problemy, jakie go głównie trapią³⁵.

BIBLIOGRAFIA:

Esteban A., Panichelli S., *Gabo i Fidel; Pejzaż przyjaźni*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2006.

Guranowski J., Sorycz M. (wyb.), *Teologia wyzwolenia : wybór tekstów*, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Akademia Nauk Społecznych. Instytut Teorii Kultury i Polityki Kulturalnej, Warszawa 1986

Gutierrez G., *Teologia wyzwolenia, historia, polityka, zbawienie*, PAX, Warszawa 1976.

Majewski J, Makowski J. (red.), *Leksykon wielkich teologów XX/XXI wieku*, Biblioteka „Więzi”, Warszawa 2003.

Mondin B., *Teologowie wyzwolenia*, PAX, Warszawa 1988.

KOBIETY W BIZNESIE. PREDYSPOZYCJE I PRZECIWNOCI W „BYCIU NA SZCZYCIE”

Kierska Marta

Uniwersytet Śląski w Katowicach/ Doktorant, Katowice

marta.kierska@gmail.com

WPROWADZENIE

O biznesie mówi się, że jest silnie zunifikowany. Płeć, wiek, pochodzenie, rasa nie mają, więc większego znaczenia. Ale czy rzeczywiście tak jest? Czy płeć nie odgrywa żadnej istotnej roli w biznesie? Czy mamy odczynienia jedynie z „osobami” na konkretnych stanowiskach pozbawionych wszelkich oznak płciowości? Jaką rolę odgrywa brak żeńskich form opisujących pewne zawody czy stanowiska (Jak nazwać kobietę, która prowadzi samochód? Jak mówić o kobiecie pełniącej funkcję ministra w rządzie? Jak zwrócić się do kobiety zatrudnionej na stanowisku menadżera?)

Problem płci to obecnie problem wielu dziedzin, nie tylko biznesu. Można powiedzieć, iż problematyka płci to problematyka kulturowa, obejmująca szereg aspektów życia. Problem ten jest niezwykle złożony i należy go rozpatrywać z wielu perspektyw, mając na uwadze konieczność zachowania problematyki w kontekście oraz jego osadzenie na przestrzeni czasu. Jednak na potrzeby niniejszej pracy skupię się jedynie na jednym z aspektów - biznesie, odrywając go od osadzenia czasoprzestrzennego.

Myśląc o biznesie na myśl przychodzi pytanie o to czy owe środowisko to w ogóle miejsce na „roztrząsanie” problematyki płciowości. Myślę, że tak. Szczególnie, jeśli weźmiemy od uwagę kwestię specyficznych dla konkretnej

35 B. Mondin, *Teologowie wyzwolenia*, PAX, Warszawa 1988, str. 99.

płci sposoby działania. Techniki zarządzania, negocjowania, wywierania wpływu czy zarządzania stosowane przez kobiety są zgoła inne od ich „męskich” odpowiedników. Skąd biorą się te różnice? Co powoduje, że z czasem znacznie się umacniają? Na te pytania postaram się odpowiedzieć w niniejszej pracy.

SOCJALIZACJA I STEREOTYP

Analizując problematykę kobiecości i męskości badacze wiele miejsca poświęcają socjalizacji. Już od chwili przyjścia na świat dziecka, rodzice i jego otoczenie znacznie różnicuje sposób postępowania z małym człowiekiem. Wszystko zaczyna się od nadania imienia i koloru wyprawki. Dziewczynki uważa się za bardziej delikatne, chłopców za silniejszych. Potem socjalizacja „zgodna z płcią” nabiera tempa. W rodzinie poznajemy wzorce zachowań charakteryzujące daną płć. Dziewczynki pomagają mamie w kuchni, chłopcy wraz z tatą naprawiają samochód. W zależności od płci, dziecku proponuje się inne zabawki, gry, zainteresowania, a nawet literaturę. Dziecińce ubranka przybierają stosowne do płci kolory. Z chwilą rozpoczęcia przez dziecko edukacji przedszkolnej i szkolnej różnicowanie płciowe nabiera coraz większej mocy. Nauczyciele wymagają od dziewczynek staranności a od chłopców samodzielności. Nie bez znaczenia pozostaje również rola grup rówieśniczych. Już podczas pobieżnych obserwacji możemy dostrzec różnice w zachowaniu dziewczynek i chłopców. *Zabawy chłopców bywają brutalne i gwałtowne, często w zwarciu fizycznym. Mali mężczyźni do zabawy potrzebują więcej przestrzeni, a miarą sukcesu chłopięcej zabawy jest aktywny kontakt z kolegami. Jest też dość jasne, kto wygrał, a kto przegrał. Z kolei typowe zabawy dziewczynek opierają się na kolejności uczestnictwa, ściśle zdefiniowanych etapach (co najpierw, a co potem). Mówiąc inaczej - symbolem najlepszej dziewczęcej zabawy będzie gra w klasy, a chłopięcej - berek. (...) Grupy chłopięce są zazwyczaj większe i bardziej hierarchiczne. Chłopców interesuje potrzeba udowodnienia swojej siły: podejmują ryzyko, prowokują i przyjmują wyzwania, manifestują swoje 'ja', a ukrywają słabość. Dziewczęta są znacznie bardziej zainteresowane utrzymywaniem spójności grupy, dbaniem o przyjaźń, ich wzajemne relacje są bardziej intymne i serdeczne [1]. Jak na razie jednak bez odpowiedzi pozostaje pytanie o to czy to wynik uwarunkowań biologicznych czy wpływu środowiska. Niezwykle ciekawym aspektem zabaw dziecięcych jest również przyjmowanie „nowych” do grupy zabawowej. Jak pisze Dąbrowska: Chłopcy przyjmą go do grupy, jeśli będą mieli z niego jakiś pożytek, dziewczynki - jeśli będzie 'miły' [1].*

Socjalizacja nie kończy się jednak ani w szkole ani na placu zabaw. Trwa nieustannie, wprowadza, utrwała, naznacza wizerunek (być może nawet stereotyp) kobiety. Od kobiet wymaga się zachowania bezpieczeństwa, od mężczyzn skłonności do ryzyka, kobieta ma być troskliwa, mężczyzna wymagający. Kobieta może wykazywać bezradność, mężczyzna musi zawsze osiągać sukces i być bezwzględny. Aronson pisze: *społeczność jest szczególnie czuła na niepowodzenia mężczyzn i wyraźnie powściągliwa, gdy powiedzie się kobiecie. Mówiąc dokładniej, - ponieważ w naszej społeczności od mężczyzn oczekuje się sukcesów, są oni traktowani surowiej, gdy ich nie odnoszą. Ponieważ*

zaś od kobiet nie oczekuje się sukcesów, to gdy je odnoszą, są spostrzegane przez innych (i przez siebie) albo jako wyjątkowe osoby, o szczególnie wysokim poziomie motywacji albo, po prostu, jako mające dużo szczęścia[2, s. 473] co doskonale obrazuje ogromną rolę zakorzenionych w umysłach ludzkich stereotypów związanych z płcią.

AUTOPREZENTACJA I INGRACJACJA W PRACY ZAWODOWEJ

Zachodnie społeczeństwa (choć nie tylko zachodnie - większość społeczeństw świata) wymagają, by swoje zachowania w różnych sytuacjach „dostosowywać” do swojej płci. Zachowania zgodne z normami obowiązującymi w danym społeczeństwie są przez nie nagradzane (nawet, jeśli wiadomo, to są jedynie przywdzianą „maską”). Z dezaprobatą i ostracyzmem spotykają się zachowania sprzeczne z tymi normami. Oczywiście „bizneswoman” doskonale wie o tym fakcie. Ich publiczny wizerunek obejmuje nie tylko ich kompetencje zawodowe, ale także, a może przede wszystkim „kobiecą charakterystykę”. Jak czytamy w pracy Cialdiniego: wiele znanych kobiet sukcesu w swojej publicznej autoprezentacji skwapliwie akcentuje, iż prócz aktywności zawodowej zajmują się równocześnie działalnością charytatywną, prowadzą fundacje opiekuńcze, lub chociażby podkreśla, że uwielbia gotować czy szydełkować. Podobnie żona amerykańskiego prezydenta Hillary Clinton zmuszona była podczas kampanii wyborczej swojego męża zmienić swój publiczny wizerunek odnoszącej sukcesy, ambitnej prawniczki na obraz bardziej dostosowany do gustów przeciętnego Amerykanina (tj. piec ciasteczka i urządzić herbatki[Zob. 3]).

W ostatnich latach ogromnym powodzeniem cieszą się badania nad autoprezentacją i zarządzaniem wrażliwością. Znaczenie takich badań doceniają psychologowie społeczni oraz psychologowie organizacji, zarządzania, wychowania. Socjologowie również cenią ten aspekt funkcjonowania w kulturze. Już Goffman zaproponował symboliczno-interakcyjną perspektywę analizy ludzkich zachowań „w teatrze życia codziennego”. Leary pisał, że autoprezentacja to pewien proces polegający na kontrolowaniu sposobu, w jaki osoba postrzegana jest przez otoczenie. Zwracał uwagę, iż jest to „kierowanie wrażliwością”, wrażliwością, jakie powstaje w umyśle innych ludzi. Właśnie od „innych” - odbiorców, autoprezentacja jest uzależniona powodując powstanie „dylematu autoprezentacyjnego”.

Od kobiet i mężczyzn od najmłodszych lat oczekuje się stosownych zachowań związanych z osiąganiem sukcesów. Przez co stosowane przez kobiety sposoby autoprezentacji najczęściej bywają ściśle „kobiece”. Ponadto stereotypy i autoprezentacja z nimi związana rządzą się zasadą „samospelniającego się proroctwa”.

To jak spostrzegają nas inni wpływa niewątpliwie na rezultaty działań ludzkich. Dlatego właśnie tak chętnie próbujemy kierować wrażliwością, co pomóc ma nam w dążeniu do celów. Strategie kierowania wrażliwością od wielu lat przyciągają uwagę badaczy, którzy wyróżniają szereg z nich. Godna wspomnienia jest zaproponowana przez Aronsona, Wilsona i Akerta klasyfikacja wymieniająca ingracjacje, promocję siebie, pławienie się w cudzej chwale i

kreowanie przyczyn możliwej porażki [Zob. 2].

W kontekście płci szczególnie istotną wydaje się ingracjacja definiowana, jako „przymilanie się”, „ujmowanie sobie innych”, wkradanie się w cudze łaski” [Zob. 4]

Charakterystyczne dla strategii ingracjacji są pozytywne środki działania. Ingracjator przedstawia swoje „zasoby”, jako większe i bardziej nagradzające dla partnera interakcji, niż ma to miejsce w rzeczywistości. Co powoduje, że kobiety tak chętnie wybierają tę strategię? Ogromną rolę odgrywają tutaj stereotypy, szczególnie te związane z płcią. Społeczeństwo oczekuje od kobiet skromności i konformizmu. Już od wczesnego dzieciństwa oczekuje się od dziewczynek, że będą „przymilać się” i kokietować otoczenie. Istotnym czynnikiem jest też status społeczny kobiet, który często jest niższy niż status mężczyzn, co zmusza kobiety do działań ingracjacyjnych. Zachowania te szczególnie istotne stają się w pracy zawodowej. Podnoszenie wartości partnera oraz konformizm stanowią skuteczną technikę w relacjach pionowych szczególnie na stanowiskach menadżerskich. Uważny obserwator dostrzeże, że kobiety chętniej wykorzystują swój urok osobisty i często posługują się komplementami „wkradając się w cudze łaski”. Równie chętnie kobiety wykorzystują afiliację i otwartość, czego nie stosują mężczyźni, a co jest zgodne ze stereotypami ról płciowych.

TRUDNE WYBORY WSPÓŁCZESNYCH KOBIET

Obecnie do młodych kobiet zależy to czy zrezygnują z pracy a jeśli tak to na jakich warunkach od nich zależy też to, na jakich warunkach uczestniczyły będą w życiu zawodowym. Powstaje, więc pytanie o to jak dzisiaj, w dobie pogoni za karierą, radzi sobie „kobieta pracująca”?

W dzisiejszych czasach praca zawodowa kobiet stanowi nieodłączny element życia społecznego. Praca jest coraz wyżej cenioną wartością szczególnie w przypadku tych kobiet, które w swojej aktywności zawodowej odnajdują nie tylko wymierne korzyści ekonomiczne, ale również traktują ją, jako formę samorealizacji życiowej. Z drugiej jednak kobiety często cierpią na kompleks winy, uważając, że pracując krzywdzą rodzinę. Należy zwrócić uwagę, że ostatnie ćwierćwiecze przyniosło wiele przemian w zakresie zadowolenia kobiet ze swojej sytuacji lub jego braku. Dziś kobiety nie zazdroszczą już mężczyznom ale innym kobietom! Pracujące panie wytykają tym niepracującym możliwość swobodnego planowania czasu. Niepracujące kobiety zazdroszczą pracującym niezależności finansowej oraz kontaktów z ludźmi

Kobiety, które musiały dokonać wyboru z tych dwóch modeli i zdecydowały ukierunkować się na własny rozwój oraz podnoszenie swoich kwalifikacji zazwyczaj cenią sobie harmonijne godzenie życia rodzinnego z zawodowym, niwelując tym samym powstający dysonans.

Determinantów odpowiedzialnych za sytuację kobiet na rynku pracy jest wiele. Nie dość wymienić chociażby wykształcenie, wiek i cechy społeczne. O pracy zawodowej kobiet decyduje skala obowiązków domowych. Największe wątpliwości pojawiają się wraz z urodzeniem i koniecznością wychowania dzieci. Malejącej wsparcie budżetowe dla żłobków, klubów dziecięcych i

przedszkoli, spowodowały likwidację wielu placówek, a co za tym idzie brak możliwości pogodzenia opieki nad dzieckiem i pracą zawodową. Wśród kobiet nieaktywnych zawodowo, które nie kształcą się w systemie dziennym ani też nie poszukują stale pracy znaczna część zajmuje się domem i rodziną. Jednak, kiedy praca zawodowa przynosi wymierne korzyści przy stosunkowo niewielkich stratach (zgodnie z zasadą mini-maksu) wtenczas aktywność zawodowa kobiet zauważalnie wzrasta. Motywacja do podjęcia pracy często zależy od posiadanego wykształcenia - upraszczając im wyższe i lepiej dopasowane do popytu, tym gratyfikacja (zysk) jest wyższa, a więc i bodziec do podjęcia pracy zawodowej jest silniejszy. W ten sposób zamyka się błędne koło praca-dom.

BIZNESWOMAN, CZYLI „BYĆ STEREM, ŻEGLARZEM, OKRĘTEM”

Na początek należy wyjaśnić, kim właściwie jest bizneswoman. Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN definiuje bizneswoman, jako kobietę zajmującą się szeroko pojętym biznesem [5]. Ta skromna definicja nie pozwala na jednoznaczne określenie kobiety biznesu. Pojawia się szereg wątpliwości - chociażby o to, jakimi cechami osobowości są obdarzone czy jaki temperament prezentują oraz (a może przede wszystkim) to jak różnią się od biznesmanów. Postaram się, choć w części rozwiązać te wątpliwości. Dla uproszczenia przyjmuję, iż bizneswoman to kobieta zatrudniona na stanowisku menadżera lub właścicielka przedsiębiorstwa.

Zbadaniu różnic występujących między kobietami i mężczyznami pełniącymi funkcje kierownicze poświęcono wiele czasu. Jedni badacze twierdzą, że różnice takie istnieją, inni zaś, że są one efektem oceny społecznej, uwarunkowanej stereotypami, a nie rezultatem faktycznego zachowania się kobiet. Na podstawie wyników badań, przeprowadzonych (wywiad bezpośredni) na reprezentatywnej grupie 1005 osób w 2007 roku, kobiety osiągają sukces dzięki takim cechom jak: dobre wykształcenie (56%), ambicja (51%), inteligencja i pracowitość (48%), zaradność (37%), upór i konsekwencja w działaniu (27%) [6]. Inne wyniki badań pokazały iż dla kobiet najważniejsze w osiągnięciu zawodowych sukcesów są oprócz wiedzy i wykształcenia także cechy psychiczne, zdolności, odwiercie na innych i styl zarządzania (w tym zarządzanie czasem). Mężczyźni wykazywali zgoła inne czynniki tj. skuteczność, motywacja i konkretny terminarz zadań. [por. 9,10,11] Na podstawie powyższych badań ustalono, iż kobiety, przez to że mają większą umiejętność współpracy, doprowadzania spraw do końca oraz bardziej się angażują i są bardziej komunikatywne, niż mężczyźni, są w stanie łatwiej godzić obowiązki ‘pani domu’ i ‘pani kierownik’. Ponadto przedstawiając demokratyczny styl zarządzania oraz wytrwałość kobiety, łatwiej zdobywają zaufanie i podziw otoczenia, jako „ster, żeglarz, okręt”.

Istotnym, z mojego punktu widzenia, jest wynikły w badaniach czynnik cech psychicznych, na który chciałabym zwrócić szczególną uwagę. Oczywiście osobowość jest swego rodzaju bazą ukierunkowującą działania, wskazując raczej ich styl i organizację niż konkretny wygląd. Na ów konkretny wygląd działań ogromny wpływ mają, oprócz typów osobowości, także warunki sytuacyjne czy siła nacisku na jednostkę. To właśnie one mogą stłumić lub wzmocnić potencjał

osobowościowy.

Kobiety zajmujące stanowiska kierownicze zdecydowanie częściej niż mężczyźni wykorzystują w zarządzaniu inteligencję emocjonalną i empatię. Wielu badaczy uważa, że są to kluczowe umiejętności współczesnego menedżera [Por.7, 8]. Bizneswomansą w stanie wyczuć, którzy z jej pracowników potrzebują wsparcia w sprawach osobistych, i według filozofii sprawdzonej w wychowaniu dzieci (warunki sytuacyjne), zachęcają, stymulują, wspierają i w końcu obdarzają zaufaniem pracowników. „Kobiety pracujące” przenoszą (często nieświadomie) zasady ekonomiki gospodarstwa domowego na grunt zawodowy traktując organizację jak rodzinę, a pracowników organizacji jak poszczególnych jej członków. Istotna jest tutaj również wrażliwość, która ma podłoże kulturowe (o socjalizacji ze względu na płeć pisałam w pierwszym rozdziale) Większość autorów jest jednak zgodna, że cechą charakterystyczną zarządzania przez kobiety jest dbałość o kontakty międzyludzkie i otwartość na różnorodność [zob. 12, 13]. Są to kluczowe kwalifikacje, niezbędne w przypadku zarządzania organizacjami, biorąc również pod uwagę fakt iż dzisiaj w biurze pracownicy często spędzą więcej czasu niż w domu i zapewnienie im domowej atmosfery jest jednym z najważniejszych czynników motywacyjnych. Ostatnim aspektem, na który chciałam zwrócić uwagę poruszając kwestię cech psychicznych jest wewnątrzsterowność kobiet. Wewnętrzny locus of control daje poczucie całkowitej kontroli i ułatwia uwierzenie we własne możliwości i w to, że to właśnie „ja-kobieta” mogą być sprawcą zmian.

Przyglądając się powyższym wnioskom możemy odnieść wrażenie, że cechy psychiczne kobiet, tj. wysoka inteligencja emocjonalna, demokratyczny styl kierowania, opiekuńczość i intuicja to również cechy menadżera (kierownika, dyrektora) idealnego, który jest marzeniem większości pracowników. Powstaje więc kolejne pytanie: dlaczego tak mało kobiet wciąż zajmuje stanowiska kierownicze w polskich przedsiębiorstwach?

SZKLANY SUFIT, CZYLI „CHCĘ A NIE MOGĘ”

Kubczyk definiuje szklany sufit, jako *niewidzialną barierę utrudniającą kobietom (ale także mniejszościom etnicznym, seksualnym, wyznaniowym itp.) dojście do wysokich pozycji w biznesie czy polityce* [14, s. 22]. Szklany sufit nie dotyczy pojedynczych jednostek, których brak umiejętności uniemożliwia zajęcie wyższego stanowiska, lecz pewnej zbiorowości. Członkom owej zbiorowości uniemożliwia się zajęcie konkretnych stanowisk tylko z powodu tego, że jest się jej członkiem (np. „nie możesz awansować, bo jesteś kobietą”). Przyczyn takiego stanu rzeczy upatruje się najeczęściej w socjalizacji i osadzeniu kulturowym. Utrwalone w świadomości wzorce każą sądzić, iż miejsca „kierownicze” należą się mężczyznom a kobiety powinny zajmować się dziećmi i dbać o dom. Drugim proponowanym wyjaśnieniem zjawiska szklanego sufitu jest kwesta tworzenia tzw. gett zawodowych, w których awans kobiet jest utrudniony lub wręcz niemożliwy. Zjawisko to łączy się niewątpliwie z tzw. „lepką podłogą”. Pracownice tkwią „przyklepione” do pełnionej funkcji o niskim statusie społecznym bez możliwości awansu. Pojęcia te mimo mocno

metaforycznego zabarwienia mają odniesienie do realiów panujących na rynku pracy. Kobiety chcące pnąć się po szczeblach kariery, muszą pokonać oprócz własnych słabości, braku wiary w siebie i własne możliwości również bariery społeczne i kulturowe związane ze stereotypowym postrzeganiem roli kobiety, jako żony i matki. I choć kobiety nie boją się wyzwań, mają głowy pełne pomysłów i są gotowe podjąć ryzyko, które innych często przeraża, jednak z powodu szklanego sufitu rezygnują z marzeń. Nauczone skromności, niechętnie chwalać się swoimi osiągnięciami. Brak pewności siebie i obawy o to „czy jestem wystarczająco dobra” sprawiają, iż przebicie szklanego sufitu jest jeszcze trudniejsze. Do osiągnięcia zawodowych celów potrzeba przecież nie tylko kompetencji. Trzeba znać swoją wartość - markę, którą należy, niczym produkt, sprzedać, kiedy tylko nadarzy się okazja. Zamiast czekać, należy się domagać a to przychodzi kobietom z ogromnym trudem (Czyżby znowu winna była socjalizacja?).

REFLEKSJA KOŃCOWA

Większość z nas zgodzi się ze słowami Karola Darwina, iż *nie przetrwa ani gatunek najsilniejszy, ani najbardziej inteligentny, ale ten, który potrafi najlepiej przystosować się do zmian* [za: 15, s. 97]. Żeby efektywnie konkurować, należy wprowadzać zmiany a nawet wyprzedzać część zmian „naszego” świata, aby tworzyć nową jakość. Różnorodność zapewnia sukces w niemalże wszystkich dziedzinach życia, również w biznesie. Choć nastąpiło wiele pozytywnych zmian w sytuacji kobiet na rynku pracy, wciąż aktualne pozostają zjawiska dyskryminacji ze względu na płeć, nierówny dostęp do awansów, niski udział kobiet w zarządach czy nierówne wynagrodzenie za tę samą pracę. I choć obecne możemy zauważyć trend zwiększania udziału kobiet w biznesie to do stanu optymalnego jeszcze długa droga. Pierwszym krokiem były przemiany polityczne i gospodarcze z przełomu lat 80. i 90. XX wieku. Kolejne kroki należą do nas - młodego pokolenia które, w naszym kraju, rodziło się wraz z demokracją. Dziś, gdy coraz więcej organizacji zaczyna opierać się na takich wartościach jak partnerstwo, dbałość o relacje czy nastawienie na komunikację możemy mówić o niepowtarzalnej szansie dla kobiet, które często definiuje się właśnie przy użyciu powyższych charakterystyk. Pracodawcy coraz częściej zauważają że różnorodność i równowaga płci jest jednym z ważnych elementów budujących ich przewagę konkurencyjną. Myślę, że to dobra droga, którą należy podążać, aby umożliwić kobietom realizację swoich celów. Nowoczesne organizacje powinny, niezważając na parytety, pozostawać w ciągłej gotowości i otwartości na świeże spojrzenie młodych, aktywnych, doskonale wykształconych i zorganizowanych pań.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Dąbrowska J. (2006) . O różnicach płci <http://kobieta.gazeta.pl/kobieta/1,107880,3332924.html>, dostęp: 03.05.2016
- [2] Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M. (1998). Psychologia społeczna. Serce i umysł. Poznań: Zysk i S-ka.

- [3] Cialdini R. (1994). Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [4] E. E. Jones: Ingratiation: a social psychological analysis. Appleton-Century-Crofts, New York 1964.
- [5] <http://sjp.pwn.pl/slownik/2552339/bizneswoman>; data dostępu: 03.05.2018
- [6] Dobosiewicz E. (red.). Społeczno-ekonomiczne konteksty sukcesu zawodowego kobiet, Instytut MillwardBrownSMG/KRC, sondaż CAPIBUS, 2006.
- [7] Goleman D. (1999). Inteligencja emocjonalna w praktyce. Poznań: Media Rodzina. Goleman D., Boyatzis R., McKee A. (2002). Naturalne przywództwo. Wrocław - Warszawa : Jacek Santorski.
- [8] Goleman D., Boyatzis R., McKee A., Naturalne przywództwo, Wydaw. Jacek Antorski, Wrocław – Warszawa 2002
- [9] Powell G.N., Graves L.M., Women and Men In Management, 3rd ed. Sage Publication, Thousand Oaks 2003.
- [10] Lisowska E., Bliss R., Polutnik L., Lavelle J., Polskie menedżerki 2000 i ich porównanie z amerykańskimi, Kobieta i Biznes 2000, nr 1-2.
- [11] Bliss R.T., Polutnik L., Lisowska E., Women Business Owners and man-agers in Poland, [w:] New Perspective on Women Entrepreneurs, red. J.E. Butler, Information Age Publishing Inc., Greenwich 2003
- [12] Kupczyk T. (2009). Definiowanie sukcesu zawodowego menedżera przez kobiety pełniące funkcje kierownicze - wyniki badań. [w:] Czerska M., Czubasiewicz H., Społeczne uwarunkowania sukcesu organizacji. Sopot: Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego
- [13] Parsloe E., Wray M.(2002). Treneri mentor. Udział coachingu i mentoringu w doskonaleniu procesu uczenia się. Kraków: Oficyna Ekonomiczna.
- [14] Kupczyk T. (2009). Kobiety w zarządzaniu i czynniki ich sukcesów. Wrocław: Wyższa Szkoła Handlowa, s. 22
- [15] Z. Ściborek, Ludzie podczas zmian w organizacji, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 97

ТИПОЛОГІЯ І ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ ЄРЕСІ КАТАРІВ ТА ІНКВІЗИЦІЇ НА ПІВДНІ ФРАНЦІЇ У XIII – ПОЧАТКУ XIV СТ. У НОВІТНІЙ АНГЛЮ-АМЕРИКАНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Климків Сергій Михайлович

*магістр, викладач Львівського коледжу транспортної
інфраструктури Дніпропетровського національного університету
залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна
kramerloran@gmail.com*

Дана стаття має за мету звернути увагу на ключові напрями та проблеми вивчення історії катарів – одної з наймасштабніших єресей Середньовіччя у контексті протистояння Церкви та папству через інквізицію у англомовних працях новітніх дослідників.

This paper is meant to draw attention to key areas and problems of studying the history of the Cathars – one of the largest medieval heresies intended confrontation Church and the papacy through the Inquisition in the English-speaking works of the latest research.

Історичні дослідження актуальних проблем середньовічної історії Західної Європи нажалі мало розвиваються в українській науці. Ще менше уваги приділяється осмисленню західної історіографії специфічним темам та напрямам досліджень. Видозміна середньовічного суспільства і Церкви та їхні взаємовпливи в контексті індивіда-колективу призвели до все нових самопошуків.

Одним із таких проявів була віра – пошуки власної віри у Бога в теоцентричному світі змушували людину вдаватися до різних протилежностей. Католицька церква досить швидко знайшла для себе найбільшого антагоніста у цьому відношенні у вигляді ересі – у іншому виборі, у відступі від ортодоксії. Це протистояння між папством, на стороні якого часто була світська влада, а також церковні трибунали та ерессю і її прихильниками з іншого боку мало глибокі наслідки. Безпосередньо для самого суспільства, в окремо взятій частині Європи, на прикладі півдня Франції в нашому випадку, так і на культурному рівні, у менталітеті населення. І саме цей аспект взаємовідносин буде аналізуватися на прикладі історіографічних зауважень у даній статті.

Систематичні і комплексні дослідження виникнення і розвитку еретичних рухів, а особливо катаризму давно вже зайняли невід’ємне місце в історіографічних концепціях сучасної ересеології, як окремого напрямку в історіографії. Іншою стороною стало взаємопротистояння цієї ересі із Католицькою церквою, та її інституційними складовими – папством та інквізицією, а радше інквізиторами. Природа цього протистояння в західній науці визначена достатньо належно, як прихильниками так, і критиками [1].

Єдиним можливим фактором, який змушує знову і знову зосереджувати нашу увагу на цій проблематиці – так це поява нових джерел, а як наслідок праць, які часто діаметрально протилежно проливають світло на безліч вже відомих фактів, складових цих процесів і їх наслідків.

Важливим чинником є концептуальні та теоретичні підходи досліджень цього протистояння, аналіз нових проблем, які з’явилися в ході нього, як його логічне продовження. Особливо вже не на ідейному, а на суспільному рівні. Оскільки праці, які зачіпають проблематику вивчення взаємин між катарами та інквізиторами (ерессю і Церквою) чисельні, акцентуємо увагу на проблематиці новітніх напрямів досліджень.

Концептуально-теоретичні проблеми походження середньовічної ересі та її складових, становлення у вигляді ідеологічної загрози, формування заходів для її контролю, політичні важелі впливу на ересь і навіть застосування фізичної сили для її ліквідації, - цікавлять сучасних дослідників здавна. Постійні спроби істориків, як англо-американських (британських, американських, і навіть австралійських) так і європейських (особливо французьких, італійських, німецьких) створити синтетичну історію ересі (катарів) чи зобразити її боротьбу проти ортодоксії (на прикладі історії інквізиції) не дозволяють збалансувати традицію із новими підходами історіографічних схем на цей процес.

Лише поступовий аналіз нових проблем дослідження (доповнень до загальної картини історії цього явища) зможе дати відповідь на питання чи була ересь катарів XIII – початку XIV ст. такою небезпечною «пошестю» для душі людини і людської спільноти, чи лише невід’ємним конфесійним компонентом тогочасного індивіда, який вибирав те, що йому було ближче і зрозуміліше? Щось схоже на те, в яких моральних і релігійних рамках розвивається сучасна Європа і нинішній світ.

На жаль, сучасні українські історики практично не торкалися такої непересічної історіографічної, та й взагалі тематики, - це визначає її актуальність. Тому такий історіографічний аналіз, сподіваємося, стане корисним, для більш глибокого розуміння тих процесів, які відбувалися в XIII – початку XIV ст. в районі Південного Середземномор’я.

Фахівці проблематики акцентують на близьких і дотичних складових цього взаємозв’язку. Свій – чужий (катари – інквізитори і навпаки), прямих і непрямих контактах, симпатіях чи відкритому засудженні, системі світогляду населення і тих складових, які його формували (контакти між еретиками через знатних покровителів, підтримку селян, особливу популярність ересі серед жінок). Така залежність була типовою і для інквізиторів, коли і знать і жінки приходили до них на допити.

Щодо ересі та її носіїв відзначається П. Біллер у своїй статті «Глибоко в серце людини...». Автор подає ознаки еретиків, які були типовими для ідентифікації та запозичення у середньовічному суспільстві Лангедока. Це не тільки простота, убогість, чи народна вченість, але також харизматичність, самопожертва та стійкість [2].

Падіння авторитету місцевого духовенства часто змушувало бідноту, селян, а також знать запозичувати такі щоденні орієнтири. Натомість Р. В. Соузерн у книзі «Західне суспільство і Церква в Середні віки», зробив чудову модель самого суспільства, яке існує не тільки під впливом Церкви. Автор знаходить місце і для еретиків [3]. Ставлення до суспільних, особливо релігійних меншин Середньовіччя, а навіть часто маргіналів подають дослідження Дж. Річардса [4] та Д. Ніренберга [5]. В їхніх роботах показано ставлення самого суспільства до таких індивідів (колективний підхід).

Британський дослідник Е. Камерон написав розвідку про еретиків, як мучеників. Суспільство завжди вбачало у них жертв нетерпимості, це в свою чергу забезпечувало постійних adeptів, які часто не боялися терпіння задля своєї, особливої віри [6]. Але чи так вважали всі категорії населення Лангедока?

Відомий американський історик Дж. Х. Мунді написав розвідку про підтримку знатними сім’ями Лангедока катарів. Його праці подають всесторонньо окситанське суспільство, де контакти між суспільними верствами переходили на індивідуальний рівень [7]. Розширене дослідження про знатних покровителів «добрих людей» здійснив і У. Л. Уейкфілд, зокрема про сім’ю Ніорів перед Хрестовим походом 1209 р. і опісля, яка

підтримувала альбігойців матеріально [8]. Про знать часів Альбігойської війни вивчали М. Барбер [9] і Е. Грем-Лей [10].

Гендерний напрям досліджень щодо участі певних вікових груп чи дітей, зокрема в середовищі катарів і їх розвитку в ньому дещо відстає. Проте особливе місце на означення тих, хто сприймався та усвідомлювався, як еретик претендувала також жінка. Нерівномірною була їх діяльність та участь у катарській спільноті, про що писали Р. Ебелс та Е. Харрісон [11]. Відповідні духовні пошуки жінки безпосередньо у катарському вченні і світогляді вивчав М. Барбер [12]. Дж. Х. Мунді присвятив книгу про чоловіка і жінку в катарських спільнотах [13]. Зрештою зрозуміло одне жінку із еретичними поглядами сприймали вкрай неординарно, часто негативно. Та це наше сприйняття, але не людей XIII ст., - для них це було нормою.

Таке сприйняття отримували також інквізитори. Хоча, як вказують роботи сучасної американської дослідниці К. К. Еймс, окремі категорії вбачали в інквізиторів святих мучеників та «лікарів душ». Їхнє уособлення, як поганих людей, і усталена суспільна уява була еталоном практично на всіх «захисників віри» [14]. Вже згадуваний У. Л. Уейкфілд написав розвідку про брата Ферррє, який був одним з перших інквізиторів. Це була спроба показати інквізителя, до інквізиції [15]. Головне те, що за відсутності правильної системи дізнання населення Лангедока не могло вірно зрозуміти, ким були ці люди, і чого добивалися. Їм краще було знаходити спільну мову з євреями чи сарацинами, ніж із католицькими «приставами».

Природу і діяльність інквізиторів глибоко дослідив та вивчив Дж. Б. Гівен, зокрема про період XIII – початку XIV ст., в часи чи не найвідомішого інквізитора Бернара Гі (1307 – 1321 рр.). Завдяки документам численних слідств автор показав взаємодію підозрюваного і судді. Часто допомагала соціопсихологія. Саме із такого контексту виходило нове формування позицій з обох сторін (як еретика так і інквізитора) [16].

Тенденція істориків простежити в площині мікроісторії постаті самих інквізиторів та їх середовища також займає невід'ємне місце в історіографії проблеми. Про відомого інквізитора Бернара де Ко, який разом зі своїм помічником Іоаном де Сен-П'єр здійснили велике інквізиційне розслідування в місцевості Лораге, піддавши слідству близько п'ять тисяч осіб (1245 – 1247 роки) присвячено особливо ґрунтовну працю австралійського історика М. Г. Пегга [17].

Типологія наукових досліджень із зазначеної проблематики, як бачимо поділялася на праці істориків, що досліджували інституційні основи самої ересі (катарів), її мету і характер (причини, що спонукали до її появи), сприятливі фактори (мотивація вибору людей, можливо часто неусвідомленого) а також місце і значення ересі серед населення (найактивнішим осередком був Лангедок – Прованс). Серед сучасних англо-американських дослідників справді слід відзначити Дж. Арнольда [18], К. Брускі [19], К. Тейлор [20], Л. Саквілл [21], К. Спаркса [22], які в

своїх новітніх роботах показують нові виміри сприйняття інквізиції і ересі «добрих людей».

Ці новітні дослідники часто намагалися окремі епізоди історії катарів та інквізиції, побачити у загальному ракурсі і навпаки (через постаті, складові протистояння, засоби і методи діяльності, а також значення середовища існування, в якому відбувалося саме протистояння, або радше перетин взаємин).

Характерно, що традиційні і сучасні історики в своїх історіографічних концепціях на природу цієї боротьби вважають за доцільне акцентувати на силі впливу інквізиторів (психологічного, фізичного, економічного) та їхніх «повноважень», як засобі ефективнішої боротьби. У еретиків, були покровителі, в інквізиторів – допомога світської влади та папства. Останні задля своєї вигоди могли знаходитись на роздоріжжі.

Особливі погляди історіографічних концепцій сучасних авторів надалі торкаються позицій вияву цієї боротьби або радше протистояння. На прикладі теми Хрестового походу всередині християнської, але зараженої ересю частини Європи соціокультурний та політичний розріз демонструють роботи Дж. Стреєра [23], М. Костена [24], Дж. Семпсона [25], В. М. Лоуренса [26], М. Г. Пегга [27], Ш. МакГлінна [28]. Безпрецедентний на той час крок папства і світської влади, які усвідомлювали загрозу ересі для своїх пріоритетів.

З іншого боку логічне завершення, яке часто випускають дослідники, - становлення трибуналів, метою, яких є розслідування/вияв цієї ересі. Інквізитори, які викорінювали цей відступ, на що звертали увагу дослідники були ідеальним інструментом встановлення та виконання цієї влади на місцях [29]. Домініканці, яким були передані обов'язки по розслідуванню гріховної ересі в їх особі часом виступали «лікарями душ» для цієї «пастви», яку потрібно було повернути і врятувати [30].

Пошук і поява нової тематики в історіографії, в межах цього протистояння, яке виходить за межі XIII ст. і навіть згодом Південного Середземномор'я дозволяє поєднувати антропологію, мікроісторію, гендерну, правову та культурну історію. Економічні втрати Лангедока і Провансу загалом і міської торгової культури зокрема через міграції заможного населення і ремісників в Ломбардію, через переслідування інквізиції – все ж недостатньо вивчена на сьогодні тема.

Доступність відкритих та закритих архівів, відкриття нових документів та їх вивчення дозволяють дослідникам шукати відповіді на старі проблеми (методологічного характеру), ставити нові запитання та пов'язувати їх із загальними концепціями. Саме такими стали новаторські роботи наприклад М. К. Салліван [31] і К. К. Еймс [32].

Упущені детальні дискусійні моменти по даній проблематиці змушують нас глибше аналізувати сучасну історіографію даної проблематики в подальшому. Видно попри все, що дослідники відкривають нові горизонти в цій тематиці.

Зрештою ще є достатньо маловивчених питань, які зачіпалися тут в контексті типології і проблематики таких досліджень. Вважаємо за доцільне в подальшому вивчати сучасні історіографічні концепції протистояння між катарами та інквізиторами в XIII – XIV ст., як базисної складової вивчення історії єретичних рухів в середньовічній Європі.

Література

1. Cathars in Question. Heresy and Inquisition in the Middle Ages / Ed. A. Sennis. Woodbridge: York Medieval Press, 2016. – 332 p.
2. Biller P. Deep is the Heart of Man, and Inscrutable: Signs of Heresy in Medieval Languedoc / P. Biller // Text and Controversy from Wyclif to Bale: Essays in Honour of Anne Hudson / Ed. Helen Barr, Ann M. Hutchison. – Turnhout: Brepols, 2010. P.267-280.
3. Southern R. W. Western Society and the Church in the Middle Ages / R. W. Southern Penguin Books, 1990. – 384 p.
4. Richards J. Sex, dissidence, and damnation: minority groups in the Middle Ages / J. Richards. – London – New York: Routledge, 1990. – 179 p.
5. Nirenberg D. Communities of Violence: Persecution of Minorities in the Middle Ages / D. Nirenberg. – Princeton: Princeton University Press, 1998. – 312 p.
6. Cameron M. Medieval Heretics as Protestant Martyrs / E. Cameron // Martyrs and martyrologies: papers read at the 1992 Summer Meeting and the 1993 Winter Meeting of the Ecclesiastical History Society. – Oxford; Cambridge: Published for the Ecclesiastical History Society by Blackwell Publishers, 1993. P.185-207.
7. Mundy John H. Une famille Cathare: les Maurand / J. H. Mundy // Annales E.S.C. Année 1974, P.1211 – 1223.; Item. Studies in the ecclesiastical and social history of Toulouse in the age of the Cathars / J. H. Mundy. – Aldershot: Ashgate, cop. 2006. – 258 p.
8. Wakefield W. L. The Family of Niort in the Albigensian crusade and before the Inquisition. – Potsdam – New York: [s.n.], 1989. – 38 p.
9. Barber M. Catharism and the Occitan Nobility: the Lordships of Cabaret, Minerve, and Termes / M. Barber // The Ideals and Practice of Knighthood, vol. 3, Papers from the Fourth Strawberry Hill Conference, 1988 / Ed. C. Harper-Bill and R. Harvey, Woodbridge: The Boydell Press, 1990. P.1-19.
10. Graham-Leigh E. The Southern French Nobility and the Albigensian Crusade / E. Graham-Leigh. Boydell Press, 2005. – 187 p.
11. Abels R., Harrison E. The participation of women in Languedocian Catharism / R. Abels, E. Harrison // Mediaeval Studies 41, (1979): P.215-251.
12. Barber M. Women and Catharism / M. Barber // Reading Medieval Studies, 3, 1977, P.45-62.
13. Mundy J. H. Men and Women at Toulouse in the Age of the Cathars / J. H. Mundy. Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1990. – 235 p.
14. Ames Ch. Caldwell. Peter Maryr: The Inquisitor as Saint / Caldwell Ch. Ames // Comitatus: A Journal of Medieval and Renaissance Studies, vol 31, no 1., P.137 – 174.; Item. Does Inquisition Belong to Religious History? / Caldwell Ch. Ames // The American historical review. 110, no. 1, (2005): P.11-37.
15. Wakefield Walter L. Friar Ferrier, Inquisition at Caunes, and Escapes from Prison at Carcassonne / W. L. Wakefield // The Catholic Historical Review, 1972, Volume 58. Issue 2, P.220-237.; Item. Heresy, Crusade and Inquisition in Southern France 1100-1250 / W. L. Wakefield. – Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1974. – 288 p.
16. Given J. B. The Inquisitors of Languedoc and the Medieval Technology of Power / J. B. Given // The American Historical Review 94, n°2 (1989), P.336-359.; Item. Social Stress, Social Strain, and the Inquisitors of Medieval Languedoc / J. B. Given // Christendom and its Discontents: Exclusion, Persecution, and Rebellion, 1000-1500 / Ed. Waugh Scott L, Diehl P. – Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2002. P.67-85
17. Pegg M. G. The Corruption of Angels. The Great Inquisition of 1245-1246 / M. G. Pegg. – Princeton and Oxford : Princeton University Press, 2001. – 238 p.
18. Arnold John H. Inquisition and Power: Catharism and the Confessing Subject in Medieval Languedoc / John H. Arnold. University of Pennsylvania Press, 2001. – 328 p.
19. Bruschi C. The Wandering Heretics of Languedoc / C. Bruschi. – Cambridge-New York-Melbourne-Madrid-Cape Town-Singapore-Sao Paulo: Cambridge University Press, 2009. – 222 p.

20. Taylor C. Heresy, Crusade and Inquisition in Medieval Quercy / C. Taylor. Woodbridge, UK, and Rochester, NY: York Medieval Press, 2011. – 277 p.
21. Sackville L. J. Heresy and Heretics in the Thirteenth Century: The Textual Representations. / L. J. Sackville. Woodbridge: York Medieval Press/Boydell press, 2011. – 224 p.
22. Sparks Ch. Heresy, Inquisition and Life Cycle in Medieval Languedoc / Ch. Sparks. Boydell & Brewer Ltd York Medieval Press, 2015. – 186 p.
23. Strayer Joseph R. The Albigensian Crusades / Joseph R. Strayer; with a new epilogue by Carol Lansing Ann Arbor, Mich. University of Michigan Press, 1992. – 283 p.
24. Costen M. D. The Cathars and the Albigensian Crusade / M. D. Costen Manchester University Press, 1997. – 229 p.
25. Sumption J. The Albigensian Crusade / J. Sumption. London and New York: Faber and Faber, 2000. – 269 p.
26. Laurence W. M. The Occitan War. A Military and Political History of the Albigensian Crusade, 1209-1218 / W. M. Laurence. – Cambridge-Sau Paulo: Cambridge University Press, 2008. – 328 p.
27. Pegg M. G. A Most holy War. The Albigensian Crusade and the Battle for Christendom / M. G. Pegg. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 253 p.
28. McGlynn S. Kill Them All Cathars and Carnage in the Albigensian Crusade / S. McGlynn. The History Press Ltd, Stroud, 2015. – 320 p.
29. Given James B. Inquisition and Medieval Society: Power, Discipline, and Resistance in Languedoc / James B. Given – Ithaca: Cornell University Press, 1997. – 256 p.
30. Ames Ch. Caldwell. Dominican Inquisitors as «Doctors of Souls»: the Spiritual Discipline of Inquisition, 1231-1331 / Caldwell Ch. Ames // Hérésis, n°40 (2004): P.23-40.
31. Sullivan K. The inner lives of medieval inquisitors / K. Sullivan. – Chicago-London: University of Chicago Press, 2011. – 296 p.
32. Ames Ch. Caldwell. Righteous Persecution: Inquisition, Dominicans, and Christianity in the Middle Ages / Caldwell Ch. Ames. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009. – 320 p.

ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС У ВИМІРІ XXI СТОЛІТТЯ: ДЕАКТУАЛІЗАЦІЯ «НАУКОВОГО» ТА СТАН СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСВІТИ

Кода Ганна Юрївна

студентка II-го курсу спеціальності «Філософія»

Факультету філософської освіти і науки

НПУ імені М.П. Драгоманова

Науковий керівник – к.філос.н. Гончаренко К.С.

Колосальний шлях, який пройшла філософія як форма рефлексії світу, наштовхнувся на глобальний виклик – перед науковим знанням розгорнулася справжня прірва хаосу. Проект модерної науки втрачає свої позиції, авторитет академізму опиняється під сумнівом, ці та інші подібні спостереження можна помітити в авангарді постмодерної думки.

Прикладом осмислення «наукової» спадщини є знакова робота Мішеля Фуко «Археологія знання», де вводиться принципово новий погляд на рух знання, фактично ставлячи тим самим тотальний мета-авторитет наукового знання у роль піддослідного феномену. Подібні роботи в рамках континентальної філософії поступово розтинають колись нерушимі авторитетні позиції Модерну, як в свій час розтинали середньовіччя просвітницькі діячі.

Категорія «сми́слу», що є однією з опорних точок наукового знання, радикально переглядається. Жиль Дельоз відкриває інакший статус «сми́слу», виводячи його з статичного положення «за замовчуванням». Відтепер нам відкрита «ковзкість» смислу. Ця позиція стає гнучкою лінгво-грою, де «сми́сл» має динамічну характеристику, а не статичну.

Подібні зрушення в світовій філософській думці змушують неминуче звернутись до стану освітніх інституцій.

Сучасна філософія сховалась в стінах освітніх закладів. Філософія в пост-радянському просторі повсякмісно стовшхнулася з кризою – занадто низький авторитет дисципліни в суспільстві. Філософська освіта сьогодні відіграє роль інституції, що консервує філософію у стані «історичного» – наголос робиться на біографізмі та постійній розробці фактажу минулого. Ці тенденції ставлять під сумнів статус «філософськості» освітньої інституції, так як виникає парадокс – історична симуляція дозволяє нам прослідкувати автентичний стан філософії, але відтворення цього стану практично не відбувається.

«Філософ» легітимізується інституцією, де цей статус фіксується завдяки «науковій праці». «Наукова праця» не може бути легітимізованою чи визнаною, якщо вона не підтверджує свою «науковість» насиченням привидами-авторитетами (посиланнями на інші праці), створюючи тим самим текст-гіперпосилання. Відповідно практичне звернення до контексту філософії, її першостану унеможлиблюється. Різнобарвні образи кініків, піфагорійців-езотериків, Геракліта, Епікура узурпуються «історичністю» – їх праксис перетворюється в галюцинацію, що колись мала місце в генезисі філософування. Сучасність не допускає філософа, який живе у піфосі – в культурному контексті це буде актом перформансу, але ніяк не філософією.

Відповідно парадоксальність ситуації, в якій автентичний стан філософування нівелюється тоталітарним академізмом, ставить під сумнів можливість сучасної філософії. Тим більше ще не відбулося глобальної рефлексії на крах метанаративу, де знищений бог-автор більше не має монополії на текст, який він начебто продукує. Усвідомлення провідними мислителями ХХ ст. абсурдної ситуації тотальності мови ще недостатньо резонує в академічному колі. Неможливість мета-аналізу – занадто болюче місце інституту науки та освіти. Детермінація будь-якого актора комунікації структурною особливістю мови не дає змоги вийти поза межі власного культурного простору.

Спроба звернутись до математичних знакових систем – бесплідна, бо знак навіть с точки зору фундаментального закону логіки може бути відповідним лише собі самому. Синтетична еквівалентність знаків (коли будь-який учасник логічної операції заміщується знаковим еквівалентом) створює семантичне відчуження, бо ці знаки по-різному інкорпоровані в мовну структуру. Тобто, навіть спроба вийти за межу мови терпить фіаско.

Глобальний зсув у філософській думці та осмислення кризових елементів академічної культури змушує до радикального перегляду

взаємодії філософії та освітніх інституцій. Неминуча актуалізація питання легітимності статусів та класичних положень підштовхує до переосмислення університетської філософської культури. Інакше академічна філософія остаточно втрапить авторитетну позицію на ринку освіти та науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горьков И. А. Становление философского образования и проблема рациональности. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта // Серия: Гуманитарные и общественные науки, 2011. – [б.с.].
2. Данилов В.Н., Костылев П.Н. Структура и функции философского образования. Российский контекст // ВОПРОСЫ ОБРАЗОВАНИЯ, 2006. – [б.с.].
3. Делёз Ж. Логика смысла / Ж. Делёз. – М.: Академический Проект, 2011. – 472 с.
4. Порожняков А. С. Институт образования как объект социально-философского анализа // Общество: политика, экономика, право, 2010. – [б.с.].
5. Фуко М. Археология знания / М. Фуко. – СПб.: Гуманитарная Академия, 2004. – 416 с.

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ ЯК ЧИННИКА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Колесникова Валентина Федорівна
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова
Чанцева-Коваленко Олена Миколаївна
кандидат психологічних наук,
секретар Шосткинської міської ради,
викладач психології Шосткинського
інституту Сумського державного університету

У тезах актуалізовано особливості усвідомлення власного досвіду у підлітковому віці та виокремлено основні характеристики формування складових досвіду підлітків. Емпірично доведено, що структура ціннісних орієнтацій сучасних підлітків може змінитися при проведенні психокорекційних заходів.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Одна з основних переваг людини - це її життєвий досвід. Особистість з багатим життєвим досвідом, знаннями, навичками та уміннями завжди більш пристосована до успішного життя, більш компетентна. Зарубіжний вчений Г. Халлаш вважає, що компетентність – це здатність людини застосовувати свої знання. Ірландський педагог Дж. Куллахан розкриває цей термін як

здатність, яка ґрунтується на досвіді або знаннях, які людина розвинула завдяки практиці або освіті [6, с. 54]. Дослідники С. Шишов та В. Кальней вважають, що компетентність – це здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань [3, с. 21]. О. Пометун вважає, що компетентністю людини можна називати спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання, і які дають змогу людині визначити, тобто ідентифікувати й розв’язувати, незалежно від контексту (ситуації), проблеми, притаманні певній сфері діяльності.

Підлітковий вік характеризується емоційною нестійкістю і різкими коливаннями настрою (від екзальтації до депресії). Для підлітків характерна полярність психіки: цілеспрямованість, наполегливість межують з імпульсивністю; підвищена самовпевненість, безпелаяційність у судженнях швидко змінюється вразливістю і непевністю у собі; потреба у спілкуванні змінюється прагненням усамітнитися; розв’язність у поведінці часом узгоджується з сором’язливістю; романтичні настрої нерідко межують із цинізмом, розважливістю тощо. Максималізм, який властивий підлітку, не дає можливості для переосмислення і реконструювання власного досвіду. При цьому підлітки породжують наративи зі своїм власним сюжетом, описуючи емоційно-значимі життєві події. Дитина розкриває власні проблеми, але, зазвичай, це проблеми у взаєминах з ровесниками і дорослими.

Отже, на наш погляд, у даному віці зарано говорити про широту часової перспективи і ретроспективи особистісного простору, оскільки підлітки не усвідомлюють того, наскільки події минулого зумовлюють сьогодишню поведінку людини й наскільки плани та мрії впливають на реальну поведінку в теперішньому й на її актуальний автонаратив. Водночас, у сучасній Україні спостерігається деяке падіння моральності молоді, що означає зміну ціннісних орієнтацій людей під впливом різних обставин. Можна сказати, що на сьогодишній день в країні складається нова морально-етична атмосфера, відбувається переоцінка цінностей, їх творче переосмислення, розгорнулися суперечки про перетворення у багатьох сферах людського життя, в тому числі і духовно-моральної, моральної.

У цьому зв’язку стає зрозумілим особливого значення ціннісних орієнтацій молоді. Тому виникає завдання цілісної організації освітнього простору, яка створювала б умови для наповнення внутрішнього світу підлітка ціннісним змістом. Особлива роль в її вирішенні належить духовно-моральному вихованню, спрямованому на формування емоційно-мотиваційної сфери особистості.

Методики та організація дослідження. Виходячи з цього, нами зроблено емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення ціннісних орієнтацій підлітків. Дані, отримані нами в результаті проведеного дослідження на базі Шосткинської загальноосвітньої школи I-II ступенів №4 достеменно показали, що в результаті проведення психокорекційних заходів, спрямованих на посилення професійної мотивації, етичних і

моральних норм взаємин змінилися як в середніх показниках по групі в цілому, так і в гендерному аспекті.

На основі теоретичного дослідження нами були обрані 3 методики:

- М. Рокіча «Ціннісні орієнтації»,
- методика для вивчення цінностей особистості Ш. Шварца,
- тест мотивації досягнень Т. А. Мєграбяна.

Аналіз даних, отриманих на початку навчального року по тесту М. Рокіча виявив певні гендерні відмінності у визначенні життєвих цінностей підлітків. Дівчатками перші місця були відведені таких цінностей як «щасливе сімейне життя (4, 55) «цікава робота» (4, 35) «любов» (4, 26) Лідируюче положення займають такі цінності, як «здоров'я» (4, 20) «хороші і вірні друзі» (4,00) Середні місця в ієрархії цінностей відведені: « Активної життєвої діяльності» (3,80) «рівність» (3, 75) « пізнання та інтелектуальний розвиток» (3,60) « матеріальне забезпечення життя (3, 45). Найменш значущими цінностями для дівчаток були « творча діяльність» (3,35), «громадське визнання» (3, 25). Решта цінностей не визначають життєву позицію дівчаток.

Хлопчики показали велику орієнтованість на «цікаву роботу» (4,55), і «хороших і вірних друзів» (4,45). Серед провідних цінностей, що визначають ядро цінностей для хлопчиків даної групи, відзначені « пізнання» (4, 35), «здоров'я» (4,28), « впевненість у собі» (4,23). Також високо оцінюються «щасливе сімейне життя» (3,75), «любов» (3,65), «активні діяльне життя» (3,50). Малоцінними для хлопчиків є «краса природи» (3,20), «творча діяльність» (3,10), «спокій в країні» (3,00).

У цілому по групі підлітків на початку навчального року цінності розподілилися таким чином:

- «цікава робота» (4,42),
- «щасливе сімейне життя» (4,35),
- «наявність хороших і вірних друзів» (4,22),
- «здоров'я» (4,14).

Найменш значущі цінності:

- «спокій в країні, мир» (3,15),
- «отримання задоволення» (3,12),
- «громадське визнання» (3,10).

Аналіз даних по «інструментальним цінностям» показав, що у даної групи підлітків вищий ранг займають «життєрадісність, «освіченість», «чесність», «раціоналізм» Аналіз показників, отриманих за методикою Ш. Шварца на початку року на рівні нормативних ідеалів (Таблиця 1)

**Середні показники значимості типів цінностей на рівні
нормативних ідеалів в групі 9-класників на початку навчального
року (за методикою Ш. Шварца)**

Типи цінностей	Середні показники значимості типів цінностей		
	По всій групі в цілому	дівчата	юнаки
Конформність	3,52	4,02	3,02
Традиції	2,45	3,00	1,89
Доброта	3,89	4,45	3,32
Універсализм	3,89	3,27	2,51
Самостійність	3,94	4,68	3,20
Стимуляція	2,92	3,42	2,42
Гедонізм	3,75	4,45	3,05
Досягнення	4,11	4,70	3,52
Влада	3,03	3,65	2,41
Безпека	3,59	4,06	3,12

Якщо порівняти отримані дані з даними досліджень, проведених в 70-80-х роках минулого століття, то можна сказати, що у сучасних підлітків серед «термінальних цінностей» переважають індивідуалістичні цінності міжособистісних відносин (любов, хороші друзі, здоров'я). Значимі в минулому такі цінності як «щастя інших», «безпека, мир», «краса природи» у сучасних підлітків значимості не мають. Тим не менш, молодь зберігає стійку орієнтацію на знання, стійкі особисті відносини, справжню любов, вірну дружбу.

Результати, отримані за допомогою методик М. Рокича і Ш. Шварца узгоджені між собою: у всіх групах піддослідних верхню частину рейтингу займають цінності «цікава робота», «наявність хороших і вірних друзів», «любов», «щасливе сімейне життя», « здоров'я ». Нижню частину рейтингу займають цінності збереження («безпека» «конформність», «традиції») та і цінності самозвеличення. Середні показники значимості такого типу цінності як «цікава робота» збільшилися з 4,42 до 4,73; «наявність хороших і вірних друзів з 4,00 до 4,36;« активна життєва діяльність з 4,00 до 4,32. Змінилися рангові значення типів цінностей на рівні індивідуальних пріоритетів. Лідуюче місце стали займати такі цінності як «доброта», «досягнення», «самостійність».

Висновки. Таким чином, висунута нами гіпотеза про те, що структура ціннісних орієнтацій сучасних підлітків може змінитися при проведенні психокорекційних заходів, а показники значимості типів цінностей залежать від статі підлітків підтвердилася. Практична цінність, проведеного нами дослідження полягає в тому, що показала дієвість цілеспрямованої педагогічно-виховної роботи профорієнтаційної і духовно-морального спрямування на формування і зміна ціннісних орієнтацій підлітків. У наш час, коли так багато безладу і хаосу, напруженості, комплексне педагогічне

і виховний вплив життєво необхідно підліткам для формування у них пріоритету загальнолюдських цінностей для глибокого насолоди здоровою і зрівноваженою життям, багатого красою і веде до гармонії всіх живих істот, навіть у наші складні часи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвська В.В. Фігура школяра в оповідях педагогів про свій професійний досвід / В.В. Андрієвська // Актуальні проблеми психології. Психологічна герменевтика. – Том 2. – Випуск 4. – Київ, 2006. – С. 89-97.
2. Балтес П.Б. Всевозрастной подход в психологии развития: исследование динамики подъемов и спадов на протяжении жизни / П.Б. Балтес // Психология развития : хрестоматия. – СПб. : Питер, 2001. – С. 436–459.
3. Березко І.В. Міф та розуміння особистого досвіду / І.В. Березко // Проблеми психологічної герменевтики : монографія / За ред. Н.В. Чепелєвої. – К. : Міленіум, 2004. – С. 180–198.
4. Демчук О. О. Вікові особливості становлення життєвої компетентності особистості // Наукові записки. – Острого, 2010. – Вип. 14: Актуальні проблеми когнітивної психології. – С. 132 – 138.
5. Єрмаков І. Г. // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. – К. : Контекст, 2000. – С. 14–19.
6. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник/ За ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен — К.: Богдана, 2003. — 520 с.
7. Пустовіт П. А. Життєва компетентність // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук. України; гол. ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. - Є. 285.
8. Соціально-психологічні чинники розуміння та інтерпретації особистого досвіду / [Чепелєва Н.В. (ред.), Титаренко Т.М., Смульсон М.Л. та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 256 с.
9. Титаренко Т. Життєвий шлях особистості : підручник // Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелєва та ін. – К. : Либідь, 1999. –С. 136-190.

РОЗВИТОК АСЕРТИВНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Колесникова Валентина Федорівна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки

Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова

Чанцева-Коваленко Олена Миколаївна

кандидат психологічних наук,
секретар Шосткинської міської ради,

викладач психології Шосткинського
інституту Сумського державного університету

У тезах актуалізовано поняття асертивності як важливої риси, формування якої сприяє особистості бути активним суб'єктом життєдіяльності. Визначено, що юнацький вік є сенситивним для продовження розвитку асертивної поведінки. Окреслено особливості психологічного дослідження прояву асертивності в юнацькому віці, запропоновано оптимальні шляхи вирішення проблеми. Метою тез є окреслення особливостей розвитку асертивності в юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження.

Трансформаційні процеси, характерні для економічного, політичного, культурного життя сучасної України особливо підсилюють проблему розвитку у людини таких якостей, що забезпечують рух до особистісної зрілості і вдалої самореалізації. Асертивність є важливою рисою, формування якої сприяє особистості бути активним суб'єктом життєдіяльності, вміти розв'язувати проблеми, переконувати і гармонійно надихати інших керувати змінами.

Концепція асертивності сформувалась у кінці 50-х – на початку 60-х років у працях американського психолога А.Солтера і увібрала в себе основні положення гуманістичної психології і трансактного аналізу. У лексиконі східноєвропейських психологів термін «асертивність» з'явився після публікації книжки чеських авторів В.Каппоні і Т.Новака і зайняв міцні позиції. Під цим терміном у психологічній літературі стали розуміти певну особистісну автономію, незалежність від зовнішніх впливів та оцінок, здатність самостійно регулювати свою поведінку та вміння конструктивно знаходити вихід з проблемних ситуацій у спілкуванні. Всі автори сходяться на тому, що асертивна поведінка є „золотою серединою» між агресивним та пасивним стилями поведінки. Асертивна поведінка спрямована на те, щоб реалізація власних інтересів була умовою реалізації інтересів суб'єктів взаємодії [6]. Відтак, асертивність — це самоствердження через конструктивну діяльність, досягнення майстерності безконфліктного спілкування.

Отже, асертивність - це вміння відстоювати свої кордони, захищати свої інтереси і цілі, зберігаючи повагу до інших людей. Асертивний стиль поведінки допомагає досягти високої ефективності в умовах робочої обстановки. При цьому справжня асертивність не має нічого спільного з агресивністю. В умовах побудови кар'єри і наявністю конкуренції, в спробі наполягти на своєму, людина нерідко переходить в напад. Це може відбуватися через незнання відмінностей типів або вікові особливості.

Юнацький вік є сенситивним для продовження розвитку асертивної поведінки завдяки подальшому розвитку самосвідомості, світогляду; переосмисленню та визначеності пріоритетів у ціннісних орієнтаціях; зростанню соціальної активності; відповідальності за свої вчинки; регуляції поведінки на основі уже засвоєних моральних знань.

Методики та організація дослідження.

Актуальність проблеми, її теоретична і практична значущість, недостатність вивчення асертивності та її впливу на поведінку учнів зумовили організацію спеціального емпіричного дослідження.

Об'єктом дослідження стала асертивність в юнацькому віці. Предметом - психологічні особливості прояву асертивності в юнацькому віці. Мета дослідження полягала в розкритті специфіки прояву асертивності в юнацькому віці. Емпіричне дослідження асертивності проводилось на базі Шосткинської загальноосвітньої школи I-III ступенів №8. Досліджуваними були учні 10 класів. Загальна кількість школярів, що брали участь у дослідженні – 38.

Психодіагностичний інструментарій нашого емпіричного дослідження психологічних особливостей асертивності в юнацькому віці підбирався у відповідності із поставленими завданнями. Кожна методика підібрана у відповідності з особливостями юнацького віку та критеріями валідності і надійності, які ми використали у емпіричній частині нашої роботи.

На основі теоретичних даних нами було підібрано і використано наступні методики. **1. Тест на асертивність (В.Капоні, Т.Новак), завдяки якому було виявлено особливості прояву асертивності.** 5,3 % учнів (показники АВ) мають уявлення про асертивність, але не часто користуються нею, із-за того, що необхідно багато тренувань, аби оволодіти цією навичкою. 26,3 % учнів (показники АС) мають уявлення про асертивність, але не часто користуються нею, адже не можуть адекватно оцінювати себе і відповідно із-за цього, бачать себе в кращому світлі ніж є насправді. 10,5 % учнів (показники ВА) мають добрі можливості щоб оволодіти асертивністю, але не використовують їх. 47, 3 % учнів (показники ВС) мають добрі можливості щоб оволодіти асертивністю, але здатні переоцінювати себе та бачити у кращому світлі. 5,3 % учнів (показники СА) мають високі шанси оволодіти асертивністю, у них склалася думка про себе і свою поведінку, вони оцінюють себе реалістично, а це хороша база для придбання якої-небудь навички, але вони часто не використовують можливості, щоб оволодіти асертивністю. 5,3 % учнів (показники СВ)

мають високі шанси оволодіти асертивністю, у них склалася думка про себе і свою поведінку, вони оцінюють себе реалістично, а це хороша база для придбання якої-небудь навички, але не усвідомлюють, що асертивність – це навичка, яка з'явиться тільки після великої кількості тренувань.

2. За «Методикою діагностики домінуючих стратегій захисту в спілкуванні» В. Бойка 34,3% учнів мають високий рівень агресивності, як механізму психологічного захисту. Це може свідчити про те, що агресивність часто виступає основним засобом реагування. 36,8% учнів показали високий результат шкали b. Уникнення виступає механізмом, що економить силу та енергію особистості. Це може бути пов'язано із небажання потерпати невдачі та страху власних помилок. 28,9% учнів володіють миролюбністю як механізмом домінуючої стратегії у спілкуванні. Миролубство припускає партнерство та співпрацю, готовність іти на компроміси. Миролубство являється гарним фундаментом для становлення асертивності особистості.

3. За результатами проведеної методики А. Асінгера «Оцінка агресивності у відносинах», 35 і менше балів набрали 5,5% учнів, що свідчить про те, що учні з цієї групи недостатньо впевнені у власних силах і можливостях. Це аж ніяк не означає, що вони як травинка, яка гнеться під будь-яким вітерцем. І все ж більше рішучості їм не завадить. Учні які набрали 34 – 44 бали складають найбільшу частку досліджуваних – 73,5%. Учні з даної групи помірно агресивні, але цілком успішно йдуть по життю, оскільки в них досить здорового честолюбства і самовпевненості. Учні з показниками 45 і більше балів складають 21%, тобто майже чверть досліджуваних. Учні з такими показниками надмірно агресивні, при тому нерідко бувають невірноваженим і жорстоким по відношенню до інших. Вони сподіваються дістатися до управлінських «верхів», розраховуючи на власні методи, домогтися успіху, жертвуючи інтересами оточуючих.

У ході емпіричного дослідження виявлено, що велика частка учнів -73%, мають гарну можливість оволодіти асертивністю, або хоча б усвідомлюють і розуміють що таке асертивність. Дослідження психологічного захисту продемонструвало, що учні розділились майже на три однакові по кількості групи і відповідають трьом різним типам: агресія, уникнення та миролюбство. А при дослідженні агресивності в спілкуванні 79% учнів мають показники, що відповідають нормам.

Проведений аналіз вказує на деякі труднощі учнів під час сприймання іншої людини, прийняття їх цінностей, поглядів, пізнання учнями себе через не сформованість необхідного досвіду та психологічних знань, моральних принципів. Учні потребують розвитку навичок керування своїми емоціями та почуттями, відповідно до ситуації та доцільності, а також відповідних навичок для встановлення міжособистісних зв'язків з іншими. Також є необхідність розвитку позитивної оцінки власної діяльності для досягнення учнями значимих цілей та успішної взаємодії у соціальних контактах.

Варто зазначити, що основна частина досліджуваних мають усі можливості аби навчитися асертивності. Важче буде групі, яка складає

приблизно чверть досліджуваних. Необхідно буде більше тренувань та використання індивідуального підходу до кожного з цієї групи. Також слід звернути увагу, на рівно-пропорційну відмінність учнів в стратегії психологічного захисту. При подальшій психологічній чи педагогічній роботі обов'язково необхідно керуватися отриманими результатами, щоб уникнути можливих непорозумінь в подальшому.

Висновки. Отже, зовнішні умови окреслюють такі актуальні напрями психологічної та педагогічної діяльності щодо розвитку асертивної поведінки в учнів: включення до планів виховної роботи педагогами комплексу заходів, пов'язаних з розвитком асертивної поведінки учнів; підкріплення асертивних проявів особистості, емоційна і психологічна підтримка ініціативності, впевненості, поведінки на основі моральних норм; створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі учнів на основі акмеологічного підходу, гуманістично-орієнтованих демократичних взаємовідносин; створення практичними психологами розвивального середовища через соціально- психологічний тренінг, факультативні заняття, індивідуальну роботу з учнями, спрямовану на активізацію самопізнання та розуміння індивідуально- психологічних особливостей інших людей, поглиблення знань учасників про соціальні та духовні цінності, моральні норми та принципи, які існують у суспільстві; розвиток емоційно-почуттєвої зрілості, критичності мислення та протистояння маніпуляціям через впевнену, соціально активну асертивну поведінку.

Основні напрями подальшої роботи щодо створення сприятливих умов розвитку асертивної поведінки учнів будуть відображені в програмі формуального експерименту. Оскільки компоненти асертивної поведінки за результатами констатуючого експерименту характеризуються відносно завищеною агресивністю і різноплановістю стратегій психологічного захисту, подальша наша робота буде спрямована на комплексний підхід до рівномірного їх розвитку за допомогою створення відповідного розвивального середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвська В.В. Фігура школяра в оповідях педагогів про свій професійний досвід / В.В. Андрієвська // Актуальні проблеми психології. Психологічна герменевтика. – Том 2. – Випуск 4. – Київ, 2006. – С. 89-97.
2. Анциферова Л.И. Способность личности к преодолению деформаций своего развития / Л.И. Анциферова // Развитие личности и проблемы геронтопсихологии. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2006. – С. 355–381.
3. Возрастные кризисы: Справочник практического психолога / И.Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2005. – 896 с.
4. Смутьсон М.Л. Концепція саморозвитку особистості Г.С. Костюка і нагальні виклики сьогодення / М.Л. Смутьсон // Матеріали ІІ Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річчю від дня народження Г.С. Костюка Том ІІ. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2010.
5. Чепелева Н. Життєва ситуація особистості : підручник // Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К.: Либідь, 1999.– С. 112-135.

6. Маслоу А. Самоактуалізація // Психологія личности. Тексти / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – С. 108-117.
7. Моль А. Социодинаміка культури / А. Моль. – М. : Прогресс, 1973. – 406 с.
8. Чеснокова И.И. // Принцип развития в психологии. – М. : Наука, 1978. – С. 316-337.

КУЛЬТУРА СМІХОВОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОПОР РОСІЙСЬКІЙ ОКУПАЦІЇ

Коробка Галина Олександрівна

*к. філос. наук, доцент кафедри іноземних мов
Харківської державної академії культури
galynak@ukr.net*

У лютому 2014 році розпочалася збройна агресія Російської Федерації під час інтервенції до Криму — військової операції, яка була здійснена російськими військами без знаків розрізнення на території Криму для відторгнення Кримського півострову від України та встановлення над ним контролю. Інтервенція стала першою частиною збройного конфлікту між Росією та Україною, супроводжувалася безпрецедентною інформаційною війною серед місцевого населення півострова і завершилася анексією-окупацією Криму Росією.

Задля здійснення інформаційного опору важливо висвітлювати маніпулятивні засоби, за допомогою яких російська пропаганда фальшує реальність. Якщо перефразувати відомий вислів, то загальну тенденцію можна визначити наступним чином: хто в “російському” Криму живе, той в цирку не сміється, а неологізм “Кримнаш” став живим втіленням сюжетів геніального Джорджа Оруелла та уособленням свого варіанту новомови, який сформувався з початку анексії на півострові — стилю мислення, знівченого політикою і пропагандою, в якому реальність доведена до абсурду. Як відомо, найсильніша зброя проти недоброчливців — гумор та сміх. Уся мораль сміху є не що інше, як дух рішучості. Люди сміються над ворогом-окупантом, щоб подолати біль утрат у собі й одночасно отримати розрядку нервів при нестерпній напрузі тривожних днів. Висміювання агресора-ворога роззброює його. Адже, як висловився Микола Гоголь, людського сміху боїться кожен, навіть той, хто вже нічого не боїться. Вірогідно, тільки цим аспектом природи смішного можна пояснити спалахи гумору в гострих і кризових ситуаціях.

Зроблено спробу визначити культуру сміхового спілкування в умовах окупації на прикладі коментарів й дописів українського блогера, який живе в Криму і веде під ніком КРИМСЬКИЙ бандерівець [1] російськомовний інформаційно-сатиричний щоденник “Новости Крымнаша”, який активно

засуджує російську окупацію Кримського півострова, випускається на основі зібраних фактів на новинних сайтах та з повідомлень реальних мешканців Кримського півострова в соціальних мережах, особистих спостережень автора, оповідань близьких і друзів, особлива увага приділяється скаргам мешканців півострова на окупаційну владу. У дайджесті КРИМського бандерівця вимальовується строката іронічно-саркастична картина світу, де блогер відверто знущується з безглуздої окупаційної влади, висміюючи нікчемний дріб'язок усіх подій, які відбуваються на півострові. Автор щоденника підтримує інформаційний опір російській пропаганді на території півострова, висвітлює, що насправді відбувається у Криму, “чтобы все знали, что такое “русский мир”. Если сегодня мы промолчим о ком-то, завтра могут промолчать и про нас” [3]. Тут і надалі пропонується залишати цитати від КРИМського бандерівця в оригіналі, тобто російською мовою, оскільки саме так можна влучно передати яскравий сміховий колорит світогляду автора та відтворити особливості сміхового спілкування на окупованому півострові. Назва блогу походить від поширеного неологізму “Кримнаш” [2], який активно пропагувався під час інформаційної війни серед місцевого населення Криму. Слід звернути увагу, що КРИМський бандерівець принципово пише слова “Росія” та “Путін” з маленької літери [4].

Культура сміхового спілкування як інформаційний опір російській окупації не може бути емоційно стерильною, тобто без негативної емоційності дуже складно протистояти ворогові. Тому основою культури сміхового спілкування є мова ворожнечі, або відомий у західній культурі hate speech. Це певний стиль мовлення, який характеризується високим ступенем негативної емоційності. Коли частина країни окупована, а на іншій частині – стан війни, то треба спочатку дегуманізувати ворога словесно, тому в суспільному дискурсі з'являється мова ворожнечі як найнеобхідніша мова протистояння. Важливо зазначити, що у КРИМського бандерівця мова ворожнечі піддається карнавалізації. Сміховий компонент суттєво пом'якшує негатив. Метою є висміяти ворога – у переносному сенсі вбити його, але не так жорстко, як зробити це в реальності. “Ватникам очень не нравится, когда мы высмеиваем их двуличную фальш” [3].

Ключовими словами до тем спілкування в дайджестах, які постійно висвітлює КРИМський бандерівець, є фактично усталені меми в Інтернет-середовищі. Деякі іскрометні фрази автор створює сам, тим самим додаючи нові лінгвокультурні концепти в арсенал сміхового спілкування. Оскільки мова спілкування у Криму переважно російська, тому пропонується ключові слова та фрази залишити в їхньому оригінальному звучанні, це допоможе зберегти сутність одиниць: выборы путина (выРАБЫ путина); туризм (несезон, АТО – антитуристическая операция в Крыму); федеральная целевая программа “Умереть в россии”; русский мир, русская весна; срашка, мразийская федерация (мразия); смешные санкции (смех, хохот, ржание Искандеров); ихтамнеты (“вежливые люди”); вставание с колен

(раком кверху, на локти); понаехавшие заповоробрики (понаехи, саранча); оккупанты, орки, Крымские пропагандоны, казаки (кизяки), крымский аусвайс – непаспорт, предатели, ватники, двухстулежопые; родная гавань (говень); остров 404, военная база; камни с неба, камнепад. Виявлено також ключові слова до тем обговорення, пов'язані з так званими “духовними скрепами” (мем та ідеологічна настанова в Росії, що позначає “традиційні цінності” Росії та набула популярності за часів пізнього путінізму. Фактично застосовується як ідеологічне підґрунтя російської військової експансії. Серед критиків путінізму та “рашизму” мем “духовні скріпи”, або “скрЄпи”, став популярним об'єктом глузування та насмішок – прим. моя – Г.К.): победобесие, де(и)дываивали, колорадка – символ кровавого рашизма; православный ИГИЛ (стандартная программа: портреты Сталина, советские лозунги, красные тряпки, флаги оккупанта, диды на палках и дети в военной форме, юнармия, путлерюгенд); Крымский мост (Вот построят мост).

Анексія півострова докорінно змінила звичне життя кримчан і зламала чимало доль. Виходячи з досвіду життя в окупації, КРИМський бандерівець доводить той факт, що не можна сидіти, склавши руки. Відома кантівська тріада: “Що я можу знати?”, “На що я можу сподіватися?”, “Що я маю робити?” відтворюється у щоденній праці українського блогера, який із кожним випуском наближає звільнення Криму від окупації. Його щоденні спостереження за життям на окупованому півострові визначають основну думку цієї розвідки: негативні умови дійсності слід сприймати тільки через позитивний емоційний стан, піднесеність духу — інакше за цих умов вижити важко. **“Умереть не встать” — когда-то я смеялся** над этой фразой Лии Ахеджаковой, а сегодня [...] почему-то вспомнил эти слова, но совершенно в другом контексте — в контексте того, **во что превращается Крым... И стало грустно...**”. “Можно **высмеивать** происходящее в Крыму, проявлять **чудеса сарказма**, но как же больно видеть, как твоя малая родина потухает и превращается в уродца” (виділено мною – Г.К.), [3]. **“Шутки про Крым перестают быть смешными**. Не всегда понятно **шутите** вы или просто рассказываете произошедшее”. “Выражение “При Украине такого не было” перестает **быть шуткой**” (виділено мною – Г.К.), [3]. На жаль, частина жителів окупованого півострова продовжує ширю радити “кримнашу”, жити у фальшивій реальності й увірувати в свого національного лідера Путіна. “Только сейчас осознал, что **никто** вчера **не шутил**. Просто в Крыму никому не до шуток. Может, только самые упоротые, но у них своя реальность”. “Крымской вате всё трудней удаётся **имитация радости и счастья в говени**”. “**Сплошной цирк**, в котором больше **никто не смеётся**...да это же **СТРАНА 404 МГАГАГАГА**” (виділено мною – Г.К.), [3].

Але всупереч усім викликам долі “Чорне море ще всміхнеться”© після звільнення півострова від окупації. “Хотелось бы дожить до того момента, когда Крым и Донбасс будут освобождены, и мы точно так

же со слезами на глазах будем вместе радоваться и поздравлять друг друга с освобождением из российского плена”. “Нищим хлеба и зрелищ! 15 февраля оккупанты созывают вату Заозёрного (Евпатория) на “торжественный митинг”, посвящённый выводу советских войск из Афганистана. День ВЫВОДА российских войск мы тоже будем праздновать... Не митингом... **Карнавалом!**” (виділено мною – Г.К.), [3]. В авторському післяслові до історичного роману “Роксолана” Павло Загребельний зазначає, що “наша гідність і наш порятунок — у думці, в розумі”. Варто додати, що і сміхове спілкування може слугувати порятунком і звільненням від окупації, наразі хоча б у моральному плані, адже тільки вільна людина може через сміх висловити свою незгоду із сьогоденням.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Гуменюк Л. КРЫМский бандеродец: Крым – слишком тяжелый камень на шею утопленника (полный текст интервью) [Электронный ресурс] / Лариса Гуменюк. — Режим доступа: www.obozrevatel.com/society/08972-kryimskij-banderovets-kryim-slishkom-tyazhelyiy-kamen-na-shee-utoplennika.htm
2. Крымнаш : (повний текст статті) [Електронний ресурс] // Електронна енциклопедія «Вікіпедія». — Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D1%8B%D0%BC%D0%BD%D0%B0%D1%88>
3. КРЫМский бандеродец. *Новости Крымнаша*. Информационное сопротивление российской оккупации Крыма и Донбасса [Электронный ресурс] / — Режим доступа : <https://crimeaual.wordpress.com/>
4. *Новости Крымнаша* : (повний текст статті) [Електронний ресурс] // Електронна енциклопедія «Вікіпедія». — Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%9A%D1%80%D1%8B%D0%BC%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%B0

ПЕРСПЕКТИВА ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Костюк Віта Вікторівна
аспірантка НАКККиМ, м.Київ
v.kostiuk@dakkkim.com

Науковий керівник –
д. філос.наук, проф.П.Е.Герчанівська

Рік тому Європейський парламент прийняв рішення відзначити 2018 рік як рік Культурної Спадщини в Європі. Він офіційно розпочався у грудні в Мілані під гаслом «Наша спадщина: де минуле зустрічається з майбутнім». Метою Європейського року культурної спадщини є заохочення більшості людей до відкриття та взаємодії з культурною спадщиною

Європи та посилення почуття приналежності до спільного європейського простору[4].

Також Міністерство культури України в цьому році збирається подати косовську мальовану кераміку на входження до переліку світової культурної спадщини ЮНЕСКО. Зокрема, до національних елементів нематеріальної спадщини зараховані: традиція Косівської мальованої кераміки, Крелевецьке переборне ткацтво, Опішнянська кераміка, Петриківський декоративний розпис, козацькі пісні Дніпропетровщини, пісенна традиція села Лука Київської області, технологія виконання вишивки «білим по білому» й традиція рослинного килимарства селища Решетилівка Полтавської області, а також орнек (кримськотатарський орнамент) [3].

У Європейських країнах існують різні моделі здійснення культурної політики, у межах яких кожна держава має свої особливості формування та реалізації стратегії політики та державного управління щодо об'єктів культурної спадщини, які потребують збереження та захисту. Головним аспектом у збереженні спадщини є наслідування настановам ЮНЕСКО. Відповідно до Проекту Середньострокової стратегії 2014-2021 рр., нормативні рамки ЮНЕСКО служать унікальною глобальною платформою для міжнародної співпраці та діалогу. Вони встановлюють цілісну систему управління культурою в рамках підходу, що ґрунтується на правах людини, в опорі на спільні цінності, взаємні зобов'язання, повазі культурного розмаїття, вільний потік ідей і колективну відповідальність. Виконання конвенцій, рекомендацій, декларацій та міжурядових програм Організації залучає держави у діалог і співпрацю на міжнародному рівні, сприяючи тим самим управлінню та спільному використанню знань і передового досвіду на рівні політики.

Налагодження державно-приватної співпраці у галузі охорони об'єктів культурної спадщини та становлення розширеного співробітництва із міжнародними організаціями, фондами та іншими зацікавленими установами має стати пріоритетним. Адже багата культурна спадщина України є вагомою частиною всесвітнього культурного надбання. Її належне збереження та використання - це не лише один із ключових напрямів державної політики, але й показник, за яким оцінюється наша країна на європейському та світовому рівні [2].

Індустрія культури – одна із основних напрямів культурної політики. Для прикладу, Грузія знаходиться на такому ж законодавчому рівні як і Україна, і при недостатньому фінансуванні з боку держави та приватних фондів, вони шукають партнерів. Так підвищується професійний рівень учасників проектів, бо до залучених груп можуть входити люди з інших країн, з різним досвідом. А ще такі процеси збагачують Грузію новими ідеями й цілями, з якими можна працювати далі.

При Міністерстві економіки Грузії є спеціальне управління, яке заохочує створення й діяльність індустрії культури. Наприклад, дає можливість взяти кредит під маленький відсоток на розвиток того чинішого

проекту. Також розробляємо регіональні програми, працюємо над мапінгом, підраховуємо людські та фінансові ресурси, адже не можливо говорити про розвиток, не знаючи реальних можливостей.

Використовуючи позитивний досвід Грузії, варто взяти до уваги можливість вкладень у сферу культури з боку приватного капіталу, залучення іноземних партнерів, що дозволить охопити ширше коло елементів нематеріальної спадщини які потребують збереження та підвищити рівень популяризації в нашій країні та за її межами [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Анна Рябошенко: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/lifestyle/1419025>
2. Баланюк Ю.С. Європейський та український досвід збереження культурної спадщини / Ю.С. Баланюк // Освіта регіонів. Політологія. Психологія. Комунікації. – К.: Університет «Україна». – 2014. – №4(37). – С. 34-38
3. Журнал «Музейний простір»[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://prostir.museum.ua/post/39543>
4. Минуле для майбутнього: яким буде рідкультурної спадщини: [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://uccs.org.ua/uk/node/100>

ЛЬВІВСЬКА АКАДЕМІЧНА ГІМНАЗІЯ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Коцюмбас Ореста Романівна

викладач ВСП-Технічний коледж НУ»Львівська Політехніка»

аспірант ЛНУ ім. Івана Франка

Oresta@email.ua

Велике значення для українського народу мала гімназія з українською мовою навчання у Львові, відома як Академічна гімназія, та її Філія котра почала функціонувати з 1907-1908 навчального року для забезпечення навчання щороку зростаючого контингенту вступників.

З початком Першої світової війни навчальний процес у гімназії був призупинений. Від 1 серпня 1914 р. обидві гімназії були закриті, а викладачі та учні перебували на тимчасово-вимушених вакаціях. Внаслідок окупації Львова російськими військами у період від 3 вересня 1914 року до 22 червня 1915 року гімназія, як навчальний заклад не функціонувала. Навчання розпочалось у вересні 1915/16 н.р. після визволення Львова від російських військ.

З початком воєнних дій і до 1915 року будинок Головної гімназії на вул. Л.Сапіги, займала російська армія під шпиталь. З 1915 по 1918 р. гімназійне приміщення займало вже австрійське військо, з цією ж метою.

Навчання відновилися у вересні 1915р. під одним дахом Народного дому (вул. Театральна 22) для обох гімназій.

До війни у 1913/14 н.р. у Головній гімназії навчалось 504 учні, у Філії гімназії 642 учні, відповідно разом 1146 учнів. На кінець другого півріччя 1915/16 н. р. в обох гімназіях навчалось 922 учні; у 1916/17 н. р. - 618 учнів; у 1917/18н.р. - 565учнів.

У 1920-1921 н.р. обидві гімназії все ще розташовувались в Народному домі. Будинок головної гімназії займало, ще польське військо. Після канікул в 1921 року військова влада евакуювалась і навчальний процес для учнів Головної гімназії відновився у власному будинку. [1, с.60] Упродовж Першої світової війни Головну гімназію очолював директор Ілля Кокорудз - лектор української мови Львівського університету, заступник голови іспитової комісії для вчителів виділових шкіл, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка у Львові. [2,с.13] Управителем Філії під час війни був Сидір Громницький, цісарсько-королівський шкільний радник, почесний член Наукового товариства імені Шевченка у Львові.[3, с.8]

Навчальний процесвоєнногочасузабезпечуваливикладачіі заступники. Деякі викладачі та учні старших класів були мобілізовані, або ж пішли добровольцями в складі УСС.

Відповідно рескрипту Ц.к. Міністерства Віросповідань і Просвіти від 28.08.1915р. та відповідно до умов воєнного часу, було дозволено зорганізувати у 1915/1916 н. р. комбіноване навчання в тих установах, котрі не працювали через воєнні дії. Щоб надолужити прогалини у навчанні гімназистів шкільна влада значно скоротила навчальну програму, таким чином що в одному році учні проходили курс двох нормальних шкільних років (1914/15 та 1915/16 н. р.)

Також, до складання вступного іспиту до I гімназійного класу, допускали тих кандидатів, котрі з огляду на різні обставини, не мали повної підготовки в народних школах. Рескриптом Ц.к. Ради шкільної крайової (далі КШР) від 19.10.1915р., дирекції гімназії дозволялось, приймати учнів котрі мали перерви у навчанні, через воєнні події, і бажали здати вступний іспит до будь якого з старших класів. КШР рескриптом від 17.07.1915р. надавала дозвіл, допускати до іспиту зрілості тих учнів, котрі у 1913/14 н. р., успішно закінчили VII клас, та були покликані до військової служби, перед матуральними (випускними) іспитами. Слід зазначити, іспити зрілості у 1915/16 н.р. відбувалися з часу звільнення Львова, і відповідно в міру того, як зголошувались випускники. Упродовж 1915/16 н.р. матуральні іспити склали 135 учнів, 10 з яких склали їх з відзнакою.[2,с.55] КШР надавала пільги при іспиті зрілості, військовим кандидатам, при умові, що кандидати, які закінчили VII клас, а до VIII класу зовсім не ходили, зобов'язані перед іспитом, хоча б чотири тижні, пройти навчання у VIII класі. А для цього мали отримати відповідну відпустку у військових властей. [2,с.23]

Учні котрі через воєнну ситуацію, не відвідували гімназії у 1914/15 навчальному році, звільнили від шкільної оплати. На час війни шкільні

правила залишалися без змін, при цьому, дирекція гімназії отримала право, звільняти «в разі видимого убожества», учнів від шкільної форми, але шкільну шапку та відзнаки гімназисти повинні були носити.[2,с.27]

Під час війни керівництво гімназії, закликало до ощадливості, зокрема уникати, без потреби, заміни шкільних підручників, обмежувати використання паперу. [4,с.25] Шкільна влада рекомендувала керівництву навчального закладу бережно використовувати ресурси при опаленні та освітленні приміщень.

Викладачі та учні гімназії під час воєнних дій склали - воєнні добровільні внески. У 1915/1916 н. р. зібрано такі внески: до фонду Української Самаритянської помочі; у фонд «Желізного рицаря Львова», для допомоги вдовам і сиротам; до міського Комітету на великодні подарунки для жовнірів та січових стрільців. КШР рескриптом від 9.02.1916р. запровадила складати тижневі сотикові збірки серед гімназійної молоді на потреби «Червоного Хреста».[2,с.28]. У фонд ім. Андрея Шептицького для українських воєнних сиріт, у 1916/17 н.р. пожертвували учні 23к і 10сот.; у 1917/18н.р. - 46к. [3,с.4] На воєнну кухню, для учнів середніх шкіл у фонд ц. к. Команди міста Львова, вчителі гімназії склали 101 корон. [4,с.9] На військові потреби у 1915/16 навчальному році учні гімназії збрали 2250 кг. металів - олова, міді, цинку, мосяжу. Слід зазначити, що даних про індивідуальні пожертви на військові цілі викладачами та учнями дирекція гімназії не оприлюднювала.

На основі розпорядження ц.к. Міністерства Віросповідань і Просвіти від 19.07.1915р. Ч.13738/IV, для учнів старших класів гімназії запроваджено науку муштри. Основним завданням цього навчання, було підготувати молодь до військової служби. Виховувати в гімназистів такі військові чесноти, як порядок, карність, послух, товарицькість, підприємливість, здоровий глузд, рішучість та відвагу. Навчання відбувалось на свіжому повітрі, що сприяло фізичному розвитку та гартуванню молоді. Навчання проходили в одній з найбільших гімназійних кімнат, в погідні дні заняття проводили в так званім «Цісарськім ліску»(Кайзервальді). Заняття відбувалися двічі на тиждень по три години. Ці заняття проводили цісарсько-королівський професор Осип Янів та ц. к. вчитель Михайло Посацький. Вишкіл учнів проводили відповідно до обіжника Вищого ц.к. Міністерства Віросповідань і Просвіти, так званого «Richtlinien für die militärische Judendvorbereitung». Інструкторів до цих занять шукали серед гімназистів. [2,с.32] На прохання дирекції гімназії Кіш Українських Січових Стрільців виділив чотирьох стрільців - підхорунджого Івана Поритка, десятників Осипа Гірняка і Тараса Витвицького та вістуна Льва Чубатого, котрі перебували в реєстрі УСС у Львові, на допомогу інструкторам при навчанні учнів гімназії муштри. [4,с.33]

Дирекція академічної гімназії у звіті за 1915-1916 навчальний рік зазначала, чисельність працівників гімназії, що брали участь у війні та отримали відповідні відзнаки. Зокрема, Микола Бабин отримав звання

цісарського королівського надпоручника при генеральному штабі в Кракові - «Signum laudis» за зразкове несення служби; Володимир Костецький отримав золотий хрест заслуги з короною; Петро Франко четар УСС, нагороджений відзнакою «Signum laudis». Серед учнів котрі отримали відзнаки за участь у Першій світовій війні були Осип Яримович, сотник УСС нагороджений відзнакою «Signum laudis»; поручик Осип Рогуцький, Іван Рогуцький, кадет Степан Маринович, січовий стрілець Василь Лучинський, хорунжий Дмитро Шульга, підхорунжий УСС Микола Опока, кадет Михайло Яцковський, підхорунджей Михайло Вербняк, четар УСС Агатон Добрянський, хорунжий Іван Максимішин, підхорунжий УСС Павло Кульчицький - нагороджені срібними медалями; поручик Яків Кней нагороджений відзнакою «Signum laudis»; Василь Кучабський, четар УСС нагороджений військовим хрестом заслуги III класу; Роман Сушко сотник УСС нагороджений відзнакою «Signum laudis»; Богдан Збудовський, десятник УСС, та Степан Підгорецький вістун нагороджені бронзовими медалями; Гнат Мартинець поручник нагороджений відзнакою «Signum laudis»[5,с.4]

Станом на 1916/17 н.р. у війську служили 26 викладачів, та 82 учні (з IV по VII гімназійний клас). [4,с.9] У 1917/18 н.р. на фронті залишалися ті ж викладачі що і у попередніх роках, а серед учнів мобілізовано 21 особу. [3,с.3]

У «Пропамятному воєнному листку», окремо зазначали тих, хто загинув на полі бою зокрема це були наступні особи - Осип Рогуцький, загиув в боях 7 грудня 1915 року; Володимир Рудий, поліг в боях у Карпатах зимою 1914-1915 років; Іван Козак загинув біля Перемишля 24 квітня 1915 року; Петро Куровець в боях 21 жовтня 1915 року; Михайло Яцковський, 5 квітня 1915 р.; Данило Михайло Корінь, УСС загинув під Сянками 24 вересня 1914р.; Михайло Вербняк, підхорунжий УСС, загинув в боях над Стрипою 2 листопада 1915 р.; Михайло Сух, четар УСС та Василь Данилович українські січові стрільці загинули на полі бою. [2,с.15] Андрій Лалак, поляг у боях за Львів 1918/19рр. також був колишнім учнем гімназії у Львові. [6,с.198] Однозначно, що кількість нагороджених за воєнні заслуги, а також тих котрі загинули є значно більшою, проте дирекція гімназії не мала інформації про це і відповідно не відобразила у звітних документах.

Отож, в умовах Першої світової війни, функціонування навчального закладу було особливим. Війна зачепила усталене життя гімназійної молоді та їх наставників. Учні та викладачі навчалися і працювали відповідно до розпоряджень Крайової Шкільної Ради. Війна принесла їм розуміння обов'язку, відповідальності та жертвності, які так необхідні українському суспільству сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Роман Кухар Українська Академічна гімназія у Львові // Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. На сторіччя першого українського іспиту зрілості/ Упоряд., літ. та техн. ред. Б. Романенчука.-Мюнхен-Філадельфія, 1978. - 611с.

2. Звіт дирекції ц.к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1915/1916. // Львів. Накладом наукового фонду. – 1916. –116с.
3. Звіт дирекції ц.к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1917/1918. // Львів. Накладом наукового фонду. – 1918. –106с.
4. Звіт дирекції ц.к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1916/1917. // Львів. Накладом наукового фонду. – 1917. –96с.
5. Пропам'ятний воєнний листок // Звіт дирекції ц.к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1915/1916. // Львів. Накладом наукового фонду. – 1916. –116с.
6. Теодор Мацьків Моїм товаришам, що в бою лягли // Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. На сторіччя першого українського іспиту зрілості/ Гол.ред. Н. Пазуняк.-Мюнхен-Філадельфія, 1982. - Друга частина. -366с..

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНИХ ШОУ-ПРОГРАМАХ

***Крипчук Микола Володимирович,**
канд. мистецтвознавства,
доцент кафедри режисури естради
та масових свят Київського національного
університету культури і мистецтв
kripchuk@gmail.com*

***Єгорова Наталя Петрівна,**
магістрантка Луганської державної
академії культури і мистецтв*

Бурхливий розвиток ХХІ ст. не залишає осторонь мистецьку та культурну діяльність. Поява такого поняття як «шоу-бізнес» призвело до появи нових культурних ланок. Науково-технічний прогрес починає відігравати для культури, мистецтва та «шоу-бізнесу» загалом одну з головних ролей.

Аналіз режисерських постановок свідчить про те, що використання техніки у сучасних шоу-програмах набуло великої популярності. Саме «шоу» дослідники пов'язують з епохою науково-технічної революції. Технічні можливості оснащують сучасні форми розваг новими художніми прийомами. Звукосилувальна і звукосинтезуюча апаратура, що дозволяє домогтися великої кількості виразних, і несподіваних музичних, і світлових ефектів, просторові декорації, застосування кіно – все це робить сучасне шоу надзвичайно вражаючим.

Сьогодні сцени можуть трансформуватись у будь-який вигляд. Значну роль у цьому відіграє підлогове покриття. Для будь-якого заходу мають бути створені особливі умови. А саме: певний простір, у якому будуть розташовуватись глядачі і сама сцена. Чи то відкрите, чи закрите

приміщення – усюди закладені простір глядацького залу і сцени. Характер взаємозв'язку між актором і глядачем, а також умови сприйняття видовища напряму залежать від того, як співвідносяться ці два простори, та краще як визначена їх форма.

Глядацькі місця і сценічний простір формуються завдяки художнім напрямкам, а також визначаються естетичними і соціальними вимогами. За різновидами сцени поділяють на мобільні та модульні [1].

Найпопулярнішими виробниками подіумів та сцен є компанії Layher [5], Prolite [6], та Sixtema [7].

Система Event компанії Layher призначена для широкого застосування – від невеликих проектів в приміщеннях до масштабних на відкритих майданчиках. Система Stage DEX компанії Prolite є найміцнішою і найбільш універсальною подіумною (сценічною) системою, яка використовується для створення тимчасових і розбірних сценічних конструкцій. Sixtema Classic – це оригінальні мобільні сцени з напівматової прозорої скляної сценічної поверхні.

Найчастіше у режисурі, як свідчить практика, застосовуються дахові системи на концертах, заходах просто неба і спортивних змаганнях; на фестивалях, комерційних і приватних презентаціях; в церемоніях відкриттів, на різних культурних заходах. Вони використовуються як навіси над трибунами при проведенні вуличних фестивалів, показів мод, театральних і музичних вистав і т. д.

Технічний прогрес розвивається з кожним днем. На сьогоднішній день для створення яскравого шоу є всі необхідні компоненти. Важливим фактором залишається місце проведення заходу, так як від цього залежить чи є можливість використання спецефектів та спеціального обладнання на певній місцевості. Використання механічного обладнання як художнього компоненту, збагачуючого мову сцени, потребує не тільки талановитого режисерського художнього рішення, але і глибокого розуміння природи театральної техніки. Різноманітна техніка все більше і більше стає домінуючою у сценічному просторі.

Набуває великого попиту використання у масових шоу візуальних засобів оформлення. Серед них – різноманітні екрани (плазмові, лампові, світлодіодні) і система безекранної інтерактивної відеопроєкції.

Засобами піротехніки створюються різні піроефекти: спалахи, вибухи, пожежі, тумани, задимлення та інші феєрично-фантастичні ефекти. Наведемо приклад сценарію типового піротехнічного шоу: «1. Зав'язка, або аперитив – неочікувані спалахи з яких починається вистава, створюють ефект несподіванки, зацікавлюють глядачів. 2. Розвиток подій – більш цікава варіація піротехнічних фігур, що світлом та звуком підтримує інтерес спостерігачів. 3. Кульмінація – низка яскравих піротехнічних елементів, щоб викликати захват у присутніх. 4. Фінал – ефектне завершення з особливим яскравим та пишним закінченням»[4]. В свою чергу «використання комп'ютерної техніки, спеціальних професійних пультів і спецконструкцій

для запуску піротехнічних ефектів забезпечують оригінальність композицій та малюнків, утворюваних у небі піротехніками»[3].

Процеси оновлення новими технологіями технічних засобів естрадних видовищ сьогодні цілком відповідає загальному рівню розвитку досягнень науково-технічного прогресу, що сприяє розширенню діапазону творчих можливостей постановників.

На сучасному етапі нові технології застосовуються як для постановок, що демонструються на закритих майданчиках, так і для масових видовищ, що проводяться в умовах відкритого простору міського середовища, що «мають культоротворче значення < ... > сприяють посиленню естетичного та емоційного ефекту на глядача» [2, с. 167].

Розвиток технологій сприяв формуванню нових форм масових театралізованих видовищ з урахуванням можливостей телекомунікаційних систем та численних рекламних табло. В умовах міста, як єдиного театрального майданчика, діапазон використання нових технологій значно розширюється, так як багато негативних характеристик експлуатації сучасної проєкційної техніки стають незначними в умовах відкритого простору. Для здійснення проєкційного художнього оформлення потрібна значна віддаленість обладнання від екрану (або фасаду будівлі в просторі архітектурного комплексу). У сценографії часто застосовується лазер, використання якого як художнього оформлення в закритих приміщеннях заборонено згідно з медичними характеристиками медичними характеристиками. Існують особливі умови енергозабезпечення нової техніки, її робота супроводжується технічним шумом, який непомітний в міському навколишньому середовищі. Щільна хмарність, дозволяє за допомогою спеціальної техніки демонструвати проєкції кольорових зображень і текст на хмарах.

Нові синтезовані жанри масового театралізованого дійства, що отримали надзвичайно масштабний комунікативний потенціал, сприяють відродженню українських національних традицій. Естетичні властивості сучасних масових театралізованих видовищ, в основі яких закладена видовищність, наочність, інформативність, впливають на нові види творчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базанов В. В. Технология сцены / В. В. Базанов. – Москва : Импульс-свет, 2005. – 391 [1] с.
2. Крипчук М. В. Проблеми створення масового театралізованого видовища (принципи художнього оформлення) / М. В. Крипчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Мистецтвознавство. – № 2. – 2011. – С. 163–168.
3. Піротехнічне шоу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fontan-event.com/catalog/nochnye-shou/pirotehniche-shou>
4. Піро-шоу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.piro.if.ua/piro-shou>
5. LAYHER [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jcs.com.ua/layher>
6. PROLYTE GROUP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prolyte.com/ru/>
7. SIXTEMA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sixtema.biz/en/>

PROBLEMY TEORETYCZNE KOMUNIKOLOGII

Kubś Jakub

*Uniwersytet Wrocławski, doktorant, Wrocław
jantar1991@gmail.com*

Pytanie o miejsce w strukturze poznawczej nauki o komunikowaniu (komunikologii) pozostawia wciąż pole do dyskusji wśród badaczy zajmujących się tą dyscypliną. Wiadomym jest, że określenie własnego obszaru badań stanowi element niezbędny, aby można było mówić o samodzielnej dyscyplinie naukowej. O ile truizmem byłoby twierdzenie, że komunikologia w założeniu bada komunikację, o tyle samo ustalenie, co rozumiemy przez ów przedmiot badań nastęrcza niemało trudności i pozostaje sporne.

Przed odpowiedzią na tak zadane, należy zastanowić się czym jest komunikacja stanowiąca podstawę komunikologii. Reprezentatywne stanowisko zajął J. D. Peters wskazując na bogactwo znaczeniowe tego terminu: „Komunikacja to słowo mające bogatą historię. Wywodzi się z łacińskiego słowa *communicare*, oznaczającego dzielenie się czymś albo czynienie czegoś powszechnym, a do języka angielskiego zawitało w czternastym i piętnastym wieku. Kluczowym rdzeniem tego słowa jest *mun-* (a nie *uni*), spokrewnione z takimi wyrazami, jak <<szczodry>> (*munificent*), <<wspólnota>> (*community*), <<znaczenie>> (*meaning*) czy *Gemeinschaft*. Łacińskie *munus* łączy się z darami lub powinnościami ofiarowanymi lub spełnianymi publicznie – jak organizacja walk gladiatorów, płacenie trybutu czy odprawianie rytuałów poświęconych zmarłym. W łacinie *communicatio* nie oznacza ogólnej postaci ludzkich relacji za pośrednictwem symboli, ani też nie sugeruje nadziei na osiągnięcie jakiegoś wspólnego porozumienia. Poza tym sens tego słowa nie wiązał się ze sferą mentalną: *communicatio* generalnie dotyczy tego, co namacalne. W klasycznej teorii retorycznej *communication* było również terminem technicznym oznaczającym figurę stylistyczną, dzięki której orator uwzględni hipotetyczne zdanie adwersarza lub publiki” [12, s. 19].

Sytuację w polskiej nauce komplikuje stosowanie zamiennie z terminem „komunikacja” pojęcia „komunikacja społeczna”. Według badaczki, B. Dobek-Ostrowskiej, „komunikowanie” jest na tyle pojemnym określeniem, że można je zastosować wobec całej przyrody żywej, czyli każdego procesu transmisji wszelkich informacji biologicznych, nawet na poziomie komórkowym [2, s. 61]. Aby więc odciąć się od tego badaczka stosuje termin „komunikacja społeczna”. W tym miejscu inny naukowiec, M. Wendland, stawia jednak pytanie, czy używanie w pojęciu drugiego członu jest potrzebne, tzn. czy jest możliwa inna komunikacja niż społeczna [13, s. 18-19]? Zgodnie ze stanowiskiem M. Wendlanda, należy odróżnić komunikowanie się od transferu informacji (każde komunikowanie się stanowi transfer informacji, ale nie każdy transfer informacji stanowi komunikację). Badacz pisze: „Przy założeniu abstrakcyjnych

figur <<nadawcy>> i <<odbiorcy>>, można pod te zmienne <<podstawiać>> dosłownie wszystko: pszczoły, komputery, pantofelki, elektrony czy nawet planety. Wszystkie te obiekty przekazują jakieś dane – a więc komunikują; taki nasuwa się wniosek wysnuty z założenia o transmisyjnym charakterze komunikacji. Oczywiście, kiedy zderzają się ze sobą dwa ciała fizyczne, dochodzi między nimi do wymiany informacji. Kiedy pszczoły <<tańczą>> wśród kwiatów, również wymieniają dane; pewną informację przekazuje pies, kiedy macha ogonem” [13, s.18]. Według M. Wendlanda termin „komunikacja społeczna” stanowi w polskiej nauce jedynie „nieszkodliwy pleonazm”, ponieważ pojęcie to na tyle zakorzeniło się w terminologii akademickiej, że nikogo nie razi niepotrzebny drugi człon terminu.

Jednakże E. Kulczycki zwraca uwagę, że byłyby to „nieszkodliwy pleonazm”, gdyby w skład nauk badających komunikację wchodziły tylko nauki społeczne i humanistyczne [7, s. 29]. Niektórzy badacze zaliczają w poczet dyscyplin nauki o komunikacji nauki techniczne: informatykę, telekomunikację. Problem polega na tym, że uznanie „komunikacji” za bardzo pojemne pojęcie, obejmujące całą przyrodę ożywioną (czyli wymianę informacji nie tylko między ludźmi), a następnie zamiennie używanie terminu „komunikacja” i „komunikacja społeczna” prowadzi do niedookreślenia obszaru badawczego, a zatem elementu fundamentalnego do zaistnienia samodzielnej dyscypliny naukowej. Wspomniany autor zauważa, że nie każda nauka ma jasno i dokładnie zdefiniowany swój przedmiot badań i komentuje: „(...) W przypadku nauki o komunikacji przyjmuje się, że tym, czym się zajmuje, jest komunikacja. Jednakże to pojęcie nie ma zarysowanych jasnych granic. Stawiając je, trzeba zadać sobie pytanie, czy takie procesy jak wymiana informacji pomiędzy człowiekiem a komputerem, pomiędzy dwoma komputerami czy też człowiekiem a zwierzęciem, zawierają się nadal w obszarze badań komunikologii” [7, s. 30].

Należy zauważyć, że przyjęcie perspektywy synchronicznej komunikacji – tzn. zorientowanej wyłącznie na aspekt ludzki, humanistyczny, społeczny – ułatwia z pewnością pracę badaczy, jednak ryzykuje przy tym utratę szerszej perspektywy, zawierającej w sobie wymiar ewolucyjny komunikacji. Pisał o tym J. Pleszczyński: „to, że komunikacja jest relacją zontologizowaną, nabywającą ontyczności w ewolucji, każe na nią spojrzeć w perspektywie diachronicznej, obejmującej długotrwały proces wyłaniania się jej ze świata zwierzęcego i cementowania w relacjach zbiorowości – gatunkowo swoistych dla człowieka społecznych więzi. Zawężając refleksję nad komunikacją tylko do perspektywy synchronicznej, można łatwo pominąć i zaniedbać jej naturalne zakorzenienie, biologiczny wymiar i biokulturowy charakter jej ewolucji” [11, s. 167].

Teoretycy stoją wobec alternatywy wobec terminologicznego określenia przedmiotu badawczego nauki o komunikacji. Z jednej strony „komunikacja” jest zbyt szerokim pojęciem. Z drugiej strony określenie „komunikacja społeczna”, „komunikowanie” odcinają się od nie-społecznych, nie-humanistycznych aspektów. W swojej pracy poświęconej teorii komunikacji E. Kulczycki stosuje termin „komunikacja” tłumacząc: „Problem nie może zostać oczywiście

rozwiązany w jednym momencie. Ja jednak, jak to już na wstępie zaznaczyłem, pozostanę przy terminie <<komunikacja>> – ale nie <<komunikacja społeczna>>, gdyż można by wówczas zapytać: <<Bo jakaż inna?>>, skoro odcinamy się chociażby od transportu publicznego” [8, s. 54].

Do wielu prób zakreślenia ram definicyjnych komunikologii można dołożyć aspekt kulturalistycznego rozumienia komunikacji. Pojawia się pytanie, czy warto wciąż na nowo definiować komunikację. R. T. Craig już dwadzieścia pięć lat temu zastanawiał się: „Dlaczego mamy tak wiele teorii komunikacji?” [6, s. 53], jednocześnie od razu udzielając odpowiedzi – i odpowiadał od razu, że wynika to z przemian samej nauki i transformacji teorii.

Kultura oraz kulturowy charakter zjawisk komunikacyjnych jest podstawowym założeniem dla komunikologii historycznej, zajmującej się badaniem przeszłych zjawisk komunikacyjnych. Żeby zrozumieć sens kulturowy działań komunikacyjnych w przeszłości powinniśmy zrekonstruować wiedzę komunikujących się, historycznych jednostek. Nie mamy jednak dostępu do stanów mentalnych podmiotów z przeszłości. Można zrekonstruować niektóre zamierzenia, chęci, przekonania czy nastawienia minionych postaci jedynie na podstawie działań i wytworów tych jednostek oraz szerszego spojrzenia na historyczną rzeczywistość przez pryzmat naszej wiedzy i zasobu wiadomości kulturowych. E. Kulczycki wysnuwa z tego skojarzenie z kołem hermeneutycznym, ponieważ: „(...) założenie, że w ten właśnie sposób realizuje się rozumienie przeszłych zjawisk komunikacyjnych, niezbędnie odsyła do wiedzy i tradycji jako szerszego horyzontu tegoż rozumienia” [6, s. 63].

Działanie komunikacyjne swój sens kulturowy, obowiązywanie oraz możliwość realizacji uzyskuje dzięki praktyce społecznej. Kulturowa definicja komunikacji zawiera się w trzech stwierdzeniach: 1) komunikacja jest postrzegana jako działanie, czyli jest racjonalna i wymaga oraz podlega interpretacji, 2) uczestniczą w niej co najmniej dwa podmioty posługujące się znakami lub inaczej – realizowane są funkcje dwóch komunikatorów, 3) główną, chociaż nie jedyną funkcją, jest umożliwienie oraz utrzymywanie funkcjonowania tych komunikatorów w kulturze [6, s. 64].

W kulturalistycznej definicji komunikacji kluczowym elementem jest interpretacja dokonywana przez komunikatora interpretującego na podstawie jego wiedzy kulturowej, czyli inaczej kontekstu społeczno-kulturowego. Ten kontekst ulega zmianie i poprzez konstruowanie znaczeń w komunikacji jest również procesem historycznym. W ujęciu transmisyjnym zakłada się, że w słowo można włożyć tzw. paczkę ze znaczeniem, których odkodowywanie jest możliwe w samym procesie komunikacyjnym, czyli nie zależy od kontekstu społeczno-kulturowego [6, s. 80].

W kwestii pozycji instytucjonalnej omawianej dyscypliny można zestawić razem dwie opinie polskich badaczy komunikologii: „Nauka o komunikowaniu ma przeszło pięćdziesiąt lat i jest dojrzałą dyscypliną akademicką” [3, s. 9] (2001) i „Nauka o komunikowaniu jest jedynie postulowana i nie można mówić o długiej tradycji w tej dziedzinie.” [7, s. 30] (2007). W załączniku do

rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 08 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych [14] w obszarze nauk społecznych, w dziedzinie nauk społecznych znajduje się dyscyplina „nauki o poznaniu i komunikacji społecznej”. *De iure* komunikologia zatem istnieje i jest usytuowana w obszarze nauk społecznych. Tym samym rozporządzeniem usankcjonowano w polskim środowisku naukowym istnienie dyscypliny „nauka o mediach”. W tym miejscu należy zauważyć, że już w 2005 r. polski medioznawca, Tomasz Goban-Klas, postulował wprowadzenie dyscypliny „Nauka o komunikacji społecznej i mediach” [4, s. 45-48].

W Polsce po drugiej wojnie światowej kierunki psychologiczne oferowały jedynie wąskie studia z zakresu komunikowania interpersonalnego, a dziennikarskie – masowego. Nauki społeczne wprowadziły nauczanie w zakresie komunikacji społecznej dopiero po 1989 r. zastępując tym samym wykładaną wcześniej teorię propagandy politycznej [3, s.8]. Z badań A. Dziedziczak-Foltyn wynika, że pojęcie „komunikacja” jest wciąż różnie pojmowane w ramach kierunków (m.in. psychologia, socjologia, zarządzanie, marketing, kierunki biznesowe i politologiczne, stosunki międzynarodowe, dziennikarstwo), na których znajduje się przedmiot poświęcony „komunikacji społecznej” [5].

W polskim środowisku naukowym termin komunikacja jako nazwy dyscypliny czy perspektywy badawczej nie został jeszcze rozpowszechniony jak np. termin *communication* w nauce amerykańskiej. W języku angielskim stosuje się także określenie *communication science*, ale jest to termin, który przestał już być w większości badany. Dlatego stosowanie nomenklatury „nauka o komunikacji” jest wykorzystywane przede wszystkim jako określenie pewnej „interdyscyplinarnej refleksji nad przedmiotem badań, tak jak ma to miejsce np. w <<nauce o rodzinie>> czy <<nauce o dziecku>>, w których to badania pedagogiki i psychologii koncentrują się wspólnie na konkretnym zagadnieniu” [8, s. 54].

Naukę o komunikacji można uznać za raczej multidyscyplinarną niż interdyscyplinarną. Interdyscyplinarność dąży do całości nieredukowalnej - do sumy elementów cząstkowych - natomiast w przypadku komunikologii bardziej trafne wydaje się określanie jej jako sumy wiedzy z np. socjologii, kognitywistyki, lingwistyki, etyki etc. O tym, jakie zalety i wady wynikają dla tej dziedziny z jej interdyscyplinarnego charakteru pisała J. Fras „Z pewnością różnorodność teoretyczno-metodologiczna (...) badań nad komunikowaniem (...) była – i zapewne pozostanie – głównym znamieniem kształtowania tożsamości tej dyscypliny i środowiska badawczego nie tylko w Polsce. Łączenie bowiem badań nad komunikacyjnymi działaniami człowieka w jedną wielką dziedzinę niesie ze sobą zarówno możliwości, jak i ograniczenia. Możliwości wynikają z całościowego, unifikującego podejścia do skądinąd bardzo złożonych obiektów, które współtworzą ludzką komunikację (...). Mnogość obiektów skutkuje przede wszystkim trudnością wypracowania i powszechnego przyjęcia spójnej metodologii badań (...). Kolejnym ograniczeniem jest wielość kategorii

i siatek pojęciowo-terminologicznych, często synonimicznych i nieracjonalnie zbudowanych” [12, s. 18]. Na marginesie można zauważyć, jak trudne bywały początki teoretyczne dyscyplin, których pozycja dyscypliny naukowej jest dzisiaj ugruntowana. Kiedy w niemieckim systemie akademickim próbowano wprowadzić medioznawstwo obok socjologii, Ferdinand Toennies, prezydent Niemieckiego Towarzystwa Socjologicznego na konferencji w 1930 roku, powiedział: „Dlaczegoż to mielibyśmy potrzebować medioznawstwa wewnątrz socjologii? Nie potrzebujemy nauki o kurczaku czy kacze wewnątrz biologii”. W takim rozumieniu, nauka o komunikowaniu byłaby taką właśnie „nauką o kacze” wśród wielu innych dyscyplin naukowych [7, s. 35].

Jak twierdził amerykański badacz R. Craig w swoim znanym artykule *Theory of Communication as a Field*, komunikologia może stać się nauką koherentną i zarazem pożyteczną dla człowieka - w ten sposób odpowiadałaby zatem zbliżałaby się do Prawdy w ujęciu definicji pragmatycznej. Zgodnie z pragmatyczną teorią prawdy, prawdziwość też jest uzależniona od praktycznych skutków. Pragmatyzm przyjmuje wynikające z przyjmowania też skutki i ich użyteczność za kryterium prawdy - sądy naukowe są prawdziwe, ponieważ przyjmując je za prawdziwe możemy bardziej skutecznie postępować. Działanie jest zasadniczą potrzebą człowieka, a poznanie – czy to naukowe, czy też potoczne – pełni wobec działania pomocnicze funkcje. Nauka dochodzi do prawdy poprzez formułowanie prawdziwych teorii, czyli usystematyzowanych zbiorów spójnych, wzajemnie powiązanych twierdzeń, hipotez i praw, tłumaczących i próbujących wyjaśnić konkretną klasę zjawisk, procesów zdarzeń lub jakiś inny fragment poznawalnej rzeczywistości [10].

Badacz pytając o metodologię nauki o komunikacji powinien zastanowić się, jaką - skoro wszystko jest komunikacją, począwszy od tańca, malarstwa, ikonografii i kończąc na *mass media*, logice czy zaburzeniach mowy - należałoby przyjąć postawę metodologiczną mogącą ująć całe spektrum? Zainteresowanie zjawiskiem komunikowania i procesami porozumiewania między ludźmi występowało już od starożytności. Procesy komunikacyjne, definiowane jako procesy porozumiewania się jednostek, grup lub instytucji, których celem jest wymiana myśli, dzielenie się wiedzą, informacjami i ideami, wpisują się w życie człowieka od początków ludzkości. Zgodnie z aksjomatem szkoły komunikacji Palo Alto „nie można się nie komunikować” (*One cannot not communicate*). Dyskurs nauki o komunikacji nie jest spójny, istnieje wiele teorii komunikacji, z których pierwsze zaczęły powstawać w latach 20. i 30. XX w. (w postaci *Szkoły Chicagowskiej* i *amerykańskiego pragmatyzmu społecznego*)

Komunikologia jako nauka od początku swojego istnienia jest rozdarta na dwa nurty – dominujący, amerykański oraz nurt europejski. Pierwszy kładzie nacisk w swoich założeniach i metodach na empirię i metody socjologiczne oraz psychologiczne. Drugiemu bliżej do hermeneutyki literackiej i filozofii, nie pożywa on jednak uwagi badaniom empirycznym.

Pojęcie teorii komunikacji rodzi również wiele problemów, co sama komunikacja i stanowi sygnał narastania kontrowersyjnej dyskusji. Między

szkołami lub epistemologiami istnieje ostra opozycja dotycząca statusu i definicji samej teorii, co często mam miejsce w przypadku nauk humanistycznych i społecznych. Ponadto termin „szkoła” może być mylący, ponieważ jedna szkoła może łączyć wiele różnych nurtów i być daleka od jednolitości, jaką ten termin sugerowałby. Dyskusja o komunikacji jest często podnoszona do rangi ogólnej teorii bez należytej oceny. Pojęcie „komunikacji” obejmuje wiele znaczeń - przez długi czas było przedmiotem zainteresowania przedstawicieli nauk stosowanych, lingwistów i psychologów. Komunikologia wyrosła z socjologii, ponieważ ta nauka na początku podjęła się pomieszczenia w sobie wielorakich aspektów nauki o komunikacji. Zaznaczyć należy, że socjologia na przełomie wieków była jedną z najbardziej ekspansywnych nauk i znajdowała miejsce dla wszystkich zjawisk wchodzących w zakres formułującej się komunikologii. Socjologia, a tym samym początkowo zawarta w niej nauka o komunikacji, stosuje odmienny model niż występujący w naukach przyrodniczych, ponieważ nie obowiązuje w niej rygorystyczna zasada kontynuacji problemów i bezwzględne sumowania elementów wiedzy.

Historia teorii komunikacji jest historią napięć między układami materialnymi i niematerialnymi, paradygmatami biologicznymi i społecznymi, nauką i kulturą, narzędziami technicznymi i mową, ekonomią i kulturą, mikro- i makroperspektywami, wioską i globem ziemskim, aktorem i systemem, wolną wolą i determinizmem społecznym. Jest próbą wyartykułowania terminów, które zbyt często okazują się bardziej dychotomiami i binarnymi przeciwieństwami niż poziomami analizy [9, s. 21].

Mnogość teorii (funkcjonalizm, teoria użytkowania, szkoła Palo Alto [z nurtem antropologicznym i nurtem psychologicznym – psychoterapią], interakcjonizm, teoria „Porządku dziennego”, teoria kultury Gerbnera, szkoła frankfurcka, teoria działania komunikacyjnego Habermasa, ekonomia polityczna komunikowania, teorie hegemoniczne, teorie imperializmu kulturowego, cultural studies, strukturalizm i semiologie oraz inne teorie, takie jak determinizm technologiczny czy hipoteza milczącej spirali) stanowi o fakcie, że nie ma jednej nadrzędnej narracji, ponieważ żadna ze szkół nie jest dominująca.

Patrząc na codzienną rzeczywistość i opuszczając grunt dywagacji o statusie akademickim komunikologii, wydaje się, że nadmiar komunikacji doprowadzi do utraty znaczeń, zgubienia sensu rzeczywistości i dojścia do władzy pozorów. Społeczeństwo mediów, stanowiące po części wytwór komunikacji, nie jest oczekiwanym oświeconym, lepiej wykształconym i bardziej samoświadomym społeczeństwem trzeciego milenium [9, s. 136]. Nie wdając się w szczegóły rozważań skutków tej sytuacji dla człowieka (czy jest to stan, który pozwoli wyłonić się nowej, lepszej ludzkości, czy stan w którym, jak chce Baudillard, nie jest możliwe udzielenie odpowiedzi na antropologiczne pytanie „Czy jestem człowiekiem, czy też maszyną?”), z pewnością dalsza droga prowadzi przez chaos, stanowiący cechę charakterystyczną dla naszych czasów.

Z pełną odpowiedzialnością można stwierdzić, że nauka o komunikacji przeżywa rozkwit w innych krajach. Z równą siłą można przyznać przy tym,

że pozostaje także w kryzysie. Otóż większość kultywowanych na Zachodzie, a także w Polsce modeli nauczania komunikacji polega na *opisie* (deskrypcji) i *wyjaśnianiu*. Niewiele miejsca poświęca się natomiast *rozumieniu* komunikacji międzyludzkiej, stanowiącym postulowany aspekt rozwoju nauk o komunikacji [1, s. 23]. Adeptci nauk o komunikacji nastawieni są na zdobycie praktycznych umiejętności komunikowania i ich ćwiczenie lub studium rodzaje komunikacji, typy, teorie i teoretyczne modele. Takie treningi są potrzebne, ponieważ pomagają się włączyć w prawidłowe funkcjonowanie w świecie, ale powinny być poparte wiedzą o tym, czym właściwie jest komunikowanie. W ten sposób komunikologia zbliża się do filozofii komunikacji i jest to kierunek jak najbardziej pożądany. Nauki o komunikowaniu mają bardziej jakościowy niż ilościowy problem – interdyscyplinarność komunikologii osłabia podstawy metodologiczne tej nauki. Filozofia komunikacji nazywana jest przez Karla-Otto Apena „pierwszą filozofią naszych czasów” [1, s. 19], dobrze by zatem było, gdyby praktyczne umiejętności nabywane w ramach nauk o komunikacji nadążały za rozumieniem docenionego zjawiska, jakim jest rozumienie komunikacji.

Z perspektywy badacza jako jednostki funkcjonującej w świecie akademickim, można zastanowić się natomiast nad tym, czy każdy socjolog, psycholog, lingwista i filozof, który w swoich badaniach dotyka zagadnień związanych z komunikacją chciałby być nazywany „komunikologiem”, a swoje badania zaliczać do nauki o komunikacji? [7, s. 37]

Żyjemy w kulturze, która uważa, że aby rozwiązać problem należy nad nim „wspólnie usiąść” i go „przegadać”. Większość konfliktów, w które angażuje się człowiek (jako jednostka i jako społeczeństwo) wynika z problemów z odpowiednią komunikacją. Gdyby człowiek nauczył się, jak „poprawnie” komunikować, prawdopodobnie zniknęłoby tym samym źródło wielu nieporozumień, przyczyniających się do szkód w skali jednostkowej jak i społecznej. Komunikacja stanowi domenę wielu naukowców, inżynierów, uczonych, nauczycieli i studentów, wydaje się zatem, że istnieje potencjał do zbudowania rzeczywistych podstaw pod „pierwszą filozofię naszych czasów” i wprowadzenie jej w życie z pożytkiem dla ludzkości.

BIBLIGRAFIA

1. Bączkowski B., Gałkowski P. (red.), *Komunikacja przez język, komunikacja przez sztukę*, Poznań 2008.
2. Dobek-Ostrowska B., *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa 2012.
3. Dobek-Ostrowska B., *Nauka o komunikowaniu. Podstawowe orientacje teoretyczne*, Wrocław 2001.
4. T. Goban-Klas, *Nauki o mediach i komunikacji społecznej jako nowa dyscyplina nauk humanistycznych*, *Sprawy nauki* 2008, nr 12(141), s. 11-19.
5. Haber L. H. (red.), *Spoleczeństwo informacyjne – wizja czy rzeczywistość?*, Kraków 2004.
6. Kulczycki E., *Dwa aspekty komunikacji. Założenia komunikologii historycznej*, Poznań 2015.

7. Kulczycki E., *Status komunikologii - przyczynek do dyskusji*, „Homo Communicativus” 2007, nr 3(1), s. 27-37.
8. Kulczycki E., *Teoretyzowanie komunikacji*, t. II, Poznań 2012.
9. Mattelart A., Mattelart M., *Teorie komunikacji. Krótkie wprowadzenie*, Warszawa – Kraków 2001.
10. Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Toruń 1999, hasło: „teoria”.
11. Pleszczyński J., *Epistemologia komunikacji medialnej. Perspektywa ewolucyjna*, Lublin: 2013.
12. Wendland M., *Filozoficzne i metodologiczne podstawy historii komunikacji*, Poznań 2014.
13. Wendland M., *Komunikowanie a wymiana informacji – pytanie o zakres pojęcia komunikacji*, „Homo Communicativus” 2008, nr 3(3), s. 17-26.
14. *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych*, Dz.U. 2011 nr 179 poz. 1065.

ПРОБЛЕМА ПРОКРАСТИНАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Кузнецов Игор Михайлович
студент НПУ імені М.П. Драгоманова
Igor.chernii@gmail.com
Науковий керівник –
канд. психол. наук К. В. Дубініна

Якнайкраще робота виконується тоді, коли щодо неї існують особистісна зацікавленість і неабиякі очікування. У цьому випадку на її виконання затрачається мінімальний час. Якщо ж діяльність сприймається як непотрібна, важка, людина підмінює її більш цікавою, актуальною на даний момент. Причиною цього є схильність людини до ігнорування можливостей майбутніх досягнень і зосередження на отриманні миттєвого задоволення. Подібне зволікання часто пов'язане з прокрастинацією [2].

Термін «прокрастинація» є відносно новим для вітчизняної психології, незважаючи на те, що психологічна сутність цього явища знайома кожному. Прокрастинація (лат. Pro - замість і crastinus - завтрашній) - тенденція відкладати виконання необхідних справ «на потім»; поведінковий патерн, при якому виконання провідної для людини в даний період часу діяльності усвідомлено відкладається. Людина залишається діяльною, але її активність спрямована на сторонні, малозначущі, іноді просто безглузді заняття[3].

Прокрастинацію не можна плутати з відпочинком, який збагачує людину новою енергією. Прокрастинуючи, ми, навпаки, її втрачаємо, а

відтак: чим менше у нас залишається енергії, тим більше зростають шанси відкласти виконання завдання на невизначений термін і знову нічого не робити [5].

У традиційному розумінні прокрастинацію пов'язують з такими негативними явищами як неадаптивність, дисфункціональність, пасивність, відсутність самоорганізації тощо. Позитивно прокрастинацію можна розглядати тільки тоді, коли відкладання виконання завдань пов'язане зі зниженням негативних ефектів у процесі їх реалізації, коли зволікання дає можливість зрозуміти, що деякі справи не варто продовжувати. З іншого боку, прокрастинація є ознакою того, що робота, якою людина зволікає, насправді їй не потрібна, і проти неї протестує усе її єство. Відтак вона робить усе для того, щоб серед тисячі справ у неї не було абсолютно часу на роботу. І саме ці дрібні справи та відволікання убивають будь-який проект [9].

Н. Мілграм з колегами визначив такі види прокрастинації:

– *побутову*, яка полягає у відкладанні домашніх справ, що вимагають регулярного виконання;

– *зволікання у прийнятті рішень*;

– *невротичну*, що пов'язана з відкладанням життєво важливих рішень: створення сім'ї, вибору професії тощо;

– *компульсивну*, що є своєрідним поєднанням прокрастинації поведінкової та у прийнятті рішень;

– *академічну*, яка пов'язана з відкладанням виконання навчальних завдань, підготовки до іспитів тощо [10].

В. Ковилін описує два типи прокрастинації та, відповідно, визначає два типи прокрастинаторів активних і пасивних [4]. Так, прокрастинація, пов'язана з прагненням уникнення негативної справи, є пасивною, а прокрастинація, пов'язана з отриманням гострих переживань в умовах дефіциту часу, – активною. Відповідно, активний прокрастинатор прагне до нагнітання напруги. Відкладання справ до останнього створює «гостроту моменту», а коли часу на виконання завдання стає дуже мало, людина переживає мобілізацію сил, повну концентрацію, підвищення активності психічних процесів. Проте не завжди такий прокрастинатор досягає успіху, інколи йому просто не вистачає часу.

Ф. Партной вважає активну прокрастинацію усвідомленою відстрочкою, призупиненням проектів, які насправді не вимагають негайних дій, а пасивну – шкідливою, своєрідним еквівалентом ліні та розглядає її у комбінації «хороше-погане», залежно від того, скільки зусиль було на неї витрачено [7].

Прокрастинація не стає перешкодою, якщо має тимчасовий характер і, навпаки, переростає в проблему, якщо стає хронічною. Хронічна прокрастинація заважає праці, успіху, планам на майбутнє. Вона може бути прихованим початком психологічного чи фізичного захворювання. Хронічна прокрастинація найчастіше спостерігається серед студентів, що

неправильно обрали фах та навчальний заклад, їм нецікаво вчитися, звідси безсонні ночі та намагання зробити неприємні завдання в останній день перед заліками, іспитами. Крім того, прокрастинація є підставою для виникнення почуття провини за незроблену роботу, відсутність самореалізації, втрати можливостей тощо і є наслідком поганого самоконтролю [1].

Ознаки прокрастинації можуть спостерігатися у всіх сферах життєдіяльності людини: у навчанні, у роботі, в бізнесі, в домашніх справах.

Н. Фьоре зазначає, що людина може прокрастинувати в окремих сферах свого життя та зберігати контроль над ситуацією в більшості інших [8, с. 18]. Першим симптомом прокрастинації є бажання здійснити що-небудь надзвичайно/максимально важливе, грандіозне. Відтак людина починає діяти на підйомі емоцій, відчуває задоволення від труднощів, що її очікують. Іншим симптомом прокрастинації є різкий спад мотивації, зниження бажання діяти за запланованим планом, що може супроводжуватися страхом того, яку титанічну роботу доведеться проробити, чи навпаки, заспокоєнням і знаходженням причини, чому зараз цим зайнятися не можна/не треба. На цьому етапі виникає вибір: конфлікт між тим, що є важливим і тим, що є корисним саме у цей час. Звичайно, виконання важливого пов'язане з довготривалою перспективою і більшими затратами часу та ресурсів. Цілком очевидно, що зволікання призводить до появи почуття провини, страху, тривожності, які пов'язані з відкладанням справи, та до відстроченого результату (отримання задоволення). Тоді як виконання тих справ, які спрямовані на короткострокову перспективу, не потребують великих затрат часу та швидко приносять результат (задоволення тут і тепер).

Наступний симптом – це відтягування часу до крайніх термінів з виправданням себе та своїх дій. Потім робота виконується у стиснуті терміни, або не виконується взагалі. На цьому етапі прокрастинатор може докоряти собі та переживати муки совісті, проте наступного разу усе повториться у тій самій послідовності. Для більшості прокрастинаторів властиве відчуття загнаності, придушення своїми труднощами, невдоволення отриманими результатами, постійне відчуття тривоги, провини за посередньо виконане завдання тощо.

Для них характерними стають: дезорганізованість, часті спізнення, бажання відволіктися на щось більш приємне у процесі, перед початком виконання роботи, чи перед її завершенням, втрата контролю над часом і бажання встигати куди-небудь. Прокрастинатори важко звикають до графіку у робочому процесі, при цьому прагнуть займатися чим завгодно, крім того, що дійсно необхідне. Людина, яка відкладає справи на потім, часто відчуває тривогу, стрес через нестачу часу, провину через невиконані зобов'язання, втрату продуктивності. У результаті цього багато можливостей залишаються нерезалізованими. Обмеженість у часі часто викликає фізичне та розумове перевантаження, прокрастинатор часто забуває про свої базові потреби. Як правило, на початкових етапах формування прокрастинації

людина найбільш агресивно реагує на планування, уникає його і перекладає провину за власне недіяння на інших. Згодом ситуація може розвиватися у двох напрямках: робота не виконується взагалі та поступово призводить до депресії і погіршення самопочуття, або ж людина здійснює напружені ривки перед дедлайном, що згодом призводить до нервового виснаження та поглиблення прокрастинації.

Н. Фьоре визначив такі шість ознак прокрастинації:

1) Сприйняття особистістю життя як довгої черги зобов'язань, які вона не може витримати. Складання безкінечно довгих списків важливих справ.

2) Проблеми з відчуттям часу. Використання невизначених термінів.

3) Відсутність ясності стосовно власних планів чи цінностей. Людини важко займатися яким-небудь одним проектом.

4) Розуміння того, що людина себе не реалізує, відчуття фрустрації, пригніченості. Наявність таких життєвих цілей, яких ви ніколи не досягали і навіть не намагалися.

5) Нерішучість, боязнь того, що людину будуть критикувати за помилки. Відкладання фінальної стадії проекту у спробах довести результат до досконалості.

6) Низька самооцінка та відсутність впевненості у собі, які заважають почати працювати продуктивно [8, с. 17-18].

Т. Мотрук і Д. Стеценко до основних детермінант прокрастинації відносять: 1) перфекціонізм, страх неуспіху; 2) страх успіху як додаткових обов'язків, які можуть виникнути у разі успішного виконання завдання; 3) тривожність (особистісна і ситуативна); 4) невміння планувати (погана орієнтація у часі, не визначення пріоритетності справ); 5) потребу в підвищеній стимуляції (мобілізація особистості) [6, с. 292-297].

Отже, феномен прокрастинації - це добровільне, ірраціональне відкладання намічених дій, незважаючи на можливі негативні наслідки для особистості. Науковці виділяють такі види прокрастинації: щоденна (побутова); у прийнятті рішень; невротична; компульсивна; академічна. До основних причин появи прокрастинації відносять: перфекціонізм, тривожність, страх, неорганізованість, відсутність мотивації, слабка воля, низька самооцінка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабатіна, С. І. Явище прокрастинації серед студентства [Текст] / С. І. Бабатіна // Психосоціальний вимір буття особистості в сучасному суспільстві: матер. наук.-прак. конф. (м. Львів, 14 квітня 2016 р.) / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2016. – С. 31-35.

2. Колтунович Т.А., Полішук О.М ПРОКРАСТИНАЦІЯ – КОНФЛІКТ МІЖ «ВАЖЛИВИМ» І «ПРИЄМНИМ» «Young Scientist» • № 5 (45) • May, 2017

3. Ковылин В.С., ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ФЕНОМЕНА ПРОКРАСТИНАЦИИ ЛИЧНОСТЬ В МЕНЯЮЩЕМСЯ МИРЕ: ЗДОРОВЬЕ, АДАПТАЦИЯ, РАЗВИТИЕ /2013

4. Ковылин В. С. Теоретические основы изучения феномена прокрастинации

[Электронный ресурс] / Вадим Сергеевич Ковылин // Электронный научный журнал «Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие. – 2013., с. 27

5. Людвиг П. Победы прокрастинацию! Как перестать откладывать дела на завтра / Петр Людвиг; пер. с чеш. – М.: Альпина Паблишер, 2014. – 263 с. , с. 18

6. Мотрук Т. О. Прокрастинація як інгібітор розвитку успішної особистості / Т. О. Мотрук, Д. В. Стеценко // Актуальні питання сучасної психології: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (Суми, 15 травня 2014 р.). – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – 388 с.

7. Партной Ф. Подожди! Как отложить решение до последнего момента и... победить / Фрэнк Партной; пер. с англ. А. А. Курышева. – М.: АСТ, 2015.

8. . Фьоре Н. Легкий способ перестать откладывать дела на потом / Нейл Фьоре. – Москва: Манн, Иванов и Фербер; 2013. – 276 с

9. Graham P. Good and Bad Procrastination [Electronic Recourse] / Paul Graham – 2005. – Mode of Access: <http://www.paulgraham.com/procrastination.html>

10. Milgram N. A. Correlates of academic procrastination / N. A. Milgram, G. Batori, D. Mowrer // Journal of School Psychology. – 1993.

ПОНЯТТЯ ВНУТРІШНЬОСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ У ДИНАМІЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОСИНТЕЗІ

Кучеренко Єгор Валерійович,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології і педагогіки

НПУ імені М. П. Драгоманова

psihosintez@ukr.net

Решетняк Юлія Владиславівна,

студентка НПУ імені М.П. Драгоманова

У психологічній літературі синонімічними до внутрішньоособистісного конфлікту є поняття внутрішній, особистісний, інтрасуб'єктивний, інтраперсональний. Внутрішньоособистісний конфлікт є одним з найбільш складних і первинних психологічних конфліктів, оскільки породжується і відбувається у внутрішньому світі людини.

Встановлено, що у сучасних психологічних словниках поняття «внутрішньоособистісний конфлікт» визначають так:

- дискомфортний стан особистості, викликаний амбівалентними (суперечливими) почуттями, недосяжними життєво значущими цілями, руйнацією стереотипів, втратою сподівань;

- зіткнення інтересів, потреб, потягів особистості, що виникають за умови їхньої приблизної паритетності за інтенсивністю і значущістю, але різної спрямованості;

- наявність у людини несумісних одна з одною думок, переживань, почуттів, що породжує стан внутрішнього дискомфорту;

- породження амбівалентних прагнень суб'єкта [1].

Останні два визначення, на нашу думку, найбільше відповідають уявленню про внутрішньоособистісний конфлікт з позицій психосинтезу. У цій теорії, яку започаткував Роберто Ассаджіолі, починаючи з 1910 року, вказується на те, що наше життя можна розглядати як драматичну виставу, як сцену на якій грають актори (субособистості) з різними, а часом протилежними сценаріями, що суперечать ідеям та волі «режисера» (усвідомлюючого Я або Его) та «автора» (Вищого Я або Самості).

Теорія психосинтезу, яка в прикладному плані може стати концепцією розвитку особистості або методом психотерапії, відпочатково базувалась на психодинамічній парадигмі. При розгляді психодинамічних концепцій заслуговує на увагу, насамперед, біопсихічне трактування явища внутрішньоособистісного конфлікту. Так, за З. Фройдом, стани незадоволеності собою, тривожності, що супроводжують людину, є суб'єктивним, емоційним відображенням у її свідомості боротьби «Воно» і «Над Я», суперечок між тим, що спонукає поведінку насправді («Воно»), і тим, чим треба було б керуватися («Над Я»). Зазначені протиріччя призводять до внутрішнього конфлікту. «Конфлікт викликаний змушеною відмовою, коли лібідо позбавлене задоволення, змушене шукати інші об'єкти і шляхи. Причиною конфлікту є те, що ці інші шляхи й об'єкти викликають невдоволення особистості, точніше кажучи, накладають вето, що робить спочатку неможливим новий спосіб задоволення» [2, с. 223]. У людини в стані внутрішнього конфлікту «... завжди є зіткнення бажань... частина особистості відстоює ті чи інші бажання, інша протистоїть цьому і відхиляє їх» [Там само].

З. Фройд у своїй теорії не тільки розкриває причини внутрішніх конфліктів, але й механізми захисту від них. Основним механізмом такого захисту він вважає сублимацію, тобто перетворення сексуальної енергії людини в інші види її діяльності, в тому числі й у творчість. Всі ці механізми враховуються у психосинтезі, однак провідну роль відіграє розщеплення особистості (сплітінг), дисоціювання між її небажаними травматогенними реакціями та нереалізованим потенціалом (нижче на вище несвідоме).

Положення, сформульовані і обґрунтовані З. Фройдом, отримали подальший розвиток та інтерпретацію або ж критику в роботах його послідовників і опонентів, зокрема в психодинамічних теоріях А. Адлера, К. Юнга, К. Хорні, Е. Фромма та ін.

Так, А. Адлер розглядав принцип єдності особистості як головний принцип аналізу, а соціальні чинники вважав визначальними в процесі її формування. З його точки зору, майже кожна людина має деякі фізичні чи психологічні недоліки, що можуть сформувати в неї комплекс неповноцінності. Цей комплекс, за А. Адлером, є джерелом руху особистості до самовдосконалення, покращення своїх потенційних можливостей. Він вважав, якщо людина ставить нездійсненні цілі і долає почуття неповноцінності шляхом відходу в хворобу, то в неї розвивається

невроз. Слід зазначити, що невроз А. Адлер розглядав не як хворобу, а як деформований життєвий стиль. Основу неврозу, вважав він, складає внутрішній конфлікт, який є «...протиріччям між прагненням до влади і відчуттям власної неповноцінності» [3, с. 141].

Ідеєю протиборства внутрішніх сил в людині пронизані роботи К. Юнга. Вченим була сформульована теорія індивідуального і колективного несвідомого, які згодом були включені в базову модель психічного за Р. Ассаджіолі [4, с. 78]. Визначальну роль у структурі особистості людини відіграє колективне несвідоме. Зміст колективного несвідомого існує у душі вже при народженні у вигляді архетипів, які успадковані від предків. Свідомість і колективне несвідоме за своєю сутністю є протилежностями, які перебувають у протиборстві й одночасно взаємодоповнюють одне одного до єдиної цілості – Самості.

Самість – центр особистості, навколо якого групується решта систем. Вона забезпечує єдність і рівновагу особистості. Незбалансованість або односторонній розвиток однієї із систем (его-самість, его-аніма, его-аніmus, особистісне – колективне) призводить до внутрішнього дисбалансу і внутрішніх конфліктів [5]. Місцем, де формуються і розгортаються внутрішні конфлікти, є комплекси, так звані «больові точки». Наявність комплексу означає, що у внутрішньому світі людини існує дещо несумісне, неасимільоване. На думку К. Юнга, «...комплекси повинні бути у внутрішньому світі людини, тому що без них душевне життя прийшло б до важкого, за наслідками, застою» [5, с.102]. Сенс існування внутрішніх конфліктів полягає не в їх вирішенні, а в тому, щоб людина безперервно над ними працювала. Отже, конфлікти К. Юнг розглядав діалектично і вважав, що протилежності необхідно прийняти і тим самим наблизити їх до ідеалу цілісності. Саме таку ідею було інтегровано у психосинтез, не відкидаючи позиції З. Фрейда щодо захисних механізмів індивідуального несвідомого. Комплекси за Юнгом, Р. Ассаджіолі назвав субособистостями, хоча це поняття може стосуватись і архетипів, тобто воно ширше і означає модель Я, а не справжнє Я. Ось чому субособистості мають безліч класифікацій в сучасному психосинтезі. Вони виступають «учасниками» внутрішнього конфлікту і водночас зберігають ресурсні можливості його вирішення.

Субособистість виражається як емоційно-поведінкова звичка через стереотипову поведінку, тобто комплекс тілесних відчуттів, емоційних станів, мисленневих схем тощо. Субособистості можуть утворюватись в різному віці і закріплюються через регулярне повторення й підкріплення в поведінці й діяльності. Кожна субособистість має свої мотиваційні та емоційно-поведінкові характеристики. Самоаналіз субособистостей сприяє посиленню самосвідомості клієнта внаслідок чого психічна енергія несвідомого організовується навколо єдиного центру особистості – Я.

Процеси розотожнення та самоотожнення (дисидентифікація та самодентифікація) виконують рефлексивну та регуляційну функції в практиці психосинтезу, а також сприяють самопізнанню, самовизначенню та

самореалізації клієнта. Основна мета глибинного пізнання субособистостей – розвинути вміння свідомої регуляції попередньо неусвідомлюваних комплексних утворень та їх трансформації на основі впливу Я на кожному субособистність окремо та на їхню взаємодію загалом.

Розрізняють такі типи взаємодії між субособистостями:

1) нейтральне співіснування, коли субособистості виражають себе в різних сферах життя, мають різні бажання, що не стосуються одного об'єкту задоволення;

2) ворожнеча як хронічний або гострий конфлікт, коли бажання однієї субособистості повністю виключає можливість задоволення бажання іншої, що час від часу призводить до протидії між ними різної сили або дисоціювання, яке М. Кларк називає «вертикальним розщепленням Я»;

3) тимчасова або постійна співпраця заради досягнення актуальної мети чи завдань: (цей тип взаємодії іноді включає активний обмін якостями між субособистостями, що виражають себе у різних сферах життя як у вище наведеному прикладі, в якому йдеться саме про співпрацю Матері та Дружини);

4) об'єднання двох і більше субособистостей в одну – нову (наприклад, Допитливий з дитинства та Справедливий з юності об'єднуються в період професійного самовизначення в Журналіста) [4, с. 184-185].

Отже, психосинтез дозволяє клієнту пізнати свої субособистості, розототожити їх зі своїм Я, глибоко усвідомити їхню природу, створивши можливість для регуляції та об'єднання їхньої психічної енергії навколо Я. Саме так відбувається вирішення внутрішнього конфлікту. У цьому полягає важливе завдання психосинтетичної терапії: вона спрямована на гармонізацію клієнтом своїх почуттів, думок та поведінки, через які виявляють себе «люди всередині нас».

Список використаних джерел:

1. Боброва Л. Г. Психологічні особливості внутрішньоособистісних конфліктів майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Л. Г. Боброва ; наук. кер. Ю. О. Приходько ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2014. – 200 с.

2. Фрейд З. Введение в психоанализ : Курс лекций / авторьочерка З. Фрейд, Ф. Б. Басин, М. Г. Ярошевский. – М. : Наука. – 445 с.

3. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии : лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей. 5-е изд. / А. Адлер. – М. : Научно-практическое объединение «Прагма», 1993. – 174 с.

4. Кучеренко Є. В. Психосинтез: теорія і практика психотерапії : навчально-методичний посібник / Єгор Валерійович Кучеренко. – Київ : Видавничий дім «Слово», 2018. – 296 с.

5. Юнг К. Г. Аналитическая психология / Пер. с англ. Подобщей ред. В. В. Зеренского / К. Г. Юнг. – СПб. : МЦКН и т. «Кентавр», институт личности и ГП «Палантир», 1994. – 136 с.

ВИКОРИСТАННЯ ЗМІШАНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАКТИКАХ В КОНТЕКСТІ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Ларін Дмитро Ігорович

*секретар Української психологічної асоціації
аспірант кафедри загальної психології*

член Ради молодих вчених факультету психології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

larin-89@ukr.net

Постановка проблеми. Трансформаційна реальність сьогодення справляє відповідний вплив на сучасну науку та шляхи її розвитку: картини світу, провідні методології змінюються згідно з вимогами суспільства до знань. На сьогодні, і вже традиційно, найбільш поширеними та конкуруючими слід вважати парадигми позитивізму (репрезентаціоністські уявлення про світ) та постмодернізму (конструктивістська природа речей) [14]. Позитивістські поняття виняткової реальності, єдиності істини, яка тільки «чекає» на те, аби бути виявленою за допомогою об'єктивного інструментарію, лежать в основі кількісної методології досліджень. Це, у свою чергу, контрастує з ідеєю, що єдиної реальності не існує, і пізнання є суб'єктивним апіорі, – конструктивістським положенням, яким відповідають якісні дизайни досліджень [8].

Стан дослідження. Соціально-психологічні практики – концепт, який, власне, як і змішана методологія, виник як спроба примирити позитивізм та конструктивізм. Однак його використання сьогодні притаманне переважно полю останнього, адже вказує на певний спосіб особистісного вибудовування, перетворення, конструювання. Щоденні звичні вчинки, поточні соціальні події, безпосередньо зрозумілі та передбачувані процеси і є практиками – теоретичним конструктом, який міцно закріпився насамперед у сучасній соціології [1].

Практики однак можна вважати терміном міждисциплінарним. Аналізуючи концепцію практик в соціальних науках, В. Волков наводить щонайменше три трактування. Найбільш консервативним розумінням практики є мислення або дія «за звичкою», що повертає нас ще до філософії Д. Юма, який вважав, що звичка або звичай можуть заміщувати будь-які первинні принципи в ролі регламентації людських вчинків [1, с. 10].

У Л. Вітгенштейна та Дж. Остіна практика є умовою осмисленості повсякденної мови, дією, яка змінює реальність за допомогою мови. Етнометодологічні дослідження вважають повсякденну практику мистецтвом вирішення практичних завдань в ситуації невизначеності; остання ж вичерпується вмілими та взаємоузгодженими діями учасників спільноти – community [1, с. 10-11].

Зважаючи на використання конструкту практик у множині, можна визнати його специфічність у якості наукової соціогуманітарної категорії. Практика – це радше щось індивідуально-емпіричне, практики ж – соціально верифіковані ритуали повсякденності, які здатні описати суспільство з різних ракурсів.

Соціально-психологічний же зміст практик можна побачити у тому, як вони діють у просторі «особистість (та, безперечно, усі її психологічні складові) – суспільство». Тут ідеться про реалізацію особистості в соціумі, про відносну структурованість її діяльності, психологічний комфорт в цілому. До того ж, концепт «соціально-психологічні практики» охоплює достатньо широкий спектр особистісного життєконструювання.

Виклад основних положень. Оскільки єдино достовірною реальністю – це людський досвід, то цілком доцільно застосовувати якомога більшу кількість наукових інструментів, придатних для розширення базису його вивчення. Звідси, дослідження змішаного типу є більш прийнятним у використанні, ніж кількісне або якісне окремо.

У соціогуманітарних науках змішані методи почали використовувати у середині 1980-х років переважно американські та британські вчені. Поширення якісних досліджень, визнання існування переваг і недоліків, притаманних як кількісним, так і якісним методам, формування міждисциплінарного простору з різними теоретичними обґрунтуваннями зумовило необхідність впровадження такої дослідницької основи, яка б відповідала потребам плінної сучасності.

Мультиметодологічні дослідження базуються на центральних припущеннях про те, що якісні й кількісні дані та їх збір суттєво розрізняються, маючи свої переваги та недоліки. На основі кількісного аналізу можна зробити висновки про зв'язки між даними, здійснити порівняння груп, а якісні дослідження здатні виявляти значення і глибинну сутність наукових питань.

Дослідження змішаного типу почали визнаватися як науково обґрунтована методологія завдяки розвідкам Б. Джонсона та Е. Онвугебузі. Виходячи з результатів аналізу авторами дев'ятнадцяти термінів, які належать провідним вченим в царині змішаної методології, було запропоновано під дослідженнями змішаного типу розуміти такі, в яких поєднуються елементи якісного та кількісного підходів (якісні та кількісні техніки збору даних, методи аналізу, способи підведення підсумків) для розширення дослідницьких цілей, поглиблення розуміння досліджуваної проблеми та покращення доказової бази зроблених висновків [11].

На сьогодні використання досліджень змішаного типу визначається додатковістю (визначення схожих та відмінних аспектів в отриманих результатах), ініціюванням (відкриття нових перспектив), розвитком (використання послідовного дизайну, де отримані результати визначають подальші методи) та розширенням (забезпечення широти знань про феномен) [11].

В контексті співвідношення якісного та кількісного підходів доречно говорити, в першу чергу, про спостереження та вимірювання. Якісний підхід в цілому та його окремі методи, по суті, в гуманітарних науках є способами спостереження. Тут мова йде не тільки про методи включеного або невключеного спостереження, але й про такі методи, як структуровані та напівструктуровані інтерв'ю, вивчення випадків (case study), узгодження концептів (concept mapping) та інші. Стосовно ж кількісного підходу, то він, безперечно, відповідає за вирішення задач вимірювання психічних процесів та явищ з отриманням Т- та Q-даних. І саме спостереження, а не вимірювання, є першим кроком добре проведеного дослідження. Вимірювання дає відповіді на питання «Що? Де? Коли? Скільки?», але не дає відповіді на питання «Як?» і «Чому?».

Загалом, паралельна стратегія застосування кількісних та якісних методів має на меті отримати широкий діапазон даних з проблематики, що вивчається, тому акцентування відбувається не на послідовності, а на відносній нерозривності часу збору даних. Внутрішня послідовність може лише бути продиктована логікою процедури пред'явлення методик досліджуванім. На нашу думку, доречніше було б спочатку запропонувати учасникам вимірювальні інструменти, а у заключній частині – якісні, хоча спостереження за досліджуваними (як наскрізний якісний метод) має бути присутнім протягом усієї процедури збору даних.

Висновки. Таким чином, доречність використання змішаної методології сучасних психологічних досліджень, неодмінно насичених міждисциплінарними конструктами, є абсолютно виправданою. Серед варіантів змішаних дослідницьких дизайнів конвергентна (паралельна) стратегія застосування якісних та кількісних методів для постнекласичного дослідження соціально-психологічних практик є найбільш прийнятною, адже дозволяє скомбінувати продукти аналізу відповідних методів, використавши переваги формалізованості анкет, тестів, опитувальників та глибини інтерв'ю й проєктивних малюнків, а також вирішивши проблему валідності результатів та їх адекватності щодо соціокультурного простору дослідження.

Список використаних джерел:

1. Волков В.В. О концепции практик(и) в социальных науках / Вадим Волков // Социол. исслед. – 1997. – № 6. – С. 9-24.
2. Кун Т. С. Парадигмы и структура научного сообщества / Томас Кун // кн. Структура научных революций. – М., 1993. – С. 7-18.
3. Лаба Л. Я. Способы интеграции качественных и количественных методов / Л.Я. Лаба // Социологические исследования. – 2004. – № 2. – С. 124-129.
4. Порти Р. Релятивизм: найденное и сделанное // Философский прагматизм Ричарда Порти и российский контекст / Отв. ред. А. Рубцов. М., 1997. – С. 24.
5. Biesta G. Pragmatism and the philosophical foundations of mixed methods research // Journal of Mixed Methods Research. – 2010. – Т. 1. – №. 1. – С. 48-76.
6. Bryman A. Integrating quantitative and qualitative research: how is it done? // Qualitative research. – 2006. – Т. 6. – №. 1. – С. 97-113.
7. Campbell D., Fiske D. Convergent and Diskriminant Validation by the Multitrait-

multimethod Matrix // Psychological Bulletin. – 1959. – № 2. – С. 81–105.

8. Creswell J. W. et al. Qualitative research designs selection and implementation //The Counseling Psychologist. – 2007. – Т. 35. – № 2. – С. 236-264.

9. Denscombe M. Communities of Practice A Research Paradigm for the Mixed Methods Approach //Journal of mixed methods research. – 2008. – Т. 2. – №. 3. – С. 270-283.

10. Edelbrock C., Crnic K., Bohnert A. Interviewing as communication: An alternative way of administering the Diagnostic Interview Schedule for Children // Journal of Abnormal Child Psychology. – 1999. – Т. 27. – № 6. – С. 447-453.

11. Johnson B., Onwuegbuzie A. Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come // Educational Researcher. – 2004. – №7 – С. 14-26.

12. Johnson B., Onwuegbuzie A. Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come // Educational Researcher. – 2004. – №7. – С. 21-22.

13. Lincoln Y. S., Lynham S. A., Guba E. G. Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences, revisited // Denzin HK, Lincoln YS. Handbook of qualitative research. USA: SAGE Publications, Inc. – 2011. – С. 191-206.

14. Morgan D. L. Paradigms lost and pragmatism regained methodological implications of combining qualitative and quantitative methods // Journal of mixed methods research. – 2007. – Т. 1. – № 1. – С. 48-76.

15. Morse J. Principles of Mixed Methods and Multimethods Research Designs // Handbook of Mixed in Social and Behavioral Research / ed. by A.Tashakkori and C.Teddlie. – London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2003. – С. 193-195.

ВЫБРАННЫЕ МЕТОДЫ РАБОТЫ С ЛИТЕРАТУРОЙ В ЛИЦЕЕ. ОБЗОР

Мажец-Юзьвицка Магдалина

*адъюнкт на кафедре дидактики литературы и польского языка
Люблинского католического университета Иоанна Павла II*

magmar@kul.lublin.pl

Введение

Методы обучения – один из важнейших элементов дидактического процесса. Учитель пользуется ими на каждом уроке. Большинство педагогов старается использовать разные методы, часто инновационные, благодаря чему их уроки становятся более интересными, и ученики более охотно участвуют в них.

В дидактической литературе мы находим множество определений методов обучения. Винченцы Оконь является автором одной из самых цитируемых. По его словам, метод обучения это систематически используемый способ обучения ученика, позволяющий достигать целей обучения, говоря другими словами, это определённые действия учителя и учеников реализованные сознательно с целью вызвать сложные изменения в личности школьников [Оконь, стр. 270]. Другие дефиниции методов это, напр., способы передачи и усвоения знаний [Нагайова, стр.

81], стратегии обучения и учения, конкретные действия учеников, способы руководства работой учеников [Квятковска-Ратайчак, стр. 354-355] и даже работа учителя в соответствии с определенными образцами, благодаря которым он вводит на уроке сведения и руководит их усвоением [Крушевски, стр. 186]. Методы, особенно те, которые имеют обширную структуру, для реализации которых необходимо один или несколько уроков, помогают учителю, указывая порядок, в котором должны проводиться занятия. То что несомненно характеризует методы, это их целеустремленность, повторяемость и возможность использовать их много раз.

На уроках учитель обычно использует как минимум два метода обучения. Их рациональное объединение, будь то на одном уроке или во всем учебном процессе, определяется в литературе как полиметодическое обучение. Стоит отметить, что некоторые методы функционируют независимо (напр., лекция или мозговой штурм), в то время как другие (главным образом, методы «просмотра» - ученик должен что-то посмотреть) требуют использовать дополнительные действия. Фильм или картина, просматриваемые учащимися, должны быть прокомментированы, объяснены и может быть оценены преподавателем [Нагайова, стр. 82].

Методика обучения литературы является предметом особой заботы учителей польского языка. В связи с этим педагоги ищут новые стратегии обучения и решения проблем, которые помогают в анализах и интерпретациях разных литературных произведений. Ценные советы в этой области дают дидактики литературы, в том числе Кароль Ляуш, Мария Нагайова, Божена Хжонстовска, Зенон Урыга, Мечислав Лоек, Данута Бернацка, Мария Квятковска-Ратайчак, Станислав Бортновски и Анна Янус-Ситаж. В их работах и статьях учителя польского языка могут найти предложения таких способов работы с литературными текстами, чтобы молодые люди охотно и смело обращались к ним, а тексты заставляли бы их внимательно и научно задуматься.

В следующей части статьи я сделаю субъективный обзор современных методов работы с литературой, обращая особое внимание на те, которые я использовала в своей работе с молодежью лица, и те, которые я считаю наиболее интересными и полезными для современного учителя польского языка. В своей статье я разделила методы на традиционные и активные.

Традиционные методы работы с литературой

К первой группе принадлежит метод экспликации текста, популярный, особенно в образовании на западе. Экспликация принадлежит к методам, которыми пользуются преподаватели в университетах во время лекции, поэтому это учитель активен – особенно в начале ее использования. Этот метод может быть использован, когда необходимо показать ученикам, как анализировать и интерпретировать сложный текст, с которым они сами не могут справиться. Задача преподавателя польского языка состоит в том, чтобы выбрать соответствующее произведение и его анализ, то есть

составить на его основе интерпретационное высказывание. Действиям учителя дается соответствующий порядок:

1. Предварительные действия, к которым принадлежат: тщательное и четкое прочтение текста; формулировка основной идеи или интерпретации гипотез (их может быть несколько); указание особенностей композиции произведения; поиск доминанты настроения; поиск контекстов: попытка вставить текст в исторический, литературный и биографический фоны.

2. Конкретные действия: проверка гипотез; изучение различных уровней организации текста (звучание, подбор и значение слов, типы предложений и композиция важнейших фрагментов, средства художественного выражения).

3. Заключительные действия, которые включают: оценку произведения, окончательные выводы и подведение итогов работы с выбранным текстом.

Стоит добавить, что учителю не нужно обсуждать текст линейным способом, то есть читая предложения по очереди. Он может выбирать проблемы, которые будет подробно обрабатывать. Его цель – показать ученикам один из возможных образцов, как в определенном порядке, говорить о том, что читатель понял из данного текста [Лябуда, онлайн].

Работа с методом экспликации имеет три основных значения: позволяет слушателям и подготовляющему высказывание познакомиться с трудновосприимчивым текстом; хорошо разъясненное произведение всегда в какой-то степени привлекает внимание слушателей; показывает, как должен выглядеть хороший комментарий к тексту. Учитель объясняющий образцовым способом, передает ученикам информацию о его ожиданиях от тех, кто в будущем будет предпринимать подобные действия.

Следующим традиционным методом работы с литературой является документальный анализ. Объектом рассмотрения – то есть анализа и интерпретации – здесь выступает литературное произведение. Действия вокруг этого метода основаны на анализе произведения: внимательном его чтении и тщательном рассмотрении. Этим методом руководит учитель, и это он задает вопросы, но важно, чтобы каждый ответ ученика основывался на цитатах. Работа этим методом учит ответственности за слово и подведенные итоги, а также чтения с пониманием. Способы, используемые в работе этим методом, это чаще всего – разговор, работа под руководством, анализ проблемы [Лябуда, онлайн].

Близка к этому методу является работа с научной монографией, смысл которой объясняется уже самим названием. Её использование на уроках польского языка приводит к работе ученика с научным текстом, выбранным преподавателем (напр., критико-литературным, теоретико-литературным, историко-литературным), чтение а потом анализ которого расширят знания ученика по этой теме, дополняя информацию о генезисе текста, его приеме читателями, авторе, контекстах, сквозь призму которых следует его читать. Важно, чтобы до начала действия ученик получил инструкцию от учителя, что искать в тексте, что с ним делать, что нужно

выписать, на что обратить внимание. Этот метод хорошо проверится среди учеников классов с гуманитарным уклоном, в работе с одаренным учеником или на дополнительных занятиях, развивающих гуманитарные интересы учеников.

Стоит также вспомнить группу традиционных методов, которые служат точному изучению текста. К ним относятся:

- филологический метод, основанный на чтении и комментировании текста преподавателем, во время высказывания учителя ученики должны не только слушать, но и запоминать, делать заметки или задавать вопросы; этот метод также носит в дидактике название структурного метода; учитель польского языка должен помнить о том, чтобы сохранить правильный теоретический и литературный порядок: начать с описания текста, а затем проанализировать его и представить выводы интерпретативного характера [Ляуш, стр. 223-224].

- объяснительный метод, известный также под названием «эксегеза», начинается с чтения текста учителем, потом желающими учениками, а затем происходит подробный совместный языковой, словарный и дельный комментарий текста, объяснение слов, непонятных выражений, сложных и неоднозначных вопросов [Ляуш, стр. 224-225].

- метод интерпретации, основанный на попытках прочитать литературный текст с точки зрения содержащихся в нем проблем, используя контексты, выступающие в тексте, напр. биографический, историко-литературный, исторический, философский, культурный [Коц, стр. 309-327]; работа этим методом указывает стоимость обсуждаемого текста и его значение в литературе.

- эвристический метод анализа, основан на том, что ученики сами интерпретируют и оценивают произведение; литературный материал, обсуждаемый на уроке, должен быть разработан на основе вопросов, заданных учителем в форме иерархических вопросов; в этом методе учитель польского языка выполняет вспомогательную функцию, особенно во время столкновения с трудностями, задавая дополнительные вопросы; работа этим методом, учит литературному мышлению, развивает способность рассмотрения текста, самостоятельно выводить итоги, показывая связь между литературой и жизнью [Ляуш, стр. 233-240]

- проблемный метод, который согласно названию, используется учащимися для анализа вопросов, заданных учителем; его можно использовать непосредственно перед обсуждением работы (его цель – привлечь внимание учащихся к темам, обсуждаемым на следующих уроках посвященных тексту) или после обсуждения – тогда его цель состоит в систематизации знаний о тексте, повторении и закреплении информации.

Активные методы работы с литературой

Первый из них это метод «первого впечатления», который заключается в самостоятельных высказываниях учеников на тему обсуждаемого текста,

в поставленных учениками вопросах и возможных спорах. Самые важные здесь индивидуальные чувства и первые впечатления. На их основе появляется интерес к произведению, автору и литературным вопросам в целом. Бывает, что этот метод сводится к чтению вслух и прослушиванию текста, чтобы пробудить воображение, вызвать эмоциональные реакции у читателей и слушателей и найти личный ответ на ценности, которые представляет этот текст. Близким к этому методу является также свободный разговор о тексте, в котором большое значение имеют не только первые впечатления после прочтения, но и спонтанность высказывания. Тогда ученик выступает в роли внимательного читателя и критика [Ляуш, стр. 230-233].

Форум критиков – еще один способ активизации учеников, которые очень хорошо использовать на уроках с литературной на уровне лица. Работа с этим методом заключается в том, что учитель выбирает трех-четыре человек, задача которых – публично обсудить литературный текст. Они входят в различные роли, напр., литературоведов, историков и артистов. Свои мнения они выражают с точки зрения человека, в роли которого они выступают. Учитель – следит за тем, чтобы у каждого критика было определенное время, чтобы высказаться, чтобы участники форума не мешали друг другу и не перекричали друг друга. У критиков также должно быть время для обмена мнениями с другими. Ученики непосредственно не участвующие в дискуссии, могут выполнять другие роли, напр., журналистов, задающих вопросы, литераторов, которые не согласны с мнениями участников или представителей различных культурных сред [Бортновски 1998, стр. 177].

Близкий упомянутому выше методу, из-за необходимости исполнять учениками определенные роли, является метод литературного суда. Его суть заключается в организации классного спектакля, особенно в неоднозначных ситуациях в оценке проблем или литературных героев. Учащиеся в этом проекте, играют разные роли: литературного героя, которого будут судить, судьи, защитника, прокурора, свидетелей, состава присяжных, наблюдателей процесса. В игре могут принимать участие практически все ученики данного класса. Этот метод – из-за сложности и серьезности обсуждаемых проблем – больше всего подходит для работы со старшеклассниками.

Другим способом активации, на который стоит обратить внимание, является критический метод, предлагаемый, между прочим, Янусом-Ситаржем. Он заключается в том, что работая с учениками с новыми текстами, учитель вызывает у них интерес к комментированию и свободным разговорам о них. Книги для обязательного чтения рассматриваются как объекты размышления, а не только материалы для аналитических и интерпретационных упражнений, напр., в поисках средств художественного выражения и определения их функций. В результате возникают новые, свежие мнения касающиеся произведений. Ученики

преодолевают трудности в работе с литературой, учатся не бояться быть первыми критиками текстов. В работе этим методом роль преподавателя польского языка довольно важна. Он должен следить за соединением двух ситуаций: с одной стороны, помнить о необходимости нанести данный текст в традицию, а с другой – уважать свободу приема, которой пользуются ученики [Янус-Ситаж, 2012, стр. 74-84].

На уроках с литературой хорошо выполняют свою роль методы, описанные Бортновским. Дидактик из Кракова присоединил к ним, между прочим:

- вопросы ученика – метод, суть которого заключается в том, что задачей учеников является сформулировать несколько вопросов - гипотетического характера – автору анализируемого произведения или самому тексту; эти вопросы могут касаться разных слоев текста: звукового, семиотического, семантического, изобразительного и т. д.; ответы на них должны позволить учащимся лучше и полнее понимать текст; самые интересные ученические вопросы могут быть записаны на доске, и целью следующей части урока будет совместный ответ на них. [Бортновски 1998, стр. 177]

- интерпретационная гипотеза, понимаемая как исходная точка каждого размышления над произведением, рассмотренная и оцененная, которой правильность подчиняется оценке во время работы над текстом; ученики должны сформулировать как минимум несколько гипотез, которые затем должны быть доказаны в отношении к тексту, что обеспечит устранение фальшивых, неглубоких или чрезмерно интерпретируемых значений; этот метод показывает возможность многих способов интерпретации произведения, анализируемого на уроке [Бортновски 1998, стр. 176]

- метод аналогии, суть которого состоит в сочетании текста с выбранным произведением искусства, напр., с картиной, скульптурой, научным документом, дневником, фильмом [Бобиньски 2007; Бобиньски 2011; Бобиньски 2012]. Ученики следят за тем, какие отношения происходят между культурными текстами, как они дополняют друг друга, как сосуществуют, какие общие черты можно в них заметить, как они описывают похожие темы [Гродецка, Подемска-Калужа 2012]

- вступительный разговор, который Бортновски определил как исходную точку на уроках с литературой, идеей, приемом решающим о дальнейшем направлении занятий – он сравнил предварительные действия с «дрожжами, которые мы добавляем к пирогу перед выпечкой», подчеркивая, что это начало успеха обучения, но еще не полный успех [Бортновски 1997, стр. 4-14]; хорошо проведенный вступительный разговор не должен долго продолжаться; его несомненные преимущества это: создать правильную атмосферу урока, возбудить любопытство к обсуждаемому произведению, пробудить необходимость больше узнать на его тему, вызвать интерес к участию в обсуждении и даже позитивное отношение к литературе [Бортновски 1998, стр. 176].

Стоит добавить, что разговор является одним из наиболее известных

и наиболее часто используемых методов работы с литературой [Мажец-Юзьвицка, стр. 145-162]. Его значение подчеркивали, в частности Барбара Мырдзик [Мырдзик, стр. 80-88] и Ева Оглоза, которая обратила внимание на плохую, по ее мнению, схему уроков посвященных литературе. Обычно бывает так: учителя задают вопросы, и ученики дают на них ответы: короткие, общие, эллиптические, несколькими словами. Они редко спрашивают учителей польского языка о непонятных проблемах, редко спорят с тезисами, выдвинутыми на уроках. Учителя, однако, не хотят слушать учеников, особенно если у них другие взгляды, чем у преподавателей [Оглоза, стр. 39-55].

Тем временем, правильно проведенный разговор имеет возможность привлечь учеников к занятиям, при условии, что они прочитали обсуждаемый текст и достаточно знают его содержание, чтобы говорить о нем. В разговоре как методе служащем исследованию и комментированию прочитанного произведения можно выделить три этапа:

1. Подготовка к разговору: поставить цель чтения, указать наиболее важные или самые сложные фрагменты текста, обсудить вопросы к чтению, вызвать интерес к использованию дополнительной литературы, касающейся проблем, представленных в тексте, или представляющей интерпретационные курьезы [Бортновски 1974, стр. 127-132; Янус-Ситаж 2005, стр. 169-186].

2. Проведение разговора: представить мнения, реагировать на высказывания предыдущих ораторов (развивать способность слушать друг друга, что в лицее все еще является серьезной проблемой), цитировать мнения исследователей литературы, подготовить заметки.

3. Резюме разговора: делать выводы и подсказывать новые предметны областей для анализа.

Последние два метода активизации в работе над литературными текстами, на которые я обращаю внимание, связаны с их интерпретацией голосом. Первый это – метод первого образцового чтения произведения вслух [Ляуш, стр. 220-223]. Его использование имеет смысл только тогда, если первое чтение текста, в исполнении учителя или ученика, действительно является образцовым: безошибочным и выразительным. Плохой образец затрудняет понимание и переживание произведения. В работе этим методом можно использовать запись текста актерами. Другой метод исполнительного анализа – это выражение текста по другому, придавая ему соответствующую словесно-мимическую форму. Задача ученика перед произнесением текста – подумать о сценических возможностях (напр., в каком месте?, в какое время? и в каких обстоятельствах? можно выставить такое произведение –), и о настроении, которое может показать чтец. Чтение и декламация текста становятся одновременно способом познания произведения. Этот метод активизирует звуковое воображение, формирует чувствительность к форме, ритму и структуре текста [Ляуш, стр. 251-253].

Резюме

Представленные в статье методы работы с литературной, можно успешно соотнести к четырем современным школам анализа и интерпретации текста, которые помогают определить направления школьных действий по литературе. Это есть: структурализм, заключающийся в сосредоточении внимания исследователей на самом литературном произведении и его отдельных слоях [Бужиньска, Марковски 2006]; герменевтика, которая является главной ценностью субъективности читателя, обеспечивая углубленный анализ текста в связи с заданием вопросов и поиском ответов [Бужиньска, Марковски 2006]; интертекстуальность, значит поиск в тексте фрагментов, относящихся к другим произведениям, жанрам, условиям, стилям, используя сравнительный анализ [Nucz 1995] и деконструктивизм, выражающийся в чрезвычайно внимательном чтении, в поисках аналогов между литературой и искусством, историей, философией, переводом текста из одного типа знаков в другой [Пильх 2003, Бужиньска 2001].

Современный учитель может пользоваться многими действительно ценными методами, дидактическими играми и методами работы, благодаря которым его уроки будут очень интересными и успешными. Однако важна прежде всего методологическая осведомленность педагога, знание как традиционных, так и активных методов, а также интерес к современным тенденциям обучения. Выбирая методы работы на уроке, учитель польского языка должен принять такой принцип преподавания, каким он хотел бы, чтобы его учили. Следует помнить, что ученикам часто нужно руководство и помощь в процессе работы с литературой. Если надо учитель должен уйти в тень, чтобы ученики могли поработать самостоятельно, чтобы сами решали о способах работы и времени, которое им нужно, чтобы подготовить конкретные сведения. Преподаватель может входить в роль наблюдателя, молчаливого советника, который с радостью принимает каждый небольшой успех своих учеников, такой как высказывание в дискуссии, прочтение с пониманием книги для обязательного чтения или написание хорошего сочинения на основе обсуждаемого литературного произведения.

Пусть на уроках литературы это ученик будет человеком, который трудиться. Пусть он оценить должным образом стоимость знаний и навыков анализа и интерпретации, приобретенных в школе. Пусть у него возникает ощущение, что стоит получать новые знания, а не только пассивно слушать учителя и воспроизводить переданные им знания, но и искать их в разных источниках, и пользоваться ими во время конкретных уроков. Пусть ученик убедится в том, что мир литературы может быть чрезвычайно интересным, когда кто-то правильно руководит процессом его изучения; что можно приобретать знания о литературе, участвуя в играх, работая с книгой или научным исследованием, думая, обсуждая, споря, активно слушая, пища или, наконец, задавая вопросы.

перевод: Анна Мажея

БИБЛИОГРАФИЯ

- Bernacka D., *Od słowa do działania: przegląd współczesnych metod kształcenia*, Warszawa 2001.
- Bobiński W., *Co wolno krytyce, to nie dydaktyce? Uroki i manowce wartościowania*, [w:] *Doświadczenie lektury. Między krytyką literacką a dydaktyką literatury*, pod red. K. Biedrzyckiego i A. Janus-Sitarz, Kraków 2012, s. 85-95.
- Bobiński W., *Film jako interpretant w szkolnym czytaniu literatury*, [w:] *Szkolne spotkania z literaturą*, pod red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2007, s. 101-125.
- Bobiński W., *Teksty w lustrze ekranu. Około filmowa strategia kształcenia literacko-kulturowego*, Kraków 2011.
- Bortnowski S., *Jak uczyć poezji?*, Warszawa 1998.
- Bortnowski, *Młodzież a lektury szkolne*. Warszawa 1974.
- Bortnowski S., *Wstęp [do:] Scenariusze pówariackie, czyli Poezja współczesna w szkole*, Warszawa 1997, s. 4-14.
- Burzyńska A., *Dekonstrukcja i interpretacja*, Kraków 2001.
- Burzyńska A., Markowski M. P., *Teorie literatury XX wieku: podręcznik*, Kraków 2006.
- Chrząstowska B. *Lektura i poetyka*, Warszawa 1987.
- Grodecka A., Podemska-Kałuża A., *Wielozmysłowość: filozofia i dydaktyka*, Poznań 2012.
- Janus-Sitarz A., *Aby chcieli i umieli czytać, czyli jak motywować ucznia do czytania lektur szkolnych*, [w:] *Doskonalenie warsztatu nauczyciela polonisty*, pod red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2005, s. 169-186.
- Janus-Sitarz A., *Nauczyciel w roli krytyka literackiego*, [w:] *Doświadczenie lektury. Między krytyką literacką a dydaktyką literatury*, pod red. K. Biedrzyckiego, A. Janus-Sitarz, Kraków 2012, s. 74-84.
- Koc K., *Literatura i konteksty*, [w:] *Innowacje i metody. W kręgu teorii i praktyki*, t.1., pod red. M. Kwiatkowskiej-Ratajczak, Poznań 2011, s. 309-327.
- Kruszewski K., *Metody*, [w:] *Sztuka nauczania...*, Warszawa 2007, s.
- Kwiatkowska-Ratajczak M., *Metody*, [w:] *Innowacje i metody. W kręgu teorii i praktyki*, t.1., pod red. M. Kwiatkowskiej-Ratajczak, Poznań 2011, s. 354-355.
- Labuda A. W., *Eksplicacja tekstu*, <http://hamlet.edu.pl/labuda-eksplicacja> [dostęp: 10.04.2017].
- Lausz K., *Podstawowe problemy współczesnej metodyki literatury*, Warszawa 1970.
- Łojek M., *Z dydaktyką literatury na co dzień*, Bydgoszcz 2004.
- Marzec-Jóźwicka M., „Ze słabością łamać uczmy się za młodu”, *czyli jak rozmawiać z nastolatkiem o literaturze XIX wieku*, [w:] *Nowe odsłony klasyki w szkole. literatura XIX wieku*, pod red. E. Jaskółowej i K. Jędrych, Katowice 2013, s. 145-162.
- Myrdzik B., *Lektura jako dialog. Jak rozmawiać o tekstach literackich na lekcjach języka polskiego w szkole średniej*, „Język Polski w Szkole Średniej” 1994-1995, z.3, s. 80-88.
- Nagajowa M., *ABC metodyki języka polskiego dla początkujących nauczycieli*, Warszawa 1995.
- Nycz r., *Tekstowy świat*, Warszawa 1995.
- Ogłozza E., *Metody aktywizujące w edukacji polonistycznej (kilka przykładów)*, *World Journal of Theoretical and Applied Sciences* 2015, nr 1 (2) *Homo kreator w wymiarze społecznym, kulturowym i ekonomicznym w XXI wieku*, pod red. O. Gogolin i E. Szymika, Gliwice 2015, s. 39-55.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1983.
- Pilch A., *Kierunki interpretacji tekstu poetyckiego. Literaturoznawstwo i dydaktyka*, Kraków 2003.
- Uryga Z., *Godziny polskiego. Z zagadnień kształcenia literackiego*, Warszawa-Kraków 1996.

ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ АНГЕЛА ГРИНЧАРОВА

Михайлова Аліса Олександрівна

*студентка ОНУ імені І. І. Мечникова
spakos@ukr.net*

Науковий керівник –

д. філос. наук, проф. І. В. Голубович

Болгарська філософська традиція зародилася в епоху Першого Болгарського царства зі спроби болгарських мислителів створити світогляд і теоретичну систему моральних цінностей. Глибокі думки хана Омуртага є першим аксіологічним підходом до цінностей, створеними болгарами; законодавство хана Крума має етичну орієнтацію [1, с.5]. Ці перші кроки стають філософією, яка вирішує разом із суто болгарськими проблемами і головні проблеми людських цінностей, і світогляду, що тим самим об'єднує болгарський народ із загальною європейською культурою. Болгарські філософські ідеї відразу стали зрілою філософією, глибоко і складно, осмислюючи проблеми буття, життя і свободи.

На початку філософської думки стояла система теоретичної побудови відносин і абстрактного сприйняття реальності, розкриття сутності людини та її буття в майбутньому. Болгарська філософська культура, заснована в середні віки Костянтином Філософом (Кирилом), також знайшла своє відображення в роботах діячів Преславської та Охридської шкіл [1, с.6]. Іоанн Екзарх створив болгарську філософську термінологію, перекладаючи твори Платона та Аристотеля в рамках Преславської книжкової школи. Його перу належить «Шестиднев», де ми знаходимо терміни, такі як: буття, воля, добро і зло, ество, думка, предмет, розум, властивість та сутність. Костянтин Філософ, не без підстав, вважається дійсним творцем історії староболгарської філософської думки, тому що він пропонує перше визначення філософії. Вона була проаналізована багато разів, і, не зважаючи на деякі відмінності в інтерпретації, всі дослідники одностайні в тому, що вона містить оригінальні онтологічні, гносеологічні та етичні принципи, які розкриваються в староболгарській філософії в середні віки [1, с.10].

Між іншим, одвічні болгарські цінності, такі як воля, неодноразово піддавалися утискам, придушувалися в різні часи завойовниками, яким належала болгарська земля і болгарська свобода. Пригнічений болгарський народ гостро відчував втручання в особисту незалежність. За часів турецького ярма всі області болгарської культури, у тому числі і філософія, відчують негативний вплив. Комуністичний режим на десятиліття відібрав у болгар їх головну цінність – свободу. Але пригнічення вкотре породило шалений опір і протидію.

Падіння соціалістичного режиму 1989 року стало новим національним відродженням, сприяло розвитку всіх сфер життя звільненого народу, у

тому числі і філософії.

Так, у чому ж полягає філософія свободи ХХІ століття? На це питання знаходимо відповідь у сучасного болгарського філософа, мислителя, викладача – Ангела Гринчарова, якого можна по праву назвати знавцем болгарських філософських цінностей. У контексті філософського аналізу життєдіяльності людини філософ розглядає питання волі. Говорить про необхідність відродження духовних цінностей у сучасному суспільстві, про залежність людини від обставин і життєвих колізій, у які потрапляв болгарський народ. Закликає не жити за принципом «особистість – ніщо, суспільство – все» [2]. Адже саме ми, особистості, і формуємо наше суспільство. Довге очікування результату (в нашому випадку – свободи), стверджує філософ, це програш. Досягти свободи можна тільки рішучою і самовідданою боротьбою [3, с.6].

Проблематику в досягненні волі в сучасному суспільстві Гринчаров вбачає в тотальному поширенні матеріалістичних ідей, з пануванням яких ми втрачаємо поняття, такі як: свобода, гідність, дух, ідея, доля, віддаючи перевагу «реальним речам» [2]. У сучасному суспільстві постає питання про те, що надає сенс існуванню. Так відбувається, що люди просто не розуміють, що таке воля, підмінюючи одвічні цінності швидкоплинними людськими потребами.

Таким чином, питання про свободу, стверджує філософ, є найважливішою темою не тільки філософії, але, перш за все, індивідуального людського існування, являючись головною запорукою щастя та успіху [2, с.26]. Ангел Гринчаров висвітлює життя сучасної людини з морально-етичної позиції, стверджуючи, що, не дивлячись на те, що ціннісна система орієнтирів змінюється так само стрімко, як і видозмінюється наше оточення, але традиції при цьому повинні залишатися непохитними, так як вони є орієнтиром на шляху людини до справжнього досвіду і дійсної свободи. У цьому сенсі традиція не позбавлює волі, а – сама по собі є квінтесенцією свободи – створює простір для її повної реалізації. Вона створює форми самосприйняття людини у вимірах істинної незалежності [2]. Закликає нас не тільки боротися за свободу, а й звертатися до витоків, тому що в наших традиціях, самоідентичності – є наша воля.

І якщо життя і свобода самі по собі є цінністю, тоді традиція є їхнім органічним доповненням, у якій зосереджені тільки досягнення, які сприяють «розміщенню» індивідуального існування в адекватних для неї формах. Добре зрозуміла традиція, яка містить у собі трудомісткі правила і стереотипи існування, звичай усталеного та упорядкованого життя, не є перешкодою для особистої волі. Навпаки, це його ґрунт, «крапка», «важіль», завдяки яким сучасне існування раптово і випадково гармонізує і відновлює у своїх ініціативах «краще» і «досконале», «ефективне», глибоко необхідне і дійсно важливе [2, с.26].

Виходячи з вищевикладеного, можна зазначити, що з моменту створення болгарської держави і до сьогодні, болгарських мислителів та

філософів споріднює прагнення віднайти шляхи щасливого майбутнього для свого народу шляхом збереження споконвічних філософських ідей, а саме – волі. Розмірковуючи над шляхами її досягнення, Гринчаров виводить концепції сучасної свободи. На його думку, це система цінностей, яка має на увазі активне не сприймання утисків прав людини, а відповідно рішучу протидію будь-яким чинникам, які обмежують волю людини. Сучасне суспільство не повинно бути позбавлене традицій, які, на думку філософа, і є справжньою свободою. Таким чином, можна стверджувати, що воля об'єднує в собі онтологічні, аксіологічні та правові аспекти.

Безумовно, можна зазначити, що ці парадигми застосовані не тільки виключно до болгарського народу, але й так само можуть бути розглянуті в контексті будь-якого сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бъчваров М. «Шестодневът» на Йоан Екзарх български (светоглед и етика) // Екзарх Й. Шестодневът / Йоан Екзарх; прев. от старобъл., послеслов. Н. Ц. Кочев. – София: Наука и Изкуство, 1981. – 376 с. – Електрон. аналог друк. вид. – режим доступу: http://www.promacedonia.org/je/je_predg.htm (дата звернення: 24.03.2018)
2. Грынчаров А. Българската душа и съдба. – София: Изток-Запад, 2007. – 172 с.
3. Грынчаров А. Изворите на живота. – София: Изток-Запад, 2009. – 517 с.
4. Грынчаров А. Изкуството да се живеем. – София: A&G, 2003. – 215 с.

PSYCHOLOGICZNE ASPEKTY OKAZANIA OSOBY. ZMIENNE SZACUNKOWE WPLYWAJĄCE NA IDENTYFIKACJĘ

Michałowska–Kubś Aleksandra

*Uniwersytet Wrocławski, doktorant, Wrocław
a.michalowska.kubs@gmail.com*

Okazanie to stosowana w prawie forma identyfikacji na podstawie specyficznego śladu – śladu pamięciowego. Jest to zarówno czynność procesowa jak i kryminalistyczna, opierająca się na pamięci rozpoznawczej danej osoby będącej nośnikiem śladu powstałego w związku z jakimś wydarzeniem [12, s. 110–119].

Okazanie jest zagadnieniem ważkim z różnych względów, m.in. w związku z tym, że „drugą połowę XX stulecia w naukach sądowych znamionowały bowiem i zdominowały dwie główne metody identyfikacji: analiza DNA oraz właśnie identyfikacja osoby przez naocznych świadków (okazanie)” [12, s. 133]. Ze względu na częstość jego stosowania konieczne jest podniesienie wartości diagnostycznej tej czynności, ponieważ pomyłki zdarzają się zbyt często, w skutek czego do więzienia trafiają niewinni ludzie.

Psychologia uważana jest za jedną z ważniejszych nauk zarówno w teorii,

jak i praktyce prawa [24, 17]. Również w przypadku okazania odgrywa ona bardzo ważną rolę od samego początku, zatem od spostrzeżenia, przez powstanie śladu pamięciowego i proces formowania się zeznań, aż do przeprowadzenia okazania właściwego, a nawet podczas rozprawy sądowej.

Warto zauważyć, że już sam fakt dowodu od naocznego świadka wpływa na ocenę jego winy. Eksperymentalna psychologia społeczna wykazała, że przecenianie przez sędziów trafności zeznań świadków jest zjawiskiem częstym [24, 17]. Tego typu badania przeprowadzała np. Loftus. W sytuacji dostarczenia badanym śladów pośrednich przemawiających za winą podejrzanego, 18% głosowało za tym, aby uznać go winnym, zaś gdy do tych informacji dodano jeszcze zeznania naocznego świadka – aż 72% było za skazaniem podejrzanego. Trzecia grupa również otrzymała zeznania naocznego świadka, które jednak zostały zdyskredytowane (w związku z dużą wadą wzroku i tym, że świadek w dniu przestępstwa nie miał ze sobą okularów). Mimo tego aż 68% badanych opowiadało się za uznaniem go winnym [s. 19, 131].

Podobny eksperyment potwierdził taką tendencję [23, s. 143 – 148]. Badani w roli ławy przysięgłych głosowali „winnym” w około 50% w sytuacji, kiedy otrzymali dowody pośrednie. Respondenci, którzy dodatkowo posiadali jeszcze zeznania naocznego świadka głosowali częściej za „winnym”, niż za „niewinnym”. Różnica pojawiła się w trzecim wypadku – badani którym dano dowody pośrednie oraz obalone zeznania naocznego świadka głosowali częściej za „niewinnym” niż za „winnym”. Ostatni efekt tłumaczy się, m.in. w ten sposób, że osoby wcielające się w rolę ławnika czują się w jakiś sposób oszukane, chcą „ukarać” stronę, która dostarczyła fałszywe zeznania. W tym przypadku konieczne byłoby przeprowadzenie dalszych badań, ponieważ jak wspomniano, efektu tego nie zaobserwowano we wcześniejszych badaniach, np. w przywoływanych powyżej [15, s. 116 – 119].

Odnosząc się bezpośrednio do czynności okazania, w literaturze przedmiotu wyróżniane są generalnie dwa rodzaje czynników psychologicznych wpływających na identyfikację sprawcy przez naocznych świadków. Są to zmienne szacunkowe (*estimator variables*) oraz zmienne systemowe (*system variables*) [7, s. 409 – 416].

Zmienne szacunkowe związane są głównie z osobą świadka i pierwszym etapem procesu pamięciowego, jakim jest zapamiętywanie informacji. Wyróżnia się wśród nich kategorie takie jak: stałe cechy świadka, cechy świadka możliwe do zmodyfikowania, styl prezentacji, stałe cechy obiektu oraz możliwe do zmodyfikowania cechy obiektu, warunki środowiskowe, a także czynniki działające po zdarzeniu [7, s. 409 – 416]. Zmienne systemowe natomiast dotyczą drugiego i trzeciego etapu procesu pamięciowego, czyli przechowywania i odtwarzania informacji. Można podzielić je na pięć czynników: instrukcję okazania, dobór osób do parady identyfikacyjnej, ubiór osób okazywanych, sposób prezentacji parady i zachowanie osoby prowadzącej okazanie [26, s. 31].

W niniejszy artykule omówione zostaną zmienne szacunkowe. Zaczynając od osoby świadka, ważne jest, aby przesłuchujący wiedział,

czego może oczekiwać oraz jak ludzie różnią się między sobą. W literaturze pojawiały się nawet typologie świadków, a najpopularniejszy był podział na osoby obiektywne – w swoich zeznaniach bez zabarwienia emocjonalnego, odzwierciedlające zdarzenia i subiektywne – przedstawiających fakty w sposób oceniający, emocjonalnie, w sposób relatywny [10, s. 96–100]. Inna spotykana typologia wyróżnia cztery grupy świadków: świadków opisujących (rzeczowo przedstawiają znane im fakty), wyjaśniających (do zeznania na temat zdarzenia dodają własne wnioski), skłonnych do dygresji (do opisu zdarzenia dodają liczne dygresje) oraz emocjonalnych (opisują zdarzenie przez pryzmat swoich emocji, uczuć) [23, s. 58]. Jeszcze inny podział wyróżniany jest ze względu na kryterium zdrowia psychicznego i jest to podział na: świadków normalnych, świadków chorych psychicznie oraz świadków na pograniczu normy i choroby psychicznej. Typologie spotkały się jednak z krytyką. Zarzucano im, m.in. brak naukowości, schematyczne, stereotypowe postrzeganie świadków, którzy mieliby cechy z danej kategorii. Pojawiało się pytanie o to, co mogłoby z tego wynikać – ocenianie ich zeznań z góry, przez pryzmat posiadanego wyobrażenia o danej grupie. Dlatego nakazywano dużą ostrożność w stosowaniu podziałów. Na przykład Hanausek był zdania, że „można przeprowadzać wśród świadków podziały, ale jedynie takie, które nie zakładają jakichkolwiek stałych apriorycznych ocen, a zwracają tylko uwagę przesłuchującego na niektóre elementy często (lecz nie zawsze) występujące przy uzyskiwaniu zeznań” [4, s. 60].

Wśród zmiennych szacunkowych oczywiście istotne jest zdrowie ogóle i stan narządów zmysłowych świadka. Wskazuje się natomiast na znikome znaczenie dla poprawności identyfikacji cech stałych takich, jak rasa, inteligencja czy cechy osobowości, co do których nie ma jednak jednoznacznego stanowiska [5, s. 135].

Podobnie w przypadku płci – przeprowadzone badania prowadzą do wniosku, iż nie można stwierdzić, że kobiety bądź mężczyźni są bardziej wiarygodnymi świadkami [6, s. 64 – 66]. Według niektórych badań panie w porównaniu do panów miałyby tworzyć bardziej szczegółowe, rozbudowane opisy, cechujące się trafniejszą oceną wieku czy wzrostu obserwowanych osób, ale też większą podatnością na sugestię [21, s. 183].

W badaniach nie wykazano również znaczącego wpływu zmiennych podlegających modyfikacji, m.in. uczestniczenie przez świadka w specjalistycznych szkoleniach (np. szkoleniu rozpoznawania twarzy). Inną kwestią jest natomiast pozostawanie w czasie zdarzenia pod wpływem jakichś substancji, np. alkoholu, którego określona ilość wpływa na postrzeganie, a także późniejsze przechowywanie informacji [21, s. 135].

Kolejny czynnik to wiek osoby spostrzegającej. Ogólna prawidłowość jest taka, że wraz z doświadczeniem, rozwojem inteligencji i wiedzy wzrasta również umiejętność spostrzegania i odtwarzania. Można więc powiedzieć, że „sprawność w spostrzeganiu i późniejsza zdolność do rozpoznawania są wprost proporcjonalne do wieku” [6, s. 67]. Trzeba jednak zwrócić uwagę na zmiany związane ze starzeniem się, tzw. zmiany starcze, które są indywidualne

dla każdego człowieka. Wpływają one m.in. na podzielność i selektywność uwagi, zdolność zapamiętywania, sztywność myślenia i in. Należy zachować szczególną ostrożność zwłaszcza przy ocenie zeznań osób starszych powinno się uwzględnić cały kontekst, historię życia, czynniki takie, jak wykształcenie, zawód czy szeroko rozumiana aktywność [6, s. 67– 67].

Podobne wnioski jak w przypadku wieku dotyczą samej twarzy – elementu bardzo istotnego przy rozpoznawaniu. Uważa się, że wraz z wiekiem, także uwzględniając zmiany starcze, wzrasta jakość identyfikacji twarzy, dzieci natomiast rozpoznają je najslabiej. Badania dowiodły również, iż pamięć rozpoznawcza twarzy jest pamięcią stosunkowo trwałą, zwłaszcza w odniesieniu do osób zarówno bardzo atrakcyjnych jak i bardzo nieatrakcyjnych, najmniej pamiętane w związku z upływem czasu są buzie „nijakie” [27, s. 136–139]. Udowodniono także, że obiekty mające „wyższy stopień organizacji”, czyli m.in. właśnie twarze czy całe postaci, zapamiętuje się lepiej niż poszczególne części czy cechy osoby, np. ludzie rozpoznają osoby, które znają, mimo iż najczęściej nie potrafią rozpoznać czy wskazać jakichś konkretnych elementów wyglądu ciała [4, s. 58 i nast.].

Interesujący w kontekście okazania jest również wpływ wieku świadka – rozpoznającego na prawidłowość identyfikacji. Badania wykazały, że – jeśli podejrzany jest w paradzie – osoby starsze nie różnią się w jego identyfikacji od młodszych [20, s. 338–345]. Sytuacja ulega jednak zmianie, jeśli podejrzany nie bierze udziału w okazaniu – wtedy osoby starsze statystycznie częściej są skłonne wybrać kogoś, kto jest niewinny, dokonać fałszywego rozpoznania. Są dwa sposoby wyjaśnienia tego zjawiska – jeden związany jest z naturalnymi procesami starzenia się i osłabieniem czynności poznawczych, np. mniejszym różnicowaniem podobnych zdarzeń. Drugi wiąże się z procesami metapoznawczymi i społecznymi, takimi jak rozumienie poleceń, procedury, kontekstu zadania. Podobne zależności jak w przypadku osób starszych zaobserwowano u małych dzieci [29, s. 134].

Co ciekawe zauważono również zależność między wiekiem rozpoznającego i rozpoznawanego – w przypadku, gdy wiek ten jest zbliżony, rozpoznający częściej dokonuje poprawnych identyfikacji. Natomiast w sytuacji, kiedy rozpoznający i podejrzany należą do innej grupy wiekowej w typowaniu pojawia się więcej błędów [27, s. 134 i nast.], przy czym jedne z badań wykazały, że taka zależność dotyczy tylko młodszych rozpoznających [5, s. 847–859].

Wśród czynników wpływających na proces formowania się zeznań w literaturze wymienia się również motywację. Należy wyjaśnić, że jest to proces wyznaczający cele oraz energię potrzebną do ich realizacji. Podwyższa ona sprawność działania, wpływa pozytywnie na spostrzeganie i pamięć. Zbyt silna motywacja może jednak powodować widzenie rzeczywistości w sposób odpowiadający motywom. Podobnie podczas samego okazania – zbyt duża chęć odnalezienia sprawcy i ukarania go może doprowadzić do błędnego rozpoznania [6, s. 69 – 71].

Dla formowania zeznań bez znaczenia nie pozostaje także stan emocjonalny.

Przeżywane emocje mają bardzo duży wpływ na procesy poznawcze. Ich zbyt duże lub zbyt małe nasilenie może być negatywne. Niewątpliwie lepiej pamiętane są zdarzenia mające nacechowanie emocjonalne w stosunku do tych, które takiego nacechowania nie posiadają. Jednak bardzo silne negatywne emocje mogą prowadzić do wyparcia zdarzenia ze świadomości w ogóle [zob. 2]. W nauce znany jest również tzw. „efekt lampy błyskowej”, który powoduje, że przy silnym pobudzeniu emocjonalnym wydarzenie zapamiętywane jest bardzo dokładnie, tak jakby było utrwalane np. aparatem czy kamerą. Działanie tego mechanizmu jest podważane i dyskutowane wśród psychologów, podobnie wiarygodność bardzo szczegółowych i detalicznych zeznań [18, s. 221 i nast.]. Mówiąc o znaczeniu emocji i pobudzenia dla zapamiętywania nie sposób pominąć prawa sformułowanego przez Yerkesa–Dodsona, które mówi o tym, że zarówno zbyt duże jak i zbyt małe pobudzenie nie sprzyja skupieniu uwagi i zdolności kodowania [19, s. 137 – 138]. Wpływ emocji na zapamiętywanie jest jednak kwestią bardzo złożoną. Badacze szczegółowo zajmujący się tym zagadaniem sformułowali teorię opierającą się na tym, czy uwaga osoby poddanej silnym emocjom skieruje się do wewnątrz czy na zewnątrz – na zdarzenie. W pierwszym wypadku sama sytuacja nie zostanie dobrze zapamiętana, w drugim natomiast w pamięci przechowywanych będzie wiele fragmentów zdarzenia [19, s. 137 i nast.]. Inni badacze uważają, że podobnie jak ma to miejsce w związku z tzw. efektem broni, elementy traumatycznego wydarzenia mogą być różnie zapamiętane w zależności od tego czy są centralne, czy drugorzędne [19, s. 137].

Liczne badania wykazują wpływ stresu na pogorszenie zapamiętywania wydarzeń. Valentine i Mesout przeprowadzili eksperyment, polegający na tym, że osoby odwiedzające londyński labirynt strachu (London Dungeon) poproszono o założenie przez wejściem pulsometrów. Miało to na celu sprawdzenie, u których osób zostanie zaobserwowany wyższy puls, co było w przytaczanym eksperymencie miarą niepokoju, stresu. Okazało się, że badani, którzy doświadczyli więcej stresu podawali mniej poprawnych opisów danego obiektu, więcej natomiast błędnych informacji i nieprawidłowych identyfikacji niż osoby o niższym poziomie stresu [25, s. 151– 161].

Takie eksperymenty – odbywające się w warunkach naturalnych – mają tę wartość, że pozwalają na obserwację tego, co prawdopodobnie dzieje się ze świadkiem prawdziwego przestępstwa oraz na wyciągnięcie wniosków, jakie czynniki i w jaki sposób mogą wpływać na prawidłowość i wiarygodność zeznań.

Stres może pogarszać również pamięć retrospektywną, co dowiodły badania Loftusa i Burns. W eksperymencie badani oglądali film przedstawiający napad na bank, przy czym w wersji dla pierwszej grupy była w nim obecna przemoc, natomiast w wersji dla drugiej grupy nie. Zaobserwowano statystycznie gorsze wyniki osób, które oglądały film z przemocą, a także niepamięć wydarzeń mających miejsce przed sceną zastrzelenia jednego z bohaterów – młodego mężczyzny (tzw. niepamięć wsteczna, *retrograde amnesia*) [14, s. 318 – 323].

Można mówić także o podatności na sugestie jako właściwości, która ma znaczenie dla zeznań jednostki. Od dawna wiadomo, że podatność na sugestie

nie jest cechą stałą, a ujawnia się w zależności od określonych warunków czy sytuacji. Jeśli chodzi o właściwości ogólne, to wykazano, że bardziej podatne na sugestie są dzieci (oprócz tych w wieku 13–15 lat, które zazwyczaj są nastawione krytycznie do wszystkiego), a także osoby w podeszłym wieku. Podążanie za sugestią nasila się także przy zmianach chorobowych czy po spożyciu środków odurzających. Silny wpływ mają także emocje, uczucia – łatwiej uwierzyć w winę osoby nielubianej niż kochanej [4, s. 32 – 35].

Znaczenie dla formowania się zeznań może mieć także sposób ubioru czy atrakcyjność spostrzeganych obiektów. Lepiej zapamiętywane są osoby atrakcyjne, wyróżniające się. Ponadto należy pamiętać, że ludzie często przypisują cechy osobowości w zależności od cech zewnętrznych, kierują się stereotypami, np. osoby brudne, ubogo ubrane bardziej kojarzone są z przestępstwami niż osoby eleganckie, w garniturze [6, s. 73 – 75]. Podobne znaczenie ma postrzeganie autorytetu – widoczne jest częste kierowanie się przez ludzi autorytetem i uleganie osobom, które go posiadają. Może to mieć zastosowanie także w sytuacji identyfikacji [6, s. 75 – 76].

Jak wspomniano wyżej, posiadane stereotypy czy uprzedzenia silnie oddziałują na postrzeganie świata i jego opisywanie, np. w zeznaniach. Stereotyp to struktura poznawcza składająca się z przekonań, wiedzy, oczekiwań wobec danej grupy. Natomiast uprzedzenie to zwykle negatywna postawa, przekonanie i dyskryminacja danej grupy. Stereotypy i uprzedzenia zwykle nie są uświadomione, „działają” automatycznie i mogą prowadzić do powstania fałszywych wniosków, np. na temat popełnienia przestępstwa. W związku z tym organy prowadzące postępowanie powinny zwrócić uwagę również na taką ewentualność [6, s. 76– 79].

Inną kwestią związaną z samą osobą świadka jest to, że może on mieć kłopoty z oceną różnego rodzaju miar, np. miary wielkości, długości. Przykładem tego, jak silne mogą być zniekształcenia, jest świadek, który oszacował odległość napastnika na około 15 metrów, a jak później wykazała wizja lokalna sprawca oddalony był o około 2 metry. W przypadku okazania osoby miara długości pojawia się, np. przy ocenie wzrostu podanej przez rozpoznającego (często bywa on zaniżany przez osoby dorosłe, a przeceniany przez dzieci). Inne miary dotyczą, np. określania kształtu, owalu twarzy na jakiejś skali, koloru włosów, stopnia nietrzeźwości czy wieku (tu pomyłki mogą wahać się do 5 – 8 lat) [4, s. 143].

Inną większą grupę wśród zmiennych systemowych stanowią czynniki związane z samym postrzeganym obiektem. W tym wypadku płeć czy rasa samego „obiekta postrzeganego” nie ma wpływu na dokładność rozpoznania osoby podejrzanej. Jak już wspomniano, znaczenie ma natomiast atrakcyjność twarzy takiej osoby – zarówno bardzo atrakcyjne jak i bardzo nieatrakcyjne twarze są lepiej rozpoznawane niż twarze „nijakie”.

Ważne są również cechy, które zwykle odgrywają dużą rolę podczas identyfikacji, np. zmiana fryzury, posiadanie dodatkowych gadżetów (np. okulary) lub ich brak w stosunku do sytuacji z przestępstwa. Mogą one znacząco

wpłynąć na rozpoznawalność. Spośród wymienionych duże znaczenie przypisuje się włosom. Fryzura i uczesanie to elementy wyglądu, na który wiele osób zwraca uwagę (27% badanych przypadków, dla porównania oczy i nos opisuje około 14%, a sam kształt twarzy – 13%) [22].

Niektóre czynniki mogą być silniej zakłócające, jeśli dojdzie do współdziałania elementów należących do dwóch grup: grupy stałych cech świadka oraz stałych cech obiektu. Jednym ze skutków może być tzw. efekt tendencyjności identyfikacji między płciowej (*cross-gender bias identification effect*), który wiąże się z gorszym rozpoznawaniem osób płci przeciwnej. Drugim jest tzw. efekt tendencyjności identyfikacji międzyrasowej (*cross-race bias identification effect*) [19, s. 138] – wiąże się on z gorszym rozpoznawaniem i różnicowaniem twarzy osobników innej rasy. Wynika to z „obcości” i bardzo rzadkiego kontaktu z przedstawicielami danej grupy. Podczas dłuższego przebywania w niej – zanika. Istnieją różne teorie na temat mechanizmów takiego efektu. Wcześniejsze odnosiły się do tego, że twarze ludzi innej rasy miałyby być niewłaściwie kategoryzowane, nowsze badania wskazują jednak, że przyczyną może być odmienne kodowanie twarzy swojej rasy i rasy obcej [11, s. 559 – 574].

Kolejny czynnik to styl prezentacji, czyli sposób w jaki świadek przedstawia swoje zeznania. Świadkowie wypowiadający się w sposób bardziej pewny wydają się również bardziej wiarygodni [19, s. 135 – 136], mimo że, jak wykazały badania, pewność świadka nie musi być i często nie jest trafnym wskaźnikiem jego wiarygodności („dokładności”) [19, s. 136]. Badacze dowiedli natomiast, że wskaźnikiem prawidłowego okazania może być szybkość z jaką świadek podejmuje decyzję. Wyniki eksperymentów prowadzą do wniosku, że osoby podejmujące decyzję w około 10–12 sekund robią to z 90% poprawnością. Jednak przeprowadzone później badania nie wykazały takiego efektu [28, s. 200 i nast.]. Wydaje się więc, że zagadnienie to wymaga dalszych badań.

Inna grupa czynników związanych z samym zdarzeniem wymieniana przez Czeczota, to czynniki obiektywne, które nie zależą od postrzegającego. Są to inaczej warunki środowiskowe, a wśród nich, m.in. warunki obserwacji, jej długość, czas, jaki upłynął od momentu spostrzegania, odległość od obserwowanego obiektu, większa ilość ludzi na miejscu przestępstwa czy efekt broni (*weapon focus effect*). Badania dowiodły, że pojawienie się w polu widzenia broni prowadzi do dokładnego zapamiętania samego przedmiotu, ale zubożenia jego otoczenia, np. twarzy sprawcy [13, s. 55–62]. Warunki obserwacji to także pora dnia, warunki atmosferyczne, oświetlenie. Czynniki te mogą wpłynąć na szacowaną wielkość, barwę, obiektu precyzyjność widzenia. Czas obserwacji natomiast decyduje o dokładności i możliwości zapamiętania cech przedmiotu obserwacji [zob. 4].

Przykładem tego, jak same warunki wpływają na możliwość późniejszej identyfikacji sprawcy jest badanie, w którym uczestnicy oglądali przestępstwo w warunkach złych (sprawca widoczny tylko przez 12 sekund, w kapeluszu zakrywającym włosy), umiarkowanych (sprawca również widoczny przez 12

sekund, w kapeluszu, włosy widoczne), i dobrych (sprawca widoczny około 20 sekund, bez kapelusza). Zgodnie z przewidywaniami poprawność identyfikacji była najgorsza przy złych warunkach– 33% dokładności, następnie w średnich– 50% i w dobrych 74% [19, s. 135 i nast.]. Jak widać różne warunki obserwacji sprawcy - w powyższym przykładzie związane z jego strojem, stopniem zakrycia twarzy oraz włosów - silnie różnicują wyniki.

Ważny jest także czas, jaki upłynął od momentu spostrzegania do momentu rozpoznania, zwłaszcza, że jest to czynnik na jaki organ prowadzący postępowanie może wpłynąć. Wielu badaczy uważa, że zapamiętany materiał ulega od pewnego momentu stopniowemu zapominaniu (*time delay effect*), w związku z tym im szybsze przypomnienie go, czy np. przesłuchanie świadka, tym większa szansa na uzyskanie dokładniejszych i wolnych od zniekształceń zeznań. Według niektórych stanowisk zapominanie jest najsilniejsze przez 30 minut od czasu zdarzenia, spostrzeżenia, później proces ten przebiega wolniej [zob. 4, s. 138]. Zależność między upływem czasu od zdarzenia, zapamiętania, a zapominaniem ukazuje tzw. krzywa zapominania, która została odkryta i zbadana przez Ebbinghaus [18, s. 200]. Są jednak również stanowiska odmienne, np. Hanausek uważa, że krótki upływ czasu pozytywnie wpływa na pamiętanie obserwowanego zdarzenia. Jego zdaniem najlepszy czas na przypomnienie, składanie zeznań to 2–3 dni po zdarzeniu, jednak nie więcej niż 7–8 dni [8, s. 717].

Powyższe rozważania ukazują, że podczas analizy dowodu z okazania należy zachować bardzo dużą ostrożność. Znane są sytuacje, w których świadkowie dokonywali błędnych identyfikacji nawet osób najbliższych [zob. 4, s. 145]. Natomiast zatrważająca jest wciąż ilość błędnych identyfikacji osób nieznanych, które miały być sprawcami przestępstwa, a często po latach spędzonych w więzieniu, dzięki innym dowodom okazywały się niewinne. Mnogość czynników, które mogą wpłynąć na spostrzeżenie i określone ukształtowanie śladu pamięciowego, a w konsekwencji również na rozpoznanie i jego wartość dowodową musi znaleźć miejsce w świadomości organów sprawiedliwości. Niestety ludzka pamięć i umysł są bardzo niepewne.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamczak S., Hanausek T., Jarosz J., *Kryminalistyka, zagadnienia wybrane dla studentów wydziału prawa*, cz. I, Kraków 1971.
2. Arntzen F., *Psychologia zeznań świadków*, Warszawa 1989.
3. Cutler B. L., Penrod S. D., *Mistaken Identification: The Eyewitness, Psychology and Law*, Cambridge University Press, New York 1995.
4. Czeczot Z., *Kryminalistyczna problematyka osobowych środków dowodowych*, Warszawa 1976.
5. Gruza E., *Okazanie. Problematyka kryminalistyczna*, Toruń 1995.
6. Gruza E., *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2012.
7. Gruza E., Goc M., Tomaszewski T. (red.), *Co nowego w kryminalistyce? – przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości*, Warszawa 2010.
8. Hanausek T., *Braki pamięciowe w zeznaniach świadków*, „Problemy Kryminalistyki” 1969, nr 82.
9. Havard C., Memon A., *The influence of face age on identification from a video line-up*:

- A comparison between older and younger adults*, „Memory” 2009, 17 (8).
10. Horoszowski P., *Kryminalistyka*, Warszawa 1958.
 11. Levin D. T., *Race as a visual feature: Using visual search and perceptual discrimination tasks to understand face categories and the cross-race recognition deficit*, „Journal of Experimental Psychology” 2000, 129, 4.
 12. Lisiecki M., *Okazanie– identyfikacja prowadzona przez organ procesowy czy też specjalistów lub biegłych*, „Jurisprudencja” 2005, t. 66(58).
 13. Loftus E.F., Loftus G.R., Messo J., *Some facts about “weapon focus”*, „Law and Human Behavior” 1987, 11.
 14. Loftus E. F., Burns, T. E., *Mental shock can produce retrograde amnesia*, “Memory & Cognition” 1982, 10.
 15. Loftus E. F., *Reconstructive memory. The incredible witness*, „Psychology Today” 1974, 8.
 16. Loftus E. F., *Eyewitness Testimony*, MA: Harvard University Press, Cambridge 1979.
 17. Łyczywek R., *Szkice z psychologii sądowej*, Szczecin 1998.
 18. Maruszewski T., *Psychologia poznania*, Gdańsk 2001.
 19. Memon A., Vrij A., Bull E., *Prawo i Psychologia. Wiarygodność Zeznań i Materiału Dowodowego*, Gdańsk 2003.
 20. Memon A., Bartlett J.C., Rose R., Gray C., *The aging eyewitness: The effects of age and delay upon younger and older observers*, „Journal of Gerontology: Psychological Sciences and Social Sciences” 2003, 58.
 21. Różnowska A., *Zależność spostrzegania osób od płci przedmiotu oraz podmiotu spostrzeżeń*, Słupsk 1987.
 22. Shepherd J.W., Ellis H.D., *Face recall–methods and problems*, (w:) Sporer S.L., Malpass R., Koehnken G. (red.), *Psychological issues in eyewitness identification*, New Jersey 1996.
 23. Sigler J.N., Couch J.V., *Eyewitness Testimony and the Jury Verdict*, „North American Journal of Psychology” 2002, 4, 1.
 24. Stanik J., *Związki psychologii z prawem*, „Przegląd Psychologiczny, 1985, 4.
 25. Valentine T., Mesout J., *Eyewitness identification under stress in the London Dungeon*, „Applied Cognitive Psychology” 2009, 23.
 26. Wójcik D., *Czynniki psychologiczne wpływające na wiarygodność zeznań naocznych świadków podczas okazania*, (w:) D. Moskal, P. Wąsik (red.), *Ślady pamięciowe. Aspekty psychologiczne i kryminalistyczne*, Kraków 2013.
 27. Wójcikiewicz J., *Psychologiczne aspekty oceny wartości diagnostycznej okazania osób*, (w:) J.M. Stanik (red.), *Z problematyki pracy biegłego sądowego psychologa*, Katowice 1981.
 28. Wójcikiewicz J., *Temida nad mikroskopem. Judykatura wobec dowodu naukowego 1993–2008*, Toruń 2009.
 29. Wójcikiewicz J., Błachut J., Szewczyk M., (red): *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Prof. T. Hanauska*, Kraków 2001.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА

*Носкова Маргарита Вячеславівна,
канд. пед. наук,
докторант НУ «Львівська політехніка»,
margaryta.v.noskova@lpnu.ua*

Стрімкий суспільний розвиток спонукає освітні системи до змін. Освітні реформи стали характерною ознакою переважної більшості держав світу. Активну фазу реформування освітньої системи останні роки переживає Україна. Прийняття Закону України «Про освіту» [1] та громадське обговорення проектів Закону України «Про повну загальну середню освіту» [2], концепції розвитку педагогічної освіти тощо

Педагоги, у цьому процесі посідають особливе місце. З однієї сторони, це особи, яким Богом і людьми дана можливість та право формувати майбутніх громадян своєї країни. Саме від вчителя залежить, якою людиною, фахівцем, колегою, керівником у майбутньому стане його вихованець. З іншої сторони, педагог, за своєю освітою, суспільним становищем, юридичними, фізичними та матеріальними можливостями є відображенням того суспільства, продуктом якого він є (минулого) і в якому живе тепер (теперішнього). «Вчителем школа стоїть», казав Іван Франко, саме від здатності та бажання змінюватись самому, реагувати на зміни часу, бути здатним випереджати його заради своїх учнів і залежить успіх освітньої реформи будь-якої країни. Швидкість або гальмування освітніх реформ залежить від того ЗАВДЯКИ чи ВСУПЕРЕЧ умовам та обставинам діє вчитель.

Одним з яскравих показників впровадження змін є інформатизація освіти, активне використання педагогами сучасних інформаційних технологій та інтернет-сервісів у освітньому процесі незалежно від освітнього типу та рівня освітнього закладу. У грудні 2011 року заступник Міністра освіти і науки України Б.Жебровський заявив, що «2011 рік став роком ліквідації комп'ютерної неграмотності вчителів» [3], щороку МОН України звітує про покращення матеріально-технічної бази закладів освіти, їх підключення до Всесвітньої Мережі та створення умов для розвитку цифрових компетенцій учнів. Спираючись на статистичні дані щодо стану забезпеченості закладів освіти комп'ютерною та периферійною технікою, підключення до Інтернету можна зробити висновок, що для педагогів України створені умови для активного використання ІКТ у своїй професійній діяльності та розбудові інформаційних освітніх середовищ. Однак, саме питання впровадження інформаційних технологій у роботу освітнього закладу, їх використання у процесі викладання предметів, питання професійної взаємодії педагогів, формування та розвитку інформаційного

середовища освітнього закладу залишаються найбільш затребуваними та актуальними для освітнянської спільноти.

За результатами опитування слухачів курсів підвищення кваліфікації вчителів шкіл, яке проводилось автором у 2016-2017 рр. та у якому взяли участь понад 1,3 тис. педагогів з 12 областей України, про потребу одержати початкові знання та навички використання ІКТ у процесі викладання навчальних предметів заявили 29% респондентів, поглибити свої знання та навички у даному питанні вважають за необхідне 57% респондентів. Більшість з опитуваних зазначили, що із задоволенням удосконалювали би свою професійну майстерність он-лайн, однак не мають для цього технічних можливостей та навичок, понад 80% опитаних педагогів ніколи не навчались дистанційно, майже 30% респондентів вважають, що використання ІКТ данина моді і не задовольняє реальних освітніх потреб педагога та учня.

Останні роки спостерігається стабільна тенденція до розшарування вчительської спільноти України на тих, хто всупереч всім проблемам намагається вчити учнів відповідно до потреб цифрового суспільства і тих, хто намагається обґрунтувати доцільність використання «класичних» форм та методів навчання в умовах класно-урочної системи через відсутність відповідних умов. Зокрема, впродовж тривалого часу найчастіше серед причин невикористання інформаційних технологій у професійній діяльності вчителі називають:

1. відсутність комп'ютерної техніки у класі, відсутність інтернет-зв'язку;

2. відсутність відповідних знань та навичок, через несистемність та короткотривалість тематичних курсів підвищення кваліфікації їх оглядовий характер та відсутність можливості відпрацювання практичних навичок;

3. відсутність мотиваційних важелів та стимуляції подібної діяльності педагогів зі сторони адміністрації;

4. відсутність у керівництва школи інформаційної компетентності на рівні, достатньому для оцінювання інформаційної діяльності педагогів тощо.

Також варто зазначити, що у більшості педагогів-учасників опитування превалює споживацьке ставлення до створення умов для використання ІКТ в професійній діяльності та пасивне ставлення до можливості самостійно підвищувати власну цифрову грамотність або інформаційну компетентність, здійснення певних кроків для облаштування власного робочого місця технічними засобами. Біля 60% опитаних вчителів вважають, що ці питання повинна вирішити держава, МОН України або місцева влада.

Натомість майже 40% педагогів зазначили, що вже не сподіваються на відповідні дії керівництва і самостійно вирішують проблеми відсутності необхідного обладнання та власного інформаційного розвитку. Приблизно третина з них самостійно шукають тематичні курси та навчальні посібники,

за власний кошт проходять навчання, купують навчальні та дидактичні матеріали, активно спілкуються із колегами у тематичних форумах та віртуальних професійних спільнотах тощо. Переважно – це громадсько активні педагоги, які проявляють активну позицію не лише у питанні інформаційного забезпечення та професійного розвитку. Однак, це лише біля 12% від загальної кількості опитаних.

Мусимо визнати, що збільшення кількості комп'ютерної техніки та швидкості Інтернету у школах не змінюють рівень готовності педагога до їх використання і не стимулюють вчителя до активного інформаційного саморозвитку. Тренінгові заняття для педагогів провідних цифрових компаній Intel та Microsoft, що масово проводились в Україні впродовж 2004-2016 рр., надали лише поштовх до змін, однак не могли, за своєю суттю, докорінно змінити ставлення до інформаційної грамотності педагога. Збільшення зарплат, що відбулось впродовж останнього року, не змінило загальної тенденції.

Отже, зміна ставлення до використання інформаційних технологій та впровадження освітніх інновацій вчителями у закладах загальної середньої освіти знаходиться в іншій, ймовірно ціннісній площині, розвиток якої, на даний момент, не підтримується на державному рівні. Відповідно, будь-яка самостійна діяльність педагога у питанні впровадження інформаційних технологій у своїй професійній діяльності стає не стимулом, а перешкодою для інших колег та загострює цифровий розрив між ними. І, у підсумку, гальмує процес появи та розвитку дієвого інформаційного середовища освітнього закладу.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

2. МОН пропонує для громадського обговорення проект Закону України «Про повну загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-zakonu-ukrayini-pro-povnu-zagalnu-serednyu-osvitu>

3. У 2011 році вдалося ліквідувати комп'ютерну неграмотність вчителів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/news/25644/>

ŹRÓDŁA I SKUTKI MOBBINGU W ORGANIZACJI

Ober Józef,

Adiunkt na Wydziale Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej
Jozef.Ober@polsl.pl

Sakiewicz Piotr,

Adiunkt na Wydziale Mechaniczno – Technologicznym Politechniki Śląskiej
Piotr.Sakiewicz@polsl.pl

Streszczenie. Niniejszy artykuł ma przybliżyć temat mobbingu w organizacji oraz wskazać rozwiązania problemu, zarówno w ujęciu instytucjonalnym jak również indywidualnym. W artykule przedstawiono informacje dotyczące odpowiedzialności za stosowanie mobbingu w organizacji oraz formy przeciwdziałania temu zjawisku.

Słowa kluczowe: mobbing, nękanie, prześladowanie, zastraszanie.

Key words: mobbing, pinch, persecution, intimidation.

1. Wprowadzenie

W światowej organizacji kapitał ludzki stanowi najważniejsze ogniwo niezbędne do rozwoju i uzyskiwania przewagi konkurencyjnej. By dobrze zarządzać personelem, należy ograniczyć występowanie patologii, którą bez wątpienia jest mobbing. Kwestia ta, dotyczy zarówno państw umiarkowanie i słabo rozwiniętych, jak również krajów o dużym stopniu rozwoju. Można przyjąć, że z zachowaniami mobbingującymi spotykamy się w każdym miejscu, w którym świadczona jest praca, gdyż mobbing w dużej mierze jest następstwem nierównej pozycji, jaka ma miejsce pomiędzy pracownikiem a pracodawcą. W Polsce o terrorze w miejscu pracy, mówi się stosunkowo od niedawna, ponieważ zjawisko to w świadomości społecznej nie jest tak rozpowszechnione jak w krajach Europy Zachodniej lub Stanach Zjednoczonych. Dodatkowo, nie przeprowadzono dotąd dogłębnych badań, które pozwoliłyby na określenie prawdziwej skali tego zjawiska oraz czynników warunkujących jego występowanie.

2. Przekrój cech psychologicznych i społecznych ofiar mobbingu

Zastalé badania nad ofiarami przemocy psychicznej w organizacji ukazują, że osoby te nie są słabe psychicznie czy też niezaradne w życiu. Ofiary mobbingu to najczęściej osoby niewyobraźalnie ambitne i pracowite, zaangażowane w powierzone im zadania i wykazujące chęci do ciężkiej pracy. Ofiara często bierze na siebie więcej obowiązków niż się od niej oczekuje. Zazwyczaj jest to osoba dobrze wykształcona, czasami lepiej niż jej przełożeni [7, s. 178-179].

Badania Dolnośląskiego Forum Stowarzyszeń i Środowisk Kobietych oraz Demokratycznej Unii Kobiet we Wrocławiu przeprowadzone w 2002 i 2003 roku, które objęły grupę 243 losowo wybranych osób, wykazały że częściej ofiarami mobbingu padają kobiety [2, s. 3]. Należą one do podwyższonej grupy ryzyka osób mogących stać się ofiarami mobbingu. Najczęściej są to kobiety, stroniące od relacji w miejscu pracy, szczególnie samotne, mieszkające z rodzicami, same

wychowujące dzieci lub będące w ciąży, często rozwiedzione, o silnej psychice, nie akceptujące terroru moralnego. Dezaprobują propozycje seksualne kolegów i unikają towarzystwa innych kobiet, zatrudnionych w firmie.

Kolejną kategorię wysokiego ryzyka stanowią osoby, które wyróżniają się pod jakimś względem od innych. Punktem zapalnym działań mobbingowych, może być nie tylko narodowość, pochodzenie, poglądy polityczne, wyznanie czy orientacja seksualna, ale również abstrakcyjny strój, dwubiegunowy stosunek do pracy lub dezaprobacja zwyczajów panujących w organizacji. Zachowania ogólnie uważane za pozytywne w miejscu pracy, takie jak sumienność i angażowanie się w pracę zawodową, również mogą być powodem napiętnowania w stosunku do takiej osoby. Jej kompetencje i ponadprzeciętne uzdolnienia, mogą być zagrożeniem dla kolegów czy przełożonym w ich dalszej karierze [1, s. 68].

Następną grupą wysokiego ryzyka są osoby w wieku przedemerytalnym, najczęściej są to pracownicy po pięćdziesiątym roku życia. Pomimo posiadanego doświadczenia i zaangażowania w pracę często nie wpisują się w obraz odmłodzonego personelu organizacji. Ze względu na fakt, iż formalnie nie można im akurat niczego zarzucić, przełożeni, aby nie ponosić niepotrzebnych kosztów wypowiedzenia ze względu na odprawę, posługują się metodami terroru psychicznego, wymuszając na niewygodnym pracowniku odejście z organizacji [3, s. 23].

Inną kategorią ofiar mobbingu są osoby młode, odznaczające się zapałem do pracy, dobrze wykształcone, władające kilkoma językami obcymi, po zagranicznych praktykach czy stażach, zagrażające starym pracownikom i przełożonym o ugruntowanej pozycji zawodowej. Przede wszystkim przełożeni kwestionują ich wysokie kwalifikacje, a głównym argumentem przemawiającym na niekorzyść młodych pracowników, jest małe doświadczenie zawodowego lub jego całkowity brak.

Również osoby o osobowości samotnika, stroniące od przynależności do grup pracowniczych, tak zwanych paczek czy formalnych stowarzyszeń lub związków mogą paść ofiarami mobbingu. Takie osoby, są izolowane ze środowiska pracowników i postrzegane jako outsiderzy. Łatwo zrobić z nich kozła ofiarnego i posądzić o błędy, których nie popełnili.

W ujęciu psychologicznym ofiary mobbingu można podzielić na dwa typy. Pierwszy to osoby mało asertywne, uległe, bezradne, nieumiejące zaprezentować własnego zdania, mało indywidualne i unikające konfrontacji. W dużej mierze zależne od innych, egocentryczne i wrażliwe. Denerwują one mobbera i poprzez swoją uległość, dają mu satysfakcję z podejmowanych działań terroru. Drugi typ jest zanegowaniem pierwszego, bowiem dotyczy osób nieprzeciętnie inteligentnych, lubiących dominować i przejawiających agresję. To osoby nastawione są na osiągnięcie sukcesów zawodowych i osobistych, kreatywne, barwne. Swoją postawą wzbudzają niepokój u przełożonych i współpracowników, gdyż mogą w łatwy sposób zagrozić ich stanowisku [1, s. 67].

3. Indywidualne, społeczne, organizacyjne i ekonomiczne przyczyny mobbingu

Najczęściej wymienianym powodem pojawienia się mobbingu w miejscu pracy jest konflikt między pojedynczymi osobami jak i grupami. W organizacjach podstawą konfliktów może być zespół cech osobowościowych sprawcy i ofiary. Możemy do nich zaliczyć brak umiejętności w rozwiązywaniu sporów i zatargów, niską samoocenę, skłonność do perfekcji, chęć dominacji, władczość, bezkompromisowość. Są to cechy, które utrudniają komunikację i sprawiają, że taka osoba jest odbierana jako mało życzliwa dla innych. Ofiary to najczęściej osoby posiadające charakter neurotyczny, a agresorów cechuje osobowość narcystyczna. Posiadane przez nich cechy indywidualne czynią z nich osoby podatne by stać się sprawcami lub ofiarami mobbingu [6, s. 83].

Do czynników społecznych zaliczyć możemy kontakt jednostki z otoczeniem. Żeby osoba stała się ofiarą mobbingu z powodu swojej osobowości, koloru skóry, tożsamości kulturowej czy płci, niekiedy wystarczy, by zajęła w określonej grupie społecznej wskazane miejsce. Wpływ na powstanie mobbingu ma również poziom przestępczości – w krajach o wysokim wskaźniku zabójstw, incydenty występowania przemocy w miejscu pracy są częściej identyfikowane, niż w krajach o mniejszym stopniu przestępczości. Zmiany ekonomiczne doprowadzają do restrukturyzacji przedsiębiorstw, co równocześnie powoduje poddenerwowanie wśród pracowników. Najbardziej ta sytuacja widoczna jest w organizacjach, gdzie może dojść do redukcji zatrudnienia. Mobbingowi sprzyjają także dynamiczne zmiany społeczne, takie jak obniżenie poziomu edukacji, zubożenie społeczeństwa, migracje społeczne, które mają wpływ na dezorganizację społeczną, powodującą rozpad mechanizmów chroniących pracowników [4, s. 85].

Również aspekt organizacyjny przyczynia się do powstawania mobbingu - słaby przepływ informacji, zła organizacja wykonywania powierzonych zadań, przeciążenie pracą, niejasno sformułowany cel pracy, brak pomocy, strategia nastawiona na rywalizację. Wskazać należy, że konflikt sam w sobie jest nieunikniony, czasami wręcz działa zbawiennie na organizację. To, co generuje powstawanie mobbingu w miejscu pracy to konflikt nie rozwiązany lub źle rozwiązany, który utrzymuje się od dłuższego czasu. Jeżeli w organizacji akceptowalna jest eskalacja konfliktu, działania mobbingowe będą tego naturalnym następstwem [9, s. 16].

Następnym ważnym elementem mającym wpływ na powstawanie zachowań mobbingowych jest obowiązująca struktura organizacyjna przedsiębiorstwa. Gdy w zakładzie pracy struktura organizacyjna jest mocno zhierarchizowana, podporządkowana sztywnym procedurom oraz rozbudowana, pracownicy, którzy mają pomysły na zmiany, chcą unowocześnić procedury, posiadają pęd do rozwoju, głośno wyrażają swoje zdanie czy opinie, mogą stać się ofiarami mobbingu. Powodem takich działań, może być poczucie zagrożenia ze strony współpracowników lub przełożonych. Osoby, które wyróżniają się innowacyjnym podejściem do pracy w takich strukturach są tłamszone i odbierane jako potencjalne zagrożenie. Również hermetyczność organizacji przyczynia się do powstawania zachowań mobbingowych. Osoby nastawione na

zmianę, która niewątpliwie jest jedyną pewną rzeczą w organizacji, które chcą wprowadzić nowe pomysły mogą spotkać się z atakami ze strony osób, które tych zmian nie chcą lub czują się nimi zagrożone [9, s. 17]. Bardzo często, gdy mamy do czynienia ze sztywną strukturą organizacji możemy zaobserwować, że styl zarządzania zasobami ludzkimi jest autokratyczny. Wymaga się od pracownika bezwarunkowego posłuszeństwa oraz bezwzględności wykonywania poleceń swoich przełożonych, równocześnie okazując zaangażowanie i oddanie. Również styl zarządzania personelem, który może przyczynić się do pojawienia zachowań mobbingowych, to zarządzanie oparte na rywalizacji pomiędzy pracownikami. Tego typu kierowanie opiera się na nierównym traktowaniu podwładnych, premiowane są tylko wyniki, pomija się aspekt zaangażowania w pracę, nastawienie tylko na jednostkę, a nie grupę, gdyż podkreśla się atuty i mocne strony pojedynczych osób. Tego typu sposób tworzenia władzy w firmie potęguje w pracownikach niezadowolenie oraz niechęć do siebie na wzajem, czego następstwem mogą być zachowania mobbingowe ze strony silniejszych jednostek w stosunku do słabszych. Takie działania mogą być jedynym sposobem na odreagowanie nagromadzonej frustracji pracowników, które wynikają z braku respektowania ich zaangażowania w pracę [13, s. 201]. Również słaba komunikacja w przedsiębiorstwie przyczynia się do powstawania mobbingu. Nieodpowiedni przepływ informacji, który nie obejmuje wszystkich pracowników, szum informacyjny oraz brak powiadamiania o ważnych sprawach dla organizacji, sprawia że nierealizowane są cele organizacji, co prowadzi do sytuacji konfliktowych. Brak racjonalnego rozwiązania konfliktu sprzyja pojawianiu się mobbingu. Komunikacja powinna pomagać w przekazywaniu informacji, odpowiadać na dylematy i zapytania personelu oraz być narzędziem do rozwiązywania konfliktów [4, s. 85]. Pozostałe ważne czynniki organizacyjne powstawania mobbingu to konflikt ról, czyli brak możliwości sprostanania różnym zadaniom, niezrozumiałość ról, w której pracownikowi nie skonkretyzowano celu danego zadania lub pracownik nie jest w stanie opisać swojej odpowiedzialności, brak odpowiedniej kontroli własnej pracy oraz monotonia pracy.

Do aspektów ekonomicznych powstawania mobbingu możemy zaliczyć nastawienie przedsiębiorstwa wyłącznie na osiągnięcie zysku bez względu na poniesione koszty. Znaczny nacisk kładzie się na produktywność pracownika i postępowanie obejmujące tylko kategorie ekonomiczne. Tego typu działania wiążą się z przedmiotowym traktowaniem pracownika, którego zadaniem jest tylko wykonywać swoją pracę bez względu na wszystko, musi pracować pod ciągłą presją czasu, a jego osiągnięcia są ciągle niewystarczające. Tego typu podejście, nastawione wyłącznie na cele, bez uwzględnienia czynnika ludzkiego może skutkować dręczeniem osoby, która chce się przeciwstawić takiej polityce organizacji. Dodatkowo, ofiarami działań mobbingujących mogą stać się osoby, które nie realizują oczekiwań zwierzchników co do wymagań i norm, za czym idzie brak spodziewanych wyników, co mogą wykorzystywać agresorzy. W tym wypadku mobbing może stać się sposobem zarządzania poprzez zastraszanie, w takiej sytuacji można mówić o mobbingu nie jako konsekwencji, ale wyborze

osoby sprawującej kontrolę [5, s. 247].

4. Skutki mobbingu dla ofiary i organizacji

Rozpoczynając rozważania na temat skutków mobbingu w miejscu pracy, przede wszystkim koncentrujemy się na perspektywie ofiary. Społeczeństwo informuje się za pomocą mediów o katastrofalnych, bardzo poważnych skutkach bycia poddawanym terrorowi w pracy. W efekcie mobbing jest postrzegany jako stresor, a w literaturze dotyczącej nękania w miejscu pracy oznacza często aspekt problematyki stresu. Zauważyć należy, że nie tylko ofiara ponosi koszty mobbingu, również organizacja stosująca techniki terroru lub zezwalająca na nie oraz społeczeństwo [5, s. 249].

Największe konsekwencje stosowania mobbingu w miejscu pracy ponosi ofiara. Odczuwa ona skutki dezorganizacji psychosomatycznej [4, s. 87]. Do najczęstszych następstw mobbingu należą:

● symptomy somatyczne, takie jak: bóle brzucha i głowy, nadmierny lub brak apetytu, bezsenność;

- poczucie gniewu, bezradności, lęku;
- mogące wystąpić choroby serca, nadciśnienie;
- nerwice, zaburzenia lekowe, stres, depresja;
- problemy z koncentracją;
- nieprawidłowości w relacjach międzyludzkich;
- popadanie w uzależnienia takie jak alkoholizm czy narkomania;
- popełnianie nieświadomie i niecelowo błędów;
- spadek produktywności i efektywności własnej pracy;
- problemy z pamięcią i zapamiętywaniem;
- zmniejszenie odczuwania satysfakcji z wykonywanej pracy;
- spadek zaangażowania w pracę [11, s. 41].

Mobbing wpływa również na pogorszenie funkcjonowania sfery osobistej ofiary. Nasilona agresja i zaburzenia emocjonalne prowadzą do pogorszenia stosunków z partnerem lub małżonkiem, czy dziećmi. Może nastąpić alienacja od bliskich, pogorszenie sytuacji materialnej, a nawet rozpad związku [10, s. 25].

Pojawienie się mobbingu w miejscu pracy niesie za sobą szereg nieprzyjemnych następstw. Oprócz aspektów indywidualnych, które dotyczą ofiary mobbingu, niekorzystne są również konsekwencje jakie ponosi pracodawca i organizacja, w której dochodzi do zjawiska mobbingu [9, s. 19-20]. Za wszelkie działania mobbingowe, zgodnie z prawem odpowiada pracodawca. Jeśli w zakładzie pracy pojawi się zjawisko mobbingu, pracodawca jest za nie odpowiedzialny bez względu na to, czy to on dopuszcza się technik terroru czy też jego podwładni. Nawet jeśli znajdzie się pracownik, który dopuścił się agresji, to i tak odpowiedzialność odszkodowawcza leży po stronie pracodawcy. Skutki finansowe wobec mobbingowanego pracownika leżą po stronie pracodawcy, gdyż jest on prawnie odpowiedzialny za przeciwdziałanie mobbingowi w miejscu pracy. Koszty te związane są z realizacją wyroków sądowych, długiej absencji chorobowej pracownika wynikającej z rozstroju zdrowia spowodowanego

terrorem psychicznym. Również działania mobbingowe przekładają się na zmniejszenie produktywności i efektywności pracy ofiary, a co za tym idzie ograniczenie wydajności organizacji. Ogół tych kosztów związanych z mobbingiem spoczywa na pracodawcy.

Mobbing jest zjawiskiem negatywnym, jeśli zostanie zdemaskowany lub istnieć będzie podejrzenie, że w danej organizacji ma miejsce, to od razu staje się negatywną wizytówką firmy. Osoby poszukujące pracy omijają taki zakład pracy z daleka, a kontrahenci i partnerzy handlowi wycofują się ze współpracy, gdyż nie chcą być kojarzeni z takimi praktykami i polityką. Utrata dobrego wizerunku skutkować może ogromnymi kosztami dla organizacji, gdyż znalezienie nowych partnerów i pracowników jest drogie i czasochłonne.

Wzrost rotacji pracowników jest również następstwem stosowania technik mobbingowych. Dla przedsiębiorstwa oznacza to czasowe i finansowe koszty poniesione na rekrutację i selekcję pracowników. Dodatkowo kosztem będzie przygotowanie nowego pracownika do pracy i przeszkolenie na aplikowane stanowisko. Nowy pracownik, w początkowej fazie zatrudnienia nie będzie osiągał wyników, które mógłby osiągnąć długoletni pracownik.

Mobbing przyczynia się również do spadku poziomu rozwoju organizacji. Cele organizacji schodzą na drugi plan, gdyż przedsiębiorstwo zajmuje się rozwikłaniem sporów dotyczących ofiary i agresora, zamiast skupiać się nad rozwojem firmy i pracowników. Ulega pogorszeniu atmosfera w pracy, która ma olbrzymi wpływ, na efektywność, wydajność i jakość pracy, za czym idą realne zyski organizacji.

Oprócz aspektu indywidualnego oraz organizacyjnego ważny, choć często pomijany jest również wymiar społeczno-ekonomicznych konsekwencji stosowania mobbingu. Możemy do nich zaliczyć:

- koszty leczenia i rehabilitacji ofiar mobbingu oraz ich rodzin;
- wypłaty odszkodowań z tytułu niezdolności do pracy;
- koszty procesów sądowych;
- spadek osób w wieku produkcyjnym na rynku pracy.

Dodatkowo wskazać należy, że występowanie mobbingu generuje ogromne koszty dla skarbu Państwa. Dramat osobisty ofiar terroru w miejscu pracy, przekłada się na występowanie patologii społecznych takich jak alkoholizm czy narkomania, ofiary częściej chorują na choroby układu krążenia, choroby psychiczne i depresje. Prowadzi to do rozpadu rodziny, samobójstw czy wypadków. Koszty związane z przeciwdziałaniem i zwalczaniem takich zjawisk poniesie państwo, czyli każdy podatnik [11, s. 43].

5. Sposoby i metody przeciwdziałania mobbingowi w organizacji

Mobbing to niebezpieczne zjawisko o skutkach społecznych, indywidualnych oraz organizacyjnych, które wymaga podjęcia specjalnych metod zapobiegawczych przez prawodawcę. Odnosi się to również do polskiego ustawodawcy, i tak podstaw prawnych do przeciwdziałania mobbingowi w miejscu pracy, możemy szukać w prawie pracy, prawie cywilnym, prawie karnym oraz konstytucji. Organizacja powinna bardzo poważnie podchodzić

do każdego przypadku mobbingu. Alarmująca sytuacja powinna być wnikliwie przeanalizowana, pod kontem wszystkich zachodzących okoliczności. Zarówno pod względem etyki jak i aspektu ekonomicznego, w interesie organizacji jest jak najszybsze sprawne przeciwdziałanie zachowaniom o charakterze mobbingującym. Polityka przedsiębiorstwa powinna w jasny sposób sygnalizować, że tego typu zjawiska są niepożądane i nietolerowane przez osoby kierujące firmą [8, s. 45].

Każda organizacja by działać sprawnie i przynosić zyski potrzebuje określenia pewnych zasad, które będą wyznaczały ramy jej działania. Zrozumiałe i wyraziste zasady aprobowane przez ogół pracowników są podstawą sukcesu każdej organizacji i powinny zawierać:

- spis podstawowych wartości i norm dotyczących zachowania;
- powszechne cele stawiane przez kierownictwo;
- scharakteryzowanie misji organizacji oraz zakresu prowadzonej działalności.

Pracownicy firmy powinni być traktowani jako inwestycja w rozwój przedsiębiorstwa, gdyż w obliczu wyzwań jakie niesie XXI wiek zmotywowany i wykwalifikowany pracownik stanowi zdecydowany czynnik przewagi konkurencyjnej i może być odpowiedzialny za sukcesy organizacji [8, s. 46].

Większe przedsiębiorstwa, ale zdarza się też że przedsiębiorstwa średniego szczebla, promują swoje cele i misję w postaci kolorowych broszur, reklam czy gazetek. Czytelnicy po zapoznaniu się z materiałami mają wyrobić sobie zdanie na temat wartości, jakie są promowane w danym przedsiębiorstwie. Organizacja nie powinna poprzestawać tylko na publikowaniu swoich deklaracji, ale przede wszystkim wcielić w życie prezentowaną filozofię. Należy zwrócić uwagę kardy zarządzającej na bezwzględne przestrzeganie norm i wartości przedsiębiorstwa i promowanie ich u zatrudnionego personelu. Jeśli będzie panować przyjazna atmosfera, a pracownicy postępować będą wobec siebie uczciwie i otwarcie to sprawiedliwe traktowanie będzie normą takiej organizacji. Dodatkowo, jeśli komunikacja między przełożonym a podwładnym jest oparta na partnerskim dialogu, nie ma mowy by w takiej organizacji wystąpiło zjawisko mobbingu.

Niewątpliwie preferowany styl kierowania w danym przedsiębiorstwie ma wpływ na występowanie zachowań mobbingujących. Odzwierciedla on możliwości i przemyślenia jak skutecznie wpłynąć na pracownika, by osiągnął wyznaczony cel gospodarczy. Pożądanym modelem jest kierowanie kooperatywne, gdyż jest ono najbardziej efektywne w budowaniu pozytywnej reputacji wewnętrznej przedsiębiorstwa. Personel zarządzający, który stosuje kooperatywny styl zarządzania rozsądnie ocenia każdą sytuację, opierając się na sumiennie zebranych informacjach i potrafi zmotywować zespół w czasie stagnacji na rynku. Nie boi się delegowania obowiązków, ponieważ darzy zaufaniem swoich podwładnych. Stosuje konstruktywną krytykę i motywujące pochwały. Komunikuje się w sposób jasny i zrozumiały, szanuje swoich podwładnych i jednocześnie sam jest przez nich szanowany. Kierowany w ten

sposób personel aktywnie tworzy pozytywny wizerunek firmy w otoczeniu [12, s. 105].

Innym aspektem, który może wpłynąć na zmniejszenie ryzyka wystąpienia zachowań mobbingowych jest szeroko rozumiana kampania informacyjna, o zagrożeniach jakie niesie za sobą zjawisko terroru w miejscu pracy. Pracodawca może realizować kampanię prewencyjną poprzez informowanie i wyjaśnianie wszystkich kontrowersji związanych z występowaniem tego zjawiska. Jednym z narzędzi, które ma do wyboru jest szkolenie swojej kadry, zarówno kierowniczej jak i pozostałego personelu. Może, on skorzystać z takich szkoleń jak:

- szkolenia dla kadry kierowniczej mające służyć usprawnieniu zachowań opartych na współdziałaniu, w szczególności treningi integracji społecznej i komunikacji oraz sztuka rozwiązywania konfliktów;

- szkolenia dla ogółu pracowników w dziedzinie otwartej komunikacji interpersonalnej;

- szkolenia dla ogółu pracowników w zakresie rozsądnego i społecznie akceptowalnego rozwiązywania konfliktów w miejscu pracy [8, s. 50-51].

6. Podsumowanie

Podsumowując, można stwierdzić, że mobbing dla jednostki jest aktem osobistego dramatu i naraża ją na występowanie dolegliwości psychosomatycznych i psychicznych. Organizację natomiast naraża na utratę dobrego imienia i reputacji, koszty związane z wypłatą odszkodowań oraz rekrutacją i selekcją nowych pracowników. Dla społeczeństwa, przede wszystkim oznacza to ponoszenie kosztów związanych z powrotem ofiary do zdrowia i prawidłowego jej funkcjonowania.

Polityka organizacji musi jasno strofować wszystkie przejawy zachowań mobbingowych. Agresor odpowiednio wcześniej powinien być poinformowany, że jeśli nie zakończy swoich niedozwolonych praktyk terroru zostanie ukarany poprzez nałożenie sankcji, a w przypadku braku reakcji zwolniony z zajmowanego stanowiska pracy. Należy zawsze egzekwować zapowiedziane następstwa, by skutecznie odstraszyć innych agresorów.

LITERATURA

1. Dąbrowska-Kaczorek M., Banasik P., *Jak wygrać z mobbingiem*. Wydawnictwo SPG, Gdańsk 2004.

2. Delikowska K., *Raport z badań na temat działań mobbingowych w miejscu pracy*. WRZOS, Społecznik, 7, 2004.

3. Drabek M., Merez D., Mościcka A., *Mobbing w środowisku pracy. Charakterystyka zjawiska, jego konsekwencje, aspekty prawne i sposoby przeciwdziałania*. Wydawnictwo Instytut Medycyny Pracy im. Prof. J. Nofera, Łódź 2005.

4. Erenkfeit, K., Dudzińska L., Indyk A., *Mobbing w środowisku pracy - opis zjawiska oraz jego skutki*. [w:] Medycyna Środowiska- Environmental Medicine, nr. 14(4), 2011.

5. Gamian-Wilk M., Grzesiuk L., *Mobbing w miejscu pracy. Przegląd wyników badań związanych z przejawami mobbingu, genezą i konsekwencjami*. [w:] Psychologia Społeczna, tom 11 3(38), 2016.

6. Izydończyk A., Kęsa A., *Mobbing w miejscu pracy jako przejaw patologii w procesie zarządzania*. [w:] Zeszyty naukowe Politechniki Łódzkiej, nr 1202, Łódź 2015.

7. Kozak S., *Patologie w środowisku pracy. Zapobieganie i leczenie*. Wydawnictwo Engram,

Warszawa 2009.

8. Kratz H. J., *Mobbing - rozpoznawanie, reagowanie, zapobieganie*. Wydawnictwo Helion, Gliwice 2007.

9. Kucharska A., *Mobbing - Informator dla pracodawcy*. Wydawnictwo Państwowa Inspekcja Pracy, Warszawa 2012.

10. Marciniak J., *Jak bronić się przed mobbingiem*. Wydawnictwo Ardeo, Kraków 2006.

11. Miedzik M., *Skutki mobbingu w miejscu pracy, dramat człowieka, koszty dla organizacji, wyzwanie dla społeczeństwa*. [w:] Zarządzanie Zasobami Ludzkimi, nr. 2, 2010.

12. Szwejca D., *Identyfikacja stylów zarządzania w aspekcie kreowania reputacji przedsiębiorstwa jako pracodawcy*. [w:] Organizacja i Zarządzanie, nr. 2(26), Gliwice 2014.

13. Zajac C., *Zarządzanie Zasobami Ludzkimi*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 2007.

ЕСКАПІЗМ ЯК ЯВИЩЕ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Поліщук Юлія Олександрівна

студентка НПУ імені М. П. Драгоманова

upolisss88@i.ua

Науковий керівник –

к.філос.н., доц. Русаков С.С.

Термін «масова культура» включає в себе сукупність культур, які панують в сучасному суспільстві. Цю сукупність становлять культура побуту, розваг та інформації. До складових масової культури входять ЗМІ, кінематограф, музика, образотворче мистецтво, мода та імідж. Вона загальнодоступна, зрозуміла для широкого кола людей, націлена на відпочинок від реальності буденної.

Характерною рисою масової культури є цікавість та інтерес, вона завжди затребувана, тому її продукти випускаються тиражовано і вживані різними верствами суспільства. Це в свою чергу вказує на комерційність.

Масова культура нині повністю відповідає запитам суспільства споживання і покликана на задоволення потреб обивателів. На суспільство здійснюється як позитивний, так і негативний вплив. Якщо говорити про позитивний, то вона привносить в життя людей певні моральні цінності, змушує задуматися про багато важливих речей і звертає увагу мас на першорядні проблеми людства. З іншого боку, масова культура згубно впливає на людську свідомість, заганяє у вузькі рамки стереотипів, заперечує духовне начало та часом зводить його до низького рівня.

Поряд з масовою культурою часто згадують таке явище як ескапізм – особливість, яка проявляється в бажанні уникати вирішення справжніх реальних проблем життя і прийняття відповідальності за допомогою відмови від дійсності в світ фантазій та ілюзій. Якщо проаналізувати

ескапізм як стан свідомості, то характерною є тимчасова зміна Я-концепції. Одним з ефектів цього, наприклад, буває підвищення самооцінки. Іншими словами, ескапізм багато в чому є втечею від самого себе.

Навіть уві сні людина майже не втрачає своєї ідентичності. Нехай вона на час повністю занурюється у власну фантазію і послаблюються здібності розуму. Однак уві сні Я-концепція не зазнає значних змін. Якщо наяву людина представляє себе дорослою, з високим рівнем IQ, рахунком у банку і власним автомобілем, то дуже малоймовірно, що їй присниться, ніби вона стала маленькою дівчинкою, що грає в пісочниці.

Механізм ескапізму багато в чому ґрунтується на мистецтві перевтілення власної свідомості в щось кардинально інше. Тут не спостерігається втеча від себе і своїх проблем. Однак, якщо уявляти себе дівчиною-ельфійкою з чудесної країни, це буде корінна, нехай і тимчасова, зміна Я-концепції.

Дуже часто люди «біжать» саме в казкові сюжети, світи супергероїв. Іноді це називають слідуванням «американської мрії». У такому світі зазвичай немає шкіл або університетів, люди не ходять на роботу, персонаж, яким ви себе уявляєте – безсмертний. Виявляється, що ти герой і своїми діями можеш врятувати світ. Красиву молодь не цікавить ваш соціальний статус, важливий внутрішній світ і здібності. Держава і закони присутні символічно і ніхто не наважується висміювати ваші недоліки.

Багато в чому ескапізм провокується саме людською культурою. З раннього дитинства діти занурюються в казкові світи, які населені говірливими тваринами, колобками, принцесами і т.п. Ця традиція, очевидно, походить від тієї обставини, що під казкові розповіді діти легше засинають.

Виростаючи, людина отримує доступ до інших «надбань» масової культури. Комерційний характер спонукає її творців задіяти різні технології залучення уваги. Типовим прикладом є казкова творчість англійського письменника і літературознавця Джона Толкіна. У своїй творчості він описує «вторинні світи», сформовані літературою та уявою, і розглядає їх з позитивної точки зору. Так читачі можуть схилитися до ескапізму навіть через несподіваний порятунок героїв і щасливі фінали.

Ескапізм можна розглядати в якості одного з видів психологічного захисту. Взагалі, немає нічого поганого, якщо людина у вільний від роботи час буде переглядати улюблений серіал. Погано тоді, коли ескапізм набуває форму звички, через що впливає на психічні особливості. Люди, в основному молодь, з головою йдуть в боротьбу за віртуальний соціальний статус. У грі значно легше досягти вершин успіху, ніж в реальному житті. Інша форма онлайн-ескапізму – віртуальне спілкування – можна просто трохи прикрасити себе чи взагалі видавати за іншу людину.

Варто також відзначити, що у свідомості людини формується ідеал – він неосяжний і це нормально, адже мотивує на саморозвиток. Якщо культура створює для людини ідеал, якого вона не може досягти в реальному бутті,

то це ще не привід звинувачувати культуру в створенні невротика, адже ідеал повинен існувати в свідомості кожної людини, а інакше не буде до чого прагнути. Людина без ідеалу – не повноцінна особистість, та завжди треба знати межу.

Загалом, вплив масової культури на суспільство різносторонній. З одного боку, вона допомагає адаптації та соціалізації, створює перешкоди, долаючи які, людина реалізує себе. З іншого, вона формує неможливість досягнення пропонованих нею ідеалів, і призводить до змін психічного стану особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Иванова Р. А. Культура масс или культура для масс? СПб, 2001. С. 71–72.
2. Флиер А.Я. Культура как фактор национальной безопасности. Общественные науки и современность. 1998. С. 66–78
3. Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия. ISBN, 2013.

ПОЯВА ТА РОЗСЕЛЕННЯ ПОЛЯКІВ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВЩИНИ

*Радзіцька Анастасія Сергіївна,
студентка ЧНУ імені Петра Могили
nastiaradzik@gmail.com
Науковий керівник – д.істор.н., доц.
Міронова Ірина Сергіївна*

На теренах Півдня України з давніх-давен проживають етнічні поляки. Але поява їх на Миколаївщині є досі нез'ясованим питанням. За однією з версій, вони з'явилися у регіоні як татарські полонені, за іншою – як важливі послы короля Речі Посполитої, вислані до Хана в Бахчисарай [3, с. 408].

Із 1569 р. малозаселена територія між Південним Бугом, Синюхою та Кодимою стала латифундією польських магнатів – Конецпольських, Потоцьких, Вишневецьких. Зокрема, однією частиною м. Первомайська (Голтою) володіли козаки, а іншою – Богополем – поляки. На початку XVII ст. у джерелах згадується село Кінецьпіль, назву якого пов'язують з іменем польського магната Станіслава Конецпольського. Також, за легендою, з ним пов'язують й назву мису Станіслав, але документальних даних, які б це підтверджували, досі не знайдено [4, с. 57].

Поява польського населення на Миколаївщині зумовлена багатьма причинами – масовим переселенням, політикою царизму та наслідками польського повстання 1830-1831 рр. І цей процес тривав не одне століття.

Після заснування м. Миколаєва у 1789 р. в ньому планували збудувати не тільки великий порт, але й торгове середовище. Так, у 1792 р. магнат Потоцький, крім проведення торгових операцій, заснував у Миколаєві торговий дім [3, с. 408].

Подальше розселення поляків у м. Миколаєві пов'язують з повстанням 1830-1831 рр. Але до 1830 р., як відомо, у місті вже існувала невелика діаспора збіднілої шляхти. Польська діаспора за сорок років існування міста стала невід'ємною частиною корабельного краю. За соціальним станом поляки були домашніми вчителями, шинкарями і майстрами «по каменю» [1, с. 2]. Відомими міськими архітекторами першої половини XIX ст. були поляки Людвиг Опатський (син польського дворянина з Волинської губернії) та Альберт Неселовський [3, с. 409-410].

У першій половині XIX ст. на Півдні України проживало 0,8 % поляків від усього населення регіону [6, с. 266]. Але ці дані є неточними, оскільки до кінця XIX ст. переписи не містили прямих питань про етнічну приналежність, а польське населення було розпорошене серед українського.

Після Першої світової війни польське населення на Миколаївщині скоротилось. Більшість з поляків переїхали на свою етнічну батьківщину. Подальше зменшення кількості польського населення відбулось у 1920–30-ті рр., що було пов'язано з репресивною політикою радянської влади [3, с. 411].

Велика частина поляків проживали в селах, які були ними засновані в середині XIX ст. Самим великим з них було с. Киселівка, розташоване в 50 км від Миколаєва [3, с. 409]. Спочатку село називали Полоцьким, тому що більшість поселенців були поляками, а пізніше воно отримало нову назву на честь міністра державних маєтностей Російської імперії Павла Дмитровича Кисельова. Першими поселенцями стали сім'ї Завадських, Гринкевичів, Врублевських, Володковичів. З кожним роком населення Киселівки зростало. Сюди прибували втікачі з тих місць, звідки були перші поселенці [2, с. 153].

Місця історичного заселення Миколаївщини добре видно з перепису населення 1926 р. Найбільше польського населення проживало в Снігурівському районі – с. Киселівка (понад 1 366 чол.). Менш компактними групами проживали поляки в таких населених пунктах, як хутір Жовтень (Очаківський район), хутір Іваницьк (Новоодеський район) та с. Щербані (Вознесенський район). У Миколаєві проживало 1 769 поляків [5, с. 227].

Отже, польське населення проживає на території сучасної Миколаївщини з середини XVI ст. Це пов'язано з такими причинами: пануванням литовських і польських магнатів на території сучасної Миколаївщини; польським повстанням 1830-1831 рр.; самим заснуванням м. Миколаєва в 1789 р., що започаткувало розселення поляків, які були торговцями, військовослужбовцями, та робітниками. Польське населення у XVII–XX ст. складало невеликий відсоток від усієї кількості населення Миколаївщини, і в основному проживало в сільській місцевості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Гаврилов С.* Польская прививка // Вечерний Николаев. 2016. 13 октября. С. 2.
2. *Гриневиц О.* Сторінки історії Киселівки // Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону. Миколаїв, 2005. С. 260–265.
3. *Кухаренко Б.* Поляки в Николаеве // Миколаївщина багатонаціональна. Миколаїв, 2012. С. 408–414.
4. Литовці, поляки, татари та турки на Побужжі // Добровольський О. Крізь тисячоліття. Історія Миколаївщини в топонімах. Миколаїв, 1998. С. 55–63.
5. *Мягка О.* Польські національні адміністративно-територіальні одиниці Південної України в 20-х рр. XX ст. // Аркасівські читання: матеріали I міжнар. наук.- практ. конф. Миколаїв, 2011. С.226–228.
6. *Чирков О.* Стан етнічної будови людності України на межі XIX й XX століть: за статистичними даними // Українознавство. 2009. С. 265–271.

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ СЕТЕВОГО БИЗНЕСА

Савош Г. П.,

*доцент кафедри філософії та політології
ГВУЗ «Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури»*

Чутчев А.Д.,

*студент групи ЕП-15-1п
ГВУЗ «Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури»
alexandr.chutchev@gmail.com*

Куденко В.И.,

*студент групи ЕП-15-2
ГВУЗ «Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури».
kudenko.valera@yandex.ru*

Изменение ключевых параметров функционирования социальных систем в конце XX – начале XXI века как результат воздействия нового витка прогресса цивилизации стало определяющим в развитии всех элементов и подсистем в обществах нового типа. Динамичность происходящих событий, стремительные перемены во всех сферах существования современного социума привели к реструктуризации общества, изменению угла зрения на происходящие в нем процессы, а значит, и на анализ этих процессов. Уже невозможно проигнорировать те вызовы, которые порождены новой социокультурной и экономико-политической составляющими современного развития мирового сообщества, усилением интеллектуальной составляющей в его жизнедеятельности.

В связи с обозначенными нами тенденциями, наиболее ощутимые

изменения, на наш взгляд, сегодня происходят в социальной структуре общества. Наблюдается не просто перемещение различных социальных позиций и изменения статусов, но и значительная трансформация определения критериев принадлежности к ним. Изменения касаются самой сущности, ключевых элементов данных составляющих, социальной структуры, и как следствие, появляются попытки нового теоретического осмысления этих процессов.

Ключевые изменения в социальной системе коснулись и сетевого маркетинга (бизнеса). Сетевым бизнесом за последние годы был совершен заметный прорыв, он охватывает всё больше и больше мировых рынков. Как указано выше, это привело к реструктуризации многих общественных мировых компаний. Сегодня сетевой бизнес стремительно прогрессирует и имеет реальные возможности в дальнейшем максимально развить свой потенциал.

Сетевой бизнес (маркетинг) - это такой способ продаж товаров или услуг, который основывается на формировании отдельной, независимой от всех линии продавцов, которые, помимо реализации продукции, могут привлекать к бизнесу других. При этом доход каждого участника сети состоит из комиссионных, зависящих от объёма продаж.

Преимущество сетевого бизнеса состоит в том, что продавец получает доход не только от процентов реализованной продукции, но и ещё от успехов агентов, занимающихся сбытом, которых он привлек к занятию этим бизнесом. [2].

Кроме того, компании, занимающиеся сетевым бизнесом, делают акцент на продажах таких товаров или услуг, которые не пользуются спросом в обычных розничных магазинах. Сетевой бизнес решает ряд таких задач:

1. Снижение стоимость товара для конечного потребителя;
2. Ускорение процесса поставки от производителя до конечного потребителя;
3. Снижение уровня продаж контрафактных товаров (так как производитель работает с потребителем практически напрямую);
4. Мотивация сотрудников за счет широкого круга возможностей;

Сетевой маркетинг возник в Америке в 1934 году. Основателем его считается Карл Ренборг, который начал продавать таким образом пищевые добавки.

С того момента прошло уже более 80 лет и сетевой бизнес заполнил мир, показав свою гибкость: его концепции менялись в зависимости от ситуаций и с развитием новых технологий, но основная идея остаётся неизменной и по сей день: «Люди помогают людям». Дистрибьюторы не продают другим людям товар или услугу, они продают возможность общения.

В нашей стране многие считают, что сетевой бизнес - это способ иметь хороший доход и обеспечивать свою жизнь, тогда как в Европе и Америке

- это всего лишь возможность заработать дополнительно. Примерами популярных компаний сетевого бизнеса являются такие известные компании как Amway, Avon, MaryKay, Oriflame, Faberlic.

Рассматривая сетевой бизнес с точки зрения потребителя, можно отметить факт, что увеличивается качество самой продажи как процесса помощи клиенту в поиске и/или принятии взаимовыгодного решения. Это объясняется тем, что товар или услугу будет предоставлять, скорее всего, друг или знакомый, а это значительно повышает уровень доверия к продавцу, который, по мнению потребителя, в таком случае расскажет правду о товаре и поможет подобрать наиболее подходящий вариант.

Некоторые могут спутать сетевой маркетинг с «финансовой пирамидой». Но это не совсем так. Конечно, схожесть есть, но она заключается лишь в том, что средства переходят от одного человека к другому. К тому же, в развитых странах сделки в «финансовой пирамиде» запрещены законодательством, тогда как развитие сетевого бизнеса, наоборот, поощряется. Цель «финансовой пирамиды» - получение прибыли, которую, обманывая вкладчиков, присваивает только один человек, её создатель. Цель сетевого маркетинга - это охват рынка своей продукцией и информацией о ней. Это в любом случае повышает доступность товара для населения, и соответственно, дает потребителю право выбора, а производителю - стимул для улучшения продукции, чтобы иметь возможность достойно конкурировать на рынке.

Мир не стоит на месте, и благодаря развитию технологий развивается все сферы жизни. Общество и сетевой маркетинг - не исключение. Если раньше нужно было выходить, искать людей, разговаривать лично, то сейчас, благодаря глобальной сети интернет, можно совершать продажи, не выходя из дома. [1].

Если сравнить современные технологии продаж с технологиями десятилетней давности, можно заметить, что раньше сетевой бизнес работал за счет продавцов, которые самостоятельно добивались до конечного потребителя и предоставляли ему товар/услугу. Несложно понять, что такой тип продаж занимал много времени и усилий, и это стало причиной того, что по сравнению с сегодняшними показателями количество продаж было ниже среднего. Проанализировав современные способы продаж, можно сказать, что с каждым днем их количество растет в геометрической прогрессии. Это происходит из-за улучшения возможностей общения: используется сеть интернет, сотовая связь, социальные сети и т.д. За счет этого всего увеличилось не только качество коммуникации между дистрибьютором и конечным потребителем, но и между высшим и низшим звеном в системе сетевого бизнеса. Для современного населения покупка товаров с использованием такой системы превратилась в обыденность: это можно делать не выходя из дома, и хотя это увеличивает затраты финансовых ресурсов, но снижает затраты физические. Обращает на себя

внимание и явный негативный момент данного вида бизнеса: внедрение новых технологий в сферу продаж постепенно разрушает социум, и уровень общения между людьми. Как говорил А. Эйнштейн: «Когда технологии заменят живое общение, мы получим поколение идиотов». [4]

Конечно, прямые продажи пешими продавцами остаются востребованными. И вряд ли от них когда-либо откажутся: личный контакт положительно влияет на успех заключения сделки, тогда как разговор по телефону или переписке в интернете может помешать множество различных факторов (плохая связь, непонимания контекста и так далее). Но благодаря развитию социальных сетей, рекламных кампаний в интернете и на телевидении возможность продаж увеличилась в разы. Например, используя пешие продажи, параллельно можно вести продажи и в социальных сетях (интернете) [3].

Если посмотреть на цифры, то можно увидеть, что годовой оборот MLM бизнеса превышает 200 миллиардов американских долларов, и занято в сетевом бизнесе около 100 миллионов человек – речь идет лишь о тех людях, которые занимаются им профессионально.

Основным плюсом сетевого маркетинга, является то, что он подходит абсолютно любому человеку, независимо от возраста, гражданства, вероисповедания. Успешные участники сетевого маркетинга добились финансовой независимости; достижений в профессиональной деятельности; личностного роста; они свободны от жестких рамок работы по найму; у них есть возможность знакомиться с новыми людьми.

Несмотря на явные имеющиеся недостатки, именно сетевой маркетинг является наиболее удобным, прогрессивным и перспективным способом реализации товаров и услуг. У нас на Украине, как и во всем мире он быстро развивается, и учитывая это можно сказать, что в будущем компании, применяемые этот вид продаж, будут в выигрыше.

ЛИТЕРАТУРА

1. 10 уроков на салфетках. Дон Файла [электронный ресурс] - Режим доступа: http://richteampro.ru/upload/books/Don_Faila.10_urokov_na_salfetkah.pdf

2. Сетевой маркетинг [электронный ресурс] – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Сетевой_маркетинг

3. Шклер Т. Особенности рекламы услуг в социальном секторе / Т. Шклер // Энциклопедия для маркетинга [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.marketing.spb.ru>

4. Чернозуб О. Конец маркетинга, каким мы его знаем / О. Чернозуб [Электронный ресурс]: – Режим доступа: http://www.E-xecutive.ru/analitiks/article_2208.

ANTROPOLOGIA KULTUROWA W PROJEKTACH ZAKŁADAJĄCYCH PARTNERSTWO MIĘDZYSEKTOROWE

Sikora Mateusz

Doktorant, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław

sikora.mate@gmail.com

Promotor –

Prof. nadzw. UW r dr hab. Eugeniusz Kłosek

Partnerstwo międzysektorowe może odgrywać istotną rolę w inicjatywach, których głównym celem jest rozwiązywanie aktualnych problemów społecznych. W artykule skupiam się na możliwościach i konsekwencjach współpracy sektora publicznego i sektora społecznego. Za reprezentanta sektora pierwszego przyjmuję jednostkę szkolnictwa wyższego, a dokładniej jeden z dużych polskich uniwersytetów. Za przykład organizacji klasyfikowanej w ramach sektora społecznego podaję organizacje pozarządowe, skupiające swoją działalność również poza obszarem Polski.

W dalszej części artykułu przedstawiam korzyści wynikające z włączenia antropologii kulturowej w debatę na rzecz rozwiązywania aktualnych problemów społecznych w ramach partnerstwa międzysektorowego. Partnerstwo międzysektorowe rozumiem jako współpracę różnych sektorów, która może przyczynić się do poszukiwania różnorodnych i odważnych rozwiązań problemów. Uważam, że antropologia ma potencjał do tego, aby temat współpracy międzysektorowej uczynić istotnym elementem swojej refleksji. Dodatkowo antropolog posiada zaplecze do tego, aby realizować inicjatywy na rzecz rozwiązywania aktualnych problemów społecznych.

Na wstępie należy jednak w kilku słowach wyjaśnić czym jest antropologia kulturowa oraz jakie są jej podstawowe założenia. Podręcznikowa definicja antropologii jako nauki zajmującej się badaniem człowieka, badaniem systemów różnorodności ludzkiej, refleksją nad różnorodnością kulturową, wydaje się być mało satysfakcjonująca, szczególnie w kontekście praktycznego wykorzystania omawianej dyscypliny [1, s. 3]. Wszystkie wymienione charakterystyki są oczywiście prawdziwe, nie odnoszą się jednak do tego w jaki sposób antropologie możemy wykorzystać praktycznie. Z pomocą przychodzi nam brytyjski antropolog Chris Hann wskazując na możliwości praktycznego wykorzystania antropologii. Badacz zauważa, że omawiana dyscyplina może ułatwić optymalne wykorzystanie lub „przełożenie” wiedzy naukowej w różnego rodzaju warunkach kulturowych. Dodatkowo antropolodzy mogą docenić wiedzę lokalną nie tylko dlatego, że taka wiedza umożliwia rozwiązywanie problemów technicznych w lokalnym środowisku, ale również dlatego, że sama stanowi dużą wartość kulturową. Brytyjski antropolog zauważa, że badania antropologiczne mogą okazać się dużą wartością na terenie Europy Wschodniej. Jako przykład podaje on badania nad nowymi mniejszościami tworzącymi się w

dużych miastach, które mogą pomóc w lepszym zrozumieniu między kulturami niż miało to miejsce na przykład w Paryżu czy Londynie [1, s. 255, 266].

Tego rodzaju sposób praktykowania antropologii może w niektórych elementach przypominać założenia antropologii stosowanej, która w wielu przypadkach traktuje uczestników badań jako *obiekty odgórnie zaplanowanych i przeprowadzonych przez zewnętrznych badaczy-eksperymentatorów badań, których wyniki są następnie (także pod odgórnym kierownictwem) wdrażane w miejscu, gdzie toczy się ich życie*[2, s.]. Jednak jak zauważa Hann błędne jest postrzeganie antropologów jako tych, którzy aktywnie angażują się w rozwój społeczeństw w taki sposób, aby społeczeństwa te stawały się coraz bardziej podobne do nas samych. *Zadaniem antropologa nigdy nie może być potępienie praktyk, które wyewoluowały jako część kulturowej tradycji jakiegoś ludu. (...) Przede wszystkim możemy wspierać dialog* [1, s. 257]. W tym kontekście ewentualne zmiany przybierają bardziej formę adaptacji niż dekonstrukcji kultury. Oznacza to, że antropolodzy mogą nauczyć się tyle samo od społeczeństw, które badają, ile społeczeństwa te mogą nauczyć się od samych antropologów.

Ważny głos w sprawie praktycznej, jednocześnie odpowiedzialnej, roli antropologii w ramach angażowania się badaczy w projekty społeczne wyraża również Tomasz Rakowski. Zaangażowanie, w jego rozumieniu, nie polega na implementowaniu wartości, które w środowisku badacza wydają się być „naturalne”. Taki antropologiczny program jest zupełnie odmienny od typowych działań modernizujących przez to, że przyznaje największą wartość własnemu doświadczeniu badanych środowisk. Antropolog powinien *uznać (...) ten inny, obcy sposób funkcjonowania w świecie społecznym – pelen niepokoju, lęków społecznych (...) – jako istniejący, z całym jego bagażem. (...) Angażowanie się w problemy omawianych środowisk wymaga pewnej rezygnacji z działania, działania w duchu oczywistych wartości naszej/dominującej kultury, które, wydawać by się mogło korzystnym dla badanych ludzi, grup i kultur*[2, s. 156, 157].

W kontekście tak rozumianych, praktycznych możliwości wykorzystania antropologii uważam, że antropolodzy posiadają doskonale zaplecze do tego, aby realizować różnego rodzaju projekty zakładające współpracę międzysektorową. Szczególnie mam tu na myśli poszanowanie dla różnorodności, zrozumienie roli inności, czy świadomość tego, że pewne elementy, które sprawdzają się w jednym środowisku niekoniecznie muszą odpowiadać w środowisku charakteryzującym się inną kulturą. Nie bez znaczenia dla projektów antropologicznych zakładających współpracę międzysektorową jest inna cecha antropologów – bezinteresowność. Oznacza to, że nawet jeśli projekt finansowany jest przez zewnętrzne źródła to antropolog za wszelką cenę nie będzie starał się, w ramach realizowanego przedsięwzięcia, wpływać na społeczność w sposób zgodny z interesami danej instytucji¹.

1 W historii antropologii znajdziemy przykłady angażowania się antropologów w interesie danego państwa czy instytucji. Szerzej pisze o tym np. M. Buchowski, *Zmiana w antropologii*, [w:] E. Tarkowska (red.), *Antropologia wobec zmiany*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1995 s. 60-70;

Z uwagi na ograniczenia objętościowe artykułu w sposób ogólny starałem się przedstawić najważniejsze cechy antropologii, które mogą okazać się przydatne w trakcie realizowania projektów międzysektorowych. W dalszej części tekstu chciałem podzielić się swoimi doświadczeniami wynikającymi z zastosowania podejścia antropologicznego w praktyce. W związku z tym przedstawię dwa międzynarodowe projekty zakładające współpracę pierwszego sektora reprezentowanego przez studentów z Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego z przedstawicielami trzeciego sektora reprezentowanego przez organizacje pozarządowe z Litwy i Mołdawii. Głównymi celami omawianych projektów była szeroko pojęta integracja społeczna. W wielu przypadkach wykorzystanie praktycznych i teoretycznych doświadczeń antropologicznych miało pozytywny wpływ na efekt i charakter realizowanych działań.

Pierwszy z opisywanych projektów zakładał siedmiodniowy pobyt grup polskiej i litewskiej w małej wsi na Wileńszczyźnie. Glinciszki – miejsce realizacji przedsięwzięcia, są miejscowością zamieszkaną głównie przez Polaków. Podczas przygotowań zorientowaliśmy się, że w miejscu, do którego się udajemy, występują różne nieporozumienia pomiędzy członkami lokalnej społeczności. Podejmując się działania zakładającego integrację odmiennych grup narodowych w takim środowisku, można było zakładać ciągłą zmianę, związaną z wpływem otoczenia. W związku z tym, projekt – pierwotnie zakładający integrację dwóch konkretnych grup – ewoluował. Wykorzystane w nim metody pozwoliły na „wciągnięcie” do udziału w przedsięwzięciu lokalnej społeczności. Należy jednak zaznaczyć, że w takim samym stopniu projekt miał wpływ na środowisko, w którym był realizowany, jak i to środowisko oddziaływało na cały projekt. Efektem tego zabiegu był dialog między Polakami a Litwinami zamieszkującymi Glinciszki. Projekt z każdym dniem stawał się coraz bardziej otwarty na udział osób z zewnątrz. Pierwotne założenia, które dotyczyły integracji dwudziestu czterech osób musiały ulec zmianie. Niezmienny pozostał jednak cel. Poszerzyło się natomiast grono osób objętych zasięgiem przedsięwzięcia. Było one jednak zbyt krótkie, aby możliwe stało się dokładne przeanalizowanie genezy konfliktu występującego pomiędzy grupami narodowościowymi – wątpliwe było nawet to, czy konflikt ten opierał się na kwestiach narodowościowych, czy było to tylko nasze odczucie. W związku z tymi wątpliwościami postanowiono ograniczyć prowadzone działania do kreowania sytuacji, w których możliwy byłby dialog między wszystkimi mieszkańcami wsi. Naszym celem nie było rozwiązanie wszystkich konfliktów, lecz pobudzenie dalszych zmian [3, s. 92]. Spodziewaliśmy się, że po naszym wyjeździe w wiosce dojdzie do pewnych zmian, mających pozytywny wpływ na relacje między lokalną społecznością. Projekt miał stać się więc swoistą

R. Firth, Społeczności ludzkie, PWN, Warszawa 1965, s. 226-238. W tym przypadku odwołuję się jednak do nurtu badań, w których projekt realizowany jest w porozumieniu z lokalnym partnerem, a nie na rzecz zewnętrznego podmiotu

„iskrą”. Taki efekt można było osiągnąć wyłącznie dzięki wykorzystaniu metod zakładających aktywny udział osób z lokalnego środowiska do realizacji wcześniej zaplanowanych celów.

Uczestnicy omawianego przedsięwzięcia w trakcie przygotowywania zgodnie stwierdzili, że najlepszą metodą integracji są wszelkie zajęcia wykonywane razem z partnerem. Potwierdza to przekonanie, iż wspólnie realizowany cel zbliża. Ta pozornie banalna kwestia była kluczowa dla opracowywania metod wykorzystanych w trakcie pobytu w Głinciszkach. Nikt nie narzucił uczestnikom charakteru wykonywanych działań. Jedynym wymogiem, który postawili organizatorzy było to, aby grupy były mieszane pod względem narodowościowym. Wszyscy wspólnie zastanawiali się nad tym, co tak naprawdę nas interesuje. Takie podejście pozwoliło na stworzenie kilku grup tematycznych, w ramach których uczestnicy wykonywali zaplanowane przez siebie wcześniej czynności.

Jedna z grup zdecydowała, że skupi się na przygotowaniu i realizacji filmu, który będzie stanowił zarówno dokumentację projektu, jak i zaprezentuje miejscowe realia. Wspólne zbieranie materiału audiowizualnego, wyszukiwanie odpowiednich ujęć i wszelkie kwestie z tym związane były czynnościami, które skutecznie zbliżyły do siebie młodzież polską i litewską. Druga grupa skontaktowała się z lokalnym przedszkolem w celu zaoferowania swojej pomocy przy zabawach z dziećmi. Uczestnicy projektu planowali, aby dzieci podczas wspólnej zabawy, dążyły do zrealizowania konkretnego celu. Organizacja tego typu zajęć pozytywnie wpłynęła na integrację uczestników. Trzecia grupa składała się z osób odpowiedzialnych za kwestie organizacyjne, co wpłynęło na obopólne zaufanie. Czwarta grupa, jak się później okazało, była najważniejsza dla całości projektu. Zadaniem jej członków było zbliżenie się do lokalnej społeczności i zainteresowanie ich tematem integracji polsko-litewskiej. Znając specyfikę przestrzeni, w której projekt był realizowany, zdawaliśmy sobie sprawę, że powinniśmy być szczególnie otwarci na otoczenie. Dzięki temu mogliśmy przyczynić się do takich zmian, które przyniosą wymierne korzyści. Znalazło to odzwierciedlenie również w metodach, które wykorzystano do wzajemnej integracji. Wszyscy zgodnie stwierdzili, że do tego celu doskonale będą się nadawać wywiady przeprowadzone ze społecznością Głinciszek. Wykorzystanie tradycyjnych metod antropologicznych odniosło doskonały efekt. Pozwoliło nie tylko na wzajemną integrację uczestników projektu, ale również na zbliżenie się do lokalnej społeczności. Głównym tematem, którego dotyczyły rozmowy, były kwestie związane z relacjami między Polakami a Litwinami na Wileńszczyźnie. Dodatkowo, badacze gromadzili różnego rodzaju przedmioty, które następnie miały stać się eksponatami w miejscowym muzeum etnograficznym. Konsekwencją aktywności „grupy antropologicznej” było otwarcie się mieszkańców Głinciszek i chęć uczestniczenia we wspólnie wykonywanych zajęciach.

Integracja między grupą polską a litewską nie ograniczyła się wyłącznie do działań grupowych. Młodzież postawiła przed sobą wspólny cel, jakim była

organizacja i realizacja festynu (oprócz członków projektu brali w nim udział także mieszkańcy). To wydarzenie stanowiło podsumowanie całego działania. Uczestnicy projektu mieli okazję zaobserwować, w jak dużym stopniu udało się im zintegrować w ciągu zaledwie kilku dni. Dla lokalnej społeczności festyn okazał się doskonałą okazją do spotkania – zaistniała sytuacja, w której możliwy stał się dialog między Polakami a Litwinami.

Dostrzeżenie nieporozumień występujących między mniejszością polską a litewską było możliwe dopiero w trakcie wspólnego przebywania w badanej miejscowości. Ograniczenie czasowe uniemożliwiło jednak dokładną analizę problemu. Dlatego uczestnicy zdecydowali, że nie należy szukać gotowego rozwiązania sytuacji. Aktywizacja miejscowej ludności sprawiła, że pojawiły się płaszczyzny, na których możliwy stał się dialog między grupami, nie darzącymi się sympatią. Wspólny udział w festynie i rozmowy podczas wywiadów z „grupą antropologiczną” są przykładem zajęć, dzięki którym doszło do spotkania obu grup. Nawet jeśli nie pozwoliło to na wyjaśnienie konkretnych sporów, to z pewnością korzystnie wpłynęło na mieszkańców wioski. Projekt spowodował interakcje, której pozytywne skutki mogą pojawić się dopiero w przyszłości.

Opisywany przeze mnie drugi przykład projektu zakładającego partnerstwo międzysektorowe odbył się w na terenie Mołdawii. Omawiane przedsięwzięcie zostało zrealizowane w ramach programu Młodzież w działaniu w czerwcu 2012 roku przy współpracy czternastu studentów z Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego oraz dziesięciu Mołdawian z jednej z organizacji pozarządowej na terenie Mołdawii.

Polscy studenci wraz z grupą Mołdawską zdecydowali się na zrealizowanie projektu, którego głównymi celami były: integracja młodzieży, wskazanie roli różnorodności i odmienności w innych kulturach oraz wskazanie istotnych cech charakteryzujących Unię Europejską. Metodą, która mogła pozwolić na osiągnięcie zakładanych celów było wspólne przygotowywanie posiłków. Czynności wspólnie wykonywane w kuchni nie tylko zintegrowały grupę, ale przy okazji, pozwoliły na zrealizowanie pozostałych zamierzeń projektu. Dyskusje na temat potraw połączone z tłumaczeniem szerokiego kontekstu związanego z ich przygotowywaniem stanowiły punkt odniesienia dla wskazania na różnorodność i odmienność innych kultur. Potrawy pochodzące z różnych części Europy mogły również stanowić przyczynek do dyskusji o wartościach charakterystycznych dla poszczególnych krajów Europy Zachodniej, a z drugiej strony o tym co jest kluczowe dla Mołdawian. Z perspektywy przeprowadzonego projektu należy stwierdzić, że „kuchnia”, która była głównym tematem projektu nie była jednocześnie jedynym priorytetem całego przedsięwzięcia. To jednak gotowanie pozostało ważnym elementem podczas realizacji inicjatywy. Wielokrotnie kwestie związane ze sposobem przygotowywania potraw, wykorzystywanymi składnikami, prowokowały do rozmów na temat różnic i podobieństw kulturowych.

Celów a także przebiegu samego projektu nie chcę szerzej analizować, ponieważ nie ma to większego związku z artykułem. Swoją uwagę w większym

stopniu skupię na wykorzystanej w ramach projektu metodzie. Istotne wydaje się być to, w jaki sposób, czynności wspólnie wykonywane w kuchni mogły zostać wykorzystane do realizacji tego projektu i jakie wynikały z tego korzyści.

Czynności mające związek z gotowaniem charakteryzują się jedną, podstawową zasadą, która ma również główny wpływ na charakter tego typu projektów. Cechą tą jest chęć osiągnięcia wspólnego celu przy podejmowaniu się kolejnych działań. Takie nastawienie zakładało konieczność stałego dialogu między uczestnikami badań. Wspólne przygotowywanie posiłków nie tylko integrowało samych uczestników, ale również pozwoliło na wyrażanie różnorodności kulturowej dzięki poznaniu odmiennych przyzwyczajęń kulinarnych. Inną, ważną cechą wyrażającą się w tego typu inicjatywach jest ich otwartość. Wspólne przyrządzanie posiłku na świeżym powietrzu, wzbudzało zainteresowanie pośród lokalnej społeczności. Przygotowane przez uczestników projektu potrawy były jedzone wspólnie w trakcie wieczornego festynu. Dzięki temu możliwa była sytuacja, w której lokalna społeczność sama weszła z nami w interakcje. Nikt nikogo w żaden sposób nie motywował do rozmowy. W trakcie gotowania i realizowania działań między samymi uczestnikami równie wartościowe było to, co wynikało ze spontanicznej reakcji lokalnej społeczności. Wspólne przygotowywanie pożywienia w czasie trwania projektu było sytuacją, w której mogło dojść do niewymuszonej w żaden sposób interakcji.

To właśnie spontaniczność może okazać się główną wartością projektów zakładających partnerstwo międzysektorowe, dlatego że dzięki niej możemy dowiedzieć się o konkretnych problemach od samych zainteresowanych. Idealną sytuacją byłoby, gdybyśmy w jednej chwili, w porozumieniu z lokalną społecznością, zdołali wypracować pewien model rozwiązań konkretnych problemów, który mógłby zostać zaproponowany dzięki naszej obecności. W praktyce może okazać się to trudne do zrealizowania. Przyczyny mogą wynikać z ograniczeń czasowych lub finansowych. W związku z tym nawet jeśli nie jest możliwe przygotowanie konkretnego rozwiązania, to można zastanowić się, w jaki sposób nasze działania mogą doprowadzić do sytuacji, w której po naszym wyjeździe problem zostanie wyjaśniony w ramach lokalnej społeczności [4, s. 810]. Należy oczywiście pamiętać o tym, aby wszelkie rozwiązania były realizowane na poziomie dialogu i wspólnego porozumienia.

Niewątpliwie tego rodzaju projekty mają korzystny wpływ na lokalną gospodarkę, co w przypadku bardzo biednej Mołdawii ma duże znaczenie. Dodatkowo uczestnicy mieli okazję do poznania zupełnie innych realiów. Mołdawia aspiruje do nawiązania bliskich kontaktów z Unią Europejską. Tego typu inicjatywa pozwoliła na zapoznanie się, przez samo społeczeństwo, czym tak naprawdę jest Unia Europejska, jakie są jej wady i zalety. Dzięki temu Unia przestała być kategorią znaną głównie z przemówień politycznych, ale stała się czymś, co można było bezpośrednio poznać przez samych członków społeczeństwa. Antropologdy mieli okazję do zapoznania się z miejscowymi realiami. W ramach działań związanych z projektem kontakt z lokalną społecznością był prostszy. Ułatwiło to zbieranie materiału w trakcie zwykłej

rozmowy, a nie podczas typowego wywiadu terenowego. Efektem tego są inspiracje badawcze a także powstające artykuły opisujące, na przykład kuchnię mołdawską [5].

Przykłady zaprezentowanych powyżej projektów wskazują, że możliwe jest zrealizowanie przedsięwzięcia zakładającego partnerstwo międzysektorowe przy jednoczesnym wykorzystaniu zaplecza teoretycznego i empirycznego dyscypliny akademickiej – antropologii. Współpraca jednostek akademickich z organizacjami pozarządowymi może mieć bardzo korzystny wpływ na integrację społeczną. Przedstawione przeze mnie przykłady projektów pokazują, że współcześnie antropolodzy oprócz realizowania swoich własnych zadań i celów – wpisanych niejako w „statut” dyscypliny – dysponują bogatym bagażem doświadczeń, które z powodzeniem mogą przyczynić się do rozwiązywania bieżących problemów społecznych.

Przypisy:

1. Ch. Hann, *Antropologia społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
2. T. Rakowski, *Etnografia jako obowiązek. Wstęp do zaangażowania społecznego*, [w:] J. Kowalewski, W. Piasek (red.), *Zaangażowanie czy izolacja? Współczesne strategie społecznej egzystencji humanistów*, Instytut Filozofii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2007.
3. A. Rogozińska, *Animacja kultury a zmiana społeczna w kontekście community arts i community development*, „Kultura współczesna”, 4 (2009).
4. S. Kammis, R. McTaggart, *Uczestniczące badania interwencyjne. Działanie komunikacyjne i sfera publiczna*, [w:] N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 810.
5. Zob. R. Bandyga, *Z wizytą w Gagauzii... O specyfice narodowościowej i kulinarnej Gagauz Yeri*, „Spojrzenie na Wschód”, 3 (6), 2012.

Bibliografia:

- Bandyga R., *Z wizytą w Gagauzii... O specyfice narodowościowej i kulinarnej Gagauz Yeri*, „Spojrzenie na Wschód”, 3 (6), 2012.
- Buchowski M., *Zmiana w antropologii*, [w:] E. Tarkowska (red.), *Antropologia wobec zmiany*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1995.
- Červinková H., Gołębniak B. D., *Wstęp*, [w:] H. Červinková, B. D. Gołębniak (red.), *Badania w działaniu. Pedagogika i antropologia zaangażowane*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2010.
- Firth R., *Społeczności ludzkie*, PWN, Warszawa 1965.
- Hann Ch., *Antropologia społeczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Kammis S., McTaggart R., *Uczestniczące badania interwencyjne. Działanie komunikacyjne i sfera publiczna*, [w:] N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Rakowski T., *Etnografia jako obowiązek. Wstęp do zaangażowania społecznego*, [w:] J. Kowalewski, W. Piasek (red.), *Zaangażowanie czy izolacja? Współczesne strategie społecznej egzystencji humanistów*, Instytut Filozofii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2007.
- Rogozińska A., *Animacja kultury a zmiana społeczna w kontekście community arts i community development*, „Kultura współczesna”, 4 (2009).

РЕКОНСТРУЙОВАНА УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ЛЯЛЬКА

*Скляренко Оксана Андріївна,
письменниця, дослідник ляльки та дитинства
Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
oksansklteddy@ukr.net*

Наприкінці ХХ століття в Україні сформувалися оновлені традиції лялькової культури, підґрунтям яких була багатовікова історія народної ляльки, нерозривно пов'язана з культурами давнини, язичницькими обрядами та народними віруваннями. Проте ХХ і ХХІ ст. визначило у цій художньо-історичній практиці свої акценти, котрі стали своєрідним свідченням докорінних змін у культурі сучасного суспільства.

В Україні збиранням і вивченням народної ляльки, насамперед як іграшки, а потім як певного символу, артефакту, замітника жертви в давнину, носія ідеї материнства тощо, займалися переважно етнографи, краєзнавці, колекціонери, художники і в останню чергу мистецтвознавці та культурологи. Серед національних авторів, які вивчали тему традиційної української іграшки, у тому числі й українську народну ляльку: Марко Грушевський, С. Русова, К. Матейко, Д.Фіголь, О. Найден, Н. Заглада, Т. Пірус, Н. Побіріченко, І. Юдкін-Рипун, В. Онищенко, О. Курочкін, Г. Довженок, С. Грица. Оскільки українська народна лялька після довгого (з поч. 1920-х років) перебування у забутті була знову відкрита, репродукована і науково досліджена лише у 1970-х – 1990-х роках, то комплексні дослідження цієї тематики на сьогоднішній день відсутні.

На початку 2000-х років народна українська лялька стала об'єктом наслідування численних майстрів-лялькарів і невдовзі, завдяки суспільним потребам в умовах зростання національної самосвідомості українців і впровадження Інтернету з його комунікативними можливостями, набула статусу національного сувеніру-символу.

Культурна ситуація, що склалася на зламі ХХ-ХХІ сторіч, сприяла процесам відродження й популяризації традиційного мистецтва, що, у свою чергу, спонукало до пошуків автентичних ляльок та відтворення уже існуючих, науково описаних ляльок, що заактуалізувало потребу у вивченні питання **способів реконструювання традиційних ляльок**.

У пошуках методики способів реконструкції ми виділили три джерела:
-музейні колекції;
-зразки ляльок приватних колекцій;
-інші архівні матеріали, серед яких нам вдалося зафіксувати замальовки художника Авдєєва (ім'я нам не відомо).

Серед музейних зразків: решетилівські ляльки Миколи Бартрама,

суботівські ляльки Марка Грушевського; приватна колекція представлена зразками Олександра Найдена та Людмили Орлової – ляльки Середньої Наддніпрянщини; Тетяни Пірус – ляльки Поділля, Оксани Скляренко – ляльки Кропивниччини та ляльки різних регіонів та місцевостей за результатами експедицій.

Також ми вивчали замальовки художника Авдеєва, початку ХХ сторіччя, відомості про них взято з архівних матеріалів, що зберігаються у Державному музеї іграшки у місті Києві і вперше вони були опубліковані у працях О. Найдена «Українська народна іграшка»(1999)[1].

У Росії наукове вивчення ляльки почалося після оприлюднення О. Найденом у статті “Люди и куклы” (1987) методології вивчення ляльки (журнал “Декоративное искусство СССР”)[2].

У 10-ті роки ХХ ст. українські народні ляльки Полтавщини, їх ще називають решетилівськими, збирав і описував російський колекціонер іграшок та педагог М. Бартрам. Нині ляльки представлені у музеї іграшок у Сергієвому Посаді та є артефактами, які формують уявлення про українську народну ляльку[3].

Вивчаючи решетилівські ляльки, ми помітили, що процес малювання ляльок дає певне розуміння того, як ця лялька могла реконструюватися.

Визначення “*реконструкція ляльки*” зафіксовано у книзі О. Скляренко “Лялька у культурі українців”[4]. “Реконструкція – метод історичного дослідження, який передбачає аутентичність. Оскільки ляльку потрібно вивчити у соціально-культурному контексті, як однієї з можливостей вивчати побут, культуру, традиції. Важливо знати: з чого робили, для чого, хто робив, у якому регіоні” [4, с. 243].

Рис. 1. Замальовка О. Скляренко, 2017.

На рисунку (Рис.1) замальовка ляльки із зібрання Марка Грушевського, яка було реконструйована майстринею ляльки Оленою Мединською із міста Кропивницький. Процес здійснення реконструкції-це ще один спосіб вивчення народної ляльки, а майстра, які володіють такими знаннями, називають “*майстер-реконструктор*”- це визначення ми застосували у даній публікації вперше, раніше словосполучення “*історична реконструкція*” використовувалася по відношенню до військово-історичної тематики.

Уміння відтворювати способи конструювання ляльки та здатність добирати матеріали за якістю та колористикою є важливими, оскільки саме у такий спосіб можна донести достовірну інформацію про внутрішній устрій, форму, композицію ляльки. Наявність та доступність таких зразків дає можливість отримати достовірну інформацію і отримати відповідь на питання, якими

були українські народні ляльки.

Висновки. Отже, актуалізація традиційної ляльки сучасним суспільством підтверджує необхідність науково-методичного супроводу цього феномену, тому потрібне детальніше вивчення аутентичних зразків традиційної ляльки, з метою здійснення реконструкцій, що дало б змогу не лише виявляти характерні типи ляльок, а також протистояти асиміляції традицій, хоча основне значення феномену традиційної ляльки полягає у прояві функціонального призначення на вимогу сучасного суспільства: художньо-естетичного, виховного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Найден О.С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості. – К.: Артк, 1999.- 252 с
2. Найден О.С.: Народні ляльки. Народна творчість та етнографія, Київ, 1978, 1, 66-71.
3. Складенко О. А. Традиционная украинская кукла: кон. 20 – нач. 21 века // Монография. OmniScriptum GmbH & Co. KG. Проект № 93870. 2013. 125 с.
4. Складенко О. А. Лялька у культурі українців. Витоки. Відродження. Технології.- Київ.-Видавець Олег Філюк, ТОВ "Центр учбової літератури".-2017.-250с.:іл

ГРОМАДСЬКИЙ АКТИВІЗМ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯНОК КІНЦЯ ХІХ - ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.

*Точиліна Ірина Олександрівна
магістрантка 1-го року навчання
історичного факультету*

*Запорізького національного університету
tochilina_irina@ukr.net*

*Науковий керівник –
к.і.н., доцент І.М. Кривко*

В українській історіографії в останні десятиліття спостерігається інтерес до жіночих студій, зокрема у творах О. Кісь [4], К. Кобченко [3], І. Черчович [10] та ін. Але безпосередньо проблемі так званої «радянської» емансипації та громадсько-політичної активності жінок належної уваги досі не приділялося і вона є досить актуальною та корисною темою для подальшого опрацювання з точки зору гендерної проблематики.

Незважаючи на модернізаційні процеси, що розпочалися наприкінці ХІХ століття, сім'я в Україні, як і в усіх сусідніх країнах, усе ще залишалася патріархальною. У гендерній свідомості вкорінилось переконання соціокультурної ролі жінки як матері та господині. На думку багатьох сучасних дослідників логічним поясненням цього явища є специфічна риса

української нації – інтровертність [2, с. 276]. У контексті зазначеної проблеми вона засвідчує зорієнтованість українців на сім'ю, тобто прерогативу домашньої форми зайнятості над формальною та неформальною.

В сучасній історіографії побутує думка про досить високу активність та вплив жінки в селянському суспільстві. Зокрема, Оксана Кісь вказує на таку ознаку як непрямий вплив жінки на чоловіка. Цей вплив мав місце всупереч звичаєвому праву, згідно якому жінка фактично не була реальною головою родини, відігравала в ній першорядну роль. Недаремно казали: «Чоловік за один кут хату тримає, а жінка – за три» [9, с. 350].

Кінець XIX ст. ознаменувався високим приростом населення, а також великою кількістю безробітних чоловіків, тому жінка разом з домашніми обов'язками починає активно залучатися і до промислового виробництва. Жінці часом доводилося виконувати чоловічі роботи через об'єктивну необхідність. У випадках, коли чоловік знаходився на заробітках, перебував на військовій службі або був мобілізований на війну, усі господарські роботи в селянському середовищі виконувалися жінкою. Під впливом руйнування засад традиційного суспільства в 90-х рр. XIX ст. відбувалися зміни у взаєминах селянки та общини. У ряді випадків жінки, як правило, вдови, отримували право володіння земельним наділом. На рубежі XIX–XX ст. стали фіксуватися випадки, коли жінки брали участь в громадських заходах. Це були вдови або дружини при тривалій відсутності чоловіків. Б.М.Миронов відмічав, що до кінця XIX ст., з одного боку, в селянському середовищі «поблажливе ставлення до жінок все ще переважало», але з іншого – «в цілому можна говорити про підвищення ролі жінок в громадському житті, що саме по собі було великою соціальною новацією» [7, с. 477]. Остання чверть XIX ст. характеризується інтенсивним піднесенням рівня промисловості, розвивались міста та селища навколо нових заводських центрів, що в умовах малоземелля, сприяло відтокові сільської молоді на заробітки. В своїх дослідженнях О. Кісь зазначає, що частка 15-16-річних дівчат, що подалися на заробітки у Київську та Полтавську губернії, на початок XX ст. становила 20-21 % [4, с. 76].

Початок нового століття ознаменувався зміною влади та розпадом патріархальних традицій у суспільстві. В радянській історіографії такий процес дістав назву «вирішення жіночого питання». Унікальність даного процесу зводиться не лише до надання жінкам певних юридичних прав, а й в самій суті більшовицького режиму. Зрозуміло, що будувати суспільство без жінок, які на той момент склали більше ніж половину населення, було б важко. Тож, так звана «емансипаційна» стратегія була обов'язковим етапом в формуванні нового режиму. Жінкам надавалось право широкої участі у формуванні органів влади і управління, участь у всенародному обговоренні проєктів найважливіших законів, внесення пропозицій, спрямованих на поліпшення діяльності всіх органів державної влади [5, с. 5].

У програмних документах з'їздів РКП(б) постійно наголошувалося на важливості «звільнення жінок від тягаря домашнього господарства,

втягнення їх в усі суспільні сфери нової держави, державному захисту материнства і дитинства, надання неформальної рівності між чоловіками і жінками тощо» [6, с.176]. Одним із ключових векторів «емансипації» жінок радянська влада вважала надання можливості здобути освіту, адже за переписом населення на 28 серпня 1920 року відсоток селянок, що мали вищу освіту було 15 осіб на тисячу жінок [1, с. 83].

На селі жінки-активістки могли обіймати посади голів або заступниць голів колгоспів, проте, до середини 1920-х років такі випадки були скоріше поодинокими, чим масовими. Адже явище «жіночого руху» контролювався «згори» [6, с.176]. Радянська влада забезпечувала собі серйозну підтримку серед жіночого населення і абсолютне виконання доручень партії. І не дивлячись на те, що з 1930-х років активізується рух «оволодіння чоловічими професіями», для держави це було частиною реалізації пропагандистський штампів про всезагальну рівність. А такі феномени як трактористка П. Ангеліна та машиністка потягу З. Троїцька розглядалися в першу чергу як ілюстративно-пропагандистський матеріал. Залучення жінок до громадської діяльності у 1920-х здійснювалося й через так звані жінвідділи та організацію делегатського руху. Зокрема політика держави була спрямована на включення селянки в суспільне виробництво. Часу на ведення господарства та виховання дітей у жінки не залишалося.

Тобто, початок ХХ століття ознаменував перетворення жінки з особи, поведінка якої перебувала під постійним соціальним контролем, до особи, що має повноваження морального цензора поведінки оточуючих [8, с. 133]. Проте, у нас є всі підстави стверджувати, що більшовики відчайдушно намагалися імітувати правову державу і просто прагнули розширити свою електоральну базу за рахунок законодавчого розширення правового статусу жінок. Але, на ділі, обрання жінок на високі посади здійснювалось неохоче, в зв'язку з багатовіковою традицією головування чоловіка в суспільстві, до жінок використовували іспити на так звану «соціальну зрілість». І саме це спричиняло пасивність жінок у змінненні своїх гендерних ролей.

Проте, ми вбачаємо так званий штучний поділ селянської культури на «чоловічу» і «жіночу», адже жінки хоч і займали нішу другорядності, все ж за ними залишались лідерські позиції у вирішенні деяких громадських питань. Адже модернізаційні процеси стимулювали активність жінок і поза господарською діяльністю, зокрема, зросла громадська позиція селянських жінок. Перехід до індустріального суспільства стимулював поступове перенесення частини споконвічно чоловічих обов'язків на жінку. Руйнування традиційного суспільства дозволяє їй отримати низку прав та можливостей до самореалізації у нових для неї політичних, економічних та правових сферах соціуму. І тому «біологізувати» жінку та зводити її покликання лише до продовжувачки роду є помилковою тезою.

Джерела та література

1. Вовк Л. П. Розвиток освіти серед жінок в Українській РСР (1917–1941 рр.) // Український історичний журнал. — 1975. — №11. — С. 81-84. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=journal_1975_11_81. – Назва з екрану.

2. Гуцуляк О. Б. Інтровертний та екстравертний аспекти української ментальності в перспективі між націоналізмом та космополітизмом / О. Б. Гуцуляк // Стосунки Сходу і Заходу України : суб'єкти, інтереси, цінності. Збірн. наук. праць. – Луганськ, 2007. – С. 276-280.

3. Кобченко К. Освіта жінок як форма емансипації: приклад Наддніпрянської України (середина XIX – початок XX століття) / К. Кобченко // Українські жінки у горнілі модернізації. – Х.: Клуб сімейного дозвілля. – 2017. – С.52-77.

4. Кісь О.Р. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX - початок XX ст.) / О.Р. Кісь. – Львів, Інститут народознавства НАН України, 2012. – 287 с.

5. Кочкина Е.В. Представительство женщин в структурах власти России, 1917-2002 гг./ Е.В. Кочкина // Гендерная реконструкция политических систем / ред.-сост. Н.М. Степанова, М.М. Кириченко, Е.В. Кочкина. – СПб., 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.owl.ru/win/books/genderpolicy/kochkina2.htm>. – Назва з екрану.

6. Українське народознавство: Навч. посібн. / за ред. С. П. Павлюка; Передмова М. Г. Жулинського. – 3-тє вид., випр. – К.: Знання, 2006. – 568 с.

7. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.): Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. В 2-х т. – СПб.: «Дмитрий Буланин», 1999. – Т. 1. – 548 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imperskiy-fund.com/files/-1.pdf>. – Назва з екрану.

8. Михайлюк О. Зміни в соціальному становищі жінки-селянки Наддніпрянської України в умовах модернізаційних перетворень кінця XIX – початку XX ст. / О. Михайлюк // Українознавчий альманах. Вип. 4. – К., 2010. – С. 131-138. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Usr/Downloads/Ukralm_2010_4_30.pdf. – Назва з екрану.

9. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П.П.Чубинским. – СПб., 1872. – Т. 7. – 609 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://labs.lnu.edu.ua/folklore-studies/wpcontent/uploads/sites/3/2016/02/IRGO_Trudy_etn_stat_eksp_Yugo_Zapadnyj_otdel_07_1872.pdf. – Назва з екрану.

10. Чертович І. Емансипація жінок в інтерпретаціях національної еліти Галичини другої половини XIX – початку XX століть./ І. Чертович // Українознавчий альманах. – 2013. – Вип. 14. – С. 86-89.

ТРАДИЦІЯ ЯК ФУНДАМЕНТ ТВОРЧОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ОДЕСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО ТЕАТРУ МУЗИЧНОЇ КОМЕДІЇ ІМ. М. ВОДЯНОГО)

*Тютюнник-Мухаммад Наталія Борисівна,
магістрантка Луганської державної
академії культури і мистецтв (м. Київ)
scorpytasha@gmail.com*

*Науковий керівник –
канд. мистецтвознавства,
доцент М. В. Крипчук*

Творчість та традиції театру музичної комедії в мистецтвознавстві України залишаються не достатньо вивченими і тому є на сьогодні особливо актуальною сферою досліджень.

Професор Б. Еренгросс підкреслює, що «традиція – ґрунт для творчості. Вона може проявити себе як стимул, як відгомін, як імпульс. Кожен творець використовує те, що йому близько. І в цьому – одна з причин різноманіття мистецтва» [4, с. 251]. Дослідниця звертає увагу на те, що « < ... > спроба створити нове поза зв'язком з уже наявними без опори на традиції веде до руйнування органічної цілісності культури. Без використання накопиченого досвіду, знань, умінь кожне покоління змушене було б починати все заново, а без постійного оновлення людство топталось б на місці. Тільки органічна сполука традицій і новаторства забезпечує розвиток суспільства і розвиток культури» [там само, с. 248].

Театр, як і всі види мистецтва, заснований на спадкоємності традицій. Одним з таких театрів, в якому з покоління в покоління складаються театральні традиції є Одеський академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного.

Свій перший сезон театр відкрив навесні 1947 р. у Львові. У 1953 р. молодий колектив був переведений до Одеси. Візитними картками театру стали вистави про Одесу і одеситів. Труппа з аншлагами гастролювала усіма містами колишнього Радянського Союзу.

Одеський академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного за всю свою історію має багато яскравих сторінок, які оповідають про значні творчі перемоги, цікавих артистів, режисерів. У театрі було створено велику кількість незабутніх вистав. Тут грали видатні актори, серед яких: М. Водяний, Є. Дембська, Ю. Динов, М. Дьоміна, С. Крупник, В. Применко, Л. Сатосова та ін. У 1981 р. театр отримав новий, спеціально побудований будинок [5].

Спіраючись на досвід минулого, театр постійно шукає нові шляхи в мистецтві. Протягом багатьох років театр вважається одним з кращих

музичних театрів України, «першопрохідцем» в освоєнні нових театральних жанрів. Поряд з класичними оперетами ставляться мюзикли, рок-опери, музичні комедії, казки. Сьогодні труп театру має величезний творчий потенціал.

У всі часи було складно вгадати запити сучасного глядача, а в наш час - особливо важко. Художні смаки старшого покоління не збігаються зі смаками молодого покоління. З різних причин молодь виявилася взагалі відірваною від театального мистецтва. Культуру театру витісняють різні шоу, які не потребують від глядача напруженої роботи думки і емоційного сприйняття. Але без молодих глядачів в залі, театр приречений на поступове вимирання.

Р. Бродавко вважає, що «сєнс будь-якого мистецтва – навчити людей мислити, співчувати, радіти тому, що в світі є краса, любов, вірність, щирість, справедливість... Театр в цьому відношенні могутніше від інших видів мистецтв: він звертається до глядача словом, жестом, музикою, образним рядом» [1, с. 5]. На думку автора, «театр музичної комедії – це, перш за все, театр доброї посмішки. Не відриваючись від життя, він часто переносить нас в казку зі щасливим кінцем, а в цій казці ми не перестаємо захоплюватися сюжетом, персонажами, дотепними жартами < ... > Головне, щоб те, що відбувається на сцені відрізнялося змістом, смаком і тактом» [там само, с. 6].

Театр музичної комедії є театром синтетичним. Ідеал сучасного актора музичного театру – це синтез вокальної, пластичної, драматичної майстерності. Актори прагнуть до цього ідеалу. Їх мистецтво, несе в собі значний заряд оптимізму, сповнене глибокої людяності, тонкого гумору, щирої радості, здорового життєсприйняття. Прагнення при цьому знаходити вірне їх громадське звучання, збагачувати змальовувані образи сучасною актуальною думкою, вирішувати їх з громадської позиції українського митця – все це ознаки сучасності мистецтва акторів театру музичної комедії.

3. Дьяконова зазначає, що «у драматичних театрах послідовники, учні системи К. Станіславського давно успішно розв'язують питання органічної поведінки актора, проникнення в «життя людського духу» тощо. < ... > проте метод створення образу, яким користуються в опереті, не може відрізнитися від методу театрів драми. Мета спільна – показати живу людину, створити характер в усій його складності» [2, с. 66-67].

Театрознавець Р. Бродавко вважає, що «У театральній історії неможливо поставити крапку, – тільки три крапки. Адже з кожною новою вдалою виставою, з кожною новою цікавою акторською роботою ця історія триватиме. Театр ім. Водяного вірний своїм репертуарним традиціям: на його сцені йдуть класичні оперети, музичні комедії, мюзикли, рок-опери. Тут уважно ставляться до творчого досвіду корифеїв і до творчих індивідуальностей молодих акторів. Як і раніше, тут завжди готові до сміливих експериментів» [1, с. 104].

Автор впевнений в тому, що «< ... > яскравих імен в Одеському

академічному театрі музичної комедії багато і їх кількість з року в рік зростає. Театр живе, розвивається, творить, виконує своє суспільне призначення – і в цьому його сила і велич. Академічний театр музичної комедії давно став одним з найяскравіших брендів Одеси» [там само, с. 106].

На наш погляд театр живе в часі і змінюється з ним. Вчорашні творчі відкриття, сьогодні вже є нормою. На зміну одним майстрам приходять інші. З'являються нові жанри, нові підходи в режисурі й акторській грі, нові теми. Моральний кодекс театральної культури, який відкидає вульгарність та несмак є непорушним. Цьому кодексу відповідає вірність традиціям, знання історії свого театру, довіра до молодих і висока відповідальність перед публікою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бродавко Р. Вольный ветер / Р. Бродавко. – Одесса : ВМВ, 2012. – 148 с.
2. Дьяконова З. Михайло Водяний / З. Дьяконова, Л. Новоселицька. – К. : Музична Україна, 1972. – 80 с.
3. Кнебель М. Поэзия педагогики / М. Кнебель. – М. : Всероссийское театральное общество, 1976. – 525 с.
4. Эренгросс Б. Культурология / Б. Эренгросс, Р. Апресян, Е. Ботвинник. – М. : Оникс, 2007. – 480 с.
5. История театра [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://muzkomediya.com/theatre/history>

POSTHUMANIZM. NAUKA, KULTURA I SZTUKA W DOBIE TRANSFORMACJI TECHNOLOGICZNEJ

Ferster Piotr

*doktorant Uniwersytetu Wrocławskiego
pferster90@gmail.com*

Promotor –

profesor zwyczajny doktor habilitowany Mirosław Kocur

Temat granic zwłaszcza w dzisiejszych czasach nabiera szczególnego znaczenia. Nie chodzi wyłącznie o granice w znaczeniu geograficznym, ale o wszelkie ramy związane z dowolnym zjawiskiem społecznym czy kulturowym. Ustalanie, wytyczanie i powoływanie granic, a następnie ich przekraczanie, przesuwanie i transfigurowanie to niezwykle nośna i chętnie podejmowana przez ludzi aktywność. Jednocześnie jest to aktywność, która jak żadna inna potrafi polaryzować nawet całe społeczeństwa. Historia dowodzi, że o granice nie tylko te dosłowne – geograficzne, ale te światopoglądowe (może przedewszystkim o nie) niejednokrotnie wybuchały (i w dalszym ciągu wybuchają) spory, konflikty

i wojny. Niebezpieczne, krwawe, bezwzględne dążenie do udowodnienia racji stronie przeciwnej stało się swego rodzaju domeną człowieka współczesnego.

Jeśli przyjąć, że pewnym obszarem działalności człowieka jest uprawianie nauki, to spory fragment tej działalności przypada na uprawianie humanistyki. Obowiązujący przez lata model podziału na humanistykę i nauki przyrodnicze, od jakiegoś czasu zdaje się mocno zachwiany. Dzieje się tak za sprawą przeobrażeń dokonywanych w ramach chociażby przedmiotu badań naukowców. Humanisci coraz częściej wychodzą w swoich poszukiwaniach poza kulturowo przyjęte ramy własnej dziedziny. Chętnie zajmują się zagadnieniami do tej pory nie kojarzonymi z humanistyką. Sięgają po tematy istotne i niejednokrotnie „trudne”. Transformacje na gruncie humanistyki są na tyle daleko idące, że doczekały się nawet odrębnego określenia.

Temat posthumanizmu jest stosunkowo świeżym zagadnieniem naukowym. Zrodził się z konieczności podejmowania nieantropocentrycznych postaw. Monika Bakke objaśnia, „że ten intelektualny nurt należy obecnie wiązać nie tyle z zapowiadany już wielokrotnie końcem człowieka lub nadejściem post-człowieka, ile przede wszystkim z obserwowanym – szczególnie w drugiej połowie XX wieku – osłabieniem humanizmu. [...] pragnę zwrócić uwagę na kształtowanie się nieantropocentrycznych postaw nie tylko pod wpływem fantazji technologicznych, ale przede wszystkim ze względu na pewne projekty intelektualne, poczynsz od powojennego antyhumanizmu, kilkakrotnie ogłaszającego <kres człowieka>, po antycypowany <koniec człowieka>, wynikający z możliwości inżynierii genetycznej rzekomo zagrażających ludzkiej naturze” [1, s.8].

Bakke przybliżyła nieco pojęcie i wskazuje podstawowe kierunki refleksji związane z paradygmatem posthumanistycznym. Choć autorka wskazuje tropy, jednak nie podaje definicji, nie objaśnia w słownikowy sposób znaczenia tego nieco enigmatycznego terminu. Z całą pewnością większa świadomość społeczna kieruje zainteresowania naukowców w stronę zupełnie nowych obszarów. Obszarów związanych z biologią, biotechnologią, biopolityką, technologią oraz kilku innych składających się na refleksję posthumanistyczną.

Przy okazji rozważań nad posthumanizmem pojawia się sporo lakonicznych pojęć, które przywodzą na myśl skojarzenia ze światem kreowanym w realizacjach z gatunku science fiction. Również tematyka poruszana w pracach naukowych kieruje myśli w stronę fikcji naukowej. Warto sobie jednak uzmysłowić, że podejmowane kwestie wcale nie są fantazmatami wyobraźni, a realnie istniejącymi problemami. Wykraczanie poza ramy antropocentrycznej konceptualizacji świata zmusza nas do podjęcia wysiłku zrozumienia zachodzących zmian. Bakke stara się je nieco przybliżyć: „Obecnie bio-transfiguracje wskazują, iż to nie postczłowiek jest tym, który nadchodzi, ale zdecentrowany człowiek – biologiczny organizm ułokowany w sieci witalnych współzależności z nie-ludzkimi formami życia i technologiami” [1, s.8]. Badaczka zwraca uwagę na prawdopodobne zmiany nadchodzące w zakresie pojmowania człowieka. To czym człowiek jest (lub zdaje się być) w nadchodzącym czasie może ulegać

przewartościowaniu.

Podobne spostrzeżenia odszukać można w pracy Francisca Fukuyamy: „o ile współczesna biologia wypełnia wreszcie empiryczną zawartością pojęcie natury ludzkiej, o tyle rewolucja biotechnologiczna może nam naszą naturę odebrać” [3, s.27]. Prawdopodobność tezy Fukuyamy przy całym swym pesymistycznym wydźwięku brzmi przekonująco.

Dziedzina ta równoległe z adaptacją w świecie nauki, stała się nośnym tematem prac artystycznych i udziałem krytycznej myśli o sztuce w ogóle.

Grzegorz Klamana stara się nieco przybliżyć konsekwencje sztuki ze światem technologii i refleksji naukowej: „Biotechnokulturowa teraźniejszość stawia nas przed wyzwaniem przededefiniowania antropocentrycznej estetyki i poszukiwania odmiennych praktyk edukacyjnych i artystycznych. W naszych pytaniach i poszukiwaniach skupiamy uwagę także na tym, w jaki sposób artyści i sztuka mogą kulturowo przyswoić i transformować idee naukowe, aby ponownie stały się one częścią wspólną społecznej rzeczywistości” [6, s.8]. Widać zatem, że punktem wspólnym jest próba zrywania ze zwrotem antropocentrycznym. Sztuka pochylając się nad tematami nowymi, wcześniej nie eksplorowanymi wcale, lub prawie wcale, nie tylko poszerza pole zainteresowań, ale również (a może przede wszystkim) stara się dopasować estetykę i formy wyrazu do prezentowanych treści.

Nie jest rzeczą nową, że sztuka predestynuje do miana autonomicznego krytyka bieżących spraw społecznych, politycznych i kulturowych. Funkcją sztuki znacznie częściej staje się zabieranie konkretnego stanowiska na dany temat, niż prezentowanie wartości czysto estetycznych. Artyści nie poruszają się wyłącznie po znanym sobie świecie sztuki, ale starają się wychodzić poza ramy swojej dziedziny, inspiracji poszukując choćby we współczesnych debatach naukowych. Sztuka jako komentarz bieżących wydarzeń społeczno-politycznych nikogo już raczej nie dziwi. Owszem zdarzają się niezrozumiałe przedstawienia, bowiem sztuka coraz częściej wymaga kontekstu. Oderwanie obiektu od kontekstu, z którego niejako wyrósł budzi konsternację. Często bywa tak, że dzieło pozbawione teoretycznego komentarza (obudowy) nie jest w stanie samą formą objaśnić widzowi na co właściwie patrzy.

Sztuką jako jednym z elementów kultury zajmowało się wielu teoretyków, badaczy, krytyków, naukowców. Jest ona bowiem pełnowartościowym wycinkiem szeroko rozumianej kultury. Sztuka, jak i większość wytworów człowieka postępuje z duchem czasu, poddaje się przeobrażeniom, modom, tendencjom. Uleganie zmianom to naturalny efekt ewolucji. Słowa rozpoczynające książkę Alfreda Ligockiego zdają się być bardzo znamienne: „Plastyka współczesna jest dla wielu ludzi – a nawet dla znakomitej większości naszego społeczeństwa – zjawiskiem niepokojącym i zagadkowym” [7, s.5]. Można zaryzykować stwierdzenie, że ów niepokój i zagadkowość nie były i w dalszym ciągu nie są przypisywane wyłącznie plastyce, ale raczej całej działalności artystycznej. Ligocki sformułował swoje spostrzeżenie w czasach, kiedy sytuacjonizm, Fluxus i wiele innych ruchów społeczno-artystycznych na dobre zagościło w

Zachodnim dyskursie. Zdaje się, że dawne metody oceny dzieł artystycznych nie przystają do dzisiejszych standardów twórczych.

Choć od podejrzenia wypowiedzianego przez Ligockiego pod koniec lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku minęło niemal pięćdziesiąt lat zdaje się ono jak najbardziej aktualne. Obecnie coraz częściej obserwowany mariaż sztuki i nauki, budzi u wielu niezrozumienie, zdziwienie i niepokój. Bioart jako rodzaj aktywności artystycznej czerpie, czy raczej wyrasta na gruncie badań naukowych. Co z takiego połączenia może wyniknąć, gdzie przebiegają granice, czy jest to wyłącznie chwilowa moda, czy raczej trwała tendencja? Te i wiele innych pytań zadawanych jest tak zwanej sztuce biologicznej. Wiele z tych zagadnień wciąż pozostaje bez odpowiedzi. Z racji tego, że samo zjawisko jest stosunkowo bardzo młode trudno przewidzieć kierunek ewolucji. Trudno również o podanie konkretnych odpowiedzi na wszelkie nasuwające się wątpliwości. Joanna Jeśman stara się przybliżyć i objaśnić czym jest bioart, jednak nie jest w stanie dokładnie zdefiniować pojęcia: „Ustalenie ścisłej definicji sztuki biologicznej jest zadaniem trudnym czy wręcz – z uwagi na płynny charakter tych praktyk – niemożliwym. Mimo iż wymykają się dziś one skutecznie zabiegom porządkującym, spróbuję – na podstawie propozycji artystów i teoretyków – „wyłowić” przynajmniej kilka ich cech wspólnych” [5, s.7].

Choć bioart wymyka się definicyjnym ramom zarówno sztuki, jak i nauki, niewątpliwie pozostaje jedną z chętniej komentowanych aktywności kultury. Teksty naukowe z dziedziny humanistyki chętnie podejmują wątek bioartu w kontekście posthumanizmu. Łączenie obu pojęć nie powinno dziwić. Oba zasadniczo zajmują się kwestiami związanymi z wykorzystywaniem nowych technologii i mediów do transfiguracji dokonywanych w obszarach aktywności ludzkiej. Oba zagadnienia pytają o etykę i miejsce człowieka (oraz zwierzęcia) w świecie ponowoczesnym.

Nie przypadkowo zostało przywołane pojęcie ponowoczesności. Odnosi się ono bowiem bezpośrednio do rzeczywistości, w której niejako za naturalne uważa się powoływanie nowych tendencji związanych z egzystencją. Jednym z pionierów dyskursu na temat ponowoczesności i związanych z nią konsekwencji oraz obserwowanych zmian społeczno-polityczno-kulturowych, wynikających w bezpośredni sposób z nowych sposobów życia jest Zygmunt Bauman. Obserwowane przez autora, gwałtownie zachodzące zmiany w otaczającym świecie, znajdują odbicie w wielu jego pracach. Bauman o współczesności napisał: „Wiele aspektów współczesnego życia przyczynia się do pogłębiania się poczucia niepewności: do przekonania, że przyszłość zarówno świata jako takiego, jak i świata w zasięgu dłoni, świata wprost przeżywanego, należy do zjawisk niedecydowalnych i wymyka się kontroli; impulsu, by się takiej przyszłości – jak wszystkiego, czego kontrolować nie można, obawiać; wątpliwości co do tego, czy aby elementy przyjmowane dziś przy kalkulowaniu posunięć za wielkości stałe останą się na tyle długo, by można było zebrać dzisiejszych posunięć owoce” [2, s.44].

Niepewność, obawa i niejednoznaczność związane z doświadczaniem

współczesnego życia towarzyszyły nie tylko Baumanowi, ale również innym badaczom współczesności. Postępująca technologizacja świata z całą pewnością przyczynia się z jednej strony do rozwoju, z drugiej zaś rodzi uzasadniony nastrój niepokoju. Komentatorzy aktualnych przeobrażeń starają się skrupulatnie przełożyć procesy odbywające się w sferze nauki i technologii, na skutki obserwowane w kulturze. Interesująca zarówno z perspektywy czasu, jak i podejmowanego wcześniej tematu przenikania technologii we wszelkie sfery życia ludzkiego (w tym również do sztuki) wydaje się wypowiedź Baumana: „Możliwości przeróbki produktów kulturowych mają swoje granice, których żadną miarą przekroczyć się nie da. Ludzi nigdy nie uda się przekształcić w coś innego; tożsamości nie da się na zamówienie skonstruować ani do woli wymienić” [2, s.39].

Można się zastanawiać jakie granice (rzekomo nieprzekraczalne) autor miał na myśli. Być może, co do niemożliwości konstruowanie tożsamości w dowolny sposób Bauman miał rację, natomiast co do niemożliwości przekształcania człowieka, badacze związani z bio-transfiguracjami raczej by się nie zgodzili. Intencjonalne sięganie po zdobycze naukowe i wykorzystywanie ich w rozmaitych projektach badawczo-artystycznych stało się ochoczo praktykowaną aktywnością.

Dość trudno jednoznacznie interpretować słowa Baumana: „ludzi nigdy nie uda się przekształcić w coś innego”, bowiem w mniejszej, lub większej skali tego rodzaju przekształcenia już mają miejsce. Manipulowanie kodem genetycznym, wycinanie i dowolne przeszczepianie wycinków nici DNA, operacje na chromosomach – te i inne zabiegi dokonywane są w laboratoriach zarówno w imię nauki jak i sztuki. Joanna Jeśman pisząc o początkach bioartu zauważa: „Za pioniera bioartu, według Vesny i innych teoretyków, uznawany jest Joe Davis, który w 1982 roku wkroczył do centrum Visual Studies w MIT (Massachusetts Institute of Technology) i rozpoczął pracę w laboratorium biologicznym, stosując DNA jako swoje artystyczne medium” [5, s.8].

Uznając za Jeśman (i innymi teoretykami), że Joe Davis istotnie jest prekursorem bioartu, wówczas wychodzi na to, że to specyficzne podejście liczy sobie już 36 lat. Jest to czas, w którym przez wielu, granica między tym, co organiczne, a tym, co nieorganiczne, świadomie jest marginalizowana. Śmiałe projekty Eduardo Kaca, uważanego za „właściwego ojca bioartu” z całą pewnością przyczyniły się do rozpowszechnienia wiedzy na temat dyscypliny. „Jego Alba (fluorescencyjny królik) czy Edunia (petunia z wszczepionym DNA artysty) w znaczący sposób przyczyniły się do postrzegania sztuki biologicznej jako eksperymentów z ducha doktora Frankenstein’a” [5, s.9].

Humanistyka stara się sprostać choćby takim działaniom jak wspomniane wszczepienie ludzkiego DNA w roślinę. Kwestie związane z etyką oraz krytyczna analiza badań z pogranicza nauki i sztuki pozostają w ścisłym kręgu zainteresowań współczesnych badaczy kultury. Stają oni przed niesamowicie trudnym zadaniem opatrzenia komentarzem zjawisk nierzadko zaskakujących, czy wprost kontrowersyjnych, a jednak mieszczących się w ramach

eksperymentów naukowo-artystycznych. Doskonałym przykładem jest projekt Stelarka. „Na lewym ramieniu artysty powstało dodatkowe ucho wyhodowane z jego komórek i przeszczepione operacyjnie pod skórę. Nie jest to wyalienowana pół-żyjąca techno-bio-istota. U Stelarka nadmiar wywodzi się z jego własnego ciała i tworzy jego dodatkową część. Jest ona oczywiście dysfunkcyjna, ale artysta sięga po ideę połączenia tegoż ucha z różnymi urządzeniami za pomocą chipów” [4, s.69-70].

Przywołany przykład dobitnie obrazuje, że podejmowane działania wymykają się jednoznacznym ocenom. Humanistyczna perspektywa obierania stanowiska możliwie najbardziej obiektywnego w obliczu wyzwań jakie stwarza współczesna rzeczywistość nie jest dziś tak jasna. Zarówno nauka, jak i sztuka, doszła do takiego etapu, w którym dotychczasowe modele opisu i badania zjawisk często okazują się niedostateczne. Między innymi w gestii kulturoznawców, socjologów i antropologów kulturowych winno leżeć dobro nauki. Ścieranie się nowych prądów z tradycyjnymi podejściami staje się doskonałą, acz eksperymentalną platformą poszukiwania znaczeń i eksplorowania świeżych trendów w badaniach naukowych.

BIBLIOGRAFIA:

1. Bakke Monika, *Bio-transfiguracje. Sztuka i estetyka posthumanizmu*, Poznań 2012
2. Bauman Zygmunt, *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa 2000
3. Fukuyama Francis, *Koniec człowieka. Konsekwencje rewolucji biotechnologicznej*, tłum. B. Pietrzyk, Kraków 2004
4. Galkin V. Dmitry, *Sztuka hybrydyczna. Niespełnany nadmiar pożądania*, [w:] *Guy Ben-Ary "Nervoplastica" : sztuka bio-robotyczna i jej konteksty kulturowe*, red. Ryszard W. Kluszczyński, Gdańsk 2015
5. Jeśman Joanna, *Żywa sztuka. Wielowymiarowość bioartu w kontekście posthumanistycznym*, Warszawa 2015
6. Kłaman Grzegorz, *Biowładza a bioaktywizm*, [w:] *Biowładza i bioaktywizm. Sztuka w dobie posthumanizmu*, red. G. Kłaman, Gdańsk 2015
7. Ligocki Alfred, *Plastyka współczesna. Na tropach jej przemian*, Warszawa 1968

PRAWO DO ŻYCIA W ŚWIETLE KONWENCJI O OCHRONIE PRAW CZŁOWIEKA I PODSTAWOWYCH WOLNOŚCI ZE SZCZEGÓLNYM UWGLĘDNIENIEM PRAWA DZIECKA DO ŻYCIA

mgr Hanas Katarzyna,

Uniwersytet Marii Curie - Skłodowskiej w Lublinie, doktorant

Promotor- dr Adam Szot

Wprowadzenie

Tematyka poruszana w niniejszej publikacji dotyczy prawa do życia, jako jednego z istotnych dla człowieka. Wybór zagadnienia jest ściśle powiązany z wątkami filozoficznymi tegorocznej Konferencji, rozpatrywanymi z perspektywy prawniczej. Z uwagi na obszerność zagadnienia, jego analiza zostaje ograniczona jedynie do ujęcia normatywnego i orzeczniczego związanych z funkcjonowaniem Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku, dalej: EKPCz [13]. Celem wystąpienia jest przybliżenie aspektów związanych z wykładnią art. 2 EKPCz na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka po uprzednim przedstawieniu perspektywy normatywnej i uwzględnieniu wątku prawa dziecka do życia.

Prawo do życia w umowach międzynarodowych

Prawo do życia, jako jedno z podstawowych praw człowieka jest gwarantowane w licznych umowach międzynarodowych na przykład takich jak:

- a. Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 roku [14],
- b. Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku [15],
- c. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 roku,
- d. Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z dnia 11 maja 2011 roku [16],
- e. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 14 grudnia 2007 roku [17],
- f. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 roku [18].

Trudno wyobrazić sobie, aby akty normatywne najwyższej rangi nie gwarantowały jednego z tak istotnych praw, które przysługuje człowiekowi z naturalnych względów. Dlatego, też regulacje w zakresie prawa do życia znajdują wyraz w przepisach prawa międzynarodowego i krajowego, a Państwa - Strony poszczególnych umów manifestują w ten sposób poszanowanie dla wartości jaką jest życie. Przedstawiciele doktryny prawniczej uważają, że prawo do życia przyjmuje pozycję nadrzędną w stosunku do innych praw gwarantowanych przez umowy międzynarodowe [4, s. 74]. Jak zauważa P. Kuczma, prawo to przysługuje każdemu człowiekowi bez względu na wyznawane wartości

religijne, światopogląd, czy obowiązujące prawo [2, s. 29]. Prawa człowieka, w tym prawo do życia, to „*ugruntowane w godności ludzkiej proporcjonalnie (ze względu na indywidualność osób) równe przyporządkowanie jednostek ludzkich do rozwoju, oraz do warunków, które negatywnie mówią - nie są destrukcyjne dla bytu ludzkiego, nie upośledzają możliwości rozwojowych i które pozytywnie biorąc - umożliwiają osobowy rozwój, o ile przyporządkowanie to jest jedynym źródłem powinności działania lub niedziałania*” [6, s.36].

Prawo do życia w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności - aspekt normatywny

Prawo do życia jest jednym z podstawowych praw jednostki uregulowanym w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności obok takich praw jak: prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawo do rzetelnego procesu, prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a także szeregu wolności na przykład: wolności myśli, sumienia i wyznania, wolności wyrażania opinii. O prawie do życia stanowi art. 2 EKPCz. Zgodnie z ust. 1 wskazanego artykułu: *Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę. Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, wyjąwszy przypadki wykonania wyroku sądowego, skazującego za przestępstwo za które ustawa przewiduje taką karę.* W dalszej części przepisu, prawodawca wprowadza przesłanki, przy zaistnieniu których pozbawienie życia nie będzie bezprawne. Wyjątek brzmi: (...) *jeżeli nastąpi w wyniku bezwzględnie koniecznego użycia siły: a) w obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą; b) w celu wykonania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osobie pozbawionej wolności zgodnie z prawem; c) działaniach podjętych zgodnie z prawem w celu stłumienia zamieszek lub powstania.*

Prawo do życia zagwarantowane w art. 2 EKPCz należy rozpatrywać w powiązaniu z Protokołami Nr 6 i 13 [2, s. 32, a także 3, s. 46]. Zgodnie z Protokołem Nr 6 zniesiono możliwość stosowania najsurowszej kary, jaką jest kara śmierci, ale jedynie w czasie trwającego pokoju. W preambule Protokołu Nr 13 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności dotyczącym zniesienia kary śmierci we wszystkich okolicznościach, Państwa - Strony uzasadniają wprowadzenie nowych regulacji istnieniem określonych wartości w społeczeństwie demokratycznym, w tym poszanowania dla życia.

Ponadto, konieczna jest uwaga, że w art. 2 EKPCz został sformułowany pozytywny obowiązek Państw - Stron ochrony życia, a także zakaz pozbawiania życia z wyjątkami wskazanymi w ust. 2 [1].

Doktryna prawnicza zauważa powiązanie art. 2 EKPCz z art. 3 EKPCz i z art. 8 EKPCz [1]. Pierwszy stanowi o zakazie tortur, a więc rzeczą oczywistą jest, że w tym przypadku ochronie podlega życie i zdrowie człowieka. Drugi natomiast reguluje prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a wspólnych powiązań można dopatrywać podczas analizy przez Europejski Trybunał Praw Człowieka stanów faktycznych w odniesieniu do stosowania aborcji, czy eutanazji.

Prawo do życia w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw

Człowieka

Wbrew pozorom, naruszenie prawa do życia jest częstym zarzutem rozpatrywanym przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, dalej: Trybunał. Na potrzeby artykułu zostały wybrane następujące orzeczenia.

a) Orzeczenie Kalicki przeciwko Polsce

W orzeczeniu wydanym w dniu 8 grudnia 2015 roku w sprawie Kalicki przeciwko Polsce [12], przedmiotem procedowania była bezskuteczność dochodzenia w sprawie śmierci brata skarżącego, który w godzinach pracy na stanowisku stróża nocnego na dworcu autobusowym doznał ciężkich obrażeń ciała z powodu zapalenia odzieży. Dochodzenie w sprawie śmierci zakończyło się umorzeniem. Według śledczych, śmierć była następstwem nieszczęśliwego wypadku. Skarżący wielokrotnie wnosił zażalenie, ponieważ nie zgadzał się z wydanym w sprawie rozstrzygnięciem, z uwagi na niewyjaśnione okoliczności śmierci i zbyt przewlekłe postępowanie. Twierdził on, że brat chorował na cukrzycę i nie powinien być dopuszczony do pracy w porze nocnej. Trybunał ocenił sprawę w odniesieniu do art. 2 EKPCz i wskazała, że naruszenie prawa do życia należy rozpatrywać w związku z art. 1 EKPCz. Zdaniem organu, w przypadku śmierci w podejrzanych okolicznościach, przepisy krajowe powinny przewidywać instytucję skutecznego dochodzenia, polegającą w istocie na udziale w wyjaśnieniu sprawy bezstronnych osób. Ochrona prawa do życia, w ocenie Trybunału, nie może istnieć jedynie na płaszczyźnie regulacji normatywnych. Prowadzone postępowanie przygotowawcze i sądowe powinno być dokładne i obiektywne, tak aby zmierzało do wyjaśnienia wszelkich okoliczności faktycznych danej sprawy. Jednak w przedmiotowej sprawie, Trybunał nie doszukał się nieprawidłowości i tym samym naruszenia art. 2 EKPCz.

b) Orzeczenie Olszewscy przeciwko Polsce

W innym orzeczeniu wydanym w dniu 3 listopada 2015 roku w sprawie Olszewscy przeciwko Polsce, Trybunał opisuje następujące okoliczności faktyczne [11]. W lutym 2010 roku syn skarżących świętował sesję egzaminacyjną w kampusie studenckim. Po zakończonym spotkaniu ze znajomymi, postanowił on wrócić do domu krótszą drogą przez teren należący do straży granicznej. Mężczyzna został zatrzymany, a na miejsce, funkcjonariusze straży granicznej wezwali policję. Według policji, syn skarżących był pod wpływem alkoholu, jednak wobec faktu, że nie kwalifikował się do umieszczenia w izbie wytrzeźwień, został zwolniony. Nad ranem, mężczyzna rozmawiał ze swoją siostrą, którą poprosił o odebranie najpierw z miejscowości Łomża, a później z Białegostoku. Obawy wzbudzał jego przestraszony głos. Kilka godzin później, skarżąca zadzwoniła do syna z pytaniem, czy znajduje się na terenie kampusu. Ten potwierdził, jednak ona sama nie była przekonana, czy rzeczywiście rozmawia z synem. Skarżący przeszukali samodzielnie teren kampusu, a następnie zgłosili policji fakt zaginięcia. Po około trzech tygodniach, syn skarżących został znaleziony martwy na łące, a jego ciało było zamarnięte. W toku postępowania, rodzice zarzucali nieprawidłowości w ustaleniach faktycznych, ponieważ w kieszeniach zmarłego mężczyzny brakowało telefonu komórkowego, za to zostały odnalezione przy

nim szpitalne ochraniacze. Ponadto, protokół z sekcji zwłok zawierał w swojej treści sprzeczności. Kolejnych wyjaśnień wymagały także wyniki badania zabezpieczonej próbki krwi. W toku procedowania, sąd rozpoznający sprawę przyjął, że młody mężczyzna zmarł z powodu wyziębienia organizmu a do jego śmierci nie przyczyniły się osoby trzecie. Z uwagi na wydane rozstrzygnięcie, skarżący podnieśli, że w ich ocenie doszło do naruszenia art. 2 EKPCz, ponieważ do śmierci ich syna mogło dojść w wyniku zaniedbań funkcjonariuszy. Według skarżących, organy nie zbadały w sposób rzetelny wszelkich okoliczności faktycznych sprawy. Trybunał stwierdził, że funkcjonariusze zatrzymując mężczyznę, nie zaobserwowali żadnych przesłanek zagrożenia dla życia lub zdrowia. Oznacza to, że nie można zarzucić organom zaniedbań w związku z prowadzonymi czynnościami. Na przykładzie opisywanego orzeczenia ponownie pojawia się aspekt właściwego uregulowania instrumentów prawnych służących do prawidłowego przeprowadzenia dochodzenia, tak aby można było ustalić okoliczności faktyczne sprawy i sprawców ewentualnego przestępstwa.

c) Orzeczenie Shchiborshch i Kuzmina przeciwko Rosji

W orzeczeniu wydanym w dniu 16 stycznia 2014 roku w sprawie Shchiborshch i Kuzmina przeciwko Rosji [10] ustalono, że syn skarżących cierpiał na zaburzenia psychiczne. W lipcu 2006 roku, jeden ze skarżących skontaktował się z policją w celu udzielenia asysty w związku z umieszczeniem syna w szpitalu psychiatrycznym. Mężczyzna, kiedy funkcjonariusze policji przybyli do jego mieszkania, wymachiwał nożem i ugodził jednego z policjantów. Następnie, mężczyzna wbiegł do kuchni, wezwał karetkę i policję, prosząc o szybką interwencję z uwagi na włamanie do jego mieszkania. W złagodzeniu sytuacji nie pomagały prowadzone negocjacje, aż ostatecznie funkcjonariusze zdecydowali się na przeprowadzenie szturm. Świadkiem zdarzenia był jeden ze skarżących, który widział syna zakutego w kajdanki i leżącego w krwi. Po przewiezieniu do szpitala, mężczyzna zmarł z powodu rozległych obrażeń ciała. W ocenie Skarżących doszło do naruszenia art. 2 EKPCz i art. 3 EKPCz. Trybunał stwierdził, że regulacje dotyczące prawa do życia odnoszą się zarówno do umyślnego działania w celu pozbawienia życia, a także użycia siły. To ostatnie powinno być proporcjonalne do okoliczności. Organ, procedując uznał, że funkcjonariusze nie kontrolowali podejmowanych przez siebie działań w celu umieszczenia pana Shchiborshch w szpitalu psychiatrycznym.

Prawo dziecka do życia

Osobnym wątkiem poruszonym w artykule jest zagadnienie prawa do życia dziecka. Dziecko jako odrębny podmiot prawa [8, s.190] potrzebuje szczególnej ochrony praw i interesów ze względu na słabszą pozycję. Dziecku przysługują takie same prawa jak każdemu innemu człowiekowi, co jest uzasadnione faktem bycia człowiekiem. Należy podkreślić, że w swoim orzecznictwie, Europejski Trybunał Praw Człowieka rozróżnia istotę ludzką od dziecka, twierdząc, że istota powstaje w momencie poczęcia, a z człowiekiem mamy do czynienia od chwili urodzenia [3, s. 46]. Przedstawiciele doktryny są zgodni, że prawo do życia w świetle Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności

dotyczy tylko człowieka a nie płodu ludzkiego [3, s. 46].

Jednym w ważniejszych judykatów jest orzeczenie z dnia 31 maja 2007 roku wydane w sprawie Kontrova przeciwko Słowacji, w którym to Trybunał stwierdził naruszenie art. 2 EKPCz. [9] Wyrok zapadł w następujących okolicznościach. W listopadzie 2002 roku, skarżąca złożyła zawiadomienie do właściwych organów na swojego męża, którego oskarżała o znęcanie nad nią i dziećmi. Kluczowe w sprawie było, że w grudniu 2002 roku mąż Skarżącej zabarykadował się z dziećmi i groził zabiciem ich i siebie. Funkcjonariusze policji udali się na miejsce, jednak mąż Skarżącej zbiegł. Kobieta złożyła zawiadomienie w sprawie zaistniałego zdarzenia. Pod koniec grudnia 2002 roku, mąż skarżącej spełnił groźby i zastrzelił siebie oraz własne dzieci. We wskazanym wyroku Trybunał podkreślił, że funkcjonariusze policji powinni podjąć wszelkie możliwe środki w celu ochrony życia i zdrowia. Odpowiednie organy, posiadając wiedzę o niebezpieczeństwie, są w stanie zapobiec zagrożeniu. W przedmiotowej sprawie, sytuacja rodzinna była znana miejscowej policji, jednak przedsięwzięte działania nie były wystarczające.

W przypadku orzeczeń wydawanych w sprawach dziecka, które odnoszą się do ochrony jego życia i zdrowia należy brać pod uwagę wartość dobra dziecka. W analizowanym powyżej orzeczeniu, dzieci były ofiarami przemocy domowej. W takich sytuacjach, ich słabsza pozycja względem sprawcy - rodzica wymaga interwencji z zewnątrz. Z uwagi na fakt, że sprawa dotyczyła dzieci, funkcjonariusze policji powinni z większą ostrożnością przyrzeć się sprawie. Przede wszystkim, sytuacja rodziny wymagała bieżącego monitorowania i odseparowania sprawcy od ofiar. Obowiązkiem Państwa - Strony może być także zapewnienie właściwej ochrony, jeżeli jednostki posiadają wiedzę na temat zagrożenia życia lub zdrowia [3, s. 47]. Takich działań wymagało właśnie tzw. dobro dziecka. W doktrynie funkcjonuje wiele definicji tego pojęcia, jednak na potrzeby niniejszej pracy przywołam tę skonstruowaną przez W. Stojanowską. Zatem, dobro dziecka należy rozumieć jako „kompleks wartości o charakterze niematerialnym i materialnym niezbędnych do zapewnienia prawidłowego rozwoju fizycznego i duchowego dziecka (...)” [8, s. 43].

Uwagi podsumowujące

1. Zagadnienie prawa do życia można rozpatrywać w wielu aspektach, z uwagi na interdyscyplinarność zagadnienia, a mianowicie, w aspekcie etycznym, prawnym, filozoficznym. W zależności od okoliczności faktycznych, Trybunał wielokrotnie analizuje zagadnienia prawne w kontekście etyki i moralności i tym samym rozważa, czy mogło dojść do naruszenia prawa do życia.

2. Na przykładzie wskazanych powyżej orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka można zauważyć, że obowiązek Państwa - Strony Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności polega na prawidłowym prowadzeniu postępowań, a także wdrażaniu środków prowadzących do ochrony życia lub zdrowia.

3. Na podstawie przepisów Konwencji ochronie podlega również życie najmłodszych, ponieważ tak jak osoby pełnoletnie są podmiotami prawa.

4. Prawo dziecka do życia należy rozpatrywać w powiązaniu z wartością jaką jest dobro dziecka.

5. W zakończeniu należy podkreślić, że Europejski Trybunał Praw Człowieka jest organem międzynarodowym, do którego w razie naruszenia prawa do życia, a także innych praw i wolności można skierować skargę inicjując postępowanie. Skargę, która stanowi instrument ochrony praw i wolności gwarantowanych w Konwencji, można złożyć jedynie po spełnieniu określonych wymogów formalnych [5, s. 19].

BIBLIOGRAFIA:

Literatura:

1. L. Garlicki [w:] Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do artykułów 1 - 18. Tom I. Komentarz, red. L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, Warszawa 2010, wydanie elektroniczne.
2. P. Kuczma, Prawna ochrona życia [w:] Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym, red. Mariusz Jabłoński, Wrocław 2014.
3. B. Liżewski, Prawo do życia [w:] Ochrona praw człowieka w Europie. Szkic zagadnień podstawowych, red. L. Leszczyński, B. Liżewski, Lublin 2008.
4. A. Michalska, Prawo do życia w traktatach międzynarodowych [w:] Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny, Nr 3, 1984.
5. M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa. 2013.
6. M. Piechowiak, Pojęcie praw człowieka [w:] Podstawowe prawa jednostki oraz ich sądowa ochrona, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997.
7. K. Stępień, Filozoficzne źródła sporu o rozumienie praw dziecka. Studium z filozofii prawa i praw człowieka, Lublin 2016.
8. W. Stojanowska, Władza rodzicielska pozamałżeńskiego i rozwiedzionego ojca. Studium socjologiczno - prawne, Warszawa 2000.

Orzecznictwo sądowe:

9. Kontrova przeciwko Słowacji, wyrok z dnia 31 maja 2007 roku, 7510/04.
10. Shchiborshch i Kuzmina przeciwko Rosji, wyrok z dnia 16 stycznia 2014 roku, 5269/08.
11. Olszewscy przeciwko Polsce, wyrok z dnia 3 listopada 2015 roku, 99/12.
12. Kalicki przeciwko Polsce, wyrok z dnia 8 grudnia 2015 roku, 46797/08.

Akty normatywne:

13. Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 284.
14. Dz. U. z 2012 r., poz. 1169.
15. Dz. U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526.
16. Dz. U. z 2015 r., poz. 961.
17. Dz. U. UE C 2007.303.1.
18. Dz. U. z 1977 r., Nr 39, poz. 167.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС І ДИПЛОМАТИЧНІ НОВАЦІЇ В ЄВРОПІ ДОБИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI-XVIII ст.): ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ (ФРАНЦУЗЬКИЙ ВАРІАНТ)

*Циватий Вячеслав Григорович,
кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
tsivatyi@gmail.com*

У добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.), поряд з виникненням і еволюцією європейської системи держав, відбувається об'єктивно обумовлений процес інституціонального та новаційного оформлення європейської суспільно-політичної думки та закономірний процес її впливу на становлення та трансформації, відповідний розвиток теорії зовнішньої політики і дипломатії держав Європи [1, с. 268-274].

Саме в цей період у Франції відбувається процес перебудови політичної та дипломатичної систем у контексті формування нової європейської системи держав. Одним із головних завдань Франції, та її інститутів дипломатії доби раннього Нового часу, стало ідеологічне обґрунтування своєї пріоритетності в міждержавних відносинах і кореляція її зовнішньополітичного, дипломатичного та соціально-економічного курсу. Французька дипломатія в новому статусі спрямувала свої зусилля на вихід на міжнародний плацдарм в якості реального міжнародного актора, здатного впливати на баланс сил на європейському континенті, а не лише як рівноправний учасник блоків, коаліцій та угод.

Поняття «інституціоналізація» активно використовується в науковому інструментарії дослідників, але історики, враховуючи специфіку цього терміну та його концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати термін «інституціоналізація» до методологічного арсеналу історичного пізнання. Але саме історичний аспект дослідження інституціоналізації зовнішньої політики передбачає виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, формування політичної ідеології, зовнішньополітичної стратегії та дипломатичного інструментарію, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації.

Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних служб європейських держав у контексті формування суспільно-політичної та економічної думки та їх ідеологем в Європі.

Досліджуючи інституціональні процеси в європейській зовнішній політиці й дипломатії раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.), автор дослідження прагне показати не лише історію розвитку зовнішньої

політики і дипломатії Франції у загальноєвропейському контексті, яка вже була предметом дослідження науковців, а виокремити її функціональний аспект саме в контексті впливу суспільно-політичної та соціально-економічної думки на процес інституціоналізації дипломатичних служб в державах Європи у часово-просторовому вимірі, та формуванні зовнішньополітичних, дипломатичних і соціально-економічних ідеологем в політико-психологічній конструкції ідей щодо формування та трансформації європейської системи держав у XVI-XVIII століттях.

Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій дипломатичної діяльності держав, спираючись на джерельну базу, а показати перетворення зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища під впливом суспільно-політичної та економічної думки, певних ідеологем, на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, відповідні зовнішньополітичні та дипломатичні ідеологеми, виявити критерії ефективності зовнішньої політики з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Європи, наприклад – Франції [2, с. 196-203].

Для вивчення системного розвитку міждержавних відносин необхідно використовувати нові методи пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін.

Ранній Новий час (XVI-XVIII ст.) був для європейського суспільства часом різнопланових змін та інновацій. Найбільш чітко нові тенденції виявили себе у формуванні нового французького суспільства в цілому, та зокрема – формуванні ментальних установок та особистості нового типу під впливом європейської суспільно-політичної думки раннього Нового часу.

Одним із таких чинників впливу слугувало поширення у Франції практики книгодрукування як нового напрямку розповсюдження інформації у французькому суспільстві, поширенню ідеологем від зовнішньополітичної та соціально-економічної теорії до політико-дипломатичної прагматики [3, р.76-94; 4; 5, р.277-307; 6].

Постійна дипломатична служба у XVI-XVIII століттях набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Наприкінці XV століття у Франції розпочинається процес інституціонального розвитку книгодрукування як відповідь на підйом економіки, централізацію французької держави, зміцнення і централізацію королівської влади та зростання ролі зовнішньополітичного чинника, і зокрема – французької дипломатії та французької культури.

У добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) посилюється потреба в алфабетизації населення та книгодрукуванні як новому способі передачі текстів, стає супутнім чинником політико-дипломатичних процесів та дієвості ідеологем, які активно розвиваються в цей період та поширюються через процес культурних трансформацій нового суспільства та ментальних

установок особистості раннього Нового часу.

Книгодрукування у Франції початку XVI століття вже уособлює власне французьку книжкову культуру і відповідно відбувається процес французького впливу на європейську книжкову культуру, та процес взаємозбагачення між різними книжковими культурами Європи [7].

Головним джерелом для вивчення витоків французького книгодрукування другої половини XV століття та його ролі у розвитку культури Франції та книжкової спадщини є французькі інкунабули. У цілому ж французька книга раннього Нового часу є джерелом для вивчення соціо професійних груп та соціально-культурних верств населення та її рецепції як на європейському, так і світовому рівнях. Професійно соціоорієнтованими групами доби раннього Нового часу були перш за все – духовенство, панівна верхівка, банкіри, дипломати та інтелігенція [8].

Французька книга доби раннього Нового часу відіграла доленосну роль в історії, теорії та практиці французького державотворення, дипломатичної діяльності та гуманістичної культури Франції. У нових соціально-економічних і політичних умовах формуються й нові ідеологи, нові погляди на зовнішню політику і дипломатію [9; 10, р. 26-29].

Отже, зовнішньополітичні, дипломатичні та соціально-економічні ідеологи, як психологічна конструкція нових ідей, нової суспільно-політичної думки XVI-XVIII століття, а також соціально-політична доктрина, яка виражала інтереси панівного класу, апелювали до морального обов'язку людини і вимагала від нього бути справедливим як заради досягнення головної мети життя – рятунку душі, так і заради встановлення суспільного порядку й збереження його в постійності. Спроба побудувати узагальнену модель політико-дипломатичної думки (ідеологем, концептів, теорій тощо) початку особливої, трансформаційної епохи, звичайно, не є вичерпною і остаточною.

Практично всі вищезгадані підходи тією чи іншою мірою наближають нас до розкриття й розуміння своєрідності поглядів на владу, право, ідеологію, державу, дипломатію, внутрішню й зовнішню політику держави, процеси їх інституціоналізації, а, відповідно, допомагають також скласти уявлення про людей тогочасної епохи, їх світогляд, ідеологи, ментальні новації та ментальні установки.

Доба раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) – це період трансформації та інституціоналізації принципово нового суспільно-політичного порядку та соціально-економічного розвитку суспільства в Європі, утвореного територіальними державами, та формування нової інституціонально-дипломатичної практики.

Як підтверджує історичний досвід значення ідеологем змінюється відповідно до політичної прагматики, а цілеспрямоване використання ідеологем є ефективним засобом управління масовою свідомістю – ідеологема легко запам'ятовується і створює ілюзію розуміння в об'єкту маніпуляції. Розуміти ідеологему означає розуміти цілу ідеологію, зокрема

нову соціально-економічну й зовнішньополітичну ідеологію Франції в контексті європейського лідерства та трансформації системи міждержавних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) / В.Г. Ціватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К.: «ДЕМІД», 2000. – Вип. 4. – С. 268-274.
2. Цатурова С.К. Формирование института государственной службы во Франции XIII-XV веков / С.К. Цатурова. – М.: Наука, 2012. – 638с.
3. Le Goff J. Les mentalités: une histoire ambiguë / Ed. J. Le Goff, P. Nora // Faire de l'histoire. III. – Paris, 1974. – P.76-94.
4. Vovelle M. Idéologies et mentalités/ M.Vovelle. – Paris, 1982. – 366p.
5. Chartier R. Histoire intellectuelle et histoire des mentalités. Trajectories et questions // Revue de Synthèse. – Sér. 3. – 1983. – V. 8. – P. 277-307.
6. Кальер Ф., де. О способах ведения переговоров с государями: Перевод первого французского издания 1716 г. / Ф. де Кальер. – М.: Б.и., 2000. – 208 с.
7. Историческая память в культуре эпохи Возрождения / отв. ред. Л.М. Брагина. – М.: РОССПЭН, 2012. – 335с., ил.
8. Эльфонд И.Я. Образ власти: Pro et contra. Политическая мифология, пропаганда и культура во Франции XVI в. / И.Я. Эльфонд. – Саратов, 2011. – 244с.
9. Black J. A History of Diplomacy / Jeremy Black. – Reaktion Books, 2010. – 312p.
10. International Relations. Edited by Stephen McGlinchey. – Bristol, England, 2017. – Part I: Diplomacy. – P. 26-36.

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ ІНСТИТУЦІЙ ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

*Чайка Владислава Володимирівна,
аспірант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
vladka-29@ukr.net*

*Науковий керівник –
д. і.н., проф. С. Х. Литвин*

Територіальний конгломерат української діаспори Північної Америки має чи не виняткове значення у всебічному вивченні становлення цього феномену в суспільно-історичному та культурному розвитку України. Активний культурно-просвітницький рух як мистецьких, так і науково-освітніх установ українців-емігрантів обумовив творення абсолютно окремишнього пласту культури, яка, втім, стала вже невід'ємною частиною цілісного розвитку української нації та її культури, що завдяки осередкам

діаспори поширилася різними континентами та країнами. Природне прагнення до збереження власної історії та ідентичності в умовах іноетнічного середовища спонукало не лише до відтворення знаної і традиційної культури, але й спричинилося до творення самодостатніх інституцій різного спрямування, що завдяки високому науковому рівню стали свого роду інтеграційно-адаптаційними центрами та осередками, що поглиблювали наукове вивчення української історії та культури за кордоном. Такі інституції окрім суто наукових функцій мали на меті досить широку просвітницьку місію, яка полягла у поширенні і пропагуванні ідей українства та української історії й культури.

Особливим змістом та тематичною різноманітністю вирізняється діяльність наукових інституцій, що розгорнули активну просвітницьку роботу в Канаді в другій половині ХХ ст. Слід зазначити, що українська діаспора Канади належить до найбільших помітних угруповань, зважаючи на власну самоорганізацію, а також впливи на всі сфери життя цієї країни.

Одним з відомих наукових та дослідницьких осередків не лише в Канаді, але й на всьому американському континенті стали «Канадські студії», що постали як українознавчий осередок збереження української ідентичності. Він виник внаслідок прагнення української громади зберегти свої історичні та культурні цінності, що зазнавали тиску внаслідок асиміляції серед другого та третього покоління українців за кордоном.

Відкриття 1 липня 1976 р. на базі Альбертського університету в Едмонтоні Канадського інституту українських студій, який досить швидко став визначальним українознавчим науково-дослідним центром, стало важливою подією в науковому житті української діаспори в Канаді. Необхідність його заснування пояснювалася тим, що в Україні часів радянського тоталітаризму посилювався наступ на національну культуру та науку, що вимагало адекватної реакції з боку патріотично налаштованих громадян, зокрема, вчених діаспори. Однак інтелектуальна еліта Заходу залишалася в основному байдужою до українських національно-культурних проблем, розглядаючи українську історію через призму офіційної радянської політики [2, 11].

У другій половині ХХ ст. Канада стає одним із центрів української історичної науки на Заході. Розвиток науки в Канаді пов'язаний, перш за все, із виникненням тут таких важливих наукових центрів, як Канадська українська вільна академія наук (УВАН) та Канадське наукове товариство імені Тараса Шевченка (НТШ). До складу УВАН у Канаді увійшли Інститут слов'янознавства, Інститут українознавства, Комісія народознавства, Комісія бібліографії УВАН, бібліотека та архів. Також УВАН почав активно співпрацювати з різними науковими установами. Серед основних напрямків роботи Канадського НТШ були: проведення щорічних наукових конференцій, академічних вечорів, організація бібліотеки, архіву та музею, видавнича діяльність («Записки НТШ», «Бібліотека українознавства», «Український архів») [4, с.66].

На тлі різноспрямованих наукових студій канадських інституцій української діаспори варто також виокремити діяльність товариства «Волинь», яке було засноване представниками української діаспори, вихідцями з Волині 26 листопада 1949 р. в будинку Колегії Св. Андрія у Вінніпезі. Видання історіографічних матеріалів про життя українців на Волині в період 1917–1949 рр. започатковувалося для просвіти та донесення правди про минулі події. Як писали самі представники Інституту, метою їх діяльності було збереження матеріалів, що на рідних землях уже знищені, або недоступні для вільної науки, «започаткувати розв’язання ... питань щодо Волині, які досі порушені не були, або розв’язувано їх неправильно» [1, с.3]. Також згодом при Інституті було засновано Волинський видавничий фонд, що складався виключно з добровільних пожертв та внесків членів товариства «Волинь», внесків громадян Канади та інших країн, де живуть вихідці з Волині, коштів від реалізації книг та інших видань, а також коштів, одержаних під час проведення культурних заходів. Фонд значно поповнився згідно із заповітом митрополита Іларіона (професора Івана Огієнка), де було зазначено, що Інститут має виключне право на видання його творів, а кошти повинні надходити виключно до фонду [3, с.48].

Надзвичайно копітка праця Інституту полягала також у розсилці та розповсюдженні книг. Для відзначення пам’ятних подій Товариство «Волинь» видавало марки із зображенням храмів, гербів міст Волині, марки на відзначення 400-річчя Острозької Біблії, 40-ліття Товариства «Волинь», 1000-ліття Хрещення України та ін. Це були серії «Історичні герби визначних місць Волині», «Церкви Волині». Видано також було чимало привітальних листівок, емблем, афіш, портретів тощо. При Інституті тривалий час працював окремий відділ Холмщини і Підляшшя, який займався збором матеріалів про побут, церковне життя, літературу, мистецтво, а також та політику й визвольні змагання Холмщини та Підляшшя.

Таким чином, у наукових закладах північноамериканської діаспори провадиться значна наукова діяльність, що збагачує українську літературу, мову, культуру, національні традиції українського народу, поряд з якими серйозна увага приділяється дослідженню філософських, історико-культурних та соціально-політичних проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко М. Десятиліття Інституту Дослідів Волині // Літопис Волині. Ч.5. Вінніпег, 1961. С.3-10.
2. Гришук Т.В.Зарубіжне українознавство як фактор цивілізаційного діалогу (роль і внесок західної діаспори): автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Чернівці, 2011. 20 с.
3. Денисюк Ж.З.Видання історичних праць Інститутом Дослідів Волині (1949-2007 рр.) // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2015. № 4. С.45-49
4. Кондрашевська Ю.Проблема збереження національної ідентичності української діаспори (на прикладі українців Канади в другій половині ХХ ст.) // Схід. 2017. № 1 (147). С.64-69.

CZŁOWIEK A BEZDOMNOŚĆ - ROZWAŻANIA

mgr Anita Edyta Wizner

Wstęp

Bezdomność to stan, który jest bardzo zawiły i trudny do zrozumienia. Problematyka bezdomności jest doświadczeniem bardzo skomplikowanym zarówno w sensie zjawiska społecznego jak i humanizmu, kiedy mowa o Człowieku i jego godności. Jak to możliwe iż w dobie technologii, tak rozwiniętej nauki oraz humanistyki są wśród nas Osoby bezdomne? To ogromny ciężar do udźwignięcia z punktu widzenia psychologicznego dla Osoby bezdomnej, co na to inne jednostki, które żyją w społeczeństwie i wiedzą, że taki problem istnieje? Co na to naukowcy, etycy, politycy, filozofowie, pedagodzy, psychologowie, pracownicy socjalni, co na to Człowiek, który widzi ten smutny obraz drugiego Człowieka bez klucza do własnego mieszkania do drzwi? Najogólniej mówimy, że powodem bezdomności jest wiele czynników, które dotyczą jednostki, systemu oraz życia społecznego. To szereg ciągów zdarzeń, które doprowadziły Osobę do bezdomności. I tu można zadać sobie pytanie czy nie można było tego uniknąć? Czy można było ukształtować tak społeczeństwo, tak wychować jednostki, aby po pierwsze umiały sobie radzić z problemami, by były w stanie rozwiązywać je, pokonywać trudności bez uciekania w różnego rodzaju uzależnienia i destrukcyjne zachowania? Trzeba wychowywać jednostki w duchu wartości tak, aby Człowiek jako Jednostka, która jest myśląca i dorosła mogła wybrać dobrą drogę, aby mogła uniknąć uzależnienia od alkoholu, narkotyków czy innych substancji psychoaktywnych jak i zachowań destrukcyjnych. Należałoby tak ukształtować program edukacyjno- wychowawczy w szkołach podstawowych, aby zaszczerpić w młodych ludziach wrażliwość na życie, zdrowie, dobro, piękno, prawdę, sztukę, kulturę w szerokim słowa tego znaczeniu oraz rozwój osobisty poprzez podnoszenie poziomu kształcenia, prace naukowe, konferencje jako akredytacje w szkołach. Nauczyciele powinni oceniać i promować różne drogi rozwoju młodych ludzi, poprzez drobne nagrody za udział w konkursach naukowych, olimpiadach, za wybitne osiągnięcia sportowe. Robić wszystko, aby młodym ludziom chciało się chcieć iść drogą, która przyczynia się do ich wzrostu- rozwoju. Dzięki dobrym przyzwyczajeniom, kształtujemy nawyki, które stają się naszą drugą naturą. To właśnie dzięki systemowi wartości i zadaniom, które realizujemy odnosimy sukcesy bądź porażki życiowe. Dlatego warto tak ukształtować jednostki, tak je wychować, aby to rozwój osobisty w oparciu o wartości był dla nich cennym drogowskazem, aby mogły w przyszłości same za siebie mądrze decydować i umiały odróżnić dobro od zła. To świadomość oraz kultura człowieka warunkuje mu wybór którą drogą ma iść by nie upaść, by nie zatracić się. Pedagogizacja człowieka powinna odbywać się w każdym wieku i to właśnie powinni robić edukatorzy tak edukować w porę osobę, która pobjędziała, aby nie upadła tak nisko, by nie została osobą bezdomną. Ważne jest

to, że całe społeczeństwo powinno być wrażliwe na krzywdę, tak, aby mogło pokierować drugiego człowieka, gdzie ma szukać pomocy podać pomocną dłoń w razie potrzeby. Człowiek jest wartością najwyższą, nawet jeżeli jest osobą bezdomną jest człowiekiem. Jeżeli osoba bezdomna umiera z głodu lub zima, wszyscy wiemy, że to zło, że to nie do przyjęcia, że to cierpienie. Humanizm i człowieczeństwo nakazują nam zatroszczyć się o słabszą jednostkę, podać pomocną dłoń, uwolnić od zła. Wystarczy, że człowiek straci dom w na przykład w pożarze, i jest bardzo chory ma rentę na przykład. 600 złotych miesięcznie. Nie kupi za to domu, nie zapłaci wynajmu i kaucji, nie pójdzie do pracy bo jest chory, nie kupi nawet dobrego jedzenia. Czyli łatwo można stać się osobą bezdomną. Wszystko dobrze jak się jest sprawnym i jest praca oraz system wartości. Pomyślnie tracimy pracę nagle na skutek wypadku, ze względów zdrowotnych jeżeli nie otrzymamy pomocy od rodziny czy kogoś innego, instytucji nie otrzymamy wsparcia to łatwo możemy zostać osobą bezdomną. Bezdomność może dotknąć ludzi z każdego środowiska, z różnym poziomem wykształcenia oraz w różnym wieku bez względu na płeć. Zarówno kobieta, mężczyzna jak i dziecko mogą być osobą bezdomną. Jest to bardzo problematyczne jak przez szereg niepowodzeń, skomplikowanych sytuacji życiowych, destrukcyjnych zachowań, dramatów, ludzkich słabości i niedostatecznej odporności na trudne położenie można stać się człowiekiem bezdomnym. W rozdziale pierwszym przedstawione zostaną poszczególne definicje zjawiska bezdomności. Rozdział drugi obrazuje fazy bezdomności. Trzeci rozdział poświęcony jest teorii osoby bezdomnej.

1. Oblicza bezdomności w tle definicji

Bezdomność jest to problem bardzo złożony i wieloaspektowy, w centrum tego problemu jest Człowiek. Problematyka bezdomności może być badana zarówno z punktu widzenia teologicznego, filozoficznego, socjologicznego, medycznego, pedagogicznego, psychologicznego, ekonomicznego oraz innych nauk, które zajmują się zarówno człowiekiem jak i problemami społecznymi.

W ujęciu encyklopedycznym zjawisko bezdomności jest obszernie zdefiniowane. Po części to mankament poczucia bezpieczeństwa czyli brak stałego miejsca zamieszkania (z meldunkiem), które przyczynia się do szeregu dyskomfortowych odczuć jednostki. Należy podkreślić, jak ważne jest posiadanie miejsca zamieszkania do zaspakajania potrzeb, aby móc żyć, ochronić zdrowie i funkcjonować w społeczeństwie. Jak ważne jest żyć z poczuciem tego, iż ma się dom, do którego można wrócić, w którym można zjeść, przygotować posiłek, napój, zadbać o higienę osobistą, zadbać o swoją prywatność i intymność i wiele innych. Posiadanie domu zapewnia również schronienie może dawać poczucie bezpieczeństwa jeżeli jest w nim pokój i harmonia. Dom powoduje, że można się schować przed niekorzystną aurą, a co się z tym wiąże - każda pora roku niesie ze sobą pewne zagrożenia w postaci na przykład wysokiej bądź niskiej temperatury, deszczu, mrozu, burzy. Warunki atmosferyczne mogą przyczynić się do pogorszenia stanu zdrowia, między innymi udarów słonecznych, odmrożeń,

wyziębień organizmu, a w konsekwencji do utraty zdrowia, kalectwa a nawet do śmierci¹.

Według Encyklopedii Socjologii *bezdomność* to szereg różnych skrajnych sytuacji, złego losu, nieodpowiednich decyzji, wyborów, źle funkcjonującej lub nie właściwej polityki państwa, które prowadzą do utraty mieszkania - i co się z tym wiąże - bycia osobą bez zameldowania i bezdomną². Życie w państwie, gdzie ustawy są nowelizowane stosunkowo wolno oraz nieadekwatne do indywidualnej sytuacji jednostki jak i zarówno na rynku pracy może spowodować różnego rodzaju zastoje, sytuacje uciążliwe, które swoje odbicie mogą znaleźć w szeregu zjawiskach, takich jak bezrobocie, patologie społeczne, bezdomność.

Kształcenie jednostek, tak aby nabywały kompetencji, które dały by im możliwość zatrudnienia to priorytet by móc uniknąć bezrobocia, biedy i bezdomności. Tworzenie nowych miejsc pracy, które dają możliwość zatrudnienia i przyczyniają się do odpowiedniego funkcjonowania rodzin, a także jednostek co daje możliwość do posiadania domu w sensie miejsca do zamieszkania gdzie osoba może zaspokoić swoje potrzeby i ochronić zdrowie i życie.

Zdaniem Andrzeja Przymeńskiego *bezdomność* to taki stan, kiedy osoba nie może własnymi siłami i staraniami umożliwić sobie miejsca, które nadawałoby się do zamieszkania oraz spełniałoby wymogi minimum standardów potrzebnych do zajmowania lokalu mieszkalnego - mowa o wymogach sanitarnych i najmu zawartych w regulacjach prawnych mieszkalnictwa. Ważne jest również to, aby jednostka miała przekonanie, że owe miejsce jest jej mieszkaniem³.

Bezdomność jak i *osoba bezdomna* to ogromnie złożony problem, gdyż dotyka Człowieka, każdej dziedziny jego życia w sensie psychicznym oraz fizycznym i duchowym. Patrząc na sferę psychiczną, stany emocjonalne - w tym niekorzystne samopoczucie, niska samoocena oraz słaba ocena własnej sytuacji, może mieć wpływ na to, że mogą pogłębiać się różnego rodzaju stany niedomagania związane z brakiem zaspokojenia podstawowych potrzeb, z brakiem zatrudnienia, z niedbałością o higienę osobistą, nieporadnością stawiania czoła problemom, nieumiejętnością szukania drogi do wychodzenia z bezdomności. Dosadniej ujmując posiadanie własnego mieszkania daje poczucie bezpieczeństwa, wpływa na samopoczucie jednostki, które odgrywa istotną rolę w życiu każdego człowieka, motywuje do działania i pozwala magazynować siły do pracy, funkcjonowania oraz życia w ogóle.

Według Leszka Stankiewicza *bezdomność* to osobowość bezdomnej jednostki jak i również wieloaspektowe zjawisko społeczne, które powstało z wielu przyczyn oraz przez zaistniałą rzeczywistość braku schronienia, które można było uznać za lokal mieszkalny z punktu widzenia minimum warunków

1 Por. *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 508.

2 Por. *Encyklopedia Socjologii*, Warszawa 1996, s. 60n.

3 Por. A. Przymeński, *Zjawisko bezdomności w Polsce współczesnej*, [w:] *Polityka Społeczna* 1998, nr 4, s. 3n.

pozwalających do zamieszkania w danym miejscu. Autor stwierdza, że osoba bezdomna przyjmuje daną koncepcję życia wobec której kieruje akty sprawcze, a tym samym wyzwała w sobie osobowość bezdomnego⁴.

Jarosław Florczak *zjawisko bezdomności* traktuje jako brak osobistego lokum, które jest ściśle związane z pozbawieniem jednostki z zaspakajaniem podstawowych potrzeb. Termin *bezdomność* to stan połączony z różnymi odchyleniami oraz patologiami najczęściej z chorobą alkoholową, z przestępczością, z różnego rodzaju nieudolnością życiową, a także z niepełnosprawnością, a zarazem destrukcją więzi społecznych⁵.

Michał Porowski podkreśla, iż *bezdomność* to taki stan rzeczy, gdzie osoba nie posiada mieszkania, które mogłaby uważać za własne. Badacz nazywa go *bezdomnością sensu stricte*. Pojawia się ona również pod nazwą *bezdomności rzeczywistej lub jawnej* i polega na tym, że jednostka nie posiada własnego mieszkania, w którym mogłaby się schronić oraz mieszkać. Bezdomności tej towarzyszy akceptacja stanu rzeczy przez osobę, którą dotyka wspomniany problem, przy wielu dewiacjach oraz różnych zaburzeniach jakie mogą się pojawić – mowa o niepełnosprawnościach psychicznych i fizycznych.

Zdaniem Michała Porowskiego pod terminem *bezdomność* można rozumieć względnie trwałe stan człowieka, który nie posiada dachu nad głową lub osobistego lokum.

Ten sam autor wyróżnia *bezdomność typu largo*, nazywana także *bezdomnością utajoną bądź społeczną*, dotyczy osób, które zamieszkują miejsca niespełniające minimum wymogów przyjętych jako konieczne standardy mieszkaniowe. Ocenia się stan lokum i dostrzega się odchylenia od norm społecznie akceptowanych w ramach mieszkalnictwa w danym społeczeństwie. Mowa o rudkach, slumsach, siedliskach zastępczych, gdzie realia mieszkaniowe rażąco odbiegają od normy społecznej oraz kulturowej⁶.

Andrzej Przymeński przytacza piśmiennictwo światowe pisząc o pojęciu *bezdomności potencjalnej*, gdzie podkreśla istnienie sposobności przerodzenia się jej w *bezdomność jawną*. Do *bezdomności potencjalnej* autor przypisuje wyjście na stałe z zakładów karnych, szpitali psychiatrycznych, domów dziecka. Ponadto uważa, że de instytucjonalizacja jest jedną z częściej uzewnętrzniających się postaci, które przyczyniają się do zaistnienia bezdomności jawnej⁷. Teoretycznie

4 Por. L. Stankiewicz, *Zrozumieć bezdomność. Aspekty polityki społecznej*, Olsztyn 2002, s. 20n.

5 Por. H. Kubicka, *Bezdomność rodzin samotnych matek. Społeczno-wychowawcze aspekty zjawiska*, Łódź 2005, s. 20. Szerzej na ten temat zob. J. Florczak, *Bezdomni w Polsce. Działalność Towarzystwa Pomocy im. Brata Adama Chmielowskiego*. [w:] Zaradność społeczna, (red. J. Kwaśniewski, R. Sowiecka), Wrocław 1990.

6 Por. M. Porowski, *Bezdomność- obraz zjawiska i populacji ludzi bezdomnych* [w:] Pedagogika społeczna: człowiek w zmieniającym się świecie, (red. T. Pilch, I. Lepalczyk), Warszawa 1995, s. 433n.

7 Por. A. Przymeński, *Bezdomność. Polityczno-społeczna definicja i formy zjawiska. Praca socjalna*, nr 4, s. 24n.

można się stać osobą bezdomną jeżeli organizacja polityki społecznej nie zaproponuje rozwiązań systemowych dla osób wychodzących z różnych miejsc szczególnie dla wychodzących na wolność, opuszczających domy dziecka, szpitale psychiatryczne. W pewnym sensie osoby te powinny zostać objęte opieką i pomocą systemową zanim jeszcze staną się osobami bezdomnymi.

Pod terminem **bezdomności jawnej** Katarzyna Wierzbicka rozumie stan rzeczywistego braku „dachu nad głową”, który wiąże się z akceptacją tego stanu rzeczy. Autorka wskazuje również na **bezdomność ukrytą**, kiedy to konkretna jednostka mieszka w warunkach, które są nieakceptowane w danym społeczeństwie⁸.

Marek Gramlewicz postrzega zjawisko z uwzględnieniem patologii społecznej oraz więzi społecznej. Badacz uważa, że jednostki, które nie posiadają własnego domu, nie mają miejsca, w którym mogłyby otoczyć się inną grupą, nawiązać społeczne więzi. To może skutkować spłyceniem relacji z rodziną, a tym samym towarzyszyć rozpadowi więzi. Staje się tak na przykład wskutek innej organizacji życia, w której towarzyszą różne patologie społeczne lub zmiana przynależności z danej zbiorowości na inną, która jest mniej korzystna⁹.

2. Fazy bezdomności

Zdaniem Marka Jażdżikowskiego w zjawisku społecznym bezdomności mogą pojawić się następujące fazy:

- **faza wstępna**, która może trwać od początku powstania bezdomności do dwóch lat. W tej fazie rozwija się syndrom bezdomności. Cechuje się on tym, że osoby bezdomne mając zameldowanie w dowodzie osobistym nie widzą siebie jako osoby bezdomnej. Występują przy tym również mechanizmy obronne, nie postrzeganie siebie jako osoby bezdomnej, zjawisko to może mieć wpływ na system wartości i godność człowieka;

- **faza ostrzegawcza**, która występuje od drugiego do czwartego roku. Osoba bezdomna brak domu może uważać jako sytuację tymczasową, przejściową w tym okresie więzi z rodziną mogą być znikome lub nie istnieć wcale. W tej fazie mogą pojawić się tarapaty finansowe, brak spłaconych należności finansowych, alimentów, kar, przejazdów bez biletów, mandatów i tym podobne;

- **faza adaptacyjna** ona trwa od czterech do sześciu lat. W tym okresie osoby bezdomne mogą czuć się jako osoby poszkodowane przez los. Bezdomni w fazie adaptacyjnej napotykają na różne sytuacje życiowe, które mogą rozpatrywać jako doznane krzywdy. Faza ta przyczynia się również do wzrostu minimalizacji próby wychodzenia z bezdomności;

- **faza chroniczna** to okres od sześciu do dziesięciu lat, faza cechuje się

8 Por. K. Wierzbicka, *Problemy bezdomności w Polsce* [w:] Strefy niedostatku i nędzy mieszkaniowej w Polsce, (red. E. Kuminek,), Warszawa 1990, s. 80n.

9 Por. H. Kubica, *Bezdomność – przykład zagrożenia rozwoju społecznego – kulturowego przez stopniową utratę związków a instytucjonalne możliwości i granice włączania społecznego*, [w:] Pedagogika społeczna – podręcznik akademicki tom 1, (red. E. Marynowicz-Hetka), Warszawa 2006, s. 336n.

tym, że osoba bezdomna przystosowuje się w pewnym sensie do bezdomności. To przyzwyczajenie może powodować, że osoba bezdomna czuje się swobodnie w schronisku, noclegowni, na pustostanie lub w innym miejscu niezamieszkalnym, co w konsekwencji powoduje również swobodę stałego życia poza domem. W tej fazie może również pojawić się brak relacji i kontaktów z najbliższymi jak i z rodziną;

- **faza bezdomności trwałej** trwająca dłużej niż 10 lat. Osoba bezdomna w tej fazie uzależnia się od otrzymywanej pomocy, co może spowodować, brak samodzielności i zatrącenie motywacji do wychodzenia z bezdomności oraz normalnego funkcjonowania w społeczeństwie.

W **fazach chronicznej i bezdomności trwałej** wystąpić mogą ogromne problemy z racjonalną oceną bezdomności, co może przyczynić się do tego, że osoba wybiera taki styl życia¹⁰. Dlatego niezwykle ważne jest umiejętne zdiagnozowanie problemu i pomoc osobie tak, aby uniknąć poszczególnych faz bezdomności, które mogą mieć coraz to tragiczniejsze skutki oraz coraz to trudniej będzie taką osobę wyprowadzić na prawidłowe tory.

Według Moniki Oliwy-Ciesielskiej *bezdomność* postrzegana jest w kategorii konieczności życiowej. Jednostki są pozbawione szansy godnego rezydowania, dana im jest jedynie możliwość przejściowego schronienia w placówkach pomocy społecznej¹¹.

Zdaniem Tadeusza Kamińskiego *bezdomność* to bardzo skomplikowana sytuacja życiowa, w której naruszone zostają prawa osoby ludzkiej, czyli prawo do egzystencji w bezpiecznym miejscu, co daje poczucie bezpieczeństwa i możliwość do życia we wspólnocie oraz powołania do życia w ogóle¹².

3. Osoba bezdomna

Obok terminu bezdomności należy także zwrócić szczególną uwagę na pojęcie *osoby bezdomnej*, gdyż człowiek bez dachu nad głową jest osobą bezdomną. Stwierdzenie dach nad głową, lokum, mieszkanie to takie słowa, które kojarzą się człowiekowi z prywatną przestrzenią i miejscem w którym jednostka może się schronić, odpocząć, może przygotować posiłek, zadbać o higienę osobistą, człowiek tam może również mieć swoją intymność, prywatność.

Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku¹³ definiuje *osobę bezdomną* jako jednostkę, która w pojmowaniu regulacji prawnych odnośnie asekuracji praw lokatorów również w sensie pokładów mieszkaniowych gminy

10 Por. A. M. Basak, *Karpacki przegląd naukowy*, [online], [dostęp 16marca2015]. Dostęp w Internecie: <http://ktnio.pl/Home/PokazPdf?nazwaPliku=KPN%20kwartalnik%2FKarpacki%20Przegl%C4%85d%20Naukowy%20Nr%202-2012.pdf>

11 Por. M. Oliwa-Ciesielska, *Zasadność definicji bezdomności, Formy pomocy bezdomnym. Analiza ułatwień i ograniczeń problemu*, Warszawa 2005 s.34

12 Por. A. M. Basak, *Karpacki przegląd naukowy*, [online], [dostęp 16marca2015]. Dostęp w Internecie: <http://ktnio.pl/Home/PokazPdf?nazwaPliku=KPN%20kwartalnik%2FKarpacki%20Przegl%C4%85d%20Naukowy%20Nr%202-2012.pdf>

13 Por. Dziennik Ustaw z 2004 r., nr 64, poz. 593 i nr 99, poz. 1001.

oraz w myśl przepisów o rejestrze ludności i dowodach tożsamości, nie posiadają stałego zameldowania. Osoba ta również nie mieszka w lokum i nie posiada meldunku w lokalu mieszkalnym, w którym nie ma szansy na zamieszkanie¹⁴.

Zdaniem Małgorzaty Pisarskiej *osoba bezdomna* to jednostka, która posiada specyficzne predyspozycje, nie przystaje do prawideł społecznych, która w ramach wolności urzeczywistniła pewien styl życia odpowiadający typowi waga-bunda oraz nie dysponuje własnym lokalem mieszkalnym¹⁵. Definicja ta ukazuje, że istnieją osoby, które podejmują celowo taki styl życia obierając filozofię i drogę bezdomnego wędrowca pozbawionego dachu nad głową.

Anna Duracz -Walczak uznaje, że *osoba bezdomna* to jednostka, która nie posiada lokalu mieszkalnego spełniającego wymagania stawiane warunkom mieszkalnym, tak aby w pomieszczeniu można było przebywać nie narażając zdrowia oraz zrelaksować się, zaspokajać potrzeby, móc przygotować posiłek, zadbać o higienę indywidualną, spokojnie spać. W tej definicji autorka wskazuje na niemożność uzyskania pomieszczenia mieszkalnego, które spełniałoby takie warunki, aby lokal nadawał się do zamieszkania. Według badaczki nie wlicza się do miana osób bezdomnych jednostki, które mogą zapewnić sobie lokum, ale w chwili obecnej tego nie robią.

W odniesieniu do definicji *osoby bezdomnej* Paweł Poławski uważa, że „faktycznie bezdomni”, to ci, którzy nie mają jakichkolwiek szans oraz możliwości rozwiązania swojego problemu jakim jest bezdomność. Powodem tego może być to, że osoby wyrażają zgodę na zaistniałą rzeczywistość. Mowa również o jednostkach, które nie żyją w społeczeństwie¹⁶.

Aby zobrazować zjawisko bezdomności należy również przytoczyć klasyfikację przyczyn bezdomności. Jedną z nich opracował Eugeniusz Moczuk zaliczając tu:

- sytuację w kraju pod względem gospodarczym oraz powszechnym, brak zatrudnienia oraz bezrobocie w sektorze pracy, deficyt miejsc w różnych placówkach opiekuńczych, domach pomocy, szpitalach, brak odpowiednich miejsc, gdzie mogłyby zostać przyjęte do zamieszkania osoby zarażone wirusem HIV, brak rozwiązań systemowych odnośnie jednostek opuszczających domy dziecka;

- eksmisje lokatorów z powodu zaległości finansowych, nieadekwatne legislacyjne rozwiązania;

- wszelkiego rodzaju uzależnienia i patologie społeczne (takie jak: - alkoholizm, narkomania, prostytutka, przemoc, rozpad więzi rodzinnych, pozostawienie bez opieki członków rodziny);

14 Por. *Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej*, Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 593 z późn. zm.

15 Por. M. Pisarska, *Miejskie schronisko dla bezdomnych kobiet*. [w:] Praca socjalna, 1993, Nr 4, s. 39.

16 Por. A Lech, *Zakres definicji bezdomności*, [w:] Biblioteka Pracownika Socjalnego. Świat społeczny bezdomnych i jego legitymacje, Katowice 2007. s. 35-38.

- świadome decyzje życiowe, zaakceptowanie pewnego stylu życia wraz z hierarchią wartości;

- czynniki osobowościowe, takie jak niska samoocena, poczucie samotności, wstydu, przeświadczenie złego w ludziach i otaczającym go świecie.

Przyczyny tkwiące w osobach bezdomnych:

- zaburzenia w rodzinie, nieporadność życiowa, niemożność mieszkania z rodziną z powodu rozwodu, separacji małżonków, wyjścia z więzienia i innych powodów;

- brak akceptacji do różnych sytuacji ekonomicznych oraz społecznych, niemożność znalezienia pracy za uczciwe wynagrodzenie; przyzwolenie pracodawcy na traktowanie jako przedmiot;

- nieumiejętność dostosowania się do obyczajów i kultury, rozwody, nieodpowiedzialność za kwestie materialne rodziny, brak szacunku do wolności współmałżonka;

- alkoholizm¹⁷.

4. Podsumowanie i wnioski:

Przyczyn *bezdomności* może być bardzo wiele, na czele są uzależnienia. W destrukcji życia osoby mają wszelkiego rodzaju uzależnienia od alkoholu, hazardu, narkotyków, gier komputerowych, od zakupów, leków, kredytów i tym podobne. Na stan bezdomności mogą wpłynąć także nieporadność życiowa, wyuczona bezradność, rozpad rodziny, niepełnosprawności, choroby, bezrobocie, emigracja oraz powrót do kraju, wybrana filozofia życia - osoby waga-bunda, zatracenie systemu wartości i inne. Osobie bezdomnej oprócz braku mieszkania mogą towarzyszyć również brak poczucia bezpieczeństwa, wstyd, niska samoocena, lęk, głód, zaniedbanie w sferze higieny osobistej, brak odpowiedniej opieki medycznej, spłycone lub brak relacji i więzi z rodziną i najbliższymi, a także wszelkiego rodzaju dysfunkcje oraz zachowania destrukcyjne, społeczne, uzależnienia oraz choroby.

W problematyce bezdomności *wsparcie społeczne* jest kluczem do niesienia ulgi w rozwiązywaniu problemów oraz pokonywaniu sytuacji trudnych. Bezdomności towarzyszy często skrajna bieda więc pole manewru jest ogromne dlatego obserwacja i komunikacja oraz relacje międzyludzkie odgrywają tu bardzo ważną rolę. Często samopoczucie, i stan zdrowia osób bezdomnych jest zły, wymaga natychmiastowego wsparcia społecznego oraz pomocy bez której osoby bezdomne nie mogłyby funkcjonować i żyć. Mowa o zasiłku celowym na żywność, o zapewnieniu noclegu, o zaopatrzeniu w odzież oraz obuwie, zasileniu w środki czystości, leki i tym podobne. Wspierać i pomagać społecznie mogą zarówno instytucje, organizacje, fundacje, grupy osób, jednostki, które nie koniecznie są znane osobie bezdomnej. Wsparcia i pomocy mogą udzielać

17 Por. J. Mazur OSPPE, *Bezdomność jako przedmiot polityki społecznej* [w:] *Bezdomność. Szkice z socjologii, polityki społecznej i katolickiej nauki społecznej*, (red. J. Mazur OSPPE), Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 15-17.

wszyscy. Wsparcie oraz pomoc mogą być na wagę złota właśnie wtedy, kiedy Osoba potrzebująca dzięki owej pomocy może uniknąć śmierci, utraty zdrowia, głodu, zimna, może znaleźć sens życia oraz sens dalszej pracy nad sobą znalezieniem pracy i powrotem do domu własnego domu. Wsparcie społeczne i pomoc drugiemu człowiekowi ma ogromne pokłady człowieczeństwa, każdy z nas może potrzebować wsparcia lub pomocy.

Abstrakt

Problematyka bezdomności jest doświadczeniem bardzo skomplikowanym zarówno w sensie zjawiska społecznego jak i humanizmu kiedy mowa o Człowieku jako Osobie i jej godności. W rozdziale pierwszym przedstawione zostaną poszczególne definicje zjawiska bezdomności. Rozdział drugi obrazuje fazy bezdomności. Trzeci rozdział poświęcony jest teorii osoby bezdomnej. Celem artykułu wyjaśnienie zjawiska bezdomności, kim jest osoba bezdomna, faz bezdomności i przyczyny bezdomności.

Słowa Klucze: bezdomność, osoba bezdomna, fazy bezdomności, przyczyny bezdomności

Abstract

The problem of homelessness is a very complicated experience both in the sense of social phenomenon and humanism when talking about a man as a person and his dignity. The first chapter will present definitions of the phenomenon of homelessness. The second chapter illustrates the phases of homelessness. The third chapter is devoted to the theory of a homeless person. The purpose of the article is to explain the phenomenon of homelessness, who the homeless person is, the phases of homelessness and reasons for homelessness.

Key words: homelessness, homeless person, phases of homelessness, causes of homelessness

BIBLIOGRAFIA:

1. *Encyklopedia Socjologii*, Warszawa 1996.
2. *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
3. H. Kubica, *Bezdomność – przykład zagrożenia rozwoju społecznego – kulturowego przez stopniową utratę związków a instytucjonalne możliwości i granice włączania społecznego*, [w:] *Pedagogika społeczna – podręcznik akademicki tom 1*, (red. E. Marynowicz-Hetka), Warszawa 2006.
4. J. Mazur OSPPE, *Bezdomność jako przedmiot polityki społecznej* [w:] *Bezdomność. Szkice z socjologii, polityki społecznej i katolickiej nauki społecznej*, (red. J. Mazur OSPPE), Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.
5. A. Lech, *Zakres definicji bezdomności*, [w:] *Biblioteka Pracownika Socjalnego. Świat społeczny bezdomnych i jego legitymacje*, Katowice 2007.
6. M. Oliwa-Ciesielska, *Żasadność definicji bezdomności, Formy pomocy bezdomnym. Analiza ułatwień i ograniczeń problemu*, Warszawa 2005.
7. M. Porowski, *Bezdomność- obraz zjawiska i populacji ludzi bezdomnych* [w:] *Pedagogika społeczna: człowiek w zmieniającym się świecie*, (red. T. Piłch, I. Lepalczyk), Warszawa 1995.
8. L. Stankiewicz, *Zrozumieć bezdomność. Aspekty polityki społecznej*, Olsztyn 2002.
9. K. Wierzbicka, *Problem bezdomności w Polsce* [w:] *Strefy niedostatku i nędzy mieszkaniowej w Polsce*, (red. E. Kuminek), Warszawa 1990.

Artykuły:

1. M. Pisarska, *Miejskie schronisko dla bezdomnych kobiet*. [w:] *Praca socjalna*, 1993, Nr 4
2. A. Przymeński, *Zjawisko bezdomności w Polsce współczesnej*, [w:] *Polityka Społeczna* 1998, nr 4

Ustawy:

1. *Dziennik Ustaw z 2004 r.*, nr 64, poz. 593 i nr 99, poz. 1001.
2. *Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej*, Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 593 z późn. zm.

Netografia:

1. Por. A. M. Basak, *Karpacki przegląd naukowy*, [online], [dostęp 16marca2015]. Dostęp w Internecie: <http://ktnio.pl/Home/PokazPdf?nazwaPliku=KPN%20kwartalnik%2Fkarpacki%20Przegl%C4%85d%20Naukowy%20Nr%202-2012.pdf>

HUMANIZM NAUKI ZBAWICIELA W UJĘCIU WINCENTEGO GRANATA

Maciąg Paweł

dr nauk humanistycznych

KUL Lublin, ASP Katowice

pawel.maciag@asp.katowice.pl

Jeden Bóg pełnego Objawienia to Ojciec, Syn i Duch Święty. Takiego Boga objawia Jezus Chrystus i sam jest rozumiany dopiero w świetle tego Objawienia¹. Trójca Święta jest jej źródłem, celem i miarą wartości zbawczych darów i wszelkich faktorów historii zbawienia. Wynika stąd wniosek, że myśl trynitarna powinna – choć w różny, ale istotny sposób – być obecna w całej teologii jako jej istotne odniesienie. Słuszną więc wydaje się rzecz, by wśród wieloaspektowych refleksji nad teologią zająć się również problemem humanizmu nauki Jezusa Chrystusa. Rozważając teologię Wincentego Granata w perspektywie jego głównej kategorii – Chrystusa jako obrazu Boga i człowieka – narzuca się zbieżność zachodząca między takim rozumieniem teologicznej wizji Boga i człowieka a pewnymi ważnymi akcentami nauki Jana Pawła II².

Jak Jezus realizował naukę?

Już w inicjacyjnej części podjętego zagadnienia należy postawić pytanie: Jak Jezus realizował naukę, którą głosił? Niewątpliwie Jezus aprobuje wartości moralne zawarte w dekalogu i uważa, że są one drogą do życia wiecznego: „A jeśli chcesz osiągnąć życie, zachowuj przykazania (...) nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradnij, nie zeznawaj fałszywie, czcij ojca i matkę (por. Mt 19, 18-19). Chrystus wskazuje od razu wartości wyższe, a mianowicie posiadanie nieba (por. Mt 19,21) i nie poprzestaje na samej aprobacie przykazań, ale wyjaśnia ich zakres. Dobroć ludzkich działań Chrystus widzi nie w samych zewnętrznych objawach, lecz w wewnętrznej intencji, a więc wszelkie czyny pobożne, jak np. jałmużna i modlitwa, nie powinny być wykonywane na pokaz w celu otrzymania pochwały (Mt 6, 1-8). Niewątpliwie Chrystus okazał swe człowieczeństwo i miłość ku wszystkim ludziom przez podanie zasad, na których można i trzeba budować życie ludzkie, jednak Wincenty Granat zastanawia się jak Chrystus realizował w swym życiu naukę przez siebie głoszoną? Jaki był jego charakter jako człowieka? Czy nigdy nie istniał rozdźwięk między Jego naukami a ich realizacją w Jego własnym życiu? I dochodzi do wniosku, że w opisywaniu

1 Należy pamiętać, że trynitarna podstawa chrystologii wcielenia stwarza niezwykle podatny grunt do jednoznacznego wyakcentowania bóstwa Jezusa Chrystusa, które formalnie stanowi np. dla Bartha „nowotestamentowe twierdzenie”, prawdę objawioną, interpretowaną rzetelnie i adekwatnie przez dogmat Kościoła. Zob. Alfons Nosol, *Chrystologia Karola Bartha*, Lublin 1979, s. 59.

2 Zofia Zdybicka, *Rola wizji Boga w kształtowaniu wizji człowieka*, [w:] *Tajemnica człowieka*. Wokół osoby i myśli ks. Wincentego Granata, Lublin 1985, s. 133.

sylwetki moralnej Chrystusa i Jego ludzkiego charakteru nie ma innej drogi jak napisane Ewangelie, które są dokumentem tradycji apostołskiej³. Z tego źródła wyciągnąć możemy wniosek, że Chrystus miał świadomość swego posłannictwa zleconego przez Boga, a to oznaczało, że ma głosić królestwo Boże i przyszłe, eschatologiczne, realizowane już na ziemi przez sprawiedliwość, miłosierdzie, przebaczenie, życzliwość dla ludzi. W królestwie Bożym głoszonym przez Chrystusa zawiera się postulat szukania człowieka, który siebie zagubił i może siebie odnaleźć, i siebie samego odmienić. Granat zauważa, że Chrystus swego ludzkiego i nadludzkiego celu nigdy z oczu nie stracił, lecz szedł wytrwale ku niemu bez względu na opory jakie pojawiały się ze strony ludzkiej słabości Jego uczniów, wrogości przedstawicieli urzędowej religii, nacisku na Rzymian. Owszem Chrystus lękał się cierpienia i śmierci, ale wyznał przed sądem żydowskim i Piłatem kim jest i jakie zadanie ma do spełnienia. Lubelski teolog odczytując Ewangelie zaznacza, że Chrystus konający na krzyżu pamięta o swym zadaniu, przebacza grzechy łotrowi na krzyżu, modli się za nieprzyjaciół i poleca swą ludzką duszę Bogu⁴. Widzimy więc, że Wincenty Granat opisuje Chrystusa z jednej strony jako tego, który jest ludzki i odczuwa samotność cierpienia, a równocześnie jest świadom swjej boskiej władzy, bo daje życie wiekiście pokutującemu łotrowi. Na charakter ludzki Chrystusa – jak już można zauważyć z powyższych rozważań – składa się jasno postawiony cel doczesny i ponadczasny. Chrystusa jako człowieka charakteryzuje też wytrwale dążenie do tego celu. Lubelski Teolog zaznacza, że w publicznej działalności Chrystusa nie było wahań ani cofania się, były ludzkie reakcje, ale i zgadzanie się z wolą Bożą. Istotną cechą charakteru Chrystusa jest odwaga. Nie lęka się możliwych tego świata i otwarcie poucza ich, zwraca uwagę, a nie pochlebia⁵. Postawa służalcza, będąca cechą charakteru słabych, jest zupełnie obca Chrystusowi. Zachowanie się Chrystusa przed Herodem i Piłatem a więc przed przedstawicielami władzy politycznej - jest pozbawiona cienia uniżoności i błagania o ułaskawienie. Wobec władz żydowskich reprezentujących sprawy narodowe i religijne Jezus nie ucieka się na sędzie do żadnych tłumaczeń, ale po prostu stwierdza swoje posłannictwo, będąc świadom, że za to poniesie śmierć. Charakteryzując postać Chrystusa-Wincenty Granat podkreśla, że swą nauką walczył On z obłudą i zakłamaniem życiowym, a w Jego praktycznym postępowaniu panowała całkowita zgodność, żył bowiem zgodnie z postawą zewnętrzną. W ludzkim charakterze Chrystusa nie miała miejsca gorączkowa aktywność, a gniew i oburzenie były równoważone przez łagodność i cierpliwość. Wyrozumiałość

3 Nie jest rzeczą łatwą zebrać wszystkie rysy postaci Chrystusa i określić Jego charakter ludzki. Wszelkie próby napisania biografii Jezusa i jakiegoś sklasyfikowania tego charakteru wykazały się nieudolne. Wyrósł bowiem Chrystus ponad wszystkich wizjonerów, kaznodziejów, moralistów, rewolucjonistów, i w ogóle ludzkich geniuszów. Chyba byłby cud, jeśli bez podstawy w rzeczywistości ewangelicznej mogliby skomponować tę niezwykłą postać ludzką i nadludzką. Na podstawie ich relacji można wskazać niektóre rysy charakteru Jezusa Chrystusa. Granat, Syn..., s. 325.

4 Granat, Syn..., dz. cyt. s. 326.

5 Granat, Syn..., dz. cyt. s. 326.

nie była wcale pobłażaniem, przebaczenie nie stawało się zachętą do kolejnych niewierności. Chrystus wiedział ile podstęp i zła kryje się w człowieku, jednak nie zrażał się i permanentnie szukał człowieka, bo wiedział, że w nim kryje się dobro, które można, a nawet trzeba ocalić. Lubelski Teolog podkreśla, że wielkość charakteru Chrystusa ujawnia się w Jego miłości, której uczył, ale którą okazywał w swej działalności, a szczególnie okazał przez ofiarną śmierć⁶. Chrystus to nie ubóstwiony człowiek, ale Bóg – Człowiek – podobny do człowieka w naturze ludzkiej Syn Boży mający równą wiedzę z Bogiem⁷. Nie zapominajmy też, że jest też On objawieniem osobowej miłości Boga połączonej z miłosierdziem⁸.

Zbawiciel jako Nauczyciel

Jezus jest Nauczycielem. Co więcej sam nazywa siebie Nauczycielem i to w pełni treści tego słowa, a nawet w jakimś wyższym niż potocznie znaczeniu. Profesor Granat zaznacza używając apofatycznego aparatu językowego, że Chrystus nie podał zwartego systemu filozoficznego, chociaż Jego nauka stałą się natchnieniem dla filozofii. Nie korzystał też on z metod właściwych tej nauce, tj. nie przedstawił dowodów spekulatywnych, nie wykazał błędów logicznych innych opinii, różnych od tego, co głosił. A więc mamy do czynienia z pewnym paradoksem, bowiem nie uprawiając filozofii On jednak nauczał, wyjaśniał, odrzucał niektóre poglądy, by pobudzić do myślenia. Zaznaczyć trzeba, że Chrystus występuje jako osoba transcendentna, przerastająca rzeczywistość ludzką, a mimo to bardzo bliska, bo nazywa ludźmi przyjaciółmi (J 15, 14-15). Chrystus we wszystkich naukach zapamiętanych przez jego słuchaczy, a następnie zapisanych nie uprawia filozofii i nie korzysta z jej metod, chociaż mówi językiem, który odpowiada słuchaczom. Chrystus Ewangelii mówił o sobie jako istocie bardziej ludzkiej, ale i transcendentnej, bo uczył że jest wyższy ponad aniołów i sam siebie uważał za prawodawcę najwyższego. Granat podkreśla wielkość i unikatowość Ewangelii, tzn. wskazuje, że gdyby Ewangelie były filozofią podzieliłyby los wielu systemów i nie stałyby się księgą życia. Zdaje się, że lubelski teologii z pewną dozą ironii stawia też pytanie: czy Ewangelie są podobne do nauk, jakie głosił Budda czy Mahomet⁹. Stwierdza, że są podobne, bowiem Budda uczył nowego typu życia i tworzył zasady nowej etyki o zabarwieniu religijnym, a Mahomet głosił prawdy o religijne zbliżone do Ewangelii Chrystusa, jednak podkreśla też ogromną różnicę, bowiem ci dwaj wskazywali na drogę ku wyzwoleniu, ale sami uważali siebie za nauczycieli tego wyzwolenia a Mahomet także za proroka¹⁰.

6 Granat, Syn..., dz. cyt. s. 327..

7 Grzegorz Barth, *Ku pełni osoby w Chrystusie, Wincentego Granata personalizm integralny*, Lublin 2009, s. 190.

8 Granat, *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, Poznań 1985, s. 479.

9 *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, wyd. 2. red. Krzysztof Guzowski, Halina Szumił, Lublin 2007, s. 176.

10 *Fenomen człowieka*, dz. cyt. s. 176.

Nauka o okazywaniu miłości Bogu

Ważnym aspektem, który porusza lubelski Teolog jest to, że mówi o Chrystusie- jako tym, który nikogo nie wyklucza z grona, owszem, wskazuje, że jest posłany tylko do owiec, które poginęły z domu Izraela (Mt 15,24), jednak pomaga ludziom spoza tego narodu (uzdrowienie córki niewiasty chananejkiej), wysłuchuje prośby setnika, którego chwali za jego wiarę, a jednocześnie zapowiada, że sama przynależność do narodu wybranego, nie decyduje o wejściu do królestwa niebieskiego¹¹. Chrystus, Syn Boży Wcielony, który ukazuje miłość Bożą oczy o jej wszechogarniającym charakterze, ale także domaga się od ludzi czynnej miłości. Miłość jest źródłem wszystkich wartości humanistycznych, a miłość chrześcijańska pojęta autentycznie nie przekreśla żadnych wartości ludzkich, nawet przeciętnych, ale podnosi je niekiedy do wyżyn heroizmu. Według *Listu do Kolosan*, chrześcijanie mają się oblec w nowego człowieka: „Obleczcie się w serdeczne miłosierdzie, dobroć, pokorę, cichość, cierpliwość, znosząc jedni drugich i wybacząc sobie nawzajem(...) Na to zaś wszystko obleczcie się w miłość, która jest więzią doskonałości” (Kol 3,12). Zauważa się więc, że zawiera ona w sobie aprobatę istnienia i postulat rozwoju człowieka, w jej zaś treści istnieje udzielanie się dobra i jego przyjmowanie, a także wzajemność relacji osobowych. Z miłości autentycznej jest wykluczany egoizm, który zawsze dzieli. Tak więc ideał miłości jest bardzo ludzki, bowiem branie i udzielanie jest głównym budulcem struktury psychicznej i moralnej człowieka¹². Całą swoją etykę Chrystus streścił w dwu przykazaniach. Zaznacza Granat, że kiedy proszono Jezusa o to, aby wskazał jedno największe przykazanie, to On poszerzył swoją odpowiedź, bo powiedział o drugim przykazaniu miłości bliźniego, zaznaczając że jest ono podobne do pierwszego i że całe Prawo i Prorocy streszczają się w tych dwu przykazaniach: także wskazał, że ideałem miłości bliźniego i kryterium jest miłość samego siebie. Zauważamy więc charakter humanizmu w takim nauczaniu Zbawiciela. Chrystus głosi naukę o sposobie okazywania miłości Bogu; jest nim miłość bliźniego. Teolog pisze: „Prosta jest etyka Chrystusa sprowadzająca się do dwu przykazań: miłości Boga i bliźniego, prosta metoda nauczania i także sposób postępowania z ludźmi nacechowany jest prostotą i szczerością”¹³. Zdaniem Granata Chrystus w swojej nauce każe wierzyć pod utratą zbawienia wiecznego (Mk 16,16), a ponieważ cała Jego postać tchnie szczerością, dlatego należy uznać Jego przekonanie o prawdzie tej nauki i umiłowaniu w ogóle prawdy; bez dążności ku niej nie ma prawdziwego humanizmu. Niewątpliwie profesor Granat jasno wskazuje na wartość humanistyczną prawdy ewangelicznej. Obok prawd naturalnych formułowanych przez nasz umysł, i tych, które Chrystus głosił jako prawdy

11 Por. *Fenomen człowieka*, dz. cyt. 177.

12 Miłość chrześcijańska, aprobując wszystkie wartości czysto ludzkie, mówi o udzielaniu się Bogu ludziom i daniu im przywileju synostwa i obietnicy wiekuistego życia z Osobami Boskimi. A więc człowiek nie tylko pragnie i zmierza do przyjaźni ludzkiej, lecz również ma obiecaną przez Boga w Chrystusie przyjaźń boską. Zob. *Fenomen człowieka*, dz. cyt. 182.

13 Granat, *Dogmatyka katolicka I*, s. 187.

religijno-moralne, istnieje jeszcze prawda i fałsz życia i na to On zwracał uwagę.

Coś więcej niż tylko uniwersalizm humanistyczny

W rozumieniu lubelskiego Teologa oprócz uniwersalizmu humanistycznego, miłości a także prawdy myśli i prawdy życia łatwo odnaleźć także w Ewangeliach jeszcze inne wartości humanistyczne: jak np. „kształtowanie osobowości przez umartwienie własnego egoistycznego „ja” (Mt 16,24), uznanie hierarchii wartości (Mt 6, 33), ochrona małżeństwa (Mt 5, 31-32), pochwała wartości ludzkich czynów, a nie samej modlitwy”¹⁴. Idea powszechnego braterstwa stwierdzana przez Chrystusa wynika z ewangelicznego uniwersalizmu i z modlitwy „Ojciec nasz” Dla Chrystusa najważniejszy jest człowiek, dlatego też uzdrowił w szabat człowieka mającego uszłą rękę (Mt 12, 9-14). Ks. Granat zauważa więc, że Jezus okazjnie wypowiedział największą humanistyczną prawdę, że wszystkie sprawy gospodarcze winny służyć człowiekowi, który jest wyższą wartością od nich. O ileż ważniejszy jest człowiek od dobra materialnego¹⁵. Tak więc asceza proponowana przez Chrystusa nie jest samoudręczeniem, samobiczowaniem, bezrozumnym wyrzeczeniem, lecz jest panowaniem nad sobą; nie wyklucza ona radości, a nie jest dla oka, jak to świadczy kazanie Chrystusa na górze – zauważa lubelski Teolog. Chrystus kładzie nacisk w ascezie na wnętrze człowieka, na jego duchowe zaangażowanie, bowiem nie słowa decydują o wejściu do królestwa niebieskiego, lecz czyny.

Czymś niezwykle frapującym w pismach Wincentego Granata jest to, że potrafi on mocno wyakcentować, że pomiędzy nauką Chrystusa a jego osobistym życiem i stosunkiem do ludzi nie ma rozdzwiewu. Chrystus, który w pełni urzeczywistnił w swym postępowaniu naukę, którą głosił może śmiało powiedzieć: „Dałem wam bowiem przykład, abyście i wy tak czynili, jak ja wam uczyniłem” (J 13,15). A wypowiedział te słowa po umyciu nóg apostołom. Chrystus więc nauczał prawd religijno-moralnych z odwagą i nie uląkł się ówczesnych możnych tego świata: faryzeuszów, saduceuszów, herodianów, Piłata, ani Heroda, ani oskarżycieli i za głoszoną naukę poniósł odważnie śmierć. Chrystus chociaż doświadczył lęku i smutku przed swą śmiercią jednak nie załamał się, wytrwał przy swoim posłannictwie i co więcej zachował ogromną swą godność wobec sędziów żydowskich, wobec Piłata i Heroda i do samego końca był sobą. Jeśli paradoks jest jedną z figur, jakimi posługuje się teologia apofatyczna, to znaczącym paradoksem osobowości Chrystusa – według Wincentego Granata – jest to, że „nie miał nic z pyszałkowatości, a jednak domagał się czci większej niż mieli królowie i prorocy Izraela, większej czci, niż okazuje się ojcu i matce (Mt 10, 37), uznaje siebie za większego od świątyni (Mt 12, 6), jest wyższy od aniołów, którzy są jego aniołami (Mt 16, 27), ma

¹⁴ *Fenomen człowieka*, dz. cyt. 184.

¹⁵ Wincenty Granat powiada, że jeśli te drobne ostatecznie wydarzenia przeniesiemy na tło współczesne, to powiedzieć można że człowiek jest ważniejszy niż kultura materialna i gospodarcza i nigdy nie wolno go poświęcać dla rozwoju świata rzeczy, bowiem kapitał służy człowiekowi, a nie odwrotnie – nie zysk, lecz człowiek jest najważniejszy. Zob. *Fenomen człowieka*, dz. cyt. s. 185

władzę nad duchami złymi, stawia się na równi z Bogiem – prawodawcą Starego Zakonu (Mt 5, 21.28.33), odpuszcza grzechy mocą własną (Mt 9,2; Łk 7, 48), jest Synem Bożym w szczególniejszym znaczeniu, bo ma wiedzę taką jak Bóg Ojciec i decyduje o objawieniu tajemnic Bożych (Mt 11, 26-27)”¹⁶.

Teolog lubelski zaznacza też, że mimo rzeczywistości transcendentnej w Chrystusie związanej z naturą ludzką w jednej zwartej postaci okazuje On swoim życiem jednolity charakter: służy woli Ojca niebieskiego, wykonuje zbawcze swe posłannictwo, bo przyszedł „dać swoje życie na okup za wielu” (Mt 16, 18-20), przygotowuje wszystko do założenia swego Kościoła (Mt 16, 18-20). Chrystus- używając kolokwializmu – przerasta wszystkich ludzi, a jest przecież tak bliski, tak bardzo ludzki, można wręcz podkreślić- tak bardzo humanistyczny, bowiem znał ludzi i ich morale oraz słabości.

Należy więc mówić o niesamowitej delikatności ludzkiej postawy Chrystusa wobec grzeszników, bowiem – jak pisze profesor Granat- On nie wypomina im grzechów, nie wyolbrzymia, nie wymazuje, nie wstydzi się z nimi spotykać, ale to wszystko nie jest aprobatą zła, lecz staraniem, by grzesznik się nawrócił. Wymownym zdaje się przywołany przez Granata *passus* z obecności Jezusa w domu Szymona faryzeusza¹⁷. Gospodarz widzi w tej kobiecie tylko zło i jednocześnie myśli, że Jezus, gdyby był prorokiem, wiedziałby, że ta kobieta jest grzesznicą; widząc wielkość zła Szymon nie dostrzegł w kobiecie ani pokuty, ani żalu, ani wewnętrznej zmiany, a przede wszystkim nie dojrzał miłości, której mu brakowało, natomiast Chrystus w swej ludzkiej delikatności, której czystym źródłem jest miłość zobaczył w kobiecie wewnętrzną zmianę i nie wypominając jej szczegółowo grzechów i nie potępiając, odpuścił jej grzechy”¹⁸.

Braterstwo Chrystusa

Nauczanie Chrystusa jest przykładem, gdzie ujawnia się cała Jego szczególna osobowość, a także wrażliwość na słuchaczy, co decyduje o jego humanizmie. Jednak w Jego nauce zawiera się jednakże moc poszerzająca granice humanizmu, kiedy domaga się On wiary w treść głoszonej nauki pod sankcją utraty zbawienia. Nauka ta i w ogóle cała rzeczywistość Syna Bożego, który stał się człowiekiem, przyjęte dobrowolnie i rozumnie przez człowieka, a nade wszystko z miłością wprowadzają go na drogę życia wiecznego, którego dawcą jest On sam. Chrystus okazywał w swych naukach ideę powszechnego braterstwa, dał w swym życiu przykład ludzkiego i przyjacielskiego obcowania z ludźmi. Chrystus wyraża pełne przekonanie, że głoszona przez Niego nauka jest zgodna z rzeczywistością, a więc jest prawdziwa, dlatego też potrafi uczyć jako ten, „który ma władzę, a nie jak uczeni w Piśmie” (Mt 1, 22). Co więcej jego nauka jest nieomylna, ponieważ jej źródłem jest wiedza Boga. Bóg tylko wtedy ujawnia człowiekowi prawdę o sobie, gdy zostanie On zaakceptowany

16 *Fenomen człowieka*, dz. cyt. s. 186.

17 Por. J, 8, 1-11.

18 *Fenomen człowieka*, dz. cyt. s. 187.

wiarą w Chrystusa¹⁹. Syn Boży „nie żąda ślepego, niewolniczego przyjęcia głoszonej prawdy, ale prezentując swoją naukę, apeluje do tego, co w człowieku najszlachetniejsze: uczy prawd wielkich i trudnych, ale w taki sposób otwiera człowiekowi oczy na jego powołanie ziemskie i wieczne”²⁰. Konkludując ten wątek należy podkreślić, że ujęty i przedstawiony przez Granata humanizm faktu wcielenia, a także nauki i przykładu Jezusa Chrystusa ma znamiona powszechności, otwartości ku światu transcendentnemu, a konkretnie ku Bogu osobowemu, jest również aprobatą wartości ludzkich jakimi są prawda i miłość. Humanizm ewangeliczny mówi o zbliżeniu się Boga-Miłości ku człowiekowi, a miłości ludzkiej ku Bogu.

Profesor Granat omawiając humanizm w postępowaniu Chrystusa podkreśla, że Zbawiciel nie miał postawy obojętnej wobec grzechu, co więcej wobec tych, którzy nie pokutują wypowiada się w sposób zdecydowanie surowy. Wystarczy tylko przywołać wielokrotne biada, wypowiedziane wobec mieszkańców Korozain i Betsaidy (por. Mt 11, 21-23) czy też wówczas, gdy wypędzał przekupniów ze świątyni. Świadczy to o tym, że delikatność Chrystusa nie była ekliwi-sentymentalna i tam, gdzie trzeba było nauczyć ludzi subtelności w dziedzinie moralnej, Zbawca był surowy²¹. Syn Boży reagował dosyć surowo, gdy spostrzegał spaczenie w życiu religijnym, a więc w modlitwie, w darach na świątynię, w kulcie zewnętrznym, w zachowaniu przepisów Prawa, czy też w tłumaczeniu przykazań (por. Mt 5, 21-48 ; 6, 1-18). Zdaje się, że daje On gorzkie lekarstwo przeciw obłudzie, ale przez to pragnie ocalić w życiu religijnym rzeczy najświętsze. Zdumiewające jest, że Zbawiciel chociaż mówi apostołom o dźwiganiu krzyża, to jednak nie nadużywa ich sił; zwraca delikatnie uwagę apostołom, spierającym się o swoje pierwszeństwo. To drugiej wydaje się istotne, bowiem władza w kościele przede wszystkim to służba dla dobra ludzi – dlatego też Chrystus delikatnie zwrócił uwagę apostołom, a jednocześnie pouczył o metodzie sprawowania władzy²². Zauważamy więc, że rdzeniem i natchnieniem całego postępowania Chrystusa wobec ludzi była miłość. Wincenty Granat podkreśla, że Zbawiciel nie tylko wygłosił osiem błogosławieństw, w których jest mowa o płaczących, a wypowiedział też do wdowy z Nain oraz płaczących niewiast na drodze krzyżowej „nie płacz”; błogosławił cichych, a sam też był cichy i pokornego serca, błogosławił łaknących i pragnących sprawiedliwości, ale sam

19 Por. A. Nowak, „Panie do kogóż pójdziemy? (J 6, 68) [W:] Do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego” *Homo Meditans*, 1998, 19, s. 65.

20 Jeżeli prawda głoszona przez Nauczyciela posiada funkcję duchową, wyzwalającą z jakiegoś duchowego zaślepienia, to fałsz jest trwaniem w duchowej niewoli. Dlatego też nauka Chrystusa wyzwala z niewoli grzechu. Nauka Chrystusa staje się w ten sposób zbawcza a zarazem humanistyczna, oczyszcza człowieka, ocala, uszlachetnia. Nawiązując do słów św. Pawła, który pisał o swojej pracy nauczycielskiej: „Dzieci moje, oto ponownie w bólach was rodzę, aż Chrystus w was się ukształtuje” Myśliciel lubelski stwierdza, że odtworzenie niektórych cech Chrystusa w duszy człowieka stanowi najważniejszy postulat apostołowski. Zob. G. Barth, *Ku pełni osoby w Chrystusie. Wincentego Granta personalizm integralny*, Lublin 2009, s. 193.

21 *Fenomen człowieka*, dz. cyt. s. 188.

22 *Fenomen człowieka*, dz. cyt. s. 188.

nikogo nie skrzywdził, chociaż Jego krzywdzono, błogosławił miłosiernych, a i sam był miłosierny. Nie potępiał uczciwego posiadania dóbr materialnych, lecz sam do nich nie miał przywiązania i nie gromadził bogactwa. Całą swą etykę – jak już wspominałem wyżej Chrystus streścił w dwu przykazaniach: miłości Boga i bliźniego, i w swej ludzkiej naturze wypełnił oba przykazania. Widzimy więc, że humanizm faktu wcielenia, nauki a także postępowania Chrystusa, jest powszechny, otwarty ku światu transcendentnemu, a konkretnie ku Bogu osobowemu, jest również aprobatą tak cennych wartości ludzkich, jak prawda i miłość – pisze Granat.²³

СУБ'ЄКТ ПІЗНАННЯ У ФІЛОСОФІІ ЧАРЛЬЗА ТЕЙЛОРА

Гривінський Роман Романович,

аспірант Національного університету «Києво-Могилянська академія»

biocord1@gmail.com

Науковий керівник –

к. філос. наук, доц. В. П. Козловський

Поряд зі здійсненою на комунітаристських засадах критикою політичної філософії лібералізму, концепцією ідентичності модерної людини, розвідками з філософії та соціології релігії одним з ключових сюжетів філософії сучасного канадського мислителя Чарльза Тейлора є обґрунтування необхідності «подолання» натуралізму і традиційної формальної епістемології.

На відміну від Р. Рорті, канадський дослідник бачить об'єктом своєї критики не фундаменталізм, а репрезентаціоністську модель знання, яку він вважає осердям епістемологічної традиції, зокрема через її значний антропологічний потенціал та зв'язок з впливовими, хоча й не завжди до кінця артикульованими ідеями про науку та природу людської діяльності, які поєднують цю модель з певними центральними моральними та духовними ідеями нашого часу. Йдеться, зокрема, про механістичну концепцію науки, комп'ютерні моделі розуму, ідеал рефлексивної самоочевидної достовірності мислення, ідеал свободи як само-автономії (*self-autonomy*) та пов'язаний з ним ідеал само-відповідальності (*self-responsibility*), ідею суб'єкта, який звільнив себе від влади соціальних та природних контекстів, атомістичне тлумачення суспільства як конституйованого індивідуальними цілями тощо. Критика та переосмислення цих ідей вимагають глибокого занурення

²³ *Fenomen człowieka*, dz. cyt. s. 190.

в проблеми епістемології і посідають вагоме місце у філософському проєкті Ч. Тейлора [4, с.1-7].

Ключове значення для розуміння сутності і витоків Тейлорового бачення проблеми суб'єкту пізнання має його інтерпретація вчення про свідомість і досвід Г. Гегеля. Аналізуючи перші три розділи «Феноменології духу», Ч. Тейлор трактує їх як різновид трансцендентального аргументу. За визначенням Ч. Тейлора, трансцендентальний аргумент – це «аргумент, який розпочинається з певного ймовірно незаперечного аспекту нашого досвіду й приходить до висновку, що цей аспект можливий лише за умови, коли досвід має певні властивості або є певного типу» [6, с. 151]. На думку канадського мислителя, характерною особливістю започаткованої «Критикою чистого розуму» традиції трансцендентальної філософії є, серед іншого, спрямованість проти дуалістичної картини досвіду, розвиненої картезіанством та емпірицизмом. Для Тейлора підставою вважати дотичним до цієї традиції й Г. Гегеля є впевненість німецького філософа у тому, що свідомість містить певну ідею досвіду, ідею того, «що означає знати об'єкт» (*of what it is to know an object*). Подолати суперечність між цією ідеєю та природною свідомістю (*natural consciousness*) шляхом внутрішньої трансформації останньої покликаний принцип діалектичного руху [6, с. 156-160].

Аналізуючи гегелівський концепт безпосередньої вірогідності (*sensible certainty*), зокрема його аргументи щодо неможливості доконцептуального безпосереднього знання одиничного (*particular*), Ч. Тейлор вказує на важливість контексту. Так, гіпотетичний протагоніст безпосередньої вірогідності виявляється нездатним апелювати ні до поняття «я», ні до «цей» або «зараз», якщо останні розглядаються поза контекстом, який би їх певним чином визначав та обмежував [6, с. 161-168]. Цей гегелівський сюжет є важливим з погляду пізнішої критики Ч. Тейлором розробленої Р. Декартом та Дж. Локом концепції суб'єкта як розутіленої точкової самості (*punctual self*), однобоке засвоєння якої модерною людиною, на думку канадського мислителя, стало загрозою для її моральної онтології [5, с. 514].

Ч. Тейлор реконструює тези, викладені Г. Гегелем, у формі двох трансцендентальних аргументів (ТА), другий з яких випливає з першого.

ТА 1: Досвід речі можливий лише, якщо він містить два її виміри, які водночас необхідно пов'язані і конфліктують між собою: річ як одиничне і річ як сукупність властивостей (*ensemble of properties*). Ідею досвіду, об'єктом якого є річ з властивостями, Г. Гегель називає «сприйняттям» (*perception*, нім. *Wahrnehmung*).

ТА 2: Наш досвід, тобто досвід об'єктів з властивостями, можливий тільки, якщо ми схоплюємо ці об'єкти як локус каузальних властивостей і зв'язків. Згідно з інтерпретацією Ч. Тейлора, одиничне може бути носієм багатьох властивостей водночас лише завдяки тому, що воно є локусом каузального бекграунду цих властивостей, а наше сприйняття схоплює речі,

які містять принаймні частину каузального бекграунду їхніх властивостей. Таким чином, коли ми атрибуємо властивість до речі, то можемо спостерігати, що вона частково засновується на каузальному бекграунді, до якого залучені й інші властивості цієї речі. Отже, висновує Ч. Тейлор, одиничні як локус каузальних бекграундів повинні принаймні частково ідентифікуватися каузальними властивостями і способом своєї взаємодії з іншими одиничними. На думку Ч. Тейлора, І. Гегель тут формулює нову динамічну модель об'єкта. Йдеться про двохрівневий концепт об'єкта досвіду, що ґрунтується на ідеї сили (нім. *Kraft*). Така модель об'єктів як зовнішніх маніфестацій сил, що лежать в їх основі (*external manifestations of underlying powers*), дозволяє вирішити внутрішню суперечність речі як єдиного одиничного і різноманіття властивостей [6, с. 169-175, 179, 182].

На думку Ч. Тейлора, здійснене І. Гегелем у цьому фрагменті заперечення моделі «сприйняття» спрямоване передусім проти споглядальної концепції сприйняття (або – споглядальної епістемології (*contemplative epistemology*)), що має витоки в емпірицизмі та картезіанстві. Йдеться про ідею досвіду, в основі якої лежить пасивне сприйняття чуттєвих даних (*sense data*). Згідно з нею, природа самого досвіду ніяк не пов'язана зі взаємодією суб'єкта з речами та світом. Така модель, стверджує Ч. Тейлор, капітулює перед проблемою каузальності, а також неспроможна пояснити сприйняття одиничної речі з багатьма властивостями. Обидві неспроможності пов'язані, адже саме змішування (*interweave*) каузальних бекграундів різних властивостей між собою дозволяє одному об'єкту бути їхнім носієм. Таким чином, пізнання суб'єктом речі безпосередньо пов'язане з обізнаністю щодо природи її взаємодії з іншими об'єктами та подіями – її здатністю впливати на них і зазнавати впливу. Лише переосмислення сприйняття як усвідомлення нашої взаємодії зі світом, уможливило, на думку Ч. Тейлора, сприйняття каузальних зв'язків [6, с. 176-177, 181-182]. «Сприйняття об'єктів доступне лише такому суб'єкту, який є втіленим агентом (*embodied agent*), що взаємодіє зі світом у своєму досвіді» [6, с. 182].

Ч. Тейлор переконаний, що гегелівський трансцендентальний проект є значно більш послідовним у свої спрямованості до розриву зі старою емпірицистською епістемологічною традицією, ніж відповідний проект І. Канта, передусім саме через фундаментальну ідею, згідно з якою наш досвід речей нерозривно пов'язаний з нашою взаємодією з ними. Понад те, ця взаємодія є первинною щодо досвіду – останній постає в людині, яка вже занурена (*engaged*) у світ. Відсутність цієї ідеї в проекті І. Канта й наявність її в І. Гегеля, на думку Ч. Тейлора, робить підхід останнього більш актуальним і співзвучним з концептуальними підходами мислителів ХХ століття (М. Мерло-Понті, М. Гайдегера та ін.) Крім того, ця ключова теза є передумовою остаточного розриву з ідеєю душевно-тілесного дуалізму. Попри те, що І. Кант також відкидає дуалізм, його розрізнення речі-в-собі і явища, яке стосується навіть мене самого і мого тіла, на думку Ч. Тейлора,

змушує нас думати про свідомість як про щось ексклюзивно «душевне» (*exclusively «mental»*) [6, с. 184-186].

Вітчизняний дослідник А. Баумейстер наголошує на тому, що філософський проект самого Ч. Тейлора є модифікованою версією трансценденталізму. На його думку, трансцендентальний підхід слугує для канадського мислителя ключовою передумовою обґрунтування «фундаментальних структур моральної онтології», зокрема реабілітації концепції блага, і спростування практичного релятивізму. Аналізуючи й перетлумачуючи підходи І. Канта та інших мислителів, філософію яких він розглядає як версії трансценденталізму (М. Мерло-Понті, М. Гайдегер, Л. Вітгенштайн), Ч. Тейлор формулює власне бачення, наголошуючи на важливості концепції «втіленої діяльності» (*conception of embodied agency*), філософії інтерсуб'єктивності та філософії мови. Тейлоровий принцип кращого тлумачення, на думку А. Баймейстера, можна вважати герменевтичним доповненням до трансцендентального аргументу. Прояснення умов діяльності суб'єкта постає в ролі однієї з передумов саморозуміння. При цьому сенс його дій і прагнень не розглядається як даність, а натомість є предметом постійної самоінтерпретації. А. Баймейстер трактує підхід Ч. Тейлора як своєрідну динамічну й плюралістичну онтологію, в якій трансцендентальна аргументація доповнюється герменевтичною рефлексією. Водночас він заперечує наявність рис конструктивізму у філософії канадського мислителя, адже, на думку А. Баумейстера, проєктивність і самоінтерпретація, які, згідно з Ч. Тейлором, належать до конститутивних рис людського буття, не є достатніми підставами для заперечення тези онтологічного реалізму [1, с. 10-11, 15-17].

Отже, дослідження епістемологічних моделей у філософії Ч. Тейлора нерозривно пов'язане з проблемою розуміння, тлумачення і критики культури модерну. Ситуація суб'єкта пізнання постає важливим елементом комплексної теорії модерної самості канадського мислителя. Головним предметом критики Ч. Тейлора є репрезентаціоністська модель знання та пов'язані з нею антропологічні та етичні ідеї, а альтернативу традиційній формальній епістемології мислитель вбачає в модифікованій версії трансценденталізму.

Література:

1. Баумейстер А. О. Трансформація трансцендентальної філософії у Чарльза Тейлора / А. О. Баумейстер // Гуманітарні студії. – 2014. – Вип. 22. – С. 10-19.
2. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу / Георг Вільгельм Фридрих Гегель. – К.: Основи, 2004. – 548 с.
3. Тейлор Ч. Подолання епістемології / Чарльз Тейлор // Після філософії: кінець чи трансформація? // упор. К. Байнес та ін. – Київ : Четверта хвиля, 2000. – С. 406-431.
4. Taylor Ch. Overcoming Epistemology / Charles Taylor // Philosophical Arguments / Ch. Taylor. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1995. – P. 1-19.
5. Taylor Ch. Sources of the self : The making of the modern identity / Charles Taylor. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 2001. – 601 pp.
6. Taylor Ch. The Opening Arguments of the Phenomenology // Charles Taylor // Hegel: A Collection of Critical Essays / ed. by A. MacIntyre. – Notre Dame, Indiana : University of Notre Dame Press, 1972. – P. 151-187.

WYBRANE ZAGADNIENIA DOTYCZĄCE ZŁOŻONOŚCI BADAŃ NAD LICZEBNOŚCIĄ MNEJSZOŚCI MUŻULMAŃSKIEJ W POLSCE

Mgr Piątkowska Marzena

Doktorantka

Institutu Socjologii

Uniwersytetu Zielonogórskiego

marzena.piatkowska87@gmail.com

Badania nad mniejszością mużulmańską w Polsce napotykaą na wiele przeszkód sprowadzających się głównie do braku dostępu do odpowiednich danych, bądź w ogóle brakiem gromadzenia takich danych. W Związku z tym, nie lada wyzwanie stanowi określenie wiarygodnej liczby mużulmanów w Polsce. Dodatkowym problemem jest brak jednej organizacji zrzeszającej wszystkich wierzących w islam w Polsce, mnogość organizacji i różnicowana specyfika ich władz rodzi kolejne trudności badawcze.

Podanie konkretnych danych dotyczących liczby mużulmanów mieszkających w Polsce jest bardzo trudna. K. Pędziwiatr szacował tę liczbę na około 30.000 osób, w skład których wchodzą zarówno rodzimi Tatarzy, przybysze z krajów arabskich, jak i konwertyci [2, s.26]. Natomiast A. Skowron-Nalborczyk określa liczbę Tatarów w przedziale od 5.000 do 6.000 osób i od 15.000 do 20.000 mużulmanów napływowych [10, s.80].

Podjęcie próby bardziej precyzyjnego obliczenia liczebności mużulmanów w Polsce nie daje pożądanego efektu. Odpowiedź na pytanie o przynależność religijną, zadawane w na przykład w spisach powszechnych, nie jest obligatoryjna, w związku z tym dane jakie są dostępne w Narodowym Spisie Powszechnym za rok 2011 umożliwiają przeprowadzenie jedynie pewnych oszacowań dotyczących liczby mużulmanów w Polsce. Niezbędną do tego celu statystykę odwołującą się do identyfikacji narodowej utożsamianej z islamem przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Identyfikacja narodowa w liczbach bezwzględnych

Narodowość	Liczba bezwzględna
Arabska (98%)	1328
Tatarska	1916
Turecka (98%)	1162
Nigeryjska (43,5%)	682
Algierska (98%)	667
Egipska (90%)	580
Tunezyjska (99,2%)	507
Palestyńska	477
Albańska (62,4%)	430

Iracka (99%)	420
Syryjska (92,8%)	411
Kazachska (70,4%)	391
Czeczeńska	388
Bośniacka (45%)	380
Libańska (61,3%)	361
Afgańska (99,75%)	359
Marokańska (99,6%)	283
Azerska (96,9%)	274
Indonezyjska (87,2%)	249
Pakistańska (96,4%)	248
Kurdyjska	224
Irańska (99,45%)	202
Ogółem:	11939

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Struktura narodowo-etniczna językowa i wyznaniowa ludności Polski, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, GUS, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2013, s. 121, 122, 130, 131, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/>, [dostęp: 02.01.2018].

W Narodowym Spisie Powszechnym pytano również o język używany w domu rodzinnym, co również może być przydane przy badaniach nad mniejszością muzułmańską, wyniki tych odpowiedzi przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Język używany w kontaktach domowych.

Język	Liczba
Arabski	2287
Czeczeński	371
Kurdyjski	268
Turecki	889
Ogółem:	3 815

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Struktura narodowo-etniczna językowa i wyznaniowa ludności Polski, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, GUS, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2013, s. 173, 174, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/>, [dostęp: 02.01.2018].

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2011 roku nasz kraj zamieszkiwało prawie 12.000 osób, które deklarują narodowość związaną z kulturą arabską oraz prawie 4.000 osób posługujących się w kontaktach domowych językiem charakterystycznym dla osób będących wyznawcami

islamu¹. Niestety na podstawie wyżej wymienionych danych możliwe jest jedynie ustalenie liczby emigrantów z krajów gdzie jest wysoki odsetek muzułmanów. W związku z tym, podane wyliczenia obarczone są znacznym błędem, który sprowadza się do tego, że nawet w państwach charakteryzujących się większością muzułmanów², występują mniejszości religijne, ponadto odsetek reprezentantów danych mniejszości może być większy właśnie wśród emigrantów. Poza tym, powinno się również pamiętać, że każde z pytań ze spisu mogło nie otrzymać odpowiedzi ze strony, co najmniej kilkuset tysięcy osób. Taka sytuacja dość negatywnie wpłynęłaby na prawdziwość wyników[13].

Kolejnym minusem prezentowanych wyżej wykazów jest to, że traktują one jedynie o obcokrajowcach, natomiast nie można z nich wywnioskować niczego na temat polskich obywateli, którzy przeszli na islam, czyli dokonali tak zwanej konwersji.

Konwersja oznacza nawrócenie lub zmianę wyznania oraz przystąpienie do środowiskowo innej niż dotychczasowa kultury religijnej [5, s. 263 – 264]. Może występować w trzech wersjach, oznaczać nawrócenie osoby niewierzącej, zmianę wyznania bądź duchową przemianę wierzącego w ramach wyznawanej religii. Zmiana religii, według socjologów analizujących dostępne teorie stanowi wynik: frustracji związanej z obecnym życiem, dotyczącej również systemu religijnego, następnie strachu i opuszczenia, oraz nietrwałych więzi rodzinnych. Na decyzję o konwersji może również wpłynąć aktywne poszukiwanie religii, bądź istnienie potrzeby religijnej. Może to być równocześnie rezultat kontaktów z innowiercami bądź efekt oświecenia duchowego [11, s. 171–173].

Do najbardziej znanych polskich konwertytów należą: Piotr Ibrahim Kalwas, który jest współscenarzystą serialu „Świat według Kiepskich”, byłym wokalistą zespołu punkowego, Bogdan Kopański, znany jako były działacz Solidarności, obecnie jest wykładowcą, przetłumaczył między innymi „Sporzelenie w islam” Hammudaha Abdalatiego oraz Mahmud Taha Żuk obecny przewodniczący szyickiego Stowarzyszenia Jedności Muzułmańskiej [12].

Konwersja zazwyczaj przebiega w sposób długotrwały, sprowadza się do przeobrażenia tożsamości. Cały proces zawiera określone kryteria konwersji. Na samym początku następuje dotycząca zmiana statusu przynależności, dokonuje się ona poprzez udział w różnych rytuałach przejścia, później następuje manifestacja członkostwa, która występuje jako rytuał aprobujący przejście i włączenie w poczet danej wspólnoty oraz opuszczenie wcześniejszej tożsamości. Jeśli chodzi o kryteria retoryczne, to dotyczą one odtworzenia biografii. Konwertyta dokonuje tego procesu w dwojaki sposób: opiniuje swoją przeszłość i dokonuje

1 Wyliczenia własne na podstawie: Struktura narodowo-etniczna językowa i wyznaniowa ludności Polski, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, GUS, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2013, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/>, [dostęp: 02.01.2016].

2 Odsetek wyznawców islamu występujący w danej narodowości podany jest w tabeli przy jej nazwie, za wyjątkiem narodowości tatarskiej, czeczeńskiej, palestyńskiej i kurdyjskiej z powodu braku danych.

zmian w codzienności, w taki sposób, by zintegrować ją z zasadami islamu, albo przyjmuje nowy sposób atrybucji, polegający na przypisaniu wszystkich swoich poprzednich przemyśleń i zdarzeń faktowi, że miał zostać nawrócony na islam [6, s.5].

Nadal konwertytów na islam polskiego pochodzenia jest stosunkowo niewielu. Według danych Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP, który jest najstarszym związkiem wyznaniowym muzułmanów w Polsce, neofitów należących do tej organizacji jest około 800. Dużo więcej, ponieważ około 2.500 nawróconych, pochodzi spośród imigrantów z państw muzułmańskich, którzy przyjęli islam dopiero w Polsce, tą grupę stanowią głównie biznesmeni i studenci.

Niemniej, konwersji na islam dokonuje się wypowiadając przy minimum dwóch świadkach formułę szahady: „Nie ma innego bóstwa poza Jedynym Bogiem, a Mahomet jest jego wysłannikiem”, będącą muzułmańskim wyznaniem wiary [14]. W związku z czym nie sposób dotrzeć do wiarygodnych danych dotyczących liczby konwertytów, zwłaszcza przy założeniu, że polscy muzułmanie nie obnoszą się ostentacyjnie ze swoją religijnością.

Badając mniejszość muzułmańską w Polsce nie sposób przejść obojętnie obok związków wyznaniowych tworzonych przez samych muzułmanów, gdzie, przynajmniej w założeniu, można oczekiwać bardziej wiarygodnych danych dotyczących ich liczebności w Polsce. Przeszkodę może stanowić mnogość tych organizacji i brak jednogłośnej reprezentacji ogółu muzułmanów w Polsce.

Rok 1989, związane z nim przemiany polityczne w tym liberalizacja prawa wyznaniowego, stanowią przełom w powstawaniu bądź rejestrowaniu się nowych wyznań religijnych. Do 1989 roku liczba wszystkich zarejestrowanych związków wyznaniowych wynosiła 23, natomiast w 1990 roku już 113, wynika z tego, że przemiany polityczno – prawne skłoniły do powstania 90 nowych organizacji³. Główny Urząd Statystyczny od 1990 roku gromadzi informacje na temat związków wyznaniowych na podstawie spisów powszechnych i sprawozdawczości statystycznej obejmującej instytucje wyznaniowe [19].

Wcześniej, w czasach PRL informacje dotyczące liczebności, struktury i rozmieszczenia poszczególnych grup religijnych były w drodze obowiązku gromadzone w Urzędzie do spraw Wyznań. Obecnie taki rejestr prowadzi Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji. Z tą różnicą, że ankieta jest wypełniana na zasadzie dobrowolności, nie stanowi obligatoryjnego sprawozdania. W związku z tym, związki wyznaniowe mogą odmówić udziału w badaniu.

Liczba wszystkich zarejestrowanych wyznań islamskich wynosi 5: Muzułmański Związek Religijny w RP, Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej, Islamskie Zgromadzenie Ahl-ul-Bayt, Stowarzyszenie Muzułmańskie „Ahmadiyya”, oraz Liga Muzułmańska w RP⁴.

3 Wyliczenia własne na podstawie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/>, [dostęp:02.12.2017].

4 Wyliczenia własne na podstawie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/>, [dostęp:02.12.2017].

Obecnie muzułmanie w Polsce zrzeszają się przede wszystkim w Muzułmańskim Związku Religijnym w RP (dalej MZR), i w Lidze Muzułmańskiej (dalej LM).

Do początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku kwestia obecności muzułmanów w Polsce łączyła się wyłącznie z Tatarami i Muzułmańskim Związkiem Religijnym, który reaktywowano po wojnie, w myśl ówczesnej zasady wolności sumienia i wyznania [1, s. 161]. MZR został powołany jeszcze przed wojną na mocy ustawy sejmowej z dnia 21 kwietnia 1936 roku o Stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej [18]. Między innymi z tego względu Związek cieszy się wyjątkowym statusem w porównaniu z innymi organizacjami muzułmańskimi w Polsce, posiada min. prawo do dotacji państwowych [3, s.30] do około roku 2001 roku jego władze były wyłącznymi przedstawicielami muzułmanów w Polsce w kontaktach z władzami kraju i przedstawicielami innych religii. Obecnie sytuacja jest o wiele bardziej zróżnicowana, chociaż Związek pozostaje nadal najbardziej wpływowym zrzeszeniem wyznaniowym. Jego przewodniczący określa się jednocześnie muftim Rzeczypospolitej Polskiej [13]. Współczesna siedziba Muzułmańskiego Związku Religijnego mieści się w Białymstoku [7, s.96].

Według badań statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego w 2011 roku do Związku należało 1132 osób⁵. Obecnie szacuje się liczbę członków na około 5.000 są to muzułmanie – sunnici szkoły hanafickiej, z czego większość stanowi ludność tatarska [9, s. 111]. Można odnaleźć również konwertytów, jednak stanowią oni zdecydowaną mniejszość. Może wynika to z faktu, że trzeba być zdeterminowanym by wstąpić do tej organizacji. W Muzułmańskim Związku Religijnym obowiązują bezkompromisowe normy wstępowania do zrzeszenia, takie jak zgłębienie wiary i egzamin z wiedzy o islamie, przysięga na Koran w obecności świadków i wyznanie wiary [8, s. 18]. Struktura organizacyjna Związku opiera się na gminach wyznaniowych. Każda gmina ma swoją siedzibę oraz określony teren działania. Gminy są odpowiedzialne za organizację życia religijnego swoich członków, posiadają one osobowość prawną, znajdują się w Białymstoku, Bohonikach, Kruszynianach, Warszawie, w Warszawie - Fatih oraz w Gdańsku [21]. Do struktur związku zaliczane są również cztery unikatowe polskie meczety, dwa zabytkowe, zbudowane z drewna w Bohonikach i Kruszynianach oraz nowopowstałe w Gdańsku i Warszawie, natomiast w pozostałych gminach w formy domów modlitwy przysposabia się domy mieszkalne [13]. Do zadań Związku należy również pomoc charytatywna, którą objęte są dzieci, wdowy i uchodźcy, a także społeczność turecka. Związek jest wydawcą kwartalników: Przegląd Tatarski oraz Muzułmanie Rzeczypospolitej [19].

Nowy mufti Tomasz Miśkiewicz⁶, którego wybrano w 2014 roku

5 Wylizczenia własne na podstawie: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/>, [dostęp:02.12.2017].

6 Tomasz Miśkiewicz (ur. 9 lipca 1977) - polski duchowny muzułmański, mufti Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz przewodniczący

przewodniczącym Najwyższego Kolegium MZR miał być odpowiednią osobą do zjednoczenia wszystkich polskich muzułmanów [4, s. 34]. Z jednej strony jest z pochodzenia Tatarem, a z drugiej strony swoje wykształcenie teologiczne zdobył w krajach arabskich. Swoją osobą miał reprezentować interesy wyznawców starej tatarskiej wersji islamu i tych muzułmanów, którzy niedawno zamieszkali w Polsce a ich wiarę w islam cechują większy radykalizm. Niestety, to przedsięwzięcie nie powiodło się. Rodzimi Tatarzy stali się mniejszością wśród wyznawców islamu w Polsce, na rzecz przybyszów z krajów kultury arabskiej. Byli to przede wszystkim reprezentanci takich krajów jak: Algieria, Autonomia Palestyńska, Syria, Jemen, Egipt, Tunezja a także Turcja [12], którzy w przyjeździe do Polski kierowali się możliwością podjęcia studiów. Od lat siedemdziesiątych do naszego kraju przybyło ponad dwadzieścia tysięcy muzułmanów [10, s. 80]. Imigranci należący do tej grupy nie zasymilowali się wystarczająco z naszym społeczeństwem oraz z zastanym związkiem wyznaniowym.

W związku z tym powstała Liga Muzułmańska w RP, organizacja będącą swego rodzaju konkurencją dla MZR. Została zarejestrowana przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji jako związek wyznaniowy w styczniu 2004 [9, s. 113]. LM również zrzesza sunnitów, tylko min. bardziej radykalnej szkoły malikickiej [12]. Nieformalnie istniała już od 2001 roku. W 2010 roku zrzeszała już 3800 członków [19]. Powstanie Ligi Muzułmańskiej wyniknęło z połączenia się dwóch organizacji, to jest Stowarzyszenia Studentów Muzułmańskich oraz Muzułmańskiego Stowarzyszenia Kształcenia Kulturalnego [13]. Natomiast przebieg powstawania Ligi Muzułmańskiej w pewien sposób odpowiada rozwojowi islamu w Polsce. Stowarzyszenie Studentów Muzułmańskich zostało założone w wyniku napływu do naszego kraju studentów pochodzenia arabskiego, którzy pragnęli aktywnie praktykować własną wiarę [22]. Gdy znaleźli w Polsce lepsze warunki do pracy niż we własnej ojczyźnie osiedlili się tu na stałe. Założenie Muzułmańskiego Stowarzyszenia Kształcenia Kulturalnego wynikało z faktu, że duża liczba spośród tych studentów została w Polsce, natomiast po ukończeniu uczelni chciała nadal aktywnie działać w organizacji religijnej [22]. Założenie związku wyznaniowego było konsekwentnym następstwem i możliwością zwiększenia kompetencji Muzułmańskiego Stowarzyszenia Kształcenia Kulturalnego, które stanowiło jedynie stowarzyszenie i w związku z tym nie było w stanie wykonywać wszystkich powinności związanych z praktykowaniem religii. Ponadto, w wiek dorastania wchodziło kolejne pokolenie mniejszości muzułmańskiej, już urodzonej i wychowanej w Rzeczypospolitej, w związku z czym powstała konieczność nauczania potomstwa w duchu islamu, co wiązało się z potrzebą założenia związku wyznaniowego [13].

Kolejnym powodem powstania Ligi Muzułmańskiej były napięcia pomiędzy

Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego. Prowadzi przedstawicielstwo Światowego Zgromadzenia Młodzieży Muzułmańskiej (WAMY) na Europę Wschodnią oraz fundację na rzecz budowy kompleksu handlowo-meczetowego w Warszawie. Rozwija agroturystykę w rejonie starych meczetów tatarskich. Zobacz: A. Paulska, *Polskie dzieci Allaha*, „Nowe Państwo”, Nr 3 (2005) s. 17, oraz P. Kubicki, *Kim są polscy muzułmanie?* <http://www.teofil.dominikanie.pl/wydanie/artykuly/237>, 26.04.2012.

Tatarami a imigrantami, którzy praktykują swoją wiarę w bardziej radykalny sposób. Nie ma zasadniczych różnic w wyznawanych dogmatach, kontrowersje pojawiają się w postrzeganiu praktyki religii. Przybyłe osoby zarzucały Tatarom braki w wiedzy teologicznej, nikłe opanowanie języka arabskiego [9, s. 113]. Ponadto, imigranci odnosili wrażenie niechęci ze strony muzułmanów tatarskiego pochodzenia. Czasami, analogiczne zastrzeżenia mają przybywający do Polski arabscy teologowie, głoszący o wiele bardziej ortodoksyjny wariant islamu. Ponadto osobom pochodzenia tatarskiego nie podoba się arabizowanie ich wyznania bądź dosłowna jego interpretacja [9, s. 113].

Liga Muzułmańska w RP posiada obecnie jedenaście oddziałów terenowych: mazowiecki, podlaski, kujawsko - pomorski, pomorski, śląski, małopolski, lubelski, łódzki, wielkopolski, podkarpacki, dolnośląski [19]. Liczba wyznawców islamu zrzeszonych w Lidze jest szacowana na około 25.000 osób [2, s. 26]. Obecnie, na czele tego zrzeszenia stoi Youssef Chadid [15] natomiast pierwszym kierunkiem kooperacji zagranicznej są organizacje islamskie z Europy Zachodniej [13]. Ponadto, Liga jest aktywnym działaczem największej Federacji Organizacji Muzułmańskich w Europie stanowiącej sieć europejskich organizacji zrzeszających muzułmanów, w skrócie określana, jako FIOE [20].

Istnieją w Polsce jeszcze inne organizacje muzułmańskie, których aktywność nie jest tak duża a działalność zorganizowana na o wiele mniejszą skalę. Ponadto nie skupiają one aż tylu członków.

Podsumowując, na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego z 2011 roku możliwe jest ustalenie jedynie liczby emigrantów z krajów gdzie jest wysoki odsetek muzułmanów, co niekoniecznie oznacza, że wszystkie emigrujące osoby wyznają islam. Poza tym, pytania ze spisu mogły nie otrzymać odpowiedzi ze strony, co najmniej kilkuset tysięcy osób co w znaczący sposób wpłynęłoby na wiarygodność wyników. Ponadto z przedstawionych pytań nie można wyciągnąć żadnych wniosków na temat polskich obywateli, którzy dokonali konwersji.

Liczebność konwertytów jest problematyczna do ustalenia również z uwagi na brak jednej instytucji gromadzącej dane. Natomiast związki wyznaniowe tworzone przez samych muzułmanów mogą zgłaszać min. liczbę członków do rejestru prowadzonego przez Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji, niemniej taki formularz wypełniany jest na zasadzie dobrowolności i nie stanowi obligatoryjnego sprawozdania. Również z tego względu dokładna liczebność mniejszości muzułmańskiej w Polsce jest trudna do zbadania.

LITERATURA:

1. Chabasińska A., *Kształtowanie się i przemiany mniejszości wyznaniowych na ziemi lubuskiej 1945-1989* [w:] *Mobilizacja i etniczność. Procesy mobilizacji mniejszości narodowych i etnicznych w województwie zachodniopomorskim na tle doświadczeń grup narodowościowych w innych rejonach*, red. M. Giedroją, D. Kowalewska, M. Mieczkowska, Szczecin 2012, s. 161.
2. Hussein M. A., *Nie jestem żoną Bin Laden*, „Rzeczpospolita Świat”, Nr 1 (2006), s. 26.
3. Kościelniak K. Ks., *Muzułmanie polscy. Religia i kultura*. Kraków 2016, s. 30
4. Krajski S., *Islamizacja Polski- pierwszy etap*, Warszawa 2016, s. 34

5. Libiszowska – Żółtkowska M., *Konwersja – ciągłość czy zmiana tożsamości* [w:] *Wokół tożsamości: teorie wymiary, ekspresje* red. I. Borowik, K. Leszczyńska s. 263 – 264
6. Łojek – Magdziarz A., *Nowi polscy muzułmanie – fundamentaliści czy mistycy?*, „Czas kultury”, R. 21, Nr 6(2005), s. 5.
7. Marczewska- Rytko M., *Religie niechrześcijańskie w Polsce*, Lublin 1997, s. 96.
8. Paulska, A. *Polskie dzieci Allaha*, „Nowe Państwo”, Nr 3 (2005) s. 18
9. Skowron – Nalborczyk A., *Islam jako polska religia?: o mniejszości muzułmańskiej w Polsce*, „Więź” 2007, nr 6, s. 111.
10. Skowron – Nalborczyk A., *Islam w Europie Wschodniej – historia i dzień dzisiejszy. Polska, Litwa, Białoruś, Łotwa, Estonia, obwód kaliningradzki*, [w:] *Disputatio. Perspektywa Wschodnia*, t. X, Gdańsk, 2010, s. 80.
11. Snow D. A., Machalek R., *The Sociology of Conversion*, [w:] „Annual Review of Sociology”, Vol. 10, 1984, s. 171–173

STRONY INTERNETOWE:

12. Buchta K., *Działania oddziału śląskiego Ligi Muzułmańskiej w RP promujące muzułmański dorobek kulturowy*, <http://www.laboratoriumkultury.us.edu.pl/?p=375>, [dostęp:02.12.2017].
13. Kubicki P., *Kim są polscy muzułmanie?* <http://www.teofil.dominikanie.pl/wydanie/artykuly/237>, [dostęp: 02.01.2018].
14. Kulig R., *Dlaczego Polacy przechodzą na islam?* <https://wiadomosci.onet.pl/religia/dlaczego-polacy-przechodza-na-islam/5n9dk>, [dostęp: 02.01.2018].
15. Liga muzułmańska w RP, http://islam.info.pl/?page_id=21, [dostęp:02.12.2017].
16. Struktura narodowo-etniczna językowa i wyznaniowa ludności Polski, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, GUS, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2013, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/>, [dostęp: 02.01.2018].
17. <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/>, [dostęp:02.12.2017].
18. Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1936 nr 30, poz. 240 <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19360300240>, [dostęp:02.02.2018].
19. *Wyznania Religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009- 2011*, GUS, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa 2013, s. 11. <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/>, [dostęp:02.10.2017].
20. <http://www.fioc.org/>, [dostęp:02.12.2017].
21. <http://www.meczetgdansk.com/>, [dostęp:02.12.2017]
22. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=19>, [dostęp:02.12.2017].

ЗМІСТ

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОГО ПІДЛІТКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	
Галяга Альона Сергіївна	5
ПОЛТАВСЬКИЙ НЕЗАЛЕЖНИЙ ТЕАТР ДМИТРА РАЧКОВСЬКОГО В СИСТЕМІ АНТРЕПРИЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ	
Гапчук Юлія Олександрівна	7
ТРИВОЖНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА НАВЧАЛЬНУ УСПІШНІСТЬ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	
Денісова Катерина Вадимівна	10
ZABURZENIA ZACHOWANIA WSPÓŁCZESNEJ MŁODZIEŻY - ZAGROŻENIA I WSPARCIE (WYBRANE ASPEKTY)	
Drozd Iryna	13
KOMUNIKACJA W DOBIE NOWYCH TECHNOLOGII: SPOŁECZEŃSTWO SOCIAL MEDIA NA WYBRANYM PRZYKŁADZIE	
Żmijowska Paulina.....	21
ГЛОКАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ДИСКУРСІ	
Заряжко Тетяна Валеріївна	29
RUCH ORGANIZACYJNY ZIEMIANEK W KRÓLESTWIE POLSKIM POD KONIEC XIX I NA POCZĄTKU XX WIEKU	
Mgr Kaźmierczak Agnieszka.....	31
GUSTAVO GUTIÉRREZ – TWÓRCA TEOLOGII WYZWOLENIA	
Agnieszka Kaźmierczak, Dominik Bień.....	37
KOBIETY W BIZNESIE. PREDYSPOZYCJE I PRZECIWNOCI W „WYCIU NA SZCZYCIE”	
Kierska Marta.....	46
ТИПОЛОГІЯ І ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ ЄРЕСІ КАТАРІВ ТА ІНКВІЗИЦІЇ НА ПІВДНІ ФРАНЦІЇ У XIII – ПОЧАТКУ XIV СТ. У НОВІТНІЙ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ	
Климків Сергій Михайлович	53
ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС У ВИМІРІ XXI СТОЛІТТЯ: ДЕАКТУАЛІЗАЦІЯ «НАУКОВОГО» ТА СТАН СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСВІТИ	
Кода Ганна Юріївна	59
ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ ЯК ЧИННИКА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА	
Колесникова В. Ф., Чанцева-Коваленко О. М.	61
РОЗВИТОК АСЕРТИВНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	
Колесникова В. Ф., Чанцева-Коваленко О. М.	66

КУЛЬТУРА СМІХОВОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОПІР РОСІЙСЬКІЙ ОКУПАЦІЇ	
Коробка Галина Олександрівна	70
ПЕРСПЕКТИВА ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	
Костюк Віта Вікторівна	73
ЛЬВІВСЬКА АКАДЕМІЧНА ГІМНАЗІЯ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	
Коцюмбас Ореста Романівна	75
ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНИХ ШОУ-ПРОГРАМАХ	
Крипчук М. В., Єгорова Н. П.	79
PROBLEMY TEORETYCZNE KOMUNIKOLOGII	
Kubś Jakub.....	82
ПРОБЛЕМА ПРОКРАСТИНАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	
Кузнецов Ігор Михайлович	89
ПОНЯТТЯ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ У ДИНАМІЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОСИНТЕЗИ	
Кучеренко С. В., Решетняк Ю. В.,	93
ВИКОРИСТАННЯ ЗМІШАНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ У СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАКТИКАХ В КОНТЕКСТІ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ	
Ларін Дмитро Ігорович.....	97
ВЫБРАННЫЕ МЕТОДЫ РАБОТЫ С ЛИТЕРАТУРОЙ В ЛИЦЕЕ. ОБЗОР	
Мажец-Юзьвицка Магдалина	100
ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ АНГЕЛА ГРИНЧАРОВА	
Михайлова Аліса Олександрівна.....	109
PSYCHOLOGICZNE ASPEKTY OKAZANIA OSOBY. ZMIENNE SZACUNKOWE WPŁYWAJĄCE NA IDENTYFIKACJĘ	
Michałowska–Kubś Aleksandra.....	111
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА	
Носкова Маргарита Вячеславівна	120
ŹRÓDŁA I SKUTKI MOBBINGU W ORGANIZACJI	
Ober Józef, Sakiewicz Piotr	123
ЕСКАПІЗМ ЯК ЯВИЩЕ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ	
Поліщук Юлія Олександрівна	131
ПОЯВА ТА РОЗСЕЛЕННЯ ПОЛЯКІВ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВЩИНИ	
Радзійська Анастасія Сергіївна,	133
СОВРЕМЕННЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ СЕТЕВОГО БИЗНЕСА	
Савош Г. П., Чутчев А.Д., Куденко В.И.,	135

ANTROPOLOGIA KULTUROWA W PROJEKTACH ZAKŁADAJĄCYCH PARTNERSTWO MIĘDZYSEKTOROWE Sikora Mateusz.....	139
РЕКОНСТРУЙОВАНА УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА ЛЯЛЬКА Скляренко Оксана Андріївна.....	146
ГРОМАДСЬКИЙ АКТИВИЗМ УКРАЇНЬСЬКИХ СЕЛЯНОК КІНЦЯ XIX - ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТ. Точиліна Ірина Олександрівна.....	148
ТРАДИЦІЇ ЯК ФУНДАМЕНТ ТВОРЧОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ОДЕСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО ТЕАТРУ МУЗИЧНОЇ КОМЕДІЇ ІМ. М. ВОДЯНОГО) Тютюнник-Мухаммад Наталія Борисівна.....	152
POSTHUMANIZM. NAUKA, KULTURA I SZTUKA W DOBIE TRANSFORMACJI TECHNOLOGICZNEJ Ferster Piotr.....	154
PRAWO DO ŻYCIA W ŚWIETLE KONWENCJI O OCHRONIE PRAW CZŁOWIEKA I PODSTAWOWYCH WOLNOŚCI ZE SZCZEGÓLNYM UWGLĘDNIENIEM PRAWA DZIECKA DO ŻYCIA mgr Hanas Katarzyna.....	160
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС І ДИПЛОМАТИЧНІ НОВАЦІЇ В ЄВРОПІ ДОБИ РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI-XVIII ст.): ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ (ФРАНЦУЗЬКИЙ ВАРІАНТ) Ціватий Вячеслав Григорович.....	166
КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ ІНСТИТУЦІЙ ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКОЇ УКРАЇНЬСЬКОЇ ДІАСПОРИ Чайка Владислава Володимирівна.....	169
CZŁOWIEK A BEZDOMNOŚĆ - ROZWAŻANIA mgr Anita Edyta Wizner.....	172
HUMANIZM NAUKI ZBAWICIELA W UJĘCIU WINCENTEGO GRANATA Maciąg Paweł.....	181
СУБ'ЄКТ ПІЗНАННЯ У ФІЛОСОФІЇ ЧАРЛЬЗА ТЕЙЛОРА Гривінський Роман Романович.....	188
WYBRANE ZAGADNIENIA DOTYCZĄCE ZŁOŻONOŚCI BADAŃ NAD LICZEBNOŚCIĄ MNEJSZOŚCI MUZULMAŃSKIEJ W POLSCE Mgr Piątkowska Marzena.....	192

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 17

Друкується за оригінальними авторськими текстами.
Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.

Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій

Підписано до друку 06.06.2018.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Умов. друк. арк. 12,75. Обл.-видавн. арк. 11,86.
Наклад 40 прим. Зам. № 4122/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «Нілан-ЛІТД».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Тел.: (0432) 69-67-69, 603-000,
(096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: tvory2009@gmail.com
<http://www.tvoru.com.ua>